د افغانستان یوه لنډه دیارلس کلنه تجربه :

- *بهرنۍ مرستې*
- *ملی پرمختیایی ستراتیژی*
- *دبازار نظام ته لنډه کتنه*

Ketabton.com

پوهاند محمد بشیر دودیال

۱۳۹۲ـ کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الر حیـــــــــــم

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

عنـــــــــــــــــــــــــوان مخ

یادښت

ددغی رسالی د لیکلو ضرورت

بهرنی مرستی او د هغو طرز

د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه

په نړی کی د بهرنیو مرستو څرنګوالی

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادونو ته مرستی ورکوی

په نړی کی د بهرنیو مرستو تاریخچه

افغانستان او بهرنی مرستی

په یوه اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت

له بهرنیو مرستو څخه په انکشافی بودجه کی کار اخیستل

بودجه څه ده؟

ددولت د بودجی دندی

د افغانستان پرمختیایی ستراتیژی او دهغی پیژندنه

د موضوع پس منظر

(MDG)او د افغانستان لنډ وضعیت ته لنډه کتنه

په افغانستان کی د وروستیو کلونو اجتماعی، مدنی اوسیاسی او حقوقی بدلونونو لپاره د زمینی چمتووالی

د افغانستان بیا رغاونه او دلندن کنفرانس

(ANDS) د افغانستان د بیارغاونی مهمه ستراتیژیکه برنامه

د(ANDS) پیژندنه

د(ANDS) میتودولوژی

په (ANDS) کی بیلابیل سکتورونه اومهم ارکان

د(ANDS) پایلی او لنډ تحلیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبازار نظام او خصوصی کول

په هیوادکی دلسو کلونو په پایله کی مهم اقتصادی بدلونونه او کمزورتیاوی

نتیجه گیری

وړاندیزونه

ماخذ

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادښت

له لرغونی آریانا بیا تر نن پوری په اوسنی افغانستان باندې درې غمیزې تیرې شوی: لومړۍ یې دچنګیز ټکه وه، چې دهیواد مادی او معنوی بنیاد یې له بیخه برباد کړ. دوهمه یې داتلسمې پیړۍ د لوی استعماری قوت، یعنی دانګریزتاړاک و چې نه یواځې دا چې موږ یې په دریو خونړیو جګړو اړ ایستو، بلکې ډیر نور زیانونه یې هم راواړول: څه ناڅه اقتصادی زیربنا مو چې لرله هغه له منځه ولاړه، د افغانستان له لارې د وچې سوداګرې، په سمندری سوداګری بدله او دورینمو دلارې تاریخی، تجارتی او ستراتیژیک ارزښت کم شو، هغه ملی صنایع چې نوی په پښو د دریدو په حال کې وو، امیر دوست محمد خان او امیر شیرعلیخان یې بنسټونه ایښی وو، برباد او تر ټولو بده او نه جبران کیدونکې یې دا چې هیواد له سمندر سره خپله پوله له لاسه ورکړه، یعنی کله چې افغانانو په خپل همت او میړانه دغه د نړی لوی استعماری ځواک مات کړ، نو دغه مکار استعمارګر د مصنوعی پولو په جوړولو هیواد له څو برخو را محدود او زموږ لوی افغانستان یې وویشه، څه یې ایران ته او څه نور یې د هند له یوی برخې سره د(پاکستان) په نوم را څخه جلا کړ. له هغې ورځې را ورسته ددغې مصنوعی ویشنې له امله هیواد او هیوادوال آرام نه دی. دریمه غمیزه دغه ورستۍ کورنۍ جګړه وه، چې لامل یې دسړې جګړې ډغری وی، چې زموږ هیواد یې دجګړې تود ډګر ګرځولی و، دلته موږ په نورو سیاسی، ټولنیزو، کلتوری، نظامی، حقوقی او ګڼ شمیر مسایلو خبرې نه کوو، یواځې د اقتصادی اکر په هکله د تجربی په توګه یو څو یادونې لرو:

افغانستان ذکر شویو دریو غمیزو کې لوی زیانونه و ګالل، خو ددغو غمیزو ترمنځ د سولې او ثبات په دوران کې موږ د اقتصادی پرمختیا او ترقی په برخه کې ځینې غوره تجارب لرل. دلته موږ ددغو اوږدو تاریخی پیښو په نورو اړخونو خبری نه کوو، صرف د اقتصادی پرمختیا په فرصتونو به لږ څه تم شو:

د اتلسمې پیړی په پای کې امیر شیرعلیخان د هیواد د پرمختیا لپاره یو پرمختیایی پلان درلود، یو شمیر ریفورمونه یې په پام کې وو، خو هغه ددغو اقداماتو اجرا کولو ته پری نه ښودل شو. کلونه، کلونه وروسته غازی امان الله خان د هیواد د استقلال ګټونکی یوه ډیره عالی برنامه لرله، دده پرمهال د ګڼ شمیر اقتصادی تاسیساتو بنسټونه کیښودل شول، یو شمیر فابریکی ورغول شوی او د متخصصو کادرونو د روزنی او د تخصصی زده کړو لپاره یې د اول ځل لپاره افغانان ددولت په لګښت بهر ته واستول. لویو لارو، بریښنا، کانالونو او کرنی ته توجه وشوه، مالی موسسات نوی شول، قوانین او لوایح جوړ او تطبیقول یې په ګړندۍ ډول پیل شول. د افغانستان دغه طلایی دوره د افغانستان تاریخی دښمن ونه شوه زغملای، نوځکه د ملت دغه لوی ناجی ، د ترقی سرغندوی ، د ختیځ روڼ ستوری او د هیوا پالنی ریښتنی اتل له هیواد څخه وتلو ته اړ شو. کلونه کلونه وروسته افغانستان وروسته تر ۴۰-۳۰ کلونو اختناق، انزوا او رکود څخه بیا د غوړیدا او رغاونی یو نیو پړاو پیل کړ. دا پړاو د افغانستان د لومړنیو پنځه کلنو اقتصادی ـ اجتماعی پلانونو پړاو و.

افغانستان په معاصرو شرایطو کې او په داسې حال کې چې شلمه پیړۍ د ساینس او تکنالوژی پیړۍ نومول شوی وه، له ۱۳۳۵ ل. کال وروسته خپل لومړنی پینځه کلن اقتصادی پلان جوړ او په تطبیق یې پیل وکړ، دغه پلان د هیواد د افغانستان د اقتصاد د عصری کولو او پرمختیا دلومړنی پلان په نوم یاد شو، چی تر ۱۳۴۱ ل. پوری تطبیق شو. وروسته بیا ورپسی بل پینځه کلن پلان له ۱۳۴۱ څخه تر ۱۳۴۵ل. پوری او دریم پلان له ۱۳۴۵ تر ۱۳۵۰ پوری دوام وکړ، څلورم اقتصادی ـاجتماعی پرمختیایی پلان په بارلمان کی د یو شمیر ستونزو او د صدراعظم د تبدیلی له امله په لازم وخت کی تصویب نشو، یا اصلا وکیلان د هغه پراهمیت او ارزښت و نه پوهیدل، یعنی په دغو کلنو کی دهیواد دوه صدراعظمان د پاچا له خوښی پرته د پارلمان د جنجالونو او د بیسواده وکیلانو د ناپوهی له امله تبدیل او د هیواد حکومتی نظام له یو ډول هرج مرج سره مخامخ شو. وروسته بیا د افغانستنان د لومړنی جمهوری نظان په دوران کی د جاپان د هیوا په شان یوه اوه کلنه اقتصادی – اجتماعی برنامه طرح او تبیق یی پیل کړ، په ۱۳۶۵ل. کال بیرته افغانستان پینځه کلنو پلانون ته مخ واړاو او د ۱۳۶۵-۱۳۶۹ کلون لپاره یی اقتصادی- اجتماعی بینځه کلن پلان جوړ کړ. دغه وروستی پلان د کورنیو جګړو او ناامنۍ له امله بشپړ څه چی نیم هم تطبیق نشو، په ۱۳۷۱ ل. کال کورنیو جګړو نور هم زور واخیست او تر ۱۳۸۱ ل. کال پوری یی د هیوا د ښارونه هم را ونغاړل. په ۱۳۸۱ ل. کال کی نوی نظام (د موقت او انتقالی حکومت) تر نامه لاندی په پښو ودرول شو. چی همدا مهال افغانستان ته بهرنی مرستی را جاری او د بیا رغاونی فرصتونه رامنځته شول. دا مهال نو دنوی تکنالوژی یا (IT) په برکت نړۍ د یوه کوچنی کلی بڼه غوره کړی وه. په همدی فرصت کی د افغانستان د بیا رغاونی لپاره ملی پرمختیایی ستراتیژی (Afghanistan National Development Strategy یا(ANDS) جوړه شوه. موږ دلته د یوی تجربی په توګه له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ل. کال پوری دوره په لنډ ډول تر کتنی لاندی نیسو:

***

په ټولګی کی د تدریس، په ورکشاپونو او سیمینارونو کی د بحثونو او له راډیوګانو سره د مرکو پرمهال، زیاتره دی ته متوجه کیږم چی محصلان، د غونډی حاضرین او اوریدونکی غواړی د هیواد د وروستیو کلونو په اقتصادی جریاناتو پوهه تر لاسه کړی او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تیرو کلونو هغو مهمو بدلونونو باندی ځان وپوهوی چی د اقتصاد په ډګر کی پیښ شوی دی. زموږ هیواد وال غواړی چی په دی پوه شی، چی ولی ددی دومره بهرنیو مرستو سره سره بیا هم بیکاری له منځه نه ده تللی او ولی لا هم بهرنی تجارت کی کسر سره مخامخ یاستو، هیوادوال غواړی چی پوه شی چی ددی دومره پریمانه اوبو او سیندونو له لرلو سره سره، ولی بیا هم وارداتی بریښنا ته اړ یاستو، ولی د دری زره میلیارده امریکایی ډالرو په ارزښت کانی منابعو له لرلو سره سره بیا هم د هیواد نیمایی وګړی د بیوزلی تر کرښي لاندی ژوند کوی او داسی نوری سلګونه پوښتني. دوی غواړی و پوهیږی چی آیا دا کومی لاری دی چی هیواد مو د اقتصادی پرمختیا، ودی او ترقی په لوری بیولای شی. په صنف کی د کریکولم مطابق، موږ زیاتره یا ژباړل شوی آثار او تیوریکی مسایل د محصلانو مخکی ږدو، یا هم له انګلیسی کتابونو څخه یو ترتیب شوی پرزنتیشن کی څو سلایدونه دوی ته ارایه کوو، یا هم د ادام سمیټ، لوییس، جورف شومپتر، مارکس، وانک یاروسلاو، دیوید ریکاردو، جان مینارد کینز، ، روډان، پروفیسورګریګوری مینکیو، پروفیسورتودارو او نورو کتابونه، افکار او نظریات ورته تشریح کوو، ډیر لږ مو دا فرصت موندلی ، چی خپل تیر وضعیت ته کتنه و کړو ، یعنی د هیواد تازه اقتصادی وضعیت مو نه دی څیړلی. دا په دی معنا نه ده چی په اقتصاد کی دعلم په توګه تیوریکانی او اقتصادی نظریات مطالعه نه کړو، بلکی موخه مو داده، چی د دغو تیوریکانو او نظریاتو په رڼا کی باید کله کله خپل وضعیت هم وڅیړو. زه هغه وخت یوی نیمګړتیا ته ځیر شوم، چی کله می د افغانستان د شاهی دولت لومړنی پینځه کلن علمی اجتماعی- اقتصادی پلانونه، بیا وروسته د افغانستان د لومړنی جمهوری نظام اوه کلن پلان او وروسته د افغانستان دجمهوریت بل پینځه کلن پلان باندی یوه تحلیلی رساله ولیکله او هغه مومند خپرندویی ټولنی د اسلامی تمدن پلازمینی (غزنی) د نومونی په مناسب چاپ کړه، په هغی کی باید د زریزی اهداف او د افغانستان د ملی پرمختیایی ستراتیژی تحلیل او له پخوانیو پنځه کلنو علمی پلانونو سره یی مقایسوی څیړنه هم راغلی وای. په هر ترتیب اوس هم کیدای شی دغه سند د یوی تجربی په توګه جلا وڅیړل شی او د اقتصاد دډګر ماهرین او د مطالعی مینه وال یی ولولی. زیاتره خلک، په تیره ځوانان د بهرنیو مرستو، د هغو د طرز، د هغو د تاثیراتو او شرایطو په هکله معلومات غواړی. ډیر خلک اوس هم پوښتنه کوی چی آیا دا (ANDS) چی لس کاله مخکی یی دومره غوغا جوړه کړی وه او د میاشتی د اویازره امریکایی ډالرو شاوخوا په ارزښت یی په تدوین او جوړلو لګښت راغلی و، څه شی وه او څه شوه؟ او آیا دا خصوصی کول او دا آزاد بازار دی که د بازار نظام دی ، دا څه شی دی؟

اوس هم ډیرو خلکو آن د تحصل کرده ګانو څخه اورم چی د آزاد بازار او د بازار د نظام تر منځ توپیر نه کوی. دا هغه لاملونه و چی زه یی اړ کړم چی په متوسطه کچه او آسانه ادبیاتو(نه د اقتصاد په پیچلی- مسلکی ژبه) په دغو دریو تازه موضوعاتو لنډ بحث وشی، کیدای شی په راتلونکی کی تاریخ لیکونکی ورته مراجعه وکړی او د هیواد دسیاسی قضایاوو تر څنګ اقتصادی او دبیارغاونی موضوعاتو ته هم ضرورت پیدا کړی. په ریښتیا هم : په تیرو دیارلسو کلونو کی د اقتصاد، بیا رغاونی او حکومتولی په برخه کی موږ دریو مهمو مسایلو سره مخامخ وو:

- دبهرنیو مرستو جریان
- دافغانستان پرمختیایی ستراتیژی
- او دبازار نظام او خصوصی کول

د دیارلسو کلونو په تیریدو سره بیا هم هیوادوال په شک کی دی چی د بهرنیو مرستو اغیزی څه وی او زموږ دولت کومی لاسته راوړنی درلودی او آیا بهرنی مرستی یواځی افغانستان ته ورکړل شوی او یواځی دامریکی متحده ایالات مرستی ورکوی او که نور داسی هیوادونه هم شته چی بهرنی مرستی تر لاسه کوی او پرته له امریکی نور هیوادونه او نړیوال سازمانونه هم شته چی بهرنی مرستی رسوی. همدا راز باید په دی وپوهیږو چی د افغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی (ANDS) کی څه په پام کی وو او څومره تطبیق او اجراشول. دا هم یو سوال دی چی ایا د بازار نظام څه دی او موږ ورڅخه څه تر لاسه کړل او نور باید څه وکړو؟

ددغو سوالونو د حل لپاره دغه مختصره لیکنه وشوه، تر څو درانه لوستونکی، دمطالعی او پوهی مینه وال او ګران محصلان وهڅیږی او د هیواد دتازه اقتصادی پیښو په هکله بحث وکولای شی، خپل مونوګرافونه همدی ته ورته مسایلو کی ولیکی او هیوادوال او د اقتصادی موسساتو کار کوونکی مو له تیر وضعیت څخه یوه تجربه تر لاسه کړی. زه هیله لرم که چیری د متن ژبه یو څه انتقادی وی، یا نیمګړتیاوو ته یکی اشاره شوی وی ، درانه لوستونکی خپه نشی او هغه کوم شخصی غرض ونه ګڼی، بلکی د اشتباهاتو په نښه کول، د غفلت برجسته کول او په راتلونکی کی د نه تکرار په غرض یی یوه مخلصانه هڅه وګڼی. ددغه کوچنی کتاب لوستل به ځوانانو ته له وطن سره دمینی احساس ورکړی، دوی به خپل ملی مسولیت او ملی غرور ته متوجه شی، خپل ملی رسالت به وپیژنی او ګټور معلومات به یی زیات او په دی به وپوهیږی چی موږ تر هغو له بشپړ استقلال او سیاسی آزادۍ څخه خبری نشو کولای، تر څو اقتصادی خپلواکی ونه لرو، له احتیاج خلاص نه شو او له مالی پلوه په خپل ځان بسیا نه شو. یعنی اقتصادی توانایی دسیاسی استقلال لومړی شرط دی، تر ټولو مهمه داچی باید ځوانان پوه شی چی افغانستان د اقتصادی پرمختګ او د پیاوړتیا، ترقی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ودی لپاره فوق العاده داخلي ریزرفونه، امکانات او پوتانشیل لري. ستونزه نا امني، دمدیریت بحران، اداری فساد، د پالیسیو نه لرل، ضعیفه اراده ، عدم صداقت او ټیټ ظرفیت و. کله چی دا نیمګړتیاوی رفع شی، هیواد مو دترقی او پرمختیا ډیر ښه امکانات لری.

دا هم باید په یاد ولرو چی تیرو دیارلسو کالوکی مرستی او هڅی یواځی د اقتصادی پرمختیا لپاره نه وی اړم شوی، بلکی موږ په خیل هیواد کی د سیاسی پروسی یوه اوږده لاره باندی مزل وکړ. دغی لاری کی هم زموږ وخت او انرژی مصرف شوه، په دی موده کی موږ د بدلون له معجزو سره هم مخامخ شولو او ډیر فرصتونه مو هم له لاسه ورکړل. دلته به د تیرو کلونو تجاربو ته لنډه کتنه ولرو.

لومړی برخه :

بهرنی مرستی او په افغانستان کی یی جریان

بهرنی مرستی ددولت یوه مالی وسیله

ددولت مالی وسایل هغه مادی امکانات دی چی بالعموم د عام المنفعه چارو او ولسی خدماتو لپاره لګول کیږی. د تاریخ په اوږدو کی ددولتونو دجوړښت ، ددولتی دندو د پراخه کیدو او ددولت د د تشکیل د پیچلی کیدو سره یو ځای دولتی لګښتونه هم زیات شوی دی او مالی وسایلو یا دولتی بودجی ته اړتیا هم ډیره شوی ده. د زیر بنایی ، امنیتی ، ټولنیزو، تعلیمی، علمی او تحقیقاتی، روغتیایی او نورو موسساتو او پروژو تطبیق کول ددولت په غاړه دی، ځکه خصوصی سکتور په لویو زیر بنایی پروژو او د عامه خدماتو په سکتورونو کی پانګه اچونه نه کوی او نه هم عام المنفعه چاور کی کار کولو ته حاضریږی، خصوصی سکتور انتفاعی چارو کی پانګه اچونه کوی ; ملی ستراتیژی جوړول او تطبیق کول ، د منځنی مودی پلان جوړونه، عامه چاری، امنیت ساتل، د قانون پلی کول او نظارت، د عدالت تامین او مملکتی امور ټول ددولت په غاړه دی چی باید دهغو لپاره لازم مالی وسایل (بودجه) ولری او دغه مالی وسایل له یو شمیر معینو منابعو باید تر لاسه شی. یعنی د تاریخ په اوږدو کی تل داسی ګڼ شمیر مسولیتونه او دندی وی او اوس هم شته چی اجرا او عملی کول یا د تطبیق مسولیت یی د دولتونو په غاړه او واک کی و او اوس هم ده، پرته له دی بله لاره نشته.

لکه چی پوهیږو دولت باید دغه ډول لګښتونو ته ټاکلی مدارک او منابع ولری، تر څو ورسپارل شوی درنی او مهمی پیچلی دندی ښی پرمخ بوځی . دولتونه دغه مالی وسایل په بیلابیلو ښو او ډولونو تر لاسه کوی لکه:

- ددولت تشبثاتی عواید
- محصول اوونډی (مثلا ګمرکی محصول دولت ته سپارل)
- مالیات (مثلا له بیلابیلو عایداتی منابعو دولت ته د مالیی ورکول)
- جریمی
- **د اړتیا پرمهال او د وخت له غوښتنی سره سم، ددولتی شتمنیو او جایدادونو پلورل**
- **د پرداخت په مقابل کی ددولتی خدماتو عرضه**
- **د کورنیو اوبهرنیو پورونو اخیستل**
- **د بهرنیو او کورنیو بلاعوضه مرستو تر لاسه کول**

(c) ketabton.com: The Digital Library

- **رسمی پرمختیایی مرستی تر لاسه کول.**

ددولت د مالی اقتصاد نظام، پورتنی مالی وسایل او مدرکونه (منابع) له منفردو او جلا جلا اقتصادی عاملینو څخه تر لاسه کوی، په پورتنیو لارو۔چارو دولتی سکتور ته لیږدول کیږی او بیا یی د هیواد داړتیاوو د پوره کولو لپاره په کار وړی. ډیره مهمه خبره ده کله چی دغه مدرکونه را ټولیږی ، د بیت المال یا عامه او ملی دارایی (شتمنی)حیثیت پیدا کوی او د ټول ملت امانت بلل کیږی.

دا و په مجموع کی په ټولو هیوادونو اود نړی په کچه ددولت د عایداتی منابعو او مالی وسایلو د عاملینو طرز.

په افغانستان کی هم د دولت مالی اقتصاد پر همدغه بنسټ لکه څرنګه چی په ټوله نړی کی معمول دی ، عیار شوی دی . په دی برخه کی د افغانستان د۱۳۸۴ ل. کال د عامه لګښتونو او مالی چارو د اداری د قانون ددریم څپرکی د نهمی مادی مطابق، په افغانستان کی ددولت عایداتی منابع له تحصیل څخه وروسته په عامه دارایی بدلیږی ، چی هغه په لاندی توګه دی :

۱.هغه مالیات چی له قانون سره سم ددولت له خوا ټاکل شوی وی

۲.هغه مصرفی حق الزحمی چی ددولتی اداراتو له خوا له قانون سره سم وضع او اخیستل کیږی

۳.ددولتی ادارو له خوا تر لاسه کیدونکی تکتانه

۴.له دولتی تصدیو څخه تر لاسه کیدونکی ورکړی او نور مفادونه

۵.ددولتی ملکیتونو له پلورلو او اجاره ورکولو څخه تر لاسه کیدونکی عواید

۶.د راډیو ګانو په ګډون د تفحصاتو او نورو طبیعی منابعو څخه دګټی اخیستنی عواید، دمعنوی شتمنیو عواید او ددولتی اداراتو کنترول لاندی حقونو اجاره ورکولاو دهغو له پلورلو څخه ترلاسه کیدونکی عواید .

۷.دولتی حق الامتیازونه

۸.د نقدی جریمو، د خساراتو د جبران، ضبط او مصادره کولو، د مدنی دعواګانو محصول، د بیمی له درکه عواید او داسی نور عواید چی دولت ته سپارل کیږی.

۹. هغه بلاعوضه مرستی او نور خارجی کمکونه (foreign aids)او عواید چی دولت پوری تعلق پیدا کوی.

۱۰. دولتی پورونه.

۱۱. د پورونو اړوند هغه پولی انتقالات چی دولتی ادارات یی دقانون له حکم سره سم اخلی او ترلاسه کوی یی.

۱۲. د ملی او نړیوالو بها لرونکو اسنادو د صادرولو(ورکولو) له لاری ترلاسه شوی پیسی.

په دی توګه د افغانستان قانونی اسنادوکی او هم په نړیواله کچه په دولتی عایداتی منابعو کی یو هم بهرنی مرستی او پورونه دی

دغه ټول منابع او مالی وسایل د مالیی وزارت ته انتقالیږی او د مالیی وزارت د ټول هیواد لپاره بودجه جوړه او دغه مالی منابع عامه چاروکی مصرفوی . دبودجی له طریقه ددولت د لګښتونو اساسی هدف خلکوته داجناسو او خدماتو عرضه کول او تولیدول دی. هغه اجناس چی ددولت له خوا تولید او د خلکو د استفادی لپاره وړیا وړاندی کیږی عامه اجناس بلل کیږی. دافغانستان د مالیی وزارت د عامه اجناسو مسول او دملی بودجی د تنظیم کوونکی په توګه دنده او مسولیت لری چی ددغو منابعو په هکله پوره قانونی واک ولری او دهغو په هکله ملت ته معلومات ورکړی چی په دی کی یو هم بهرنی مرستی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له نیکه مرغه ګران هیواد افغانستان وروسته د ۱۳۸۱ل. کال څخه یوه نوی کیفی پړاو ته داخل شو، تمه کیده، چی په دی پړاو کی به افغانستان د پرمختیا او اقتصادی هوساینی له پلوه ډیر ښه بریالیتوبونه ولری دا ځکه چی زموږ په واک کی کافی اندازه بهرنی مرستی وی ، چی د کمیت له پلوه وروسته له نړیوالی جګړی څخه د ټولی اروپا دبیارغاونی لپاره هم دومره مرستی نه وی شوی ، یعنی افغانستان سره د شویو مرستو اندازه د مارشال د پلان له اندازی زیاتی وی ، بر سیره پر دی افغانستان هم ځانته په ډیر لوړ لګښت یوه پرمختیایی ستراتیژی جوړه کړه چی د زریزی د اهدافو سره یی مطابقت درلود. موږ به هغه وخت نور نوی بریالیتوبونه ولرو چی د راتلونګی لپاره غوره پلانونه، علمی برنامی او ستراتیژی ولرو او تیر پلانونه او ستراتیژیګانی تحلیل او له تجاربو څخه یی استفاده وکړو.

لکه چی پوهیږو یوه ستراتیژی او پلان هغه وخت ښه بریالی وی چی له هغه یا له هغی څخه مخکنی ستراتیژی اوپلان ډیر ښه تحلیل او ارزیابی شوی وی. خو دا باید په یاد ولرو چی دداسی مهمی موضوع څیړل څه آسانه کار نه دی، بلکی ډیرو زیاتو خواریو ته اړتیا ده. د یوی ملی ستراتیژی د تحلیل لپاره باید ډیره پخه تجربه موجوده وی ، پرته له هغه باید څیړونکی د با تجربه استادانو نظریات را ټول او د هر یوه مشوره وغواړی او د با تجربه استادانو رهنمایی ته غوږ ونیسی او د هغوی له لارښوونی سره سم خپله څیړنه پرمخ بوځی. ما په همدی نیت د افغانستان د پرمختیایی ملی ستراتیژی د لنډ تحلیل موضوع ته ملا وتړله چی دا یو شدید ضرورت دی او باید زموږ داقتصاد دډګرځوان کادرونه او داقتصاد پوهنځی ځوان استادان اومحصلان اقلا په دی هکله یوڅه معلومات ولری. دلته موږ د اقتصاد پوهنځی کی د (BBA) په څانګه کی پلان جوړونه او ستراتیژیکه پلان جوړونه تدریس کوو، له دی پرته اقتصادی پرمختیایی سیاستونه، پلان جوړونه او ستراتیژیکه برنامه ریزی د ملی اقتصاد په څانګه کی زموږ ډیر مهم او اساسی مضامین دی. په دی خاطر ددی ضرورت احساس شو چی د افغانستان یو ډیر مهم سند چی په هغه کی د هیواد اجتماعی – اقتصادی انکشافی اهداف درج شوی دی، باید تحلیل او د راتلونکی لپاره د یوی تجربی په توګه مطرح شی.

زه یقین لرم چی د (ANDS) تشریح اولنډ تحلیل به یوه تاریخی دوره په یاد وساتی او د راتلونکو ستراتیژیو د جوړولو لپاره به یو قوی اساس او معیار وګرځی او د یوی تجربی په توګه به اقتصاد پوهان ورته مراجعه کوی. دلته ډیره هڅه وشوه چی د ملی ستراتیژی یواځی اقتصادی اړخ ته زیاته توجه وشی،البته نورو اړخونو ته ضمنی اشاره شوی ده. دغه موضوع می یواځی د رسمی ګزارشونو پر اساس وڅیړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددغی رسالی دلیکلو ضرورت

نن ورځ د هیوادونو نړیوال دریځ او پرستیژ د هغوی دلښکر، د خاوری د مساحت، حکومتی طرز، مذهب، د نفوسو د شمیر او نورو مسایلو له مخی نه، بلکی ددوی د پوهی او اقتصادی قوت لـه مخـی ټاکل کیږی. له بلی خوا د یو هیواد سیاسی استقلال به تر هغه وخته موجود نه وی، ترڅو لـه اقتصادی پلوه په ځان بسیا نه وی. تر هغو چی یو هیواد اړ، وږی او محتاج وی، ذلیل به هم وی. همداسی هم پوهه د هیوادونو د اتباعو او ددغه هیواد د معنوی قدرت یوه ممیزه ده. هغو هیوادو کی چی فکری تولید یعنی د علمی آثارو غنا اوچته وی، ددوی پرمختګ ، خپلواکی او لوړ دریځ هم ډاډمن وی. موږ د نړۍ له بیلابیلو وچو څخه د امریکی دمتحده ایالاتو، جاپان، جرمنی او آسترالیا مثا لونـه راوړای شو چی د ژوند د اوچتی کچی لرونکی او پـه نړۍ کی د مناسب دریځ ، درناوی او پرتم لرونکی دی. دعلمی آثارو د مطالعی په برکت یو هیواد کی منورین او د رغوونکی فکر لرونکی خلک روزل کیږی ، چی همدوی بیا د ستونزو په وړاندی د حل لاری لټوی او د خپلی خاوری، عقیدی، کلتوری ارزښتونو، او استقلال ساتنه هـم کـولای شـی او د خپلـو ملتونـو او ولـس د مـادی او معنـوی زوال مخـه نیـولای شـی. سینګاپور یـو کـوچنی آسـیایی هیـواد دی ، چـی د همـدی حقیقت پـه درک کولـو سـره یـی ځانتـه د (Knowledge Economy) شعار ټاکلی او اوس ګړندی پر مخ روان دی، ډیر ژر بـه پـه آسیا کی یولوی اقتصادی قدرت شی. د همدی موخی په خاطر دغه کوچنۍ رساله ولیکل شوه تر څو هیوادوال له جګړی وروسته افغنستان او دهغه وضعیت وپیژندلای شی او دڅو وروستیو کلونو دریڅ سره ترلی او مهمی ښـکارندی تحلیـل او د راتلـونکی لپـاره پـه دی برخـه کـی لا اوچـت ګامونـه واخلـی . دا دریڅ ښکارندی، یوه یی *بهرنـی مرستی*، بلـه یـی *د افغانستان ملیپرمختیای ستراتیژی او دربیمـه یـی خصوصـی کـول* دی.

کله چی په افغانستان کی انتقالی دولت جوړ او وروسته بیا انتخابات وشول، نـو د نـوی وضـیعت پـه ایجاد سره او په تیره بیـا، وروسـته تـر ۱۳۸۴ ل. کـال څخـه، یعنـی هغـه مهـال چـی د افغانستان پرمختیـایی ملـی ستراتیژی(Afghanistan National Development Strategy) جوړه شوه، نـو دهغـی د تطبیق لپـاره نړیوالی مرستی هم افغنستان ته زیاتی شوی. افغانانو په ډیرو هیلو سره دغو مرستو تـه کتل. ګڼ شمیر پـروژی لکـه د سړکونو جـوړول، دمعـارف کمـی وده، د روغتیـایی چـارو پراختیـا، د نویـو پوهنتونونـو جوړیدل ، د مخابراتی شرکتونو فعالیدل، د مطبوعاتو وده او د مدنی ټولنی پرمختګ او دګڼ شمیر اجتماعی نهادونو پراختیا د همدغه بهرنیو مرستو په مټ وشوه، په تیره بیـا د کلیو د انکشاف پـه برخـه کـی (د ملـی پیوستون) تر عنوان لاندی ګڼ شمیر پروژی تطبیق شوی، دغو مرستو دوام درلود، خو په ۲۰۱۰م. کال د لومړی ځل لپاره د بهرنیو ځواکونو د وتلو او د امنیتی مسؤلیت د انتقال خبرونـه خپاره شول. لـه هغه راهیسی دا دری کاله کیږی چی زمونږ هیوادوال په اندیښنه کی دی، او هیڅ کار ته یی سمه ملا نـه ټیټیږی او کار ته یی لاس نه ورځی. دغو اندیښنو زمونږ ملی غرور او دسبا ورځـی وضعیت تـه لویـه سوالیه ایښی وه. اوس به وګورو چی د سړې جګړې اصلی ډګر او د لویو قدرتو د سیالی محراق(افغانستان) بـه پـه څـه ډول لـه دی بحرانـی حالت څخـه ووځـی ، ددی یـو ځـواب دادی چـی بایـد تـر هرڅـه مخکی اقتصادی بیا رغاونی ته ملا وتړو او ورپسی د پوهی په ګانه ځان سمبال کړو . موږ ولیدل چی بهرنـی ځواکونه په وتو دی ،خو عملا ګورو چی ورځ په ورځ ولسی واکمنی پیاوړی شوه، د امنیتی مسؤلیت انتقال ترسره او دهیواد څه نا څه په سلو کی نوی برخی امنیت د ملی اردو او پولیسو په لاس کی دی او ورځ تـر ورځـي امنیتی چاری ښی کیږی، په دی توګه د هیوداوالـو هغـه اندیښنـی تـه ځـواب وویل شـو چـی د بهرنیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځواکونو د وتلو له امله یې لرله. د افغانستان دولت ملي روغی جوړی ته لار پرانیستی او مخالفینو ته په دولت اوسیاست کی د ګډون بلنه ورکوی. دهیوادوالو بل تشویش د مالی مرستو په هکله دی . باید افغانان په دی و پوهیږی چی بهرنی مرستی په ټوله نړی کی معموله ا ورواج خبره ده. دا خدای مکړه د سوال او احتیاج خبره نه ده، بلکی ډیر ځله په نورو هیوادونوهم داسی حالات راغلی چی بهرنیو مرستو ته اړ شوی دی. آن جاپان او جرمنی چی د ښه اقتصاد لرونکی دی هم یو وخت ورسره بهرنی مرستی شوی دی، همدا اوس هم مصر او پاکستان چی دوه اسلامی هیوادونه دی، ترټولو زیاتی بهرنی مرستی تر لاسه کوی، نو افغانان هم کولای شی په پوره غرور، سرلوړی او وطنپالنی سره د بهرنیو مرستو په مټ خپل ګران هیواد آباد کړی او دا یی حق هم دی. په همدی منظور دغی لیکنی کی د بهرنیو مرستو تعریف، خصوصیات او تاریخچه بیان شوی ده او د افغانستان ددولت د مالی وسایلو د مدیریت او دولت د مالی اقتصاد په هکله معلومات ورکړل شوی دی. په لیکنه کی د راتلونکی لپاره ددولت د عوایدو منابع ښودل شوی دی او دا په حقیقت کی زموږ هغه ډاډ او اطمینان څرګندوی چی راتلونکی کی یی د هیواد د اقتصاد او ددولت د مالی وسایلو په هکله لرو. مونږ دا ډاډ هم هیوادوالو ته ورکوو چی انشاالله د افغانستان اقتصادی او مالی وضعیت به نور هم ښه شی او دکار موندنی فرصت به برابر او ملی تولید به اوچت شی. ددی اهدافو د تر لاسه کولو لپاره موږ د انکشافی پلانونو او ملی ستراتیژیو طرح او تطبیق ته اړتیالرو، نوځکه ددی رسالی دوهمه برخه د افغانستان د تیری پرمختیایی ستراتیژی تحلیل ته ځانګړی شوه. په دی توګه وروسته تر ۲۰۱۴م. کال هیڅ تشویش نشته او افغانان به ان شاالله تر پخوا هم د ښه ژوند لرونکی شی، خو په دی شرط چی تیر وضعیت تحلیل او د راتلونکی لپاره پر علمی میتودولوژی استوار پروګرامونه ولرو. په تیره بیا چی اوس انتخابات هم په ښه ډول او په بریالیتوب ترسره او یو قانونی منتخب زعامت لرو. هیله ده دا لیکنه دغو تشویشونو ته ځواب ووایی.

<u>بهرنی مرستی(Foreign aid) او دهغو طرز:</u>

بهرنی مرستی(Foreign aid)په اقتصاد کی یو بحث او ددولتی عوایدو یا ددولت د مالی وسایلو یوه منبع او عامل دی. ځینو هیوادو کی یی حجم زیات، خو په یو شمیر نورو کی صرف د اړتیا پر مهال لیدل شوی دی. پر مختیایی هیوادونه بالعموم بهرنیو مرستو ته اړدی، او ددوی دولتونو قانونا بهرنی مرستی او بلا عوضه کمکونه په قانونی شکل منلی دی. دغه مرستی باید رسما دولت(دمالیی وزارت) ته انتقال ، ددوی په ملی محاسباتو کی شاملی او بیا د کلنی بودجی له طریقه په عامه خدماتو، د انکشافی پروګرامونو په تمویل او ددولتی دندو په اجرا کی مصرف شی. مخکی تر دی چی په افغانستان کی د بهرنیو مرستو حالت ته کتنه وشی، ښه به وی له بیلابیلو اړخونو بهرنیو مرستو او دهغو تاریخی پس منظر ته یوه کتنه وکړو.

<u>د بهرنیو مرستو تعریف او پیژندنه:</u>

د وروسته پاتی هیوادونو په مالی منابعو کی یو یی بهرنی پورونه او مرستی دی. البته پورونه وروسته بیا په بیلابیلو قسطونو سره ادا کیږی او کله هم د پور ورکوونکو له خوا په بشپړ ډول ښنل شوی هم دی. افغانستان هم له بیلابیلو هیوادونو څخه پورونه اخیستی دی چی یو شمیر یی ادا او یو شمیر یی ښنل شوی دی مثلا روسیی په ۲۰۰۶ کال کی د پخوانی شوروی اتحاد له خوا ټول ورکړل شوی پورونه وښنل. همدا رنګه بلغاریا هم د فرانسی په غونده کی خپل پورونه وښنل، اما بهرنی مرستی او بلاعوضه پورونه وروسته پاتی او اړو هیوادونو ته په وړیا ډول ورکول کیږی ، تر څو خپلی اړتیاوی ورباندی پوره او ملی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پروژې وربانډې تطبيق کړي. دلته دا خبره ذهن ته راځي چې بهرنۍ کمکونه، ګرانټونه او پرمختيايي رسمي مرستې بايد څرنګه وپيژندل شي.

په تيرو وختونو کې ګڼ شمير ننيو پرمختللو صنعتي هيوادونو د(grants) تر عنوان لاندې همدا ډول مرستې تر لاسه اود خپلې اقتصادي پرمختيا لپاره يې ورڅخه کار اخيستي او نن ورځ هر يو يې په خپل ځان متکي هيوادونه دي. هغو هيوادونو هم دا ډول مرستي تر لاسه کړي دي چې يو مهال له ناوړه ناڅاپي پيښو څخه متاثره شوي او د جګړو له امله يې اقتصاد ځپل شوي و. په دي توګه ثابته شوه که دغه بهرنۍ مرستي په ښه ډول ولګول شي د پرمختيا لامل کيداى شي، خو د بې کفايته برنامه ريزى په اثر کيداى شي دغه منابع سمي ونه لګول شي. په تيره بيا بهرنۍ مرستي هغه وخت په موثرډول نشي لګول کيداى چې ددولت په مالي پلان کې شامل نشي، بلکې به تيت او پاشان ډول مصرف شي. يو شمير بهرنۍ هيوادونه مرسته اخيستونکو هيوادوکې مرستي د غير حکومتي نهادونو په لاس مصرفوي، خو يو شمير نور يې د ماليې وزارتونو له طريقه انتقالوی دغه دوهم شکل يې مناسب او غوره دى.

په افغانستان کې بهرنۍ مرستي او دهغو د لګولو طرز تقريبا نيمه پيړۍ تاريخ لري چې په لنډ ډول به لږ وروسته بيان شي.

په نړۍ کې د بهرنيو مرستو څرنګوالى:

داقتصاد د علم او د مالي جريان له نظره بهرنۍ مرستي هغه حکومتي منبع ده، چې له يوه هيواد څخه بل هيواد ته ليږدول کيږي، يعنې له پر مختللو هيوادونو څخه بل د مرستي وړ پرمختيايي، وروسته پاتې يا جګړه ځپلي يا د طبيعي نا ځاپي پيښو له امله زيانمن شوي هيوادو ته رسما ليږدول کيږي. يعنې بهرنۍ مرستي د منابعو ا ونقدي جريان هغه بهير دى چې موخه ورڅخه د وروسته پاتي هيوادونو په پښو درول وي، کيداى شي دغه مرستي له وروسته پاتي هيوادونو سره په ناځاپي ، سختو او بحراني شرايطو کې وشي او ياهم کيداى شي هر وخت او په پرله پسې توګه وشي. يو شمير پرمختيايي هيوادونه په خپل اقتصاد کې د صادراتو د حجم د ورځ په ورځ زياتوالي د هيلي تر څنګ بهرنۍ پانګې اچونې او بهرنيو مرستو ته د توقع په سترګه ګوري. دلته بايد دغه هره توقع بهرنۍ مرسته ونه ګڼل شي. بلکې يوه يې پانګه اچونه او بله يې بهرنۍ مرسته ده. په عمومي توګه بهرنۍ مرستي په دو ډولونو ويشل کيږي:

1. ر سمي عامه مرستي(Public aid): دا حکومتي منبع لري او دوروسته پاتي هيوادونو د اقتصادي ودې په منظور ورکول کيږي. دې ته (Official Development Assistance) ويل کيږي. کلونه کلونه کيږي چې د متحده ايالاتو، اروپايي هيوادونو، جاپان، روسيې، کانادا او استراليا له خوا ګڼ شمير افريقايي، آسيايي او دلاتينې امريکې هيوادونه دغه ډول مرستي رسول کيږي. دا مرستي په لنډيز سره (ODA) بلل کيږي.
2. غير رسمي مرستي: دا ديو شمير اعانو، خيراتونو، وصيتونو او دځينو خپلواکو ادارو د سوغاتونو ا وهديو څخه عبارت دي چې اکثرا په بيړنيو حالاتو کې د بشري مرستو په بڼه تر سره کيږي. دا د نا حکومتي مؤسسو(Non-government organizations يا NGOs) مرستي او فعاليتونه دي، چې په هغو زيانمنو شويو سيمو کې د بشري مرستي په بڼه ورکول کيږي چې هلته حکومتونه رسيده ګی نشي کولاى.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی او دوهم ډول دواړه مرستی د بهرینو کمکونو(F.A) په نامه یادیږی، خو په اقتصاد کی زیاتره له بهرنیو مرستو څخه منظور هماغه رسمی کمکونه(ODA) دی چی مونږ مخکی ورڅخه یادونه وکړه او هغه په رسمی توګه ثبت او په رسمی احصاییه کی شمیرل کیږی.

په خارجی کمکونو کی ډیر مسایل شته چی باید پاملرنه ورته وشی، دا ځکه چی په عمومی تعریف کی بهرنی مرستی له پرمختللو هیوادو څخه وروسته پاتی هیوادوته د منابعو لیږدول دی، خو باید په یاد ولرو چی ځینی وختونه وروسته پاتی هیوادو ته د پرمختللو صنعتی هیوادونو له خوا په ټیټه بیه د تعرفی وضع کول او په ټیټه بیه د صنعتی تولیداتو پلورل هم یو ډول مرسته ده، خو په دی مرستو کی هیڅ هم نه لیږدول کیږی. همدارنګه ځینی وختونه پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادو ته داسی اجازه پاڼی ورکوی چی دهغو له مخی د وروسته پاتی هیوادونو صادراتی توکی د پرمختللو هیوادونو په مارکیټونو کی په لوړه بیه و پلورل شی. په دغه دوهمه بیلګه کی هم کوم څیز نه لیږدول کیږی، بلکی دغه ډول اجازه پاڼه وروسته پاتی هیوادو ته یو ډول نقده او خالصه ګټه بلل کیدای شی. کیدای شی ظاهرا د ګټی کولو لپاره د بهرنی پانګی لیږدول هم مرسته و بلل شی، خو دا دتجارت او ګټی لپاره ده، نه د سیده مرستی په خاطر او نه هم د انکشافی اهدافو لپاره. دلته باید پوره پاملرنه وشی چی وروسته پاتی هیوادو ته له پر مختلو هیوادونو څخه د یو شمیر انتقالاتو بڼه د ګټی لپاره ده. دلته باید پوره پاملرنه وشی چی وروسته پاتی هیوادته له پرمختللو هیوادونو څخه د ګټی په موخه د خصوصی پانګی یا شخصی پانګی لیږدول مرسته نه ده، یعنی هر بهرنی هیواد هرومرو مرسته کوونکی نه دی ، بلکی بهرنی مرسته باید اعلان شوی او رسما منل شوی وی او وروسته تر هغه انتقال ومومی. نو ددی لپاره چی پورتنی ټکی ټول ښه روښانه شی، د بهرنی مرستی لپاره یو بل تعریف هم راوړو:

وروسته پاتی هیوادو ته د پانګی هر هغه ډول جریان چی د وروسته پاتی هیواد د اقتصادی پرمختیا لپاره وی، بهرنی مرستو کی شمیرل کیږی، چی دا باید هرومرو لاندنی ځانګړتیاوی ولری:

الف): ددغه جریان موندلو هدف باید ډونر یا مرسته کوونکی هیواد ته تجارتی شکل ونه لری

ب): دغه جریان باید د ژمنو او په سپارښتنی بڼو باندی وی، چی دا له تجارت او ګټی کولو سره توپیر لری. یعنی دا د پرمختیا لپاره د منابعو متعهدانه سپارل دی.

دلته ګورو چی په دغه وروستی تعریف کی هم یوه پوښتنه پیدا کیږی چی آیا نظامی مرستی چی پورتنی یوه ځانګړنه هم نه لری، په مرستو کی راځی؟ ددی ځواب لپاره باید وویل شی چی:

له یوه وروسته پاتی هیواد سره ددوی د ستونزو د حل لپاره هر ډول لاسنیوی بهرنی مرسته ده. کیدای شی ځینی د اجناسو په بڼه وی، ځینی د نقده جریان په بڼه او د عاید د ښه ویش لپاراو یا هم د ملی اقتصاد دجوړښت د بدلون په خاطر وی. په عمومی توګه بهرنی مرستی د وروسته پاتی او اړ هیواد لپاره لاندی ګټی لری:

- دفقر په کمښت کی مثبت رول
- د اقتصادی زیر بنایی پروژو فعاله کیدل
- د جګړی، وچکالی یا بل ناځاپي عامل د تاثیراتو مخنیوی
- کلیوالی انکشاف

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د استخدام د فرصتونو ایجاد
- ددوی دداخی منابعو په کار اچول تر څو دوی ته د اقتصادی فعالیتونو امکان برابرشی او داسی نور مقاصد.

ولی پرمختللی هیوادونه وروسته پاتی هیوادو سره مرسته کوی؟

بیلابیل عوامل شته چی یو شتمن او ځواکمن هیواد له یوه بل اړ کوچنی یا ضعیف هیواد سره مرسته وکړی، لکه : سیاسی عامل، په مرسته کیدونکی هیواد اغیزه غورځول، بشری انګیزه، تکنالوژیکی تړلتیا، په خپل حکومت اود هغه په غښتلتیا باندی د خپلو خلکو باوری کول او هغوی ته د یو ډول غرور ور په برخه کول او داسی نور، خو بیا هم دغه لاملونه په لاندی ګروپونو ویشلای شو:

1. مرسته ورکول د پرمختللو صنعتی هیوادونو او لویو ځواکونو له خوا ددوی په سیاسی ستراتیژی کی شامله خبره وی.
2. دوی ځکه هم خوارو ملکونو سره مرسته کوی چی هغوی له روانی پلوه ځانته متمایل او لیوال وساتی
3. خپلو تولیداتو ته د خرڅلاو مارکیټ پراخ کړی.
4. نړیوالی اقتصادی اړیکی هم ددی ډول مرستو غوښتنه کوی او ورسره موافقه خبره ده.
5. بشری عواطف او انسانی انګیزه او د پرمختللو هیوادونو او وروسته پاتی هیوادونو تر منځ د ډیر زیات توپیر او واټن راکمول

په تیره بیا افغانستان سره د بهرنیو مرستو مهم لامل دادی چی زمونږ هیواد اصلا د نړیوال کړکیچ او د سړی جګړی د عواملو له کبله ویجاړ شو او عوامل یی زیادتره بهرنی عاملین وو، نو ځکه اوس بشری احساس دا حکم کوی چی ددغو بهرنیو منفی عواملو دبیرته جبران په خاطر باید همدا بهرنی عوامل رغوونکی او مثبته برخه واخلی. له دی پرته په بهرنیو مرستو سره به د افغانستل کړکیچ او بحران خارج ته له سرایت کولو مخ واړوی او همدلته به حل شی او د تروریزم ریښه به وچه شی. یعنی په حقیقت کی د پرمختللو صنعتی هیوادونو له خوا مرسته، بیرته په خپله دوی سره هم یو ډول مرسته ده.

دبهرنیو مرستو رسول په حقیقت کی په خپله د دوی دامنیت، سرمایګذاری او سوداګری په ګټه هم دی، نو ځکه دوی په تیرو وختونو کی ګڼ شمیر هیوادونو سره مستی کړی او دا لړی همداسی جریان لری.

ګڼ شمیر هیوادنو په تیرو دولسو کلونو کی افغانستان سره پراخه مرستی وکړی. خو دا هم باید وویل شی چی په نړی کی همدا اوس هم ګڼ شمیر نور داسی هیوادونه شته چی بهرنی مرستی ورسره کیږی مثلا مصرسره له دی چی زیات شمیر طبیعی منابع لری، خو بیا هم د نړی د زیاتو بهرنیو مرستو اخیستونکی هیواد دی. پاکستان د بهرنیو مرستو د اخیستو له پلوه له افغانستان څخه هم مخکی دی. ایتوپیا، سوډان اوګڼ شمیر نورهیوادونه. باید دا هم ووایو چی په اول قدم کی امریکا، آسترالیا، انګلستان او نور اروپایی هیوادونه له پاکستا ن سره راز راز مرستی کوی. بیا هم لکه هغومره چی پاکستان له بهرنیو هیوادونو سره تړلی پاتی دی له نیکه مرغه افغانستان دومره نه دی تړلی. افغانستان کولای شی د بهرنیو مرستو په کمک د خپلی اقتصادی زیربنا په جوړولو کاملا په خپلو پښو ودریږی او وروسته به په مستقلانه توګه د خپلو داخلی ریزرفونو او امکاناتو په کارولو سره به دترقی او

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمختیا په لاره قدم اوچت کړی او ښه پرمختګونه به یې په نصیب شي. یعنې اوسنی ګڼ شمیربهرنی مرستې ، دسیاسی نظام او جوړښت د استحکام او د امنیت د تامین لپاره دی. مونږ کولای شو د پانګې اچونې او د خپلو امکاناتو په کارولو خپل ملی اقتصاد پرمخ بوځو، خصوصا زمونږ کانی سرچینې او جغرافیاوی موقعیت هم ډیر مساعد دی چې اقتصادی پرمختیا مو ور باندې تضمین کیدای شی.

په نړۍ کې د بهرنیو مرستو تاریخچه:

تر ډیره بریده پورې د بهرنیو مرستو ښه مثال د امریکې د متحده ایالاتو هغه مرستې دی چې وروسته ددوهمې نړیوالې جګړې له پای ته رسیدلو څخه یې جنګ ځپلې اروپا او جاپان سره وکړې. د امریکې متحده ایالاتو ددوهمې نړیوالې جګړې له پای ته رسیدلو وروسته، چې په هغې کې اروپا ته ډیر زیات زیان رسیدلی و، سمدستې د مارشال د پلان تر چتر لاندې مرستې پیل کړې چې ټولې دغه مرستې د لویدیزې اروپا جګړه ځپلو سیمو ته متوجه وې. وروسته بیا د ۱۹۵۰ م. لسیزې په ترڅ کې یو شمیر نورو پرمختیایي هیوادونو ته هم وغځیدلې ترڅو دوی د سوسیالیستي هیوادونو بلاک ته میلان پیدا نکړی، یعنې دغه بهرنی مرستې د امریکا او روسیې تر منځ د سړې جګړې یوه برخه شوه. امریکې د انډیوالې د ملاتړ(Support for friendly) د روحیې له مخې په سیاسی-اقتصادی او نظامی ډګرونو کې دا ډول مرستې لاپسې زیاتې کړې او ځان ته یې د نړۍ په ګوټ ګوټ کې نوي متحدین وموندل، تر څو چې دغه مرستې په ۱۹۶۰م.کال کې له جنوبی آسیا څخه نیولې تر لاتینې امریکا او افریقایی هیوادونو پورې پراخه شوې، خصوصا هغو هیوادونو ته زیات ارزښت ورکړل شو چې د جغرافیایی ستراتیژۍ له مخې یې ډیر اهمیت درلورد. په ۱۹۷۰م. کلونو کې د امریکې د متحده ایالاتو بهرنۍ مرستې د فارس د خلیج او کارابین پورې او تر ۱۹۸۰م. لسیزې پورې د مرکزی امریکې هیوادونو ته هم ورسیدې. پخوانی شوروی هم ګڼ شمیر آسیایی هیوادونو، افریقایی، لاتینې امریکې او داروپا د ختیز هیوادونو ته مرستې ورکولې او دهغوی ملی، پرمختیایی پروژې یې پیاوړې کولې. جرمنې، انګلستان او فرانسې هم د support for friendly د روحیې له مخې یو شمیر هیوادونو سره مرستې پیل کړې. په ۱۹۹۰ م. کې د پخوانی شوروی په ړنګیدو سره دغه مرستې د امریکې پخوانی لوی سیال فدراتیفی روسیې او او کراین ته هم ورسیدې. په ۱۹۹۱م. کې بوسنیا، رواندا او چین ته هم پاملرنه وشوه، خو له ۱۹۹۰م. کال وروسته په منځنی ختیځ کې د اقتصادی اړتیا او تحلیل پرځای د سیاسی دلایلو له مخې په بهرنیو مرستو کې ډیر بدلون رامنځته شو، خو د جاپان د هیواد مرستې بیا زیاتره د سیاسی انګیزې پرځای اقتصادی انګیزې لرې. جاپان خصوصا په آسیا کې خپلو ګاونډیو هیوادو ته د اقتصادی مقاصدو او د سوداګرۍ د پراختیا په موخه مرستې ورکوې، تر څو هلته خصوصی سکتور او شخصی پانګه اچونه وده ومومی او په تجارت کې پراختیا راشی. که چیرې په عمومی توګه یو تحلیل ترسره شی له ۱۹۴۰م. کال څخه تر اتیایمې لسیزې پورې د پرمختللو هیوادو له خوا وروسته پاتې هیوادو ته د انکشافی کمکونو په چوکاټ کې ۴,۴ بیلیون ډالره مرسته شوې وه. یواځې په ۱۹۸۵م. کال ددغو مرستو اندازه ۴,۲۹ بیلیون ډالره شوه چې په ۱۹۹۹ کې تر ۴,۵۴ بیلیونو ډالرو ورسیده او په ۱۹۹۹م. کې د ډونرانو شمیر ۲۱ او د مرستو اخیستونکو پرمختیایی او وروسته پاتې هیوادونو شمیر له ۳۸ څخه زیات و. که چیرې د مشخصو هیوادونو له مرستو تیر شو، ګڼ شمیر موسسات او بانکونه هم شته چې وروسته پاتې هیوادونو سره د پرمختیا په برخه کې کمکونه کوی. لکه د آسیای پرمختیا بانک ، اسلامی بانک او نړیوال بانک. دلته به د بیلګې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په توګه د نړیوال بانک (WB) د فعالتیونو د طرز او د هیواد نو د اقتصادی پرمختیا په برخه کی دهغه د رول په هکله خبری وشی.

نړیوال بانک اوپرمختیایی هیوادو سره یی مرستی:

د نړیوال بانک او د پیسونړیوال صندوق جوړښت ترډېره سره ورته دی. دواړه ۱۸۱ غړي هیوادونه لري، د غړو هیوادونو د رایو ځواک د دوی په کلنی ګډونونډې پورې اړه لري. کلني ګډونونډه د غړیو هیوادونو اقصادي حالت ته په پام سره توپېر کوي. یاني ګډونونډه او د رایي کاروني ځواک د هیوادونو د اقتصادونو د کچې په تناسب یو له بل سره توپیر کوی. بانک او صندوق دواړه د پورورکوني سرچینې دي. پر دې سربېره، دوی د بهرنی پانګې راجلبولو لپاره هڅونکی رول لوبوي او رغنده مشورې او تخنیکی مرستې برابروي. د دوی دکار طرز او موخوله توپیر سره سره، د دوی مرستندو یی پروسې یو له بل سره ډېر لږ توپیر هم توپیرلري. د پیسو نړیوال صندوق اره موخه د اسعارو د ادلون بدلون د مارکیټونو په کړنو باندي ځار او دهغوی کنترول کول ؤ، خو د هیوادونو کورنۍ رغونه او بیا رغونه د نړیوال بانک لومړۍ موخه ده. د نړیوال بانک له موخو څخه یوه یی داده چې په یو هیواد کې په اړینو ساحاتو کې د پانګوني لپاره شرایط مساعد کړي او هڅه وکړي چې اقتصادي وده چټکه او د ژوندانه کچه لوړه شي. د تخنیکي مرستو او مشورو په ورکولو سره پرمختیایي هیوادونه په ځان دبسیا اقتصادي ودې پرلور روان کړي، بنسټیز جوړښتونه په پښو ودروي او په هیوادونو کې د پرمختګ او ودې رامینځته کوونکې اداري جوړښتونه جوړ او خوندي کړي.

د وخت په تېرېدو سره د نړیوال بانک سازماني جوړښت زیات توپیر کړی دی. په لومړیو وختونو کې د بانک ټول پورونه د بانک د یوې ادارې له خوا ورکول کېدل. دغه اداره د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک نومېده. د بیارغونې او پرمختګ نړیوالې ادارې اره موخه د هغو اقتصادونو بیا په پښو درول ول، چې د دویمې نړیوالې جګړې په پایله کې له پښو غورځېدلي ول. سره له دې چې د دغې اداري د پور ورکولو موخو توپیر کړی دی؛ خو بیا هم په مجموع کی د دغې ادارې په پور ورکولو کې له پیله تر اوسه لوی توپیر نه تر سترګو کېږي.

د ۱۹۶۰ مو کلونو په وروستیو کې د مارشال پلان د بریالیتوب له امله د اورپا بیا رغونه نژدې پوره شوې وه. نور نو بانک اړ نه ؤ چې د اروپا د بیا رغونې لپاره زیاتې هڅې وکړي. نړیوال بانک خپل پام بیوزلو او وروسته پاتې هیوادونو په لور واړاوه. په ۱۹۶۰م. کال کې د پرمختګ نړیواله اداره جوړه شوه. د دغې ادارې د جوړولو لویه موخه په وروسته پاتې هیوادونو کې پرمختګ ته کار کول ول. د پرمختګ نړیوالې ادارې او نړیوال بانک په موخو کې لوی توپیر نه ترسترګو کېږي. توپېر په دې کې دی چې د پرمختګ د نړیوالې ادارې مالي مرستې او پورونه په خوار ارزانه او له تخفیف څخه په ډکه توګه ترسره کېږي. دغه پورونه هغو هیوادونو ته ورکول کېږي چې د سړی سر عاید کچه یې تر یوې مالومې کچې ټیټه وي. د دغې ادارې پورونه د خورا اوږده مهال لپاره دي. یعنی د پور ورکولو تر ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

آسانه اوساده شرایط ! د دغو پورونو مهال د نړیوال بانک د پورونو له مهال څخه څو برابره زیات دی. پردې سربېره، د پرمختګ د نړیوالې اداري پورونه بې له کمی ربح څخه دي. د دغې اداري ماموريت داده چې خوار او وروسته پاتې هیوادونه له اقتصادي بې ثباتی سره مخامخ دي او نه شی کولی چې سوداګریز پورونه واخلي، نو ځکه باید هڅوی له دغی بی ثباتۍ څخه وژغورل شی. د دې ترڅنګ، په دغو هیوادونو کې له پانګونې څخه ژر عاید نه شي ترلاسه کېدای. همدا لامل دي چې دوی د پور په وړاندی ربح، تکتانه او نور شرایط نه شی پوره کولی.

د بیارغونې او پرمختګ نړیوال بانک او د پرمختګ نړیواله اداره په ګډه د نړیوال بانک جوړونکي دي. یانې نړیوال بانک له دوو ادارو څخه جوړ شوی دی، چې : یوه یې د بیاروغونې او پرمختګ نړیوال بانک او بله یې د پرمختګ نړیواله اداره ده. د دغو ادارو ترڅنګ یوه درېیمه او تړلې اداره کار کوي چې نړیواله مالي اداره نومېږي. د نړیوالې مالي اداري کارکوونکي د پرمختګ او بیارغونی نړیوال بانک او د پرمختګ نړیوالې اداري کارکوونکي دي. خو د دغې اداري قانوني او مالي حیثیت ځانته او بېل دی. نړیواله مالي اداره په ۱۹۶۵ م. کال کې رامینځته شوه. د اداري موخې هماغه د نړیوال بانک موخې دي، خو د پور ورکولو ډول او د ربح کچه یې توپیر لري. دغه اداره کولی شي چې خصوصی سکتور سره هم مرستې وکړي او د نړیوال بانک د پانګونې لپاره لاره هواره کړي. په بیوزلو هیوادونو کې د خصوصی سکتور(شخصي سوداګرۍ)په رامینځته کولو سره اداره هڅه کوي چې اقتصادي بښیرازي راوستل شي او د درېیمي نړۍ هیوادونه د پرمختګ په لور وخوځېږي.

د نړیوال بانک اصلی موخه:

د نړیوال بانک اره موخه له جګړې وروسته د اقتصادونو بیا په پښو درول ؤ . تمه کېده چې د نړیوال بانک هڅې به په لویو هیوادونو کې مالی ثبات رامینځته کړي. خو بیا هم نړیوال بانک تر ۱۹۷۹ مو کلونو پوري وړوکې اقتصادې تګلارې لرلې. له جګړې ورسته په لومړۍ او دویمه لسیزه کې بانک هڅه وکړه چې بیارغونه وشي او بنسټیزجوړښتونه په پښو ودرول شي. د مارشال پلان له بریالیتوب سره سم د بانک پام هم د وروسته پاتې هیوادونو په لور شو. په پرمختیایی او وروسته پاتي هیوادونو کې د بانک هڅې ترډېره په اروپا کې د بیارغونې له هڅو سره ورته وې. د بانک لپاره لومړۍ موخه د بنسټیزو جوړښتونو بیا په پښو درول وو، ترڅو وروسته پاتي هیوادونه د په ځان بسیا اقتصادونو لرونکي شي.

خو له بده مرغه د بانک هڅې په پرمختیایی هیوادونو کی هومره اغیزناکې نه وې څومره چې په اروپا کې وې. د دې کار لوی لامل په پرمختیایی او وروسته پاتې هیوادونو کې د اداري جوړښتونو کمی او د په کارپوه کارګرو نه شتون ؤ(ظرفیتونه ټیټ او د مدیریت بحران موجودو). بانک دې پایلې ته ورسېد چې باید په لومړیتوبونو باندي یوځل بیا کتنه وشي. د دې اړتیا پېښه شوه چې د لویو پروژو ترڅنګ وړې پروژې هم پیل شي؛ داسې پروژې چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیوزلو عامو کورنیو ته یې ګټه ورسېږي. اړتیا پېښه شوه چې په وروسته پاتې هیوادونو کې بانک خپلې تګلارې ته بدلون ورکړي.

د نړیوال بانک پورونه د کرکیلي په برخه کې خورا ډېر شوي دي. بانک د کرونده ګرو مالي ملاتړ کوي او د اړینو خوراکي توکو په برخه کې پور ورکولو ته ډېره لیوالتیا لري. د بانک دلیل دادی چې د اړینو خوراکي توکو په برخه کې د کرونده ګرو ملاتړ کول ددې مانا لري چې د خوراکي توکو صادرات و هڅول شي. په دې توګه به هیواد ته بهرنی پیسې راماتې شي او د بیوزلو کرونده ګرو عاید به لوړ شي. داچې د کرکیلي په برخه کې په پور ورکولو سره د بیوزلو کورنیو لړ او ډېره توښه کېږي، د نړیوال بانک پانګونې په دغه برخه کې زیاتی شوې دی، ځیني نورې برخې یې هم پوښلې دي چې ځیني بیلګې یې ښوونه او روزنه، پاکې اوبه برابرول، روغتیاپالنه د کوچنیو شخصي کاروبارونو وده او نور دی. د نړیوال بانک په نورو دندو کې هم زیاتوالی راغلی دی. تخنیکي مرستې، څېړنیزې هڅې، خلکو ته د معلوماتو او احصایو برابرول، د شخصي کاروبارونو ملاتړ، دولتې موسسو ته مرسته او نور هغه برخې دي چې نړیوال بانک پکې فعاله ونډه اخلي.

د ۱۹۷۰ مو کلونو له وروستیو څخه د نړیوال بانک د پیسو ډېری لګښت په بنستیزو جوړښتي بدلونونو ترسره کېږي. بنستیزجوړښتي بدلونونه په هغو هیوادونو کې ترسره کېږي چې زیاتې اقتصادي ستونزې ولري او اړتیا وي چې په اقتصادي جوړښت کې یې بدلون رامینځته شي. یو شمیر انتقاد کوونکی په دې اند دي چې د نړیوال بانک موخه، څنګه چې له لومړی سره یا د پیل په وخت کی وه، هغسی تر سره نه شوه، یعني بیوزلی لا هم شته. د غریبو او بې وزلو د ژوندانه په کچه کې د لوړاوي راوستل نه دي تر سترګو شوی، خو داچې نړیوال بانک خپلې زیاتې پیسې اوس په بنسټیزو بدلونونو لګوي نو غریبو ته یې مخامخ ګټه لږ یا هیڅ نه رسېږي. بل پلو دا بدلونونه د شتمنو او غریبو ترمینځ واټن لا اوږدوي او فقر زیاتوي. ددی ځواب هم ویل شوی دی. د انتقادنو ځواب دادی چې بانک خپله مرسته کوی، دا چې د لږ پرمختیا امکان برابر شی هم لویه خبره ده، د دوامداره ثبات او پرمختګ او ټولینز عدالت رعایتول په خپله د مرسته اخیستونکو هیوادونو د حکومتنو دنده ده، دوی باید دی برخه کی خپل مسولیت ادا کړی، دا ددودی خپله پالیسی ده.

د پیسو نړیوال صندوق او نړیوال بانک ترمینځ همکاري:
په لومړیو کې د نړیوال بانک او نړیوال صندوق د دندو ترمنځ ښکاره توپیر شتون درلود. هریو یې خپلې ځانته او ځانګړې موخې پرمخ بېولې. تر ۱۹۷۰ مو کلونو وړاندې د تادیو د موازنې کمښت به د لنډمهالو بهرنیو پیسو په ور کولو سره له مینځه ولاړشی. څنګه چې د اسعارو د ادلون بدلون په کابو کې ساتلو ټول مسولیت په برینټن ووډز کنفرانس کې صندوق ته سپارل شوی ؤ، نو بانک په دې اړوند ښکاره کومه هڅه نه کوله. صندوق د ادلون بدلون د مکانیزم او تادیو د موازنې روغ ساتلو ته ژمن پاتې شو. د دغو موخو لاسته رواړلو لپاره صندوق لویې اقتصادې تګلارې کارولې. بل پلو د بانک موخه داوه چې د کوچنیو اقتصادي تګلارو پرمټ کورنی تولید زیات کړي، رغونه او بیا رغونه وشي او د خلکو د ژواندانه کچه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوړه شي. خو په راوروستو کې د کړنو او مسولیتونو دغه بېلوالی ورو ورو کم شو. د تیلو په نرخونو کې لوړوالی، سوداګریزې ستونزې، په صادراتو کې کمښت او نور هغه لاملونه ول چې ستونزې یې ژورې کړې او لویو بنسټیزو بدلونونو ته یې لاره هواره کړه. صندوق او بانک هڅه وکړه چې حالات په کابو کې وساتي او په دې توګه د دوی د کار ساحې هم سره نژدې او همغږی شوې.

صندوق و پټیله چې د پرمختیایی هیوادونو سوداګریز دریځ د پرمختللو هیوادونو په وړاندې ښه کړي. د دغې موخې لپاره صندوق وموندله چې د ادلون بدلون د میکانزیم ترڅنګ په نورو برخو کې هم باید کار وشي، د بېلګې په توګه، د کورنیو بازارونو وده، په دولتي لګښتونو کې د کمښت راوستل، ټیټ تورم او ځینې نورې لویې او کوچنۍ ساحې. په دې توګه صندوق په هغو برخو کې هم په لاسوهنې پیل وکړ چې د بانک د کار په دایرې کې پرتې وې. بانک دې پایلې ته ورسېد چې د کورني تولید په کچې کی اوچتوالی یاد ملی تولید د ډېرښت راوستلو لپاره باید ځینې بهرني فکتورونه هم په پام کې ونیول شي او بنسټیز بدلونونه راوستل شي. بانک په دې توګه په هغو ساحو کې ګام واخیست چې د صندوق د مسولیت په دایره کې پرتې وې.

څنګه چې د تادیو د موازنې تعادل یا د تادیاتوبیلانس د دې مانا نه لري چې په اوږده مهال کې یو هیواد کاملا په ځان بسیا دی، نو بس له اقتصادي پلوه سم،روغ او پیاوړی دی، بلکې دا یوازې یو شرط دی، مهم نور شرطونه دی لکه غیر مقداری معیارونه او د اتباعو د ژوند کیفیت، عامه خدمات اونور؛ بانک او صندوق په دې لټه کې دي چې په زیات شمیر ساحو کې کار وکړي او هرڅه خوندي کړي. د نړیوال بانک هغه پورونه او مرستي چې د بنسټیزو جوړښتي بدلونونو لپاره ورکول کېږي د صندوق له هغو مرستو سره چې په اوږدمهالو ورته ساحاتو کې کېږي، ډېر توپیر نه لري. له همدغه امله په ۱۹۸۰ مو او ۱۹۷۰ مو کلونو کې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په کړنو او هڅه کې نژدې توب او همغږی راغله. اوس مهال دا هڅه کېږي چې د کورنیو او بهرنیو ستونزو د مخنیوي لپاره باید د لوی اقتصاد تګلاري او د کوچني هغه همغږې شي. له دې امله بانک او صندوق په خپلو کې ملګرتیا او همغږي ډېره کړې ده.

د نورو ادارو مخالف نظر:

د نړیوال بانک او نړیوال صندوق په هڅو کې همغږي پیدا شوې ده، خو د دې همغږۍ سره سره د دوی له کړنلارو او تګلارو سره نورې اداري د نظر اختلاف لري. ګوتنیونکې اداري په دې اند دي چې د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق وروستیو هڅو بیوزلي کورنۍ له لا زیاتو ستونزو سره لاس او ګریوان کړې دي. د صندوق او بانک د تګلارو په پایله کې د دولتونو لګښتونه کم شوي دي او له امله یې په تنخواګانو کې کمی، د بې روزګاري لوړه کچه، د کوپون نشتوالی، په دولتي خدمتونو کې کمی او نور....ټول هغه څه رامینځته شوي دي چې د بې وزلو خلکو ستونزې یې څوبرابره کړې دي. د بانک او صندوق له مرستو او پورونو څخه برخمن شوي هیوادونو کې د ماشوم مړینه او سو تغذی زیاته شوې او په ښوونځیو کې د ماشومانو داخله کمه شوې ده. کره کتونکي دعوا لري چې ګواکي د نړیوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بانک او د پیسو نړیوال صندوق له خوا په پوراخیستونکو هیوادونو باندي لګیدونکي محدودیتونه د پرمختګ سره اړخ نه لګوي او د دې لامل کيږي چې بیوزلې خلک لا زیات له ستونزو سره لاس او ګرېوان شي

ډېری پرمختیايي مرسته کوونکی اداری په خپلو هڅو کې د بې روزګاری او فقر کمښت ته زیاته پاملرنه کوي. دوی دا هم وايي چې په ځیني هیوادونو کې د خوارځواکی او فقر کچه لوړه شوې ده خو بیا هم بانک او صندوق دغو هیوادونو ته بریالي هیوادونه وايي او په خپلو لاسته راوړنو کي يي شمېري. د ملګرو ملتونو پراختیايي پروګرام(UNDP) په خپل ۱۹۹۰ کال راپور (د انساني پرمختګ راپور) کې د انساني پرمختګ شاخص معرفي کړ او توصیه یې وکړه چې دا شاخص دي د پرمختګ د یوه بدیل شاخص په توګه وکارول شي. د ملي عاید، منځنی عمر ، د ښووني او روزنې کچې او د علمي څېړنوشاخصونه په ګډه د یوه هیواد د پرمختګ او د خلکو د هوساینې سم انځور وړاندي کولی شي او د دغو ټولو په اساس د بانک او صندوق د هڅو د بریالیتوب څرنګوالی مالومېدلی شي. یونیسیف په خپله یوه څېړنه کې وموندله چې د دغه ډول محدودیتونو، لویو اقتصادي تګلارو او بنسټیزو بدلونو د ناسمو پایلو زیات اغیز به په ماشومانو باندي وي. څېړنه مني چې بنسټیز بدلونونه د یو هیواد د راتلونکي لپاره دي خو ټینګار کوي چې دا ډول بدلونونه باید په خورا احتیاط رامینځته شي ترڅو په بیوزلو خلکو یې ناسم اغیز تر سترګو نشی.

په دغو مرستو یوه کره کتنه:

د نړیوال بانک او د پیسو نړیوال صندوق په تګلارو باندي د کره کتنو او ګوتنیونو شواهد شته، چې وايي دغه اداري په خپلو کړنو کې د بیوزلو خلکو له خوندي ساتلو څخه پاتې راغلې دي او د خپلو تګلارو په سمونه کې یی لازم ګام نه دی اوچت کړی. کله نا کله دغه اداري د خپلو تګلارو او لګېدلو محدودیتونو څخه راولاړو شویو ستونزو ته د ځواب ویلو په موخه ځیني اضافي مرستي کوي خو په خپلو تګلارو کې اساسي بدلونونو ته یې زړه نه دی ښه کړی. په ۱۹۹۵ کال کې دنړیٔ لویو اوو صنعتي هیوادونو په کاناډا کې غونډه وکړه. په دې غونډه کې د صندوق او بانک د کړنو د ښه کولو په موخه یو لړ وړاندیزونه وشول. د دغو وړاندیزونو موخه داوه چې په پرمختیايي او ورسته پاتې هیوادونو کې د بانک هڅو ته ښه والی و ببني او په هغوی باندي لګېدونکي محدودیتونه کم کاندي. په کار خو داوه چې دوی دې ته پام وکړي چې د بانک او صندوق د هڅو په پایله کې باید د بې وزلې کورنیو ملاتړ وشي نه داچې هغوی له لا زیاتو ستونزو سره مخامخ کړي؛ خو له بده مرغه چې دغه مهمه موضوع له پامه وغورځوله شوه. شنونکي په دې اند دي چې د بانک او صندوق انځور به د کره کتونکو ترمینځ تر هغه وخته تر تاوده بحث لاندی وی، ترڅو چې دا مهمه موضوع د بانک او صندوق له خوا مخامخ تر غور لاندي ونه نیوله شي. په افغانستان کی هم بهرنیو مرستو د عمومو خلکو، په تیره بیا د کلیوالو په ژوند کی ډیر مثبت بدلون رانه وست. بیوزلی لا هم شته، دشتمنو او بیوزلو دژوند توپیر زیات شو، په ښارونو کی د عیاشی روحیه خوره شوه، د نورو لاس ته کتل او لټی عامه شوه، د غیر حکومتی موسساتو له خوا پیسی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرې ولګول شوې، خو ټولينيزګټورتوب او مثمريت يې نه و. دغه موسسات چې ټول په بهرنيو مرستو چليدل، له رسمي او قانوني دولت سره يو بل موازي دولت يا حکومت جوړ کړی و، هيواد په يوه مصرفي مملکت بدل او د لوکسو اجناسو وارديدل عام شوأ، سوداګري صرف د يوه دلالي تجارت بڼه نيولی، د پيسو ملاتړ ملي توليد نه بلکې د بهرنيو منابعو څخه د بانک د زيرمو ليلامول دي، د واقعي ثبات پرځای يو ډول کاذب ثبات تر سترګو کيږي، چې د بهرنيو منابعو په کمښت سره به نوسانات او د بحران نښې را څرګندې شي، د نادولتي موسساتويو شمير قراردادیان او قراردادونه د حکومت ضد ځواکونو دپياوړتيا سر چينې وګرځيدې، د ناحکومتي موسساتو له مصونيت او ملکيتونو ناوړه استفادې وشوې او داسې نور ځورونکې مثالونه وجود لري او کره کتونکې ورباندې بحث کوي. په دې توګه د بهرنيو مرستو يوه لويه برخه تر کره کتنې لاندې ده، خو موږ به دلته د نورې نړۍ پر ځای اصلي تمرکز د افغانستان پر وضعيت او افغانستان سره په شويو مرستو باندې وکړو.

افغانستان او بهرنۍ مرستې:

دا يوازې نه چې افغانستان سره وروسته تر ۲۰۰۱م. کال بهرنۍ مرستې پيل شوې، بلکې افغانستان مخکې تر کورنيو جګړو هم لکه د ګڼ شمير نورو هيوادونو په شان يو شمير مرستې له بيلابيلو هيوادونو څخه تر لاسه کړې دي، خو له ۲۰۰۱م. کال وروسته دغه هيواد سره د بهرنيو مرستو حجم زياتوالی وموند. د بيلګې په توګه د ميلادي پيړۍ له پنځوسمو کلونو وروسته افغانستان سره بهرنۍ مرستې زياتې شوې، چې زموږ دوه- درې پينځه کلن پلانونه د هغو پرمټ تطبيق شول، خو هغه مهال په هيواد کې سياسي وضعيت ثبات درلود افغانستان يو ناپييلی مثبت فعال سياسي دريځ درلود او دناپيليو هيوادنو يوفعال غړی و، په مجوع کې خپلواکې غوښتونکې غورځنګونه د ودې په حال کې و او دنړۍ توازن برابر و، يو خواته سوسياليستي بلاک و اوبلې خواته غربي نړۍ وه چې دوی هر يوه په شکل د اشکالو د سيالۍ له مخې وروسته پاتې او پرمختيايي هيوادوسره مرستې کولې. خو وروسته د سړې جګړې له پای ته رسيدو څخه وضعيت ډير بدل شو. د پرمختيايي ستراتيژۍ او اوسني وضعيت په پرتله د افغانستان لومړنی پينځه کلن پلانونه ډير ګټور او کامياب وو. ددې موضوع د ښې توضيح په خاطر به د اوسني وضعيت لنډ پس منظر له نظره تير کړو:

د بن په کنفرانس (لومړی بن) کې او د توکيو په کنفرانس کې خاصتا د بشري وضعيت د ښه کيدو او دسياسي پروسې د بشپړتيا لپاره زياتې مرستې ومنل شوې، خو د ۱۳۸۴ ل. کال د کب په مياشت کې د لندن په کنفرانس کې د افغانستان د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ Afghanistan national development strategy يا (ANDS) لپاره د مرستو يو لوی حجم ومنل شو، بيا د توکيو اود بن دوهم کنفرانس، همداسې پسې د پاريس ، لندن او لزبن کنفرانسونو هم دافغانستان د پرمختيا په خاطر د مرستو ژمنې وکړې، په ۲۰۱۰م. کال کې په کابل کې يو بل کنفرانس داير شو چې د بهرنيو مرستو يو مشروط کنفرانس و او مرستې يې دې پورې مشروط وبللې چې ريښتيا هم په ښه شکل د پرمختيا لپاره ولګول شي. دافغانستان دولت دا شرط کيښود چې د مرستو ډيره برخه بايد د افغانستان دولت ته وسپارل شي، ځکه مخکې تر دې په سلو کې له اويا زياته برخه مرستې اينجيو ګانو ته ورکول کيدې او ددولت له برنامو څخه بهر بې له کوم مسؤليت څخه مصرف کيدې او کوم شفافيت يې نه درلود، له دې پرته د پروژو په تطبيق کې داخلي قراردادیانو د مسوليت پوره احساس نه کاو. دغه حقايق ورو، ورو د يو شمير ارزيابيو او نظارت کولو په پايله کې څرګند او دولت ته پوره تجربه پيدا شوه، حال دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

جې د هيواد د لومړنيوپينځه کلنو پلانونو د تطبيق پر مهال بهرنـي مرستي او ګرانتونـه ټول ددولت د برنامو له مخې تر لاسه او لګول کيدل. هغه وخت ډير کار زيربناې برخو کې وشو. د کابل په همدی کنفرانس (۲۰۱۰م. کال)کې د لومړی ځل لپا ره دبهرنيو ځواکونو د وتلو او د امنيتي چارو د انتقال موضوع هم مطرح شوه. راسموسن د ناټو ملکی رييس ټينګار وکړ مرستي به وروسته تردی هم د پرمختيا او هم ددفاعی ځواکونو روزنـي تـه ډيـری شـي. د کابـل د کنفرانس يـو تـوپير لـه نـورو کنفرانسونو سره داو، چې په هغه کې د عربی متحده اماراتو او دايران د بهرنيو چارړ وزيرانو هم د مرستو وعده وکړه. همدی کنفرانس کې د اداری فساد سره د مبارزی د سختولو ټينګار وشو، دغه تعهدات زياتره زيربنايي برخو کې نه، بلکې نظامی چارو او دسياسی پروسی په برخه کې وو. په دی لړ کی د هندوستان هيواد هم په يو شمير مهمو پروژو کې مرستی ومنلی او د پاکستان اسلامی دولت دوست هيواد د سړکونو، په تيره بيا د تورخم ـ کابل د سړک په جوړولو کی د مرستو وعده وکړه.

ددغو کنفرانسونو او مرستو په پايله کې لـه ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۷ پوری په تدريجی ډول سړی سر کالنی عايد له ۱۵۰ امريکايي ډالرو ۵۰۰ $ US ته اوچت شو(په منځنی توګه) او بهر تـه د صـادراتو ارزښت ۵۴۵ ميليونه دالرو ته اوچت شو چې په ۱۳۸۱ کال کې دغه صادرات په نشت حساب وو. واردات مو ۶۹۶ ميليون ډالرو پوری شول. په ۱۳۸۸ ل. کال کې د افغانستان صادرات ۴۰۳ ميليونو ډالرو پوری رسيدلی وو. پـه ۱۳۸۹ کـې د صـادراتو ارزښت ۳۶۵،۵ ميليـون ډالـره و او د وارداتـو ارزښت ۳۴۰ ميليون ډالره و. ګڼ شمير هغو ولايتونو ته د بريښنا مزی و غځيدل چې پخوا يی بريښنا نه لرله او آن دا چې ګڼ شمير ولسوالی د بريښنا لرونکی شوی او د هيوا مهم حلقوی سړک هم بشپړ پوخ شو .

په پخوانيو کلونو کی هم بهرنيو مرستو زمونږ د ملی پروژو په اکمال کې مهم نقش درلود. دافغانستان لومړنيو پنځه کلونو پلانونو کی څه نا څه نيمايی مصارف له بهرنيو پورونو او بلاعوضه مرستو څخه پوره کيدل. د بيلګی په توګه: زمونږ لومړنی علمی پنځه کلن پلان چې په ۱۳۳۵ ل. کال کی جوړ او تطبيق يی پيل شو. او تر ۱۳۵۱ل. پوری مو دری پنځه کلن پلانو اجرا کړل، (په هغو کـی د ګرانتونو ډير ښه مثالونه تر سترګو کيری)دغو پنځه کلنو انکشافی پلانونو کی د بهرنيو مرستو اندازی او د تمويل مدارک په لاندی توګه وو:

(۱)جدول: د افغانستان لومړی،دوهم، او دريیم انکشافی پلان کی د تمويل د منابعو سلنه

ګڼه	د تمويل مدارک	لومړنی پنځه کلن پرمختيايی پلان	دوهـــــم پرمختيايی پلان	دريم پنځه کلن پرمختيايی پلان	کتنی
۱	بهرنی انکشافی مرستی	۶۳,۸	۸۳,۲	۷۰,۳	
۲	ددولت دعدايدومدارک	۳۶,۲	۷,۷	۱۷،۳	
۳	خصوصی سکتور	ــــ	۰,۷	۴،۰	
۴	مختلط سکتور	ــــ	۸,۸	۳،۷	
۵	نور عوايد	ــــ	۰۰	۰,۹	

(c) ketabton.com: The Digital Library

	مجموع	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰	

ددغو پلانونو په نتیجه کی په ټول هیواد کی ډیری مهمی عمرانی اوانکشافی پروژی تطبیق او اجرا شوی چی ګڼ شمیر یی همدا اوس هم بیساری دی او زموږ د خلکو د اړتیاوو په پوره کولو کی یی ستر رول درلود.

په تیره نیمه پیړی کی، خصوصا د لومړنی اقتصادی پنځه کلن پلان(۱۳۳۵ل.)کال څخه را وروسته افغانستان له بیلابیلو هیوادو مالی وسایل او منابع تدارک کړی دی چی یوه برخه پورونه او یوه برخه یی بلاعوضه کمکونه وو. لومړی به د پنځه کلونو پلان په ترڅ کی ارقام وګورو بیا به له ۱۳۸۱ ل. راوروسته د مرستو اندازه وګورو.

۲):جدول: د افغانستان پرمختیا لپاره د پنځه کلونو پلانونو په تطبیق کی د بیلابیلو هیوادونو پورونه او مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

ګڼه	بهرنی هیوادونه او موسسات	په لومړنی پنځه کلن انکشافی پلان کی بهرنی مرستی		په دوهم پنځه کلن پان کی انکشافی مرستی		په دریم پنځه کلن پلان کی انکشافی مرستی		مجموع	
		کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت	کریدیت	ګرانت
۱	پخوانی شوروی اتحاد	413.108	770.46	173.0	57.0	121.30	1.90	402.73	105.27
۲	د امریکی متحده ایالات	294.22	83.660	10.8	79.4	4.51	11.44	82.14	126.40
۳	آلمان	-	3.0	30.4	10	10.46	2.57	40.86	10.57
۴	چکسلواکیا	352.9	-	3.8	-	-	-	355.7	-
۵	متفرقه	-	11.721	-	5.0	-	-	-	16.721
۶	چین	-	-	-	-	13.17	-	13.17	-
۷	ملګری ملتونه	-	-	-	-	-	13.52	-	13.52
۸	فرانسه	-	-	-	-	-	0.34	-	0.34
۹	هند	-	-	-	-	0.40	0.40	0.40	0.40
۱۰	نړیوال بانک	-	-	-	-	0.35	-	0.35	-
۱۱	آسیایی بانک	-	-	-	-	0.50	-	0.50	-
	مجموع	459.184	759.124	0.208	4.134	88.149	69.44	38.564	79.297

له بده مرغه د کورنیو دیرش کلنو جګړو په ترڅ کی د پخوانیو پنځه کلنو پلانو او انکشافی مرستو ټولی پروژی (پرته له محدود شمیر) څخه یا له منځه ولاړی یا پوره زیانمنی شوی، نو ځکه کله

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې وروسته تر ۱۳۸۴ل. کال څخه موقته اداره تشکیل شوه ، یوځل بیا د هیواد بیارغاونی او دیوشمیر عمرانی پروژو په تطبیق پیل وشو. په دی مرحله کی دافغانستان د بیارغاونی لپاره دمرستو په جلبولو کی ډیری هلی ځلی وشوی. په څو نړیوالو کنفرانسونو او له هغی جملی د کابل په کنفرانس کی چی په ۲۰۱۰ کی دایر شو، د یو شمیر هیوادونو تر څنګ د یو شمیر نړیوالو موسساتو مرستو هم ونډه لرله. له همدغه کال څخه وروسته دامنیتی مسؤلیت د انتقال دروند کار هم په خپله افغانانو ته ورتر غاړی شو او مرسته کوونکو و منله چی د خپلو مرستو ډیره برخه د نا دولتی موسساتو ترڅنګ د افغانستان دولت ته وسپاری تر څو د مالیی وزارت له لوری د انکشافی بودجی په ترڅ کی په عام المنفه چارو او ملی انکشافی پروژو کی ولګول شی. همدغه ټکی د هغی اشتباه رفع کول و چی څو کاله یی دوام درلود. د ۲۰۱۰م.کال د کابل کنفرانس په حقیقت کی یو تحول و. دا تحول هم د امنیتی چارو برخه کی او هم د مرستو په لګولو کی په خپله افغانانو ته مسولیت ور ترغاړی کړ. ضرور ده چی دکابل کنفرانس څخه مخکی د مرستو جریان ته هم یو ځغلنده نظر وکړو.

د لته به تر ۱۳۷۸ل. کال پوری د یو شمیر نړیوالو موسساتو د مرستو اندازه او هغه پیسی چی دوی منلی وی او هغه یی چی په واقعی ډول ورکړی دی و ګورو.

۵.جدول : د نړیوالو موسساتو ژمنه شوی او ورکړل شویو پیسو اندازه(ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پسی ګڼه	نړیوال سازمانونه او بنستونه	لیکلی ژمنی	ریښتیانی ورکړی
۱	داروپا اتحادیه/کمیسیون	۱،۹۷۳،۰۰	۱،۵۷۶،۰۰
۲	نړیوال بانک	۱،۸۸۳،۰۰	۱،۳۶۴،۰۰
۳	د آسیایي پرمختیا بانک	۱،۵۵۲،۰۰	۶۱۸،۰۰
۴	دملګرو ملتونو مؤسسات	۴۹۲،۰۰	۱۸۲،۰۰
۵	د آغا خان پرمختیایی بنسټ	۱۸۰،۰۰	۷۳،۰۰
۶	اسلامی پرمختیایی بانک	۶۱،۰۰	۵،۰۰
مجموع		**۶،۱۴۱،۰۰**	**۳،۸۱۸،۰۰**

سرچینه : د مالیی وزارت، د بودجی څانګه، ددونرانو داطلاعاتو بانک، ۱۳۸۷

لکه څرنګه چی ښکاری یو شمیر موسساتو اوبانکونو هغومره پیسی نه دی ورکړی، لکه چی ژمنه یی کړی وه.

۱۷جدول: له ۱۳۸۱ تر ۱۳۸۸ ل.کال پوری د لویو مرسته کوونکو هیوادنو ژمنه شوی مرستی (ارقام په میلیون ډالرو)

پرله پسی ګڼه	لوی مرسته کوونکی هیوادونه	لیکلی ژمنی	ریښتیانی ورکړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱	دامریکا متحده آیالات	۲۸،۳۶۶،۰۰	۲۳،۴۱۷،۰۰
۲	بریتانیا	۱،۸۱۰،۰۰	۱،۵۴۶،۰۰
۳	جاپان	۱،۳۷۸،۰۰	۹۹۰،۰۰
۴	کانادا	۱،۲۰۶،۰۰	۸۹۸،۰۰
۵	جرمني	۱،۰۴۴،۰۰	۵۸۴،۰۰
۶	هندوستان	۱،۲۳۶،۰۰	۶۶۳،۰۰
۷	ناروې	۵۹۸،۰۰	۳۲۴،۰۰
۸	هالند	۹۰۲،۰۰	۷۱۵،۰۰
۹	ایتالیا	۴۲۴،۰۰	۲۶۸،۰۰
۱۰	ایران	۳۳۰،۰۰	۳۴۱،۰۰
۱۱	ډنمارک	۲۹۰،۰۰	۱۵۱،۰۰
۱۲	سویډن	۵۱۸،۰۰	۴۳۰،۰۰
۱۳	استرالیا	۲۰۲،۰۰	۱۳۰،۰۰
مجموع عمـــــــــــومي		**۳۸،۴۰۴،۰۰**	**۳۰،۵۴۵،۰۰**

سرچینه : د مالیې وزارت، د مرستو دهمغږۍ څانګه ، ۱۳۸۷کال.

پورتنی بیلګه ییز جدولونه دڅو کلونو په ترڅ کی د یو شمیر هیوادونو د مرستو جریان ښکاره کوی. د دغو مرستو ډیره برخه د لویو لارو جوړولو، دمعارف ودی، عامه روغتیا، دلوړوزده کړو، پرمختیا او دفاعی سکتور کی مصرف شوه. دغه مرستی هم د مشخصو هیوادونو اوهم د یو شمیر نړیوالوسازمانونو او لویو بانکونو له خوا شوی دی .

د ارقامو له مخی په ۱۳۸۱ل. کال کی په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو اندازه په سلو کی ۸۲,۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱,۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجه کی په سلو کی پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کال د ټولی بودجی په سلو کی ۸۲,۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده په سلو کی ۶۶,۲ وه. همداسی هم تر ۱۳۹۲ل. کال پوری د انکشافی بودجی لپاره بهرنیو مرستو څخه کار اخیستل کیده. په دی توګه لیدل کیږی چی بهرنیو مرستو د افغانستان ددولت د مالی تمویل مهمه وسیله وه . دغه مرستی په عمومی توګه له افغانستان سره په لاندی توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کی ژمنه شوی وی :

- په ۲۰۰۶ م. کال کی د توکیو کنفرانس ۴,۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- په ۲۰۰۴ م. کال کی د برلین کنفرانس ۸,۳ میلیارده مرسته ومنله

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په ۲۰۰۸ م. کال کې د لندن کنفرانس کې ۱۰۵ میلیارده ډالره او پاریس کنفرانس کې ۲۱,۴ میلیارده د مرستو وعده وشوه.
- په ۲۰۰۶ م. کال کې ددغو ټولو مرستو مجموعه ۲۳,۳ ملیارده ډالره شوه. د ۲۰۰۶ کال تر پای پورې افغانستان ته ۱۳ میلیارده ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کې ۲۲ یې ددولت له طریقه او په سلو کې ۷۸ یې د نادولتي موسساتو له خوا مصرف او ولګول شوې.البته ددولت د بودجې په واسطه اجرا شوې مرستې ډیرې اغیزمنې ارزیابي کیږي، اما د نادولتي مؤسساتو د لګښت او د پروژو نتیجه او دهغو ګزارشات رسما ثبت نه دي او نه هم ددوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دي(البته ټولې تر یوه حکم لاندې نشي راتلای، ډیرو انجیوګانو او موسساتو خصوصا د ولایتي بیارغاونې ټیمونو په ډیر معقول لګښت سره ډیرې ګټورې او مطمینې او منظمې پروژې تطبیق کړې چې د افغانستان ددولت او ټول ولس له خوا دمننې وړ دي).
- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پورې ټولې ۶۲,۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوې ده چې له هغې جملې څخه ۳۵,۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کې افغانستان ته ورکړل شوه. د پورتنیو مرستو له جملې څخه د هغه زیاته برخه یې بلاعوض کمکونه دي، لږ برخه یې پورونه دي. دغه پورونه په لاندې ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دي :

1. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یې د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چې ددغه پور شرطونه دادي:

د پور تکتانه یې په سلو کې ۰,۷۵ ژمنه شوې یې په سلو کې ۰,۳ او د ورکړې موده یې لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یې څلویښت کلونه دي.

2. د آسیایي پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کې ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی

شرایط: د پور تکتانه په سلو کې یو او ژمنه شوې تکتانه په سلو کې صفر، د بیاورکړې پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلویښت کاله دي.

3. د اسلامي پرمختیایي بانک: په دوو پروژو کې یې ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دی.

شرایط: د پور تکتانه په سلو کې صفر، د بیرته ورکولو مهلت یې اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد دیرش کاله دي.

4. د سعودي پرمختیایي صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره

د پور شرایط: تکتانه په سلو کې صفر، د بیا سپارلو د مودې پیل اوه کاله، دپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونې بیلابیلو برخو کې لګول شوي دي. هغه پورونه چې په مجموع کې له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پورې افغانستان ته ور کړې شوي دي. ټول یې ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنې مثالونه په افغانستان کې د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کې وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لګولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی دی باندی ټينګار وشو چی ښه به وی د بهرنيو مرستو زياته برخه په خپله ددولت له خوا تر لاسه او ولګول شی، يعنی وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه يی د بهرنيو مرستو په لګښت کی يو ريفورم ايجاد کړ. د موقتی اداری په رامنځته کيدو سره نه يواځی د بهرنيو مرستو د لګيدو په برخه کی بلکی په خپله ددولت دعايداتی منابعو په مصرف او راټولولو کی هم بيساری بی نظمی وه او ډير مالی منابع حيف او ميل کيدل، ګمرکی عوايد مرکزی نه و او ټول عوايد دماليې وزارت ته نه راغونډيدل. وروسته تر يوشمير اصلاحاتو، هغه بی نظمی چی له۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پوری موجوده وه ورو ورو له منځه يووړه او څه ناڅه عوايد د ماليې وزارت ته په راټوليدو شول او د دولت شتمنی خوندی پاتی شوه. لاهم ډير کارونه پاتی دی چی ددولت منظم او غير منظم ټول عوايد ښه سازماندهی شی. ددی علت دا و چی يو شمير پخوانی قوماندانان چی په خپل سر يی ګمرکونه او مستوفيتونه ولکه کړی وو، د مرکز له خوا لری او متخصص کسان ورته د مرکز له خوا واستول شول، په دی توګه د چپاول ډيره برخه اصلاح شوه او مسلکی کسانو په کارونو کی بهبود راوست. د ماليې وزارت په دی برخه کی په دی ورسوتيو څو کلونو کی د پخوا په پرتله ښه کوټلی او بريالی ګامونه اوچت کړی دی او ددولت د عوايدو اندازه اوچته او ثبات څه ناڅه ټينګ شوی دی . دا حالت په خپله يوه غوره تجربه وه.

له نيکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچينی لری او ددولت د عوايدو لپاره مختلف منابع شته چی ورو ورو به يو يو تر استفادی لاندی راشی. يعنی افغانستان مجبور نه دی چی د اوږدو کلونو لپاره بهرنيو مرستو ته انتظار وباسی. د افغانستان ددولت مالی منظم عوايد لکه مالياتی عوايد، تشبثاتی عوايد او نور دی چی د هغه اټکل کول او راغونډول آسانه دی. ددی لپاره په کار ده چی اهل او مخلص متخصص کادرونه په ادراتو کی په کار وګومارل شی، دا تجربه ډيره د پام وړ ده. له بلی خوا داسی هيله شته چی بيلابيل ماليات ولرو، لکه : د جايدادونو، سرايونو، ځمکو، دمالداری سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتيازونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپير په اقتصادی شرايطو کی د مثبت بدلون لامل کيږی. څومره چی ددولت منظم عوايد پياوړی شی يعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زيات کړو، هومره به په بهرنيو مرستو زمونږ اتکا کمه شی. د ماليې دوزارت او د افغانستان دحکومت راتلونکی هڅی همدی ټکيو باندی متمرکزی دی .

ددولت غير منظم عوايد بهرنی مرستی، اعانی، د اړتيا پرمهال ددولتی ملکيتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عوايد ثبات ومومی او پياوړی شی، بيا نو د غير منظمو عوايدو ارزښت کميږی او اړتيا ورته نه ليدل کيږی. افغانستان او س همداسی يو ی مرحلی ته نژدی شوی دی.

په يو اقتصاد کی د عامه مالی چارو ارزښت:

ددولتونو مالی اقتصاد public finance او عامه اجناس او اړتياوی پوره کول په هر هيواد کی د مجموعی اقتصاد د فعاليتونو په توګه بنسټيز ارزښت او اهميت لری، دا ځکه چی حکومتونه خپلی ورسپارل شوی دندی هغه وخت په ډير ښه ډول ترسره کولای شی چی د خپلو لګښتونو د تمويل لپاره کافی اندازه عايداتی سرچينی ولری، نو له همدی امله ويلای شو چی پرته له منظمو عايداتی سرچينو څخه حکومتونه خپلی دندی ښی پر مخ نه شی بيولای او د خپل شتون لپاره دغه ډول سرچينو ته اړتيا لری. په دی توګه د يوه ځانګړی مجبوريت له مخی، بهرنۍ مرستی چی اوسنی خاص وخت کی د افغانستان ددولت لپاره يوه منبع ده او د مالی اړتياوو د پوره کولو لپاره يی ځانګړی اهميت لری، د تامل وړ ټکی دی. ډيره ضرور ده چی د هيواد په اقتصادی بحثونو او د بيا رغاونی په پروسه کی د يوی تجربی په توګه په نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې ونيول شي. دغه مرستې چې افغانستان ته ورکړل شوې دي، په رسمي ډول دي، د پرمختيا لپاره دي او بايد په همدې بنه رسما تر لاسه او د پرمختيا او بيا رغاونې لباره ولګول شي. دا يو حقيقت دی چې ددوامداره جګړو له امله زموږ ددولت داخلي مالي منابع له ګواښ سره مخ او فعلا ناکافي دي.

له بهرنيو مرستو څخه په انکشافي بودجه کې کار اخيستل:

له بده مرغه افغانستان د تيرو ديرش کلنو کورنيو جګړو په ترڅ کې افغانستان ونشو کولای خپلې اړتياوې له داخلي امکانا تو پوره کړي، څو پرله پسې کلونه اصلا بودجې او د بودجې مفهوم په واقعي معنا سره وجود نه درلود. ددولت د بودجې تنظيم او جوړول هم دماليې وزارت يوه دنده ده. په بودجې جوړلو کې هم موږ په بهرنيو مرستو حساب کړی او پرمختيايي پروژې مو له همدې مدرک څخه تمويل شوې دي، دلته به مخکې تر هرڅه په بودجه خبرې وکړو او دا به هم روښانه شي چې په تيرو لسو کالو کې دافغانستان بودجې او د هغې تنظيم او قانوني اړخ په څه ډول خپل اصلي او اصولي مسير ته راوګرځول شو.

بودجه څه ده؟

داقتصاد د علم له نظره بودجه يوه منظمه طرح او د اټکل له مخې د عوايدو او لګښتونو يو بل سره برابرول دي، چې تر څو په راتلونکې ټاکلې موده(معمولا يوه مالي کال) کې ددغو لګښتونو لپاره همدا په لاس کې موجود مالي وسايل(مالي شتمنی) کفايت وکړي. بودجې ته ددولت مالي پلان هم ويل کيدای شي، چې د ماليې وزارت يې د پرنسيپ له مخې د تطبيق کولو مکلفيت لري. د افغانستان دماليې وزارت له قانوني پلوه بودجه په دې توګه جوړه اوتطبيق کوي '' بودجه د افغانستان ددولت هغه قانوني سند دی چې په هغه کې ټول عوايد او مصارف ديوې ټاکلې مودې(يوه کال) لپاره ښودل کيږي او په کلتوري، سياسي، ټولنيز او اقتصادي او نورو ټولو ډګرونو کې د پرمختياوو او فعاليتونو ښودونکې وي.''

په افغانستان کې وروسته تر کورنيو جګړو په ۱۳۸۲،۱۳۸۳ او په تيره بيا۱۳۸۴ ل. کال کې په دغو برخو کې له ستونزو ډک ، خو کوټلي ګامونه اوچت شول. په همدې کلونو کې له ملي اقتصاد سره د بودجې اغيزه په ملي اقتصاد تامين اوډاډمنه شوه. تر دغو کلونو مخکې د هيواد د بودجې پرنسيب څرګند نه و او نه يې هم ددولت د مالي پلان بڼه درلوده. په دغو تيرو ديارلسو کالو کې د ملي بودجې جوړول او په عادي او انکشافي بڼو دهغې مصرفول يوه بله غوره تجربه وه.

ددولت د بودجې دندې FUNCTION OF STATE BUDGET:

له دې پلوه دماليې وزارت دروند مسؤوليت په غاړه درلود. په دې لس - دولسو وروستيو کلونو کې افغانستان خپل عوايد او هم بهرنۍ مرستې څه ناڅه په مسؤلانه توګه تنظيم اوسمې سازماندهي کړې، دا چې له پخوانی انارشۍ څخه اقلا يوه اصولي مسير ته داخل شو دا يوه لويه بريا او غوره تجربه وه. لکه چې پوهيږو د بودجې بنسټيزه دنده داده چې د دولت فعاليتونه داسې تنظيم او ترتيب کړي چې د حکومت د پلان شويو تدابيرو يو اغيزمن تطبيق او انتخاب ممکن کړي اوله دې پرته د عمومي رفاه ډاډمنتيا هم ورسره وی کوم چې زموږ يو اساسي هدف دی.

دافغانستان عادي بودجه ددولت ددستګاه جاري لګښتونه تمويلوی او انکشافي بودجه مو د انکشافي پروژو لپاره په کار اچوو. دهمدغه لويو او زيربنايي پروژو لپاره له بهرنيو مرستو څخه استفاده کوو. له

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیکه مرغه مونږ په تیرو څوکلونو کی له انفلاسیون څخه هم خپل اقتصاد ساتلی او د بودجی کسر سره هم نه یو مخامخ شوی. تیرو کلونو کی د بیو، په تیره د عمده استهلاکی اجناسود بیو ثبات (پرته د جهانی قیمتونو د لوړتیا له اغیزو چی دا یوه طبیعی خبره ده) ښه و.مونږ په اقتصاد کی د بازار دنظام لار تعقیبوو او راتلونکی کی د یو کریدتی سیاست پلویان یاستو یعنی په بانکی سیستم کی د کریدیت د ورکړی پلویان یاستو چی د کریدیت ورکړه او حدود باید داسی وټاکو چی په اقتصاد کی د پیسو جریان محدود وی او د پولی تورم مخه ونیول شی او وار په وار د لګښتونو کمولو ته پاملرنه کوو او د بودجی تفاضل ته ارزښت ورکوو. وار په وار د تجربو راغونډول ، په دغو تجربو غور کول او دهغو مثبتو اړخونو په پام کی نیول او له منفی یی ډډه کول موږ دغو مقاصدو ته نژدی کوی.

په ډاډ سره ویلای شو، چی اوس مونږ د ملی اقتصاد لپاره یو ټینګ او باثباته اساس اینودلی دی. د۱۳۹۳ کال له انتخاباتو وروسته به اقتصادی ثبات نور هم پیاوړی شی او دا تشویش به نه وی چی له ۲۰۱۴ م. کال وروسته به د هیواد اقتصاد کومی ستونزی سره مخامخ شی بلکی نور به هم پیاوړی شی.

دوهمه برخه:

دافغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی

د ستراتیژیو او پلانونو طرح او تطبیق له علمي پلوه د پرمختیایي اهدافو د ترلاسه کولو لپاره یو څو لومړني قدمونه دي ، حال دا چې د یوې ستراتیژۍ بل مهم قدم د هغې علمي تحلیل دی. د افغانستان د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ جوړول یو مهم اقدام و، چې د تطبیق نیټه یې د ۲۰۱۳ کال تر اخره پورې اټکل شوې وه . افغانستان وروسته تر اوږدو کلونو کړکیچ او جګړو څخه بیا رغاونې ته اړتیا لري. د بیا رغاونې پروسه چې په هغې کې اقتصادي او فزیکي بیا رغاونه مهمه برخه لري د اقتصادي موسساتو اونوروتصمیم نیوونکوارګانونو مهم مسولیت و . د ستراتیژۍ د تحلیل لپاره ډیر ضرور ده چې ملی او نړیوال شرایط هم مطالعه شی ، په تیره بیا د افغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی د زریزی له اهدافو سره رابطه لری او اهداف یی هم ورسره مطابقت لری. د فقر له منځه وړل د ملګرو ملتونو په آجندا کی شامله خبره ده او د زریزی په اهدافو کی هم ورته په څرګنده اشاره شوی ده، د افغانستان د ملی ستراتیژۍ یوه برخه د فقر کمښت او د خلکو د اقتصادی ژوند ښه کول دی . له بلی خوا د ټولنیزو خدماتو ښه کول په دغی ستراتیژي کی د وخت او ارقا مو له مخی ښودل شوی وو، چی ددغو ارقامو څخه یوه برخه یی تر لاسه شوی هم دی، په دی ډول سره د ستراتیژۍ د اهدافو تحقق د یو شمیرشاخصونو له مخې تحلیل کیدای شي ، ترڅو د تطبیق شوی ستراتیژۍ علمي تحلیل ترسره نشي د بلې راتلونکې ستراتیژۍ او پلان طرح نامکنه ده . د افغانستان د پرمختیایي ستراتیژۍ په تطبیق کیدو سره افغانستان یو شمیرمهمې لاسته راوړنې درلودې : د سړي سر کلنی عاید (PCI) له ۱۵۰ امریکائي ډالرو څخه ۶۷۰ امریکائي ډالرو ته په منځنی توګه اوچت شو(دا صرف د یوه رسمی ګزارش رقم دی)، په هیواد کې ۹۰۰۰ کیلو متره په اوږدوالي سړکونه پاخه شوي او د ۷۰ کیلو مترو په اوږدوالي سره ریل پټلی جوړه شوې اوس په هیواد کې له شلو زیات دولتي او د پنځوسو شاوخوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

خصوصي مالي موسسات فعال دي . د مطبوعاتو آزادي دايمنه ، مدني نهادونه پياوړي او ګڼ شمير ولايتونه د برښنا لرونکي شول. دټولو سکتورونو له جملې څخه د عامي روغتيا او معارف په برخې کې له کمې پلوه ښه پرمختګ ليدل کيږي.
په اوسط ډول دملی اقتصاد ټولو سکتورونو کې په سلو کې ۶۶ ستراتژی تطبيق شوی ده او نوره په سلو کې ۳۴ برخه د يو شمير ستونزو اوله هغی جملی د اداری فساد، ټيټو ظرفيتونو، ناامنی او تر يوه حده هم د بی کفايتی له امله تطبيق شوی نه ده،خو بيا هم په پرمختيايي ستراتيژی کې د ښودل شوو اهدافو او ترلاسه شوو موخو ترمنځ ژور واټن ليدل کيږي . لاهم افغانستان کې ثبات ندې راغلی او امنيتي ګواښونه شته ، ډير فرصتونه ضايع شول او د بهرنيو مرستو لګول اغيزمن نه وو، په هيواد کې اداري فساد لويه ستونزه وه ، د مخدره توکو د قاچاق مخه ونه نيول شوه، د استخدام کچه ټيټه وه، بهر ته مهاجرتونه موجود وو، په کليوالی سيموکی بيوزلی وه، منابع پوره تر کار لاندی رانغلل او ددولت او ولسونو ترمنځ باور پياوړی نشو. په دې توګه لاهم د هيواد د پرمختيا لپاره اوږد مزل په مخ کې دی چې بايد د راتلونکي لپاره دقيق علمي پلانونه او د پينځلسو کلونو لپاره يوه بله نوې پرمختيايي ملي ستراتيژي تدوين شي چې د تيرې پرمختيايي ستراتيژی تجارب پکې منعکس شي . که د يوی اوږدی مودی ستراتيژی نه طرح کيږی، راتلونکی دولت به اړ وی چې پينځه کلنی برنامی طرح او تطبيق کړی.په هر ترتيب: مهمه خبره داده چې دا ټول مثبت او منفی اړخونه د يوی تجربی په توګه د ارزښت وړ دی او افغان ملی کادرونه بايد بار بار او بيا بيا دغی تجربی ته مراجعه وکړی، له هغی څخه زده کړه وکړی او مثبت اړخونه ځانته يوه الګو وګرځوی او منفی اړخونه يې راتلونکی کی اصلاح او تکميل کړی.

د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارېANDS ټولي دندې ، ارکان او اهداف په مستقيمه يا غير مستقيمه توګه د ۲۰۲۰ کال لپاره د زريزې له پرمختيايي اهدافو(MDGs) Millennium Development Goals سره تړاو لري . ملي پرمختيايي تګلاره په ټوليز ډول اته ارکان لري چې په بيلابيلو سکتوري وزارتونو پورې تړاو لري او همدا وزارتونه يې اړونده چارې پر مخ بيايي لکه د ماليې وزارت ، اقتصاد وزارت ، د زراعت وزارت ، د تجارت او صنايعو وزارت ، د دفاع وزارت ، دعدليې وزارت ، د داخله او خارجه وزارتونه ، د بشر د حقوقو خپلواک کميسيون ، د سوداګرۍ او صنايعو اتاق . چې دا ټولې ادارې به په ګډه کار کوې او پلان شوې اهداف به د ټاکلي مهالوېش سره سم ترلاسه کوي

ملي ستراتيژي د افغانستان لپاره اوږد مهاله لرليد او منځمهاله هدف ټاکلي چې و، په بيلابيلو برخو کې يی ښکاره وضاحت درلود، لکه د فقر کمول ، ځواکمن ديموکراتيک سياسي چاپيريال رامنځته کول ، د يو ښه امنيتي او دفاعي سيستم رامنځته کول او نور . که څه هم ملي ستراتيژي په ډير ښه ډول جوړه شوې او ددې اهدافو د ترلاسه کولو لپاره د مالي تمويل چارې نړيوالي ټولنې په غاړه اخيستي وې خو په وروستيو کلونو کې د دې ستراتيژې د پلي کيدو په مهال ځيني ستونزې رامنځته شوې چې په ځينو ساحو کې ټاکل شوي اهداف په خپل ټاکل شوي وخت ندي ترلاسه شوي .

ملي تګلاره د ملي ولايتي او ځايي پراخو مشورو لاسته راوړنه ده او د ټولو مدني ټولنو ، نادولتي نهادونو ، فرهنګي ، مذهبي جمعيتونو خصوصي سکتور او د نړيوالي ټولني کارپوهانو په ګډه مشوره ترتيب شوې ، ددې مشورتي بهير په ترڅ کې دکليو په کچه ۱۸۵۰۰ او د ولسواليو په کچه ۲۹۰ او د ولايتونو په کچه د ۳۴ پرمختيايي پلانونه رامنځته شول چې له مخې يې نړدې د هر ولايت لپاره لومړيتوبونه په ګوته شوي دي .

د ملي تګلارې د ترتيبولو په مهال له اړونده تحليلي ميتودونو استفاده شوې وه تر څو دټولني تر ټولو بې وزله قشر او د بيوزلی اصلي لاملونه ښه په ګوته شي او د هيواد په کچه د همدغه قشر د وضعيت په پام کې نيولو سره ملي پرمختيايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکلارۍ اهداف داسې ترتیب شوي وو، ترڅو په زیاته اندازه پانګه اچونه په داسې ساحو کې صورت ونیسي چې نیغ په نیغه د بې وزله خلکو په ژوند کې ښکاره بدلون رامنځته کړي .

افغانستان لا د تیرو لسیزو د شخړو په حال کې و، چې په 2000 کال کې کله چې زیاتره هیوادونو د زریزې د تصویب په اساس د زریزې پرمختیایي اهدافو یا MDGs باندې توافق وکړ خو افغانستان پینځه کاله ورسته وتوانیده چې د MDGs سره یو ځای شي او د دې اهدافو د لاسته راوړنې او متداوم پرمختګ لپاره یې ملي پرمختیایي ستراتیژي جوړه او تر ۲۰۲۰ کال پورې یې د پرمختیا لپاره لرلید وړاندې کړ . اوس چې د ملي پرمختیایي ستراتیژی د پلي کیدو وروستی نیته په ۲۰۱۳ کال کې پای ته ورسیده ددې پرمختیایي ستراتیژی د جوړښت ، موثریت ، تاکلي اهدافو ته د رسیدو اندازه او د هغی په نتیجه کې راغلي بدلونونه ددې علمي – څېړنیزې رسالي د بحث او تحلیل لاندې دي . له دغه تحلیل څخه وروسته به موږ دا تجربه په کلکه په پام کی لرو.

دملی پرمختیایی ستراتیژی د لنډ تحلیل هدف د افغانستان لپاره د اوږد مهاله پرمختیایي لرلید او د زریزې د پرمختیایي اهدافو په رڼا کې د ملي پرمختیایي ستراتیژی د جوړښت ، اهدافو ، لومړیتوبونو او دهغی د تطبیق د شرایطو په هکله عمومي معلوماتو عرضه کول دې . او ددې څیړنې په نتیجه کې دهیواد د پرمختیا لپاره د لنډې ، منځنی او اوږدې مودې پرمختیایي لومړیتوبونو موثریت تحلیل او پایلې یې وړاندې شوې . هیله ده چې د اقتصاد او پرمختیایي مطالعاتو په برخه کې به ددغه ډول څېړنو رامنځته کیدل د مسلکې کدرونو ، محصلینو او نورو مینه والو لپاره په زړه پورې ماخذ رامنځته او د ملي پرمختیایي پروګرامونو د جوړښت او اغیزمنتیا په اړوند به دهغوی معلومات لا زیات کړي . په عمومي ډول دغه څیرنه لاندې اهداف تعقیبوي :

- **د زریزې پرمختیایي اهدافوMDGs پیژندنه او د افغانستان په برخه کې د MDGs د ځانګړې بڼې پیژندنه .**
- **د منځمهاله او اوږدمهاله پرمختیایي تګلارو لپاره د چمتووالي په اړوند په افغانستان کې وروستیو بدلونونو ته کتنه**
- **د ملي پرمختیایي ستراتیژی ANDS لنډه پیژندنه ، جوړښت میتود ، ارکان او د تطبیق د ساحو پیژندنه**
- **د ملي پرمختیایي ستراتیژی د تطبیق دپایلو تحلیل او په نتیجه کې یې (د یوی تجربی په توګه) راغلي بدلونونه کتل.**

په دغه علمي څیرنیزه رساله کي د زریزې د پرمختیایي اهدافو MDGs په چوکاټ کې د افغانستان اوسنی وضعیت او په وروستیو کلونو کې په بیلابیلو سکتورونو او د ژوندانه په مختلفو ساحو کې راغلي بدلونونه او بالقوه رامنځته شوې چمتووالی ته لنډه کتنه شوې. وروسته له افغانستان سره په نړیواله کچه د شوو پرمختیایي ژمنو په چوکاټ کې د مهمې ملي ستراتیژیکي برنامې په حیث د ملي پرمختیایي ستراتیژی ANDS جوړښت او اهمیت ته کتنه شوې . همدا راز د ملي پرمختیایي ستراتیژی میتودولوژي اهداف ، ارکان اود هغې د تطبیق ساحې او سکتورونو ترڅنګ د دې ستراتیژی پایلې او د هغوی په نتیجه کې راغلي اقتصادي بدلونونه تحلیل شوي او په پای کې د ټولې څېړنې پایلې وړاندې شوي دي .

د موضوع پس منظر : د افغانستان په معاصر تاریخ کی تردی مخکی د افغانستان بیلابیلو دولتونواو رژیمونو پرته له یوڅو پنځه کلنو اقتصادی- اجتماعی پلانونو کومه د اوږدی مودی ستراتیژی نه وه جوړه کړی. له۱۳۸۴ ل. کال څخه وروسته د لومړی ځل لپاره داسی یو مهم ملی سند رامنځته شو. دا باید هیره نه کړو چی پخوا تر دی په افغانستان کی یو شمیر ځانګړی دولتی پلانونه طرح او تطبیق شوی وو. لکه په پل کی چی وویل شول، مثلا امیر شیرعلیخان د افغانستان د صنعتی ګولو او پرمختیا لپاره ډیر غوره پلانونه لرل، چی دغو برنامو د اوسنیو علمی پلانون یا معاصرو ستراتیژیو بڼه او تخنیک نه درلود، بلکی یوڅه ساده او ابتدا یی پلانونه وو چی زیاتره یی د سیدجمال الدین افغان له ریفورمونو سره اړخ لګاو. دغه برنامه د امیر شیرعلیخان له منځه تګ سره یو ځای له منځه ولاړه . ورپسی یوه اوږده

(c) ketabton.com: The Digital Library

موده افغانستان د انګريزانو تر اشغال او واک لاندی و، تر څو غازی امان الله خان په ۱۹۱۹ م. کال کی د هیواد استقلال بیرته تر لاسه او د پرمختګ او ترقی یوه اصلاحی او پرمختیا یی برنامه یی تر لاس لاندی ونیوله چی د سیمی هیوادو کی یی ساری نه و . دغه مترقی پاچا هیواد ته موټر وارد کړل، داورګاډی لپاره یی ریل پټلی وغځوله ، عامه تاسیسات یی نوی او دکابل په لویدیځ کی یی د یوه نوی او عصری ښار د جوړولو بنسټ کیښود، د معارف دترقی په خاطر یی ګڼ شمیر پیغلی او ځوانان بهر ته واستول او د علم حاصلول یی یوه دینی فریضه او د هیواد دپرمختګ کونجی معرفی کړه، مرییتوب یی لغو کړ، د مالیاتو قانون کی یی بدلون راوست او مالیات یی له جنسی بڼی څخه نقدی شکل باندی واړول، د نارینه وو او ښځینه وو د برابری لپاره یی د اسلام د مبارک دین له احکامو سره سم عملی ګامونه اوچت کړل، د استعمار په وړاندی یی د استقلال خواهی جنډی پورته او د نړی ټول مستعمره هیوادونه یی د آزادی تر لاسه کولو ته بیدار او زړور کړل، نړی سره یی دیپلوماتیک روابط ایجاد او د هیواد نظامی تاسیساتو ته یی پاملرنه وکړه. نوموړی خپله دغه برنامه چی دیو ی بشپړی ستراتیژی حیثیت یی درلود د پغمان په لویه جرګه کی اعلان او دولس د استازیو تر مخی یی هغوی سره په ګډه تصویب کړه.متاسفانه ددغه نامتو مجاهد او غازی ټولواک په له منځه تلو سره دغه برنامه او اصلاحی پلان هم تر خاور لاندی شو. د سقوی ارتجاعی اړ- دوړ او تباهی څخه وروسته محمد نادر خان د چارو واک تر لاسه کړ، خونوموړی ددری کلونو په ترڅ کی پرته له کومی تدوین شوی برنامی څخه صرف یو څو ادارات فعال کړل، د تجارت وزارت او د یوه بانک جوړول او د طب د پوهنځی تاسیس یی مهم اقدامات وو، وروسته ترهغه د ډیرو کلونولپاره افغانستنان دده د ورنو مخمدهاشم خان او شاولی خان د مستبدانه دکتاتوری تر واکمنی لاندی راغی چی هیڅ اصلاحی او د ترقی او پرمختیا برنامه یی نه لرله.

په ۱۹۵۳م. کال کی کله چی سردار محمد داوود خان د هیواد صدراعظم شو، نو د افغانستان د پرمختیا او نوی کولو لپاره یی پینځه کلن پلانونه رواج کړل. نوموړی دخپل واک پرمهال دری پینځه کلن پلانونه طرح او تطبیق کړل یعنی دغه پلانونه له ۱۳۳۵کال څخه تر ۱۳۵۱ کال پوری یو په بل پسی اجرا شول چی د افغانستان د تاریخی مطالعاتو په ترڅ کی د افغانستنان لومړنی علمی پینځه کلن پلانونه بلل کیږی ، دغو پلانو په ریښتیا چی علمی او عصری بڼه لرله او د هیوا په بڼه کی یی ډیر ژور بدلون راوست. وروسی افغانستان په ۱۳۵۴ کال کی د جاپان د هیواد په شان د پینځه کلن پلان پرځای یوه اوه کلنه اقتصادی – اجتماعی برنامه جوړه کړه، خو هغه ډیره بریالی تطبیق نه شوه، چی په همدی جریان کی په هیواد کی یو ژور سیاسی بدلون راغی. په ۱۳۶۵ل. کال کی یوځل بیا د افغانستنان د عصری کولو په خاطر یو پینځه کلن علمی پلان چی د (۱۳۶۵-۱۳۶۹) اقتصادی اجتماعی انکشافی پلان نوم ورکړل شوی و، جوړ شو. کله چی په ۱۳۷۱ ل. کال کی په هیواد کی کورنیو جګړو زور واخیست دغه هڅی بیخی هیری او له منځه ولاړی، یعنی دهیواد لپاره کومه بله نوی برنامه د نا ا منیو او کورنیو جګړو له امله پوره تطبیق نه شوه. کله چی په ۱۳۸۱کال کی په هیواد کی د طالبانورژیم وپرځول شو، نو د افغانستنان د پرمختیا اوبیارغاونی لپاره جدی تدابیرو ته اړتیا ولیدل شوه.په دی توګه د ۱۳۸۴ ل. کال په ترڅ کی دغه پرمختیایی ملی سند تکمیل شو.البته ددغه سند په برخه کی ضرور ده چی د زریزی دپرمختیایی اهدافو او دلندن کنفرانس یادونه هم باید وشی .داځکه چی د زریزی اهدافو په دی ستراتیژی کی ډیر انعکاس موندلی او د لندن کنفرانس کی دافغانستنان قرارداد لاسلیک شو. دموضوع د ښه وضاحت لپاره به دغه بحث ته دوام ورکړل شی.

(MDGs)او د افغانستان وضعیت ته لنډه کتنه

د زریزي د پرمختیایي اهدافو Millennium Development Goals (MDGs) بنسټیزه موخه د نړي د فقیرو هیوادونو د ټولنیزو او سیاسي شرایطو په ښه کولو سره په دغو هیوادونو کي د هر اړخیزي پرمختیا هڅول وو چي په ۲۰۰۰ کال کي د د ۱۸۹ هیوادونو له خوا د ملګرو ملتونو په چوکاټ کي تصویب شول. MDGs د زریزي د تصویب یا millennium declarationڅخه سر چینه اخلي په کوم کي چي په ښکاره ډول ویل شوي و : د نړي هر فرد حق لري چي د ځانګړي حیثیت او وقار، ازادی ، برابروالي او د ژوندانه اساسي معیار څښتن اوسي او دغه اصل په ټولنه کي د زغم او دګډ مسولیت احساس ته وده ورکوي. افغانستان ایله څو کاله وروسته دهغی تر تصویب څخه، یعنی په ۱۳۸۳ ل. کال کی هغه لاسلیک او د ملګرو ملتونو دعمومی غونډی (۲۰۰۰م.کال) اعلامیه یی تایید کړه. افغانستان وپتییله چی

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ۲۰۲۰م. کال پورې به د زریزې افغانی شوی اهداف عملی کړی. ددی مقصد لپاره یی لومړی یوه ستراتیژی جوړه کړه.

د زریزې د اهدافو د ترلاسه کولو لپاره هیوادونو ته اته بیلابیل اندازه کیدونکي او د مقایسي وړاهداف ((دافغانستان لپاره 9 اهداف دي ځکه د ځانګړو امنیتي شرایطو په پام کي نیولو سره نهم هدف یوازې د افغانستان لپاره امنیت ښودل شوی و)) ټاکل شوي چي د دغو عمومي اهدافو د تحلیل لپاره ۲۱ فرعي اهداف او ۶۰ بیلابیلو شاخصونو څخه ګټه اخیستل کیږي .

د زریزې پرمختیایي اهداف یاMDGs په لاندې ډول دي :

1. د شدید فقر او لوږې له منځه وړل
2. لومړنیو زده کړو ته لاسرسی
3. د ښځو د رول پیاوړي کول او د جنسي برابروالي ترویج
4. د ماشومانو د مړیني راکمول
5. د میندو د روغتیا ښه والی
6. د ایدز ملاریا او نورو ناروغیو مخنیوی
7. په متداوم ډول د ژوندانه د چاپیریال د ساتني ډاډمنول
8. د پرمختیا لپاره د نړیوال مشارکت رامنځته کول
9. د امنیت تامین (دغه هدف یوازې د افغانستان لپاره ځانګړی شوی و)

دا چي MDGs د ژوندانه د معیار په لوړولو باندي په مرکزي توګه تمرکزدرلود، نو ددي لپاره د بشري منا بعوپه برخه کي پانګه اچونه، د زیربنا پیاوړي کول او د خلکو د اقتصادي، سیاسي او ټولنیزو حقونو لوړول اړین اقدامات ګڼل شوي وو.هغه اهداف چي د بشري منابعو اجنډا لاندي وو، د غذایي رژیم او روغتیایي حالت په ښه والي او د یو شمیر عامو ناروغیو په مخنیوي یی تمرکز درلود او راتلونکی کی هم باید همداسی وی. د زیربنایي اهدافو اجنډا بیا د پاکو اوبو په موجودیت، روغتیایي چاپیریال، انرژي او معلوماتي او مخابراتي اساسنتیاوو موجودیت او پاک چاپیریال په برابرولو تمرکز کوي ، همدا راز د سیاسي اقتصادي او ټولنیزو موخو په اجنډا کي د ښځو د ټولنیز رول زیاتوالي د تاوتریخوالي د کموالي د سیاسي بصیرت لوړولو عامه خدماتو ته د یو شان لاسرسي او د امنیت او ملکیت د حقوقو په ساتني تمرکز کړی و.

افغانستان په رسمي ډول MDGs له تصویب څخه پنځه کاله وروسته پلي کړ. په همدي د لیل دزماني تقسیم او قات له مخې د افغانستان لپاره د ۲۰۱۵ پرځای ۲۰۲۰ کال وروستی نیته ټاکل شوې وه، تر څو نوموړې اهداف ترلاسه کړی شي .په همدې دلیل د زریزې پرمختیایي اهداف د افغانستان په ملي پرمختیایي ستراتیژی کې په بشپړه ډول ځایول شوی وو.

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره چې د زریزې د پرمختیایي موخو په نظر کې نیولو سره د یو اوږدمهاله او ستراتیژیک سند په توګه رامنځته شوې د افغانستان لپاره تر ۲۰۲۰ میلادې کال پورې په هر اړخیزه توګه اقتصادي ، سیاسي او ټولنیزلرلید وړاندې کوي او د دې لرلید له مخې تر ټاکلې نیټي باید افغانستان لاندې لاسته راوړني ولري :

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اسلامي اصولو او اساسي قانون په رڼا کې یو دیموکراتیک هیواد چې دداخلي سولې او امنیت ، د ګاونډیو هیوادونو سره د سوله ییز ژوند او نیکو اړیکو درلودونکی او په نړیوال ډګر کې د درناوي څخه یو برخمن هیواد وي .
- زغم لرونکی ، یو موټی او کثرت ګرا، اسلامي ارزښتونو او عمومي ګډون ، عدالت او د اتباعو د حقوقو برابری لوړو موخو ته ژمن یو ملت
- د پیاوړي خصوصي سکتور ترلارښووني لاندې د بازار د اقتصاد ، ټولنیزې برابری ، او د ژوندانه چاپیریال د دوامداره ساتنې پر بنسټ د امیدونو څخه ډکه یوه ټولنه .

د ملي پرمختیایي تګلارې له مخې په پام کې وه چې د ټاکلو پلانونو او موخو له مخې تر ۱۳۹۱ کاله پورې به نوموړې تګلاره د بیلا بیلو سکتوري وزارتونو او خپلواکه ادارو لخوا د نړیوالې ټولنې په مالي ملاتړ پلي او په پایله کې د افغانستان لپاره په ځانګړې ډول لاندې منځمهاله موخې ټاکل شوی وی :

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره یو داسې پرمختیایي پلان دې چې د زریزې پرمختیایي موخو(MDGs)باندې ولاړ او په افغانستان کې به د بې وزلې د راکمولو لپاره د یو ستراتیژیک سند په توګه تر ګټه اخیستل کیږي . ددې تګلارې د ملاتړ اصول د افغانستان ترون لیک ارکان او معیارونه نشکیلول چې له مخې یې د ملي پرمختیایي تګلارې ارکان او موخې په لاندې ډول پیش بیني شوي وی .

- امنیت ، ملي ثبات او د قانون تطبیقول، ترڅو د هر افغان تبعه د فردي امن تامینولو ته رسیدګي وشي
- حکومتداري د قانون ټېنګښت او دبشري حقونو په برخه کې د بنسټونو پیاوړي کول د قانون ټینګښت او د عامه خدماتو وړاندې کولو ترڅنګ د دولت لخوا خلکو ته ځواب ورکول .
- اقتصادي او ټولنیزه وده . د بیوزلی کمول ، د خصوصي سکتور تر لارښوونې لاندې د بازار د اقتصاد په چاپیریال کې د دوامداره ودې تامینول د بشري پرمختیا د شاخصونو ښه کول او د زریزې پرمختیایي موخو په برخه کې د پام وړ پرمختګ ترلاسه کول.

MDGs د اهدافو په وړاندې د افغانستان اوسنی وضعیت

افغانستان د یو پرمختیایي هیواد په توګه چې تراوسه هم د جګړو او شخړو سره مخ ده او لا هم ټوپکسالارانو په واک خیته اچولی او د اداراتو مدیریت مسلکی او تخصصی شوی نه دی، نا امنی اوادارى فساد یی د پرمختیا پروسه تر سیوري لاندې را وستې، خو بیا هم د زریزي د اهدافو د تر لاسه کولو لپاره په افغانستان کې یو خوشبینانه تصویر موجود دي. په تیرو کلونو کې د ځیني اهدافو په لور ښه پرمختګ شوي، خو نور بیا له ټاکلي مهالویش څخه وروسته پاتې دي.

د مرستو د لوړ جریان سره سره بیاهم افغانستان د فقر د سطحي د راټیټولو هدف (۲۴٪ تر ۲۰۱۵ کال پورې) څخه وروسته پاتې ده. ورستي تخمیني ارقام ښیي چې په افغانستان کې غربت په ګڼو ټولنیزو عواملوپورې تړاو درلود او ددې تر څنګ په ځانګړې ډول د زراعت په برخه کې د مولدیت په لوړوالي پورې ډیر تړاو لري. څکه د زراعت د سکتور رشد اوپه هغه کې د مولدیت زیاتوالی د عاید د زیاتوالي، د استخدام د کچې د لوړیدو او د غذایي موادو د وارداتو تعویض او په هیواد کې د غذایي مصئونیت سبب ګرځي. په زیاتره برخو کې د اوسني حکومت په وړاندي د تیرو لسیزو څخه د پاتي ناخوالو او ننګونو د موجودیت په نظر کې نیولو سره د فرعي اهدافو د لاسته راوړ نو کچه تر ډیره په سم جهت اود داډ وړ بریښي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بشري اوټولنيزي پرمختيا د اهدافو په برخه کي د افغانستانرشد د قناعت وړ ده او د لومړنيو زده کړو کچه تقريباً ترلاسه شوې (ښوونځيو ته د نجونو تګ او تعليم ترلاسه کول په خپله لويه لاسته راوړنه ده) خو بيا هم د هر شاګرد په سر د پانګوني کچه اوس هم د سيمې د هيوادونو (پاکستان ۲۵۰ ډالر، ايران ۶۰۰ ډالر) په پرتله کمه، يعني يواځی ۶۰ ډالره ده.

د جندر او اقتصادي پرمختيا په برخه کې تر ۲۰۱۲ کال پورې ارقام ښئي چې افغانستان تراوسه هم يو ورسته پاتې هيواد دې او په اقتصاد کې د ښځو ونډه لا هم په سيمه کې تر ټولو کمه ده، خو په ولايتي يا د هيواد په کچه د ښځو نماينګی په سيمه کې يوه بيلګه ګڼل کيږي چې ٪۲۵ ته رسيږي ، تمه ده چې د روغتيا ، تعليم ، اوبو لګولو په برخو کې پانګه اچونه به د غريبو خلکو ژوند کې بدلون راولي او روغتيايي خدمتاتو ته د خلکو لاسرسي به د خلکو د ژوند د توقعاتو کچه لوړه کړي .

په افغانستان کي په تيره لسيزه کي د عامه سکتور په وسيله د روغتيايي خدماتو او تعليم عرضه دکم مصرف لرونکي او د خلکو ترمنځ عادلانه ثابته شوې او په ځينو نورو ساحو کې د مناسب عامه سکتور د نشتوالي په صورت کې د ناحکومتي ادارو (NGOs) فعاليتونه ډير اغيزمن ول .

ښځينه وو ته تعليم او روغتيا په برخه کې امتيازي برخه ورکول د MDGs په ټولو نورو برخو کې خپل اغيز ښودلی ده ، ځکه په افغانستان کی د کورنيو اقتصادی وضعيت خراب دی، نوپه دې سره ښځينه مشروع کار او عايد پيدا کوي، مثلا خياطی کوی، چرګان روزی او داسی نور، له بلی خوا د مور او ماشوم روغتيا ډادمنه کيږي او په اقتصاد کې د ښځو ونډه زياتيږي . د MDGs د ټاکلو موخو ترلاسه کولو لپاره د نړيوالي ټولنې هراړخيزې مرستې حياتي ارزښت لري چې په دې برخه کې نه يواځې مالي مرستې، بلکې د ظرفيتونو لوړول ، د پاليسيو ترتيبول او د پرمختګ په مقابل کې تشويق په دې لاره کې په زياته اندازه د پام وړ اقدامات دي او د نړيوالي ټولنې سره له ښې‌پړه او هر اړخيز تفاهم پرته افغانستان ته دا ستونزمنه ده چې په يواځې ځان په ۲۰۲۰ کال کې متوقعه اهداف ترلاسه کړي .

د بدلونونو لپاره د زميني چمتووالی

د افغانستان په معاصر تاريخ کې ، دلته د لويو قدرتونو ترمنځ د سړې جګړې د تمرکز له اوږدو او بې ساري ويجاړيو وروسته په ۱۳۸۱ ل. لمريز کال کې يوه نوې دوره رامنځته شوه . په داسې حال کې چې هيواد په بشپړه ډول په هراړخيزه توګه د لسيزو ناکراريو ځپلی و، په پراخه کچه فزيکي ـ بشري او ټولنيز نهادونه ويجاړ شوي وو. د افغانستان نوې ادارې او د هغې نړيوالو همکارانو ته ستر تاريخي مسوليت ور په غاړه کړ. چې په دې اړوند د يو اسلامي او پراخ بنسټه حکومت رامنځته کول چې د قانون ټينګښت ته ژمن او ټول افغانان پرته له توپير څخه پکې سوله ييز او له درناوی ډک د ژوند کولو فرصت ولري ، خپلو بالقوه اقتصادي ظرفيتونو څخه داسې ګټه پورته کړي چې په نتيجه کې يې خلک عامه خدماتو ته بشپړه لاسری ولري او د انسانی کرا مت لرونکو وګړو په توګه د برابره حقونو څخه برخمن وي .

شپږنيم کاله وروسته، د کتنې وړ هڅو او لاس ته راوړنو سره سره، موږ لا تر اوسه هم دې موخو ته نه يو رسېدلي. هم موږ او هم زموږ نړيوال همکاران، دی پايلی ته ورسيدو چې د شته خنډونو او پر هغو باندې د برې دلاسه کېدو لپاره د

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت مسله ، سمه نه وه تحلیل کړي. نا امنی ، بیوزلي، فساد، او په زیاتیدونکي توګه د نشه یی توکو د صنعت پراختیا، دا تریخ حقیقت څرګندوی، چې د ماهیت له مخې د افغانستان په وړاندې د پرتو ننګونو په پراخوالي او حجم کې کمښت یا مثبت بدلون ندی رامنځته شوی. ، که چېرې د افغانستان د خلکو څانګړی ستونزی او د سرچینو د کموالي په نظر کې نیولو سره د پرمختیا، امنیت، او سیاسی تګلارو ترمنځ اندول په پام کې ونه نیول شي ، بیا به هم د افغانستان خلک په بشپړه توګه د خپل بشری پوتنسیال د پکارولو په برخه کې کمزوری پاته شي. د وسایلو، مهارتونو او د هغو څخه د دولت او نړیوالي ټولني د اړین سیاسی ملاتړ په شته والی سره - افغانان کولای شی په راتلونکی کی پخپله د پراخه او هر اړخیزه بیا جوړوني او په هېواد کې د دوامداره سولې د تامین، کلیدي او غوره نقشي په غاړه واخلي.

دافغانستان ملي پرمختیایی تګلاره ، په هیواد کې په شته ننګونو باندې د برلاسی او د خلکو د هیلو او توقعاتو د ښه کیدو او پلي کولو په موخه، له بهر څخه د رابلل شوی متخصصینو په مرسته جوړه شوې وه. وده او پرمختیا ته د رسیدو لپاره د افغانستان د ملي پرمختیا تګلاره داسې یو لاربښود و، چې د هغو عرصو په برخه کې کومې چې د زریزی پرمختیایی موخو پر بنسټ د بېوزلي د راکمېدو په موخه د هېواد دملي تګلارې په تو ګه برابره شوې وه، ترې ګټه اخیستل کیده. په بریالیتوب سره ددې تګلارې د پلي کولو بنسټیز عنصر، د غوره ملي ظرفیتونو لکه: معارف، انرژي، کرهنې او اوبه لګول او همدارنګه د پخلاینې، عدالت او بدیل معشیت په برخو کې د پانګې اچول وو. د افغانستان د ملي پرمختیا تګلاره ، سربېره پردې چې د افغانستان دولت او نړیوالي ټولنې ترمنځ د تړون د موخو د بشپړکېدو لپاره د لګښتونو یوه حساب شوې تګلاره وه، د پرمختیا د بهیر او د ثبات راوستلو په لور د خوځښت، پرله پسی ودې او بشري پرمختیا او د اوږدمهاله افغانی کېدنې څخه د تمه کېدونکو موخو د عملي کېدو، یوه طرح هم ګڼل کیږي. د افغانستان د تړون لیك بشپړ عملي کېدل یعني دسولې راوستل، ټولیزې او سالمې اداري رامنځ ته کول، د ټولنیزې او اقتصادي دوامداره ودې تامینول، دا چې د هغو مثبت او محسوس اثرات د افغانانو پر ژوند اغېزه ولري ددې غوښتونکي وه ترڅو د زورزیاتي او کړاو د لس ګونو کلونو څخه وروسته د ناکامي څخه په وېره باندې غلبه حاصله شي. اوس مهال له بریالیتوب څخه پرته د بل هېڅ یو بدیل په هکله باید فکر ونه شي. (د پرمختیایی ستراتیژی دری او پښتو متنونه ډیر ضعیف ژباړل شوی، املایی او ګرامری تیر وتنی لری، نوځکه له هغو څخه په اقتباس کی تیروتنی تر سترګو کیږی. له دی امله بیننه غواړو).

د ۱۳۸۰ کال د لیندی (۲۰۰۱ زیږدیزکال) څخه را پدېخوا په هیواد کې ګڼې لاسته راوني شته چې د پام وړي دي .د بن پرېکړه چې د ۱۳۸۰ هجري لمریز کال د لیندې د میاشتې (د ۲۰۰۱ زیږدیز کال د دسمبر په پینځمه) لاسلیک شوه، په افغانستان کې د یو دموکراتیک حکومت د جوړېدو په لوري یی نوی پړاو پرانیست د بن له کنفرانس څخه وروسته ډېر ژر یوه لنډ مهاله اداره رامنځته شوه او له هغی نیتی وروسته، د بېړنی لویې جرګې د جوړېدو له لارې- د لسګونو کلونو وروسته یو شمیر محلی مشرانو، پخوانیو جهادی قوماندانانو او والیانوپدې جرګه کې د افغانستان د خلکو داستازو په توګه ګډ ون وکړ – منځ مهاله اداره جوړه شوه. په ۱۳۸۳ کال (۲۰۰۴زیږدیز کال) کې، له دریو لسیزو وروسته، د لومړي ځل لپاره، افغانستان وکولای شول چې د پرمختګ او سیاسي سیستم لپاره د یو بنسټ په توګه یو اساسي قانون ولري. د آزادو او عادلانه ټاکنو دری پړاوونه سرته ورسېدل. زموږ هېواد افغانستان، اوس مهال یو داسې ولسمشر لري چې په دموکراتیکه توګه ټاکل شویدی، همدارنګه، د ټاکل شوی ملي شورا او ولایتي شوراګانو درلودونکی دی. په سلو کې ۷۶ په شرایطو برابر رای ورکوونکو د ولسمشري په ټاکنو کې ګډون وکړ. همدا اوس د ملي شوراد غړو په سلو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷ښځې دي. (سره له دی چی په ولایتی شورا ګانو کی د زورواکو اوپخوانیو قوماندانانو لاسوهنی تر سترګو کیږی، خو بیا هم اقلا دیموکراسی یو مظهر دی او موږ یی یو پرمختګ بولو).

د سیاسی پرمختګونو ترڅنګ، د ۱۳۸۰ کال څخه راپدېخوا نور پرمختګونه، دا ډول دي : په لومړنیو او منځنیو ښوونځیو کې د شپږ میلیونه ماشومانو شمولیت، چې د هغو په سلو کې ۳۵ نجوني دي؛ د روغتیایی لومړنیو خدماتوکچه اوس مهال د هېواد په سلو کې ۸۵ تر پوښښ لاندې نیسي او په سلو کې ۸۰ د افغانستان خلک د واکسیناسیون د خدماتو څخه برخمن شویدي؛ تر پنځه میلیونو څخه ډېرشمیر کډوال هېواد ته راستانه شویدي؛ د ۱۲۲۰۰ کیلومترو په شمول حلقوی سرک بیا رغول شویدی؛ تر ۶۳۰۰۰ څخه ډیر وسله وال کسان دملکي کولو له بهیر سره یوځای شوي دي؛ پخوانی نامسوله وسله وال په پولیسو او ملی اردو کی تنظیم شول، د ملي اردو او ملي پولیسو ټاکل شوی شمېره د بشپړېدو په حال کې ده؛ د دولت اقتصادي نهادونه او خیریه ټولنیز نهادونه، بیا جوړ شویدي چې د ارزښت وړ لومړني خدمات وړاندې کوي؛ د پیسو ریفورم تر سره او د محاسباتو واحد ملي سیستم رامنځ ته شوی؛ د ملی اقتصاد نسبی ثبات، مالي نظام، د پیسواحتیاطي سیاستونه، د انفلاسیون نسبتاً ټیټه کچه تر لاسه او اړونده عامه مالي اداره جوړه شوې ده؛ اوس د مخابراتو شبکې او سوداګریزه بانکداري چې د خصوصي سکتور له خوا پر مخ وړل کیږي، نسبتا ښه پر مخ روانه ده.

د بن له تړونه وروسته، د افغانستان دولت او نړیواله ټولنه، د افغانستان توافقنامه (تړونلیك) طرح کړ، چې دا تړونلیك په ۱۳۸۴(۲۰۰۶ زیږدیز) د انګلستان د لندن ښار کې لاس لیک شو. د بن تړون په پایله کی دولتی نهادونه بیا ورغول شول او د افغانستان د تړونلیك موخه، د دې نهادونو فعال کول و. دې موخې ته د رسیدو لپاره، د افغانستان تړون لیك د دولت هر اړخیزې جوړونې څخه د ملاتړ لپاره یو شمېر لوړې موخې په ګوته کړې چې د امنیت، حکومتداري ، ټولنیز او اقتصادي پرمختګ سره یو ځای د نشه یی توکو سره مبارزه او سیمه ایزه همکاري هم پکې شامل وی. د افغانستان دولت د خپلو مسؤلیتونو د پرځای کولو لپاره،چې د افغانستان تړون لیك په وړاندې یی لرلی، د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې لومړنی سند جوړ او وړاندې کړ چې هغه سند اوس د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې په نوم یادیږی او موږ یی اوس د یوی تجربی په توګه تر کتنی لاندی نیسو.

تر اوسه پورې د نړی د ملتونو څخه هېڅ یو د داسي ننګونو سره چې افغانستان په وړاندې پرتې دي، ندي مخامخ شوی. زموږهېواد د لسګونو کلونو جګړې په ورانیو بدل کړی او دهغه بشري، نهادی او فزیکي زېربنا یا داچې په بشپړډول ورانه شوی یا هم ډېره زیانمنه شویده، په اوس وخت کې، افغانستان له بیوزلي سره لاس او ګرېوان دي او د هغه مالی سرچینې ډېرې کمي دي، چې دا کار د خدماتو د وړاندې کولو خنډ ګرځېدلی؛ د مخالفو وسله والو او مجرمانو د فعالیت له امله نا امني ورځ په ورځ زیاتېږي؛ په حکومت کولو کې کمزورې او اداري فساد ډیر زیات دی؛ د خصوصي سکتور د پرمختګ لپاره اړینه زمینه نشته؛ د نشه یی توکو مخ په زیاتېدونکی صنعت له ځانه ناوړه اغېزه پرې اېښې ؛ او په عامه او خصوصي سکتورونو کې د غوره بشري ظر فیتونو کموالي شته. د هېواد د بیا جوړونې اړونده ستونزو باندې بریالیتوب داسې چې وکولای شي د دوامدار اقتصادي ودې لپاره لازمه زمینه برابره کړي، د زیاتو کلونو او د نړیوالي ټولني د دوامداره مرستي غوښتونکی دی. (سره له دی چی د ملی پرمختیاد ستراتیژی پښتو ژباړه له املایی او ګرامری پلوه ډیره اصلاح شوه، خو که چیری بیا هم ستونزی پاتی وی، ښښنه غواړو).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغو ټولو لاسته راوړنو سره سره د افغانستان د پرمختيا او ثبات په لاره کې ګڼ خنډونه او ننګونې لاهم شته چې ددغې ملي تګلارې په پلان او طرح کې باید له پامه ونه غورځول شي .په هغه صورت کې چې د هېواد په ځینو سیمو کې نا امنی وي، او تر څو هغه راکمه نشي، موږ اقتصادي او ټولنیز پرمختګ ته نشو رسېدلای. د ترهګرو او بنسټ پالو د فعالیتونو د جرړو را ایستلو په لار کې د دولت او نړیوالې ټولنې د کوښښونو سره سره، د ۱۳۸۴ کال څخه را پدېخوا امنیتي وضع خرابه شوې ده. په افغانستان کې، په ځانګړې توګه په سوېلي او سوېل ختیځو سیمو کې امنیت د خورا اهمیت درلودونکی دی. د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلارې د تطبیق په لاره کې، امنیت یواځینی لومړي شرط دی. خو په دې اړوند امنیت یواځینی عنصر ندی. د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې همېشنی بریالیتوب د دولت د ځواکمنی له لارې په ټول هېواد کې د قانون د ټینښګت په برخه کې ملاتړ او پیاوړتیا ده. په داسې حال کې دا کار د حکومت کولو د ملی او ځایی جوړښتونو غوښتونکې دي، تر څو و کولای شي وګړو ته اساسی خدمتونه تر سره کړي.

د امنیت په راوستو کې دوی مسلې چې یو دبل سره تړاو لري، مهمې دی: په عامه سکتور کې د اداري فساد زیاتوالی او د نشه یی توکو د صنعت وده. موجوده احصایی دا ښیی چې اداری فساد په ټول هېواد کې خپور شوی او په عامه ادارو کې وار په وار زیاتېدونکی فساد د پانګوالو د نا هیلی سبب ګرځي. چې دا کار په ریښتیا سره د اقتصادی فعالیتونو پڅوالی او له هغه سره نور اړوند تهدیدونه زیاتوي. د هېواد په ځینو سیمو کې د امنیت نشتوالی، د کوکنارو د کرلو لپاره زمینه برابروی چې دا کار د نشه يي توکو د صنعت د زیاتیدلو سبب ګرځي. د نشه یی توکو اقتصاد، د مشروع اقتصاد بالقوه ټول فرصتونه تر خپلې شعاع لاندې راوستلي اود ترهګری فعالیتونو د تمویل لپاره د نامشروع زیاتو پیسو په لاس راوړلو سبب ګرځي اوپه دولتي ادارو کې فساد نور هم زیاتوي. همدارنګه، هېواد کی باید د ټولنیزو غوره خدماتو کموالی په ځانګړې توګه د ښووني او روغتیا په برخو کې تر غور او څیړنې لاندې ونیول سي. د سواد کچه په هېواد کې، په خاصه توګه په کلیوالي سیمو او د ښځو په منځ کې، ډېره ټیټه ده. په افغانستان کې د روغتیا اړوند شاخصونه هم د نورې نړۍ په پرتله په ډېره ټیټه کچه کې دی. د سړی سر روغتیایی لګښت، د سیمې په هېوادونو کې د سړی سر روغتیایی لګښت یو پر څلور ده.

دولت باید په غوڅه توګه د خصوصي سکتور لارښوونه وکړی، تولیدی فعالتونه باید زیات کړی اود بازار اقتصاد ته ژمن پاته شي. دا کار د اقتصاد دوامداره ودې لپاره اړین بنسټ جوړوي او د کارموندنې فرصتونو په برابرولو کې مرسته کوي. دا پداسې حال کې ده چې په اقتصادي اړونده عرصو کې یو لړ داسې نیمګړتیاوې شته چې باید تر بیا کتنې لاندې و نیول شي، ترڅو زموږ کوښښ بریالیتوب ته ورسیږي:

د هیواد فزیکی زیربنا د سړکونو، د اوبو او بریښنا وړاندې کول، او د ارزښت اړوند ټول ځنځیر چې کورنی تولیدات کورنی او نړیوالو بازارونو ته رسوي، داسې کم دي چې اقتصادي ودې ته ځواب نه وایی.

معنوي زیربناوې چې د اقتصادي فعالیتونو لپاره بشری او نهادي لازم ظرفیتونه پکې شامل دي، هیڅ نشته. په عامه او خصوصی سکتورونو کې د ظرفیتونو لوړولو او د نهادونو پرمختګ ته د پام وړ پاملرنه شوې ده، خو بیا هم د ودې او پرمختیا په اړه د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې موخوته رسېدل، وخت ته اړتیا لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اقتصاد مدیریت کول کمزورې ده. دولت ددې په لټه کې دی ترڅو د اقتصاد په برخه کې پراخه سموني (ریفورم) رامنځ ته کړي، خو د نهادي چوکاټونو جوړول او ددې ریفورمونو د اغیزمن پلي کولو لپاره د لازمو مقرراتو جوړول کلونو وخت ته اړتیا لري.

په تیرو کلونو کې د اقتصادی او سیاسی ګوښه والی په دوران کې د سیمی او نړی سره د افغانستان سوداګریزو اړیکو ته ډیر زیان رسېدلی دی او باید بیا و رغول شي، ددې لپاره چې افغانستان وکولای شی یو ځل بیا د سیمی او نړی د اقتصاد سره یو ځای شي، باید د خصوصی سکتور د ودې او پرمختګ لپاره لازمه زمینه برابره کړي.

د اقتصادی او سیاسی ګوښه والی په دوران کې، د مالی مسلو او د ځمکی د مسلی له کبله د غوره بازارونو ارتباط وده نه ده کړی او دې کار په اقتصادي برخه کې د خصوصی پانګه والو فعالیتونه کم کړي دي. افغانستان د پام وړ سوداګري او طبیعي غوره سرچینو څخه برخمن دی، چې د هغو څخه د سمې ګټې اخیستنې په صورت کې کیدلای شي د کارموندنی لپاره زیات فرصتونه برابر او د دولت عواید په څرګنده لوړ کړي.

د نه همغږۍ او نه سمون اوسنۍ لارې چارې چې د افغانستان د بیا جوړونې او بیا رغونې لپاره ترې ګټه اخیستل کیږي، باید د یوی بشپړې همغږۍ، واحدی او د لومړیتوبونو د ټاکلو په کړنلارې، هغسې چې د افغانستان د ملي پرمختیایی په ملی تګلارې کې ځای ورکړل شوی و، بدل شی. ددې ټکي په پام کې نیولو سره چې اوس هم یو ډیر شمیر مرستې، د افغانستان د دولت له بودجوې سیستم څخه وتلي، لګول کیږي، لازمه ده چې د افغانستان د راتلونکی پرمختیا لپاره اړینه همغږې رامنځ ته شی او د مرستو اغېزمنتیا لوړه شی.

د ANDS د تطبیق په بهیر کې د بهرنیو مرستو د وضعیت لنډ تحلیل په لاندې توګه وه .

د ارقامو لـه مخی پـه ۱۳۸۱ل. کـال کـی پـه اصلی بودجـه کـی د بهرنیـو مرستو انـدازه پـه سلو کـی ۸۲,۷ وه. د ۱۳۸۲ ل. کال په ټوله بودجه کی د بهرنیو مرستو سلنه ۹۱,۳ تمویل شوی وه او د ۱۳۸۳ل. کال په ټوله بودجـه کی په سلو کی پنځوس یی له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوی وه. د ۱۳۸۴ ل. کـال د ټولی بـودجی پـه سلو کـی ۸۲,۲ له بهرنیو مرستو څخه تمویل شوه. د ۱۳۸۵ل. کال بودجه کی د بهرنیو مرستو ونـده پـه سلو کـی ۷۷ وه او د ۱۳۸۶ کال په اصلی بودجه کی د بهرنیو مرستو ونده پـه سلو کـی ۷۲ اټکل شوی وه. د ۱۳۸۷ل. کـال پـه ټولـه بودجـه کـی د بهرنیـو مرسـتو ونـده پـه سـلو کـی ۶۶,۲ وه. پـه ۱۳۹۱مـالی کـال کـی ملـی بودجـه ۲۴۴,۷۴۴بلیونـه افغانی وه، چې دغه پیسی له ۴,۸۹۵بیلیون ډالرو سره معادل دی(په دی کال کی پـه اوسط ډول یوامریکایی ډالر پنځوس افغانی کید)،ددغه کال په انکشافی پروګرامو کی هم له همدی بودجی کـار اخیستل شوی و، همداسی هم تر ۱۳۹۲ل. کال پوری د انکشافی بودجی لپاره بهرنیو مرستو څخه کـار اخیستل کیده. پـه دی توګـه لیدل کیږی چې بهرنیو مرستو د افغانستان ددولت د مـالی تمویل مهمـه وسیله وه . دغـه مرستې پـه عمومی توګه له افغانستان سره په لاندی توګه د مرستو په نړیوالو بیلابیلو کنفرانسونو کی ژمنه شوی وی :

- پـه ۲۰۰۶ م. کال کی د توکیو کنفرانس ۴,۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره و منله
- پـه ۲۰۰۴ م. کال کی د برلین کنفرانس ۸,۳ میلیارده مرسته ومنله
- پـه ۲۰۰۸ م. کال کی د لندن کنفرانس کی ۱۰۵ میلیارده ډالره او پـاریس کنفرانس کی ۲۱,۴ میلیارده د مرستو وعده وشوه.
- پـه ۲۰۰۶ م. کـال کـی ددغـو ټولـو مرستو مجموعـه ۲۳,۳ ملیـارده ډالـره شـوه. د ۲۰۰۶ کـال تـر پـای پـوری افغانستان ته ۱۳ میلیارده ډالره راغلل. ددغو پیسو په سلو کی ۲۲ یی ددولت له طریقه او په سلو کی ۷۸ یـی د نادولتی موسساتو لـه خوا مصرف او ولګول شوی.البته ددولت د بودجی پـه واسطه اجرا شوی مرستې د نـا دولتی موسساتو په پرتله اغیزمنی ارزیابی کیږی، اما د نـادولتی مؤسساتو د لګښت او د پـروژو نتیجـه او دهغو

(c) ketabton.com: The Digital Library

گزارشات رسما ثبت نه دی او نه هم ددوام او کیفیت له پلوه ډیر مطلوب دی(البته ټولی تر یوه حکم لاندی نشی راتلای، ډیرو انجیوګانو او موسساتو خصوصا د ولایتی بیارغاونی ټیمونو په ډیر معقول لګښت سره ډیری ګټوری او مطمینی او منظمی پروژی تطبیق کړی چی د افغانستان ددولت او ټول ولس له خوا دمننی وړ دی).

- له ۲۰۰۲ م. کال څخه تر ۲۰۰۹ م. کال پوری ټولی ۶۲,۳۵ میلیارده ډالره مرسته افغانستان سره ژمنه شوی ده چی له هغی جملی څخه ۳۵,۴۵ میلیارده ډالره په دغه موده کی افغانستان ته ورکړل شوه.
- د بن دوهم کنفرانس(۲۰۱۱م.)دایر شو، موخه یی تر ۲۰۲۴م. پوری چی د بن له لومړی کنفرانس څخه تقریبا لس کاله وروسته جوړ شو، د تحول لسیزه یی په پام کی ونیوله او د امنیتی مسولیت دلیږد خبره پکی مطرح شوه او له افغانستان څخه تعهد واخیستل شو چی اداری فساد ته به دپای ټکی ږدی. په دی کنفرانس کی چی د آلمان د هیواد په کوربه توب او دافغانستان په ګډون دایر شو، هغه کی ۸۵ هیوادونو او۱۵ نړیوالو سازمانونو برخه لرله. مهمه موضوع یی دافغانستان د امنیت په هکله د نړیوالو ژمنی وی. د پورتنیو مرستو له جملی څخه د هغه زیاته برخه یی بلاعوض کمکونه دی، لږ برخه یی پورونه دی. دغه پورونه په لاندی ډول له بیلابیلو منابعو او په بیلابیلو شرطونو سره دی :

5. نړیوال بانک: بیلابیلو پروژو ته یی د ۶۱۱۹۱۱۲۰۳ ډالرو په اندازه پور ورکړی دی چی ددغه پور شرطونه دادی:
د پور تکتانه یی په سلو کی ۰,۷۵ ژمنه شوی یی په سلو کی ۰,۳ او د ورکړی موده یی لس کلونه د پور ده پای ته رسیدو موده یی څلویښت کلونه دی.
6. د آسیایی پرمختیا بانک: په بیلابیلو پروژو کی ټول ۷۸۷۲۹۰۰۰۲ ډالره پور ورکړی
شرایط: د پور تکتانه په سلو کی یو او ژمنه شوی تکتانه په سلو کی صفر، د بیاورکړی پیل لس کاله د پور د پای ته رسیدو معیاد څلویښت کاله دی.
7. د اسلامی پرمختیایی بانک: په دوو پروژو کی یی ټول ۲۹۷۸۳۶۰۰ ډالره پور ورکړی دی.
شرایط: د پور تکتانه په سلو کی صفر، د بیرته ورکولو مهلت یی اته کاله او د پور د پای ته رسیدلو معیاد دیرش کاله دی.
8. د سعودی پرمختیایی صندوق: د ټول پور اندازه ۵۱۹۹۸۷۰۰ ډالره
د پور شرایط: تکتانه په سلو کی صفر، د بیا سپارلو د مودی پیل اوه کاله، دپور د پای ته رسیدو مقیاد ۲۵ کاله.

له بلا عوضه کمکونو پرته د پورتنیو څلور ډوله ورکړل شویو پورونو څخه د هیواد د بیارغاونی بیلابیلو برخو کی لګول شوی دی. هغه پورونه چی په مجموع کی له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۵ ل. پوری افغانستان ته ور کړی شوی دی. ټول یی ۱۴۸۰۹۸۹۰۵۵ ډالره کیدل.

پورتنی مثالونه په افغانستان کی د بهرنیو مرستو اندازه او طرز و، په تیره بیا د کابل په کنفرانس کی وروسته د افغانستان دولت ته د بهرنیو مرستو د لګولو په هکله پوره تجربه ترلاسه شوه. په دغه کنفرانس کی د افغانستان دولت او وروسته تر ۲۰۱۰ م. څخه یی د بهرنیو مرستو په لګښت کی یو ریفورم ایجاد کړ. د مالیي وارت مخکی تر هغه ددولت د عوایدو دډیر ښه متمرکز کیدو او په هغو کی د ښه شفافیت په خاطر د مالیی وزارت، د مهمو ګمرکونو او دولایاتو د مستوفیتونو په برخه کی نه ستومانه کیدونکی کار کړی و. هغه بی نظمی چی له۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۴ پوری موجوده وه ورو ورو له منځه ولاړه او ددولت شتمنی خوندی پاتی شوه. لاهم ډیر کارونه پاتی دی چی ددولت منظم او غیر منظم ټول عواید ښه سازماندهی شی. د مالیی وزارت په دی برخه کی په دی ورسوتیو دوه ـ دری کلونو کی ښه کوټلی او بریالی ګامونه اچت کړی دی او ددولت د عوایدو اندازه اوچته او ثبات ټینګ شوی دی .

له نیکه مرغه افغانستان پراخه مالی سرچینی لری او ددولت د عوایدو لپاره مختلف منابع شته چی ورو ورو به یو یو تر استفادی لاندی راشی. یعنی افغانستان مجبور نه دی چی د اوږدو کلونو لپاره بهرنیو مرستو ته انتظار وباسی. د افغانستان ددولت مالی منظم عواید لکه مالیاتی عواید، تشبثاتی عواید او نور دی چی د هغه اټکل کول آسانه دی. له بلی خوا داسی هیله شته چی بیلابیل مالیات ولرو، لکه :

د جایدادونو، سرایونو، حمکو، دمالداری سکتور، ونډی، د جوازونو اوحق الامتیازونو او داسی نورو له مدرکه. د مالی دورو او منابعو توپیر په اقتصادی شرایطو کی د مثبت بدلون لامل کیږی. څومره چی ددولت منظم عواید پیاوړی شی یعنی له بالقوه امکاناتو استفاده کول زیات کړو، هومره به په بهرنیو مرستو زمونږ اتکا کمه شی. د مالیی دوزارت او د افغانستان دحکومت راټلونکی هڅی همدی ټکیو باندی متمرکزی دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددولت غیر منظم عواید بهرنی مرستی، اعانی، د اړتیا پرمهال ددولتی ملکیتونو پلورل او ددولت پورونه دی. کله چی منظم عواید ثبات ومومی او پیاوړی شی، بیا نو د غیر منظمو عوایدو ارزښت کمیږی او اړتیا ورته نه لیدل کیږی. افغانستان او س همداسی یو ی مرحلی ته نزدی شوی دی.

د افغانستان بیا رغاونه او د لندن کنفرانس

د افغانستان اسلامی جمهوری دولت او نړیوالو ملګرو د ۲۰۱۰ کال د جنوری په میاشت، چی ۱۳۸۸ کال د سلواغی میاشت د اتمی سره سمون خوری په لندن کښی ناسته وکړه تر څو په ځپلو مشترکو ژمنو له افغانستان سره د امن، رفاه او دیموکراسی په ډاډمنولو کښی مرسته وکړی. د لندن کنفرانس له افغانستان سره د نړیوالو همکاریو په لړ کي یو مهم قدم بلل کیږی تر څو په افغانستان کښی امنیت، ثبات او انکشاف راشی او ملګرو ملتونو پدی ساحاتو کښی خپل ملاتړ د افغانستان دولت څخه تجدید کړ. په لندن کنفرانس کښی ولسمشر حامد کرزی خپلي ژمني په داسی شکل بیان کړي لکه څرنګه یی چی د لوړی کولو (سوګند یادولو) په مراسمو کښی ویلی وو او هغه باندی یی بیا تاکید وکړ. همدا رازملګرو ملتونو په خپلو ژمنو باندی هماغسی چی د بن کنفرانس ۲۰۰۱، توکیو کنفرانس ۲۰۰۲، دافغانستان توافقنامه په ۲۰۰۶، پاریس اعلامیه ۲۰۰۸ کښی کړی وه بیا ټینګار وکړ. ملګرو ملتونو په خپل ملاتړ د ملګرو ملتونو د امنیت شورا قطعنامه چی د افغانستان د امنیت، ثبات او رفاه په اړه وه بیا تایید کړه. په دغه ناسته کي د کنفرانس ګډون کونکو ټینګار وکړچی د افغانستان دولت او ملګرو ملتونه یو نوی پړاو ته ځی، تر څو افغانان دخپل هیوادچارې په خپل لاس کې واخلی. د کنفرانس ګډون کونکو یو ځل بیا د رهبری او مدیریت چارو د افغانانو په واسطه په اهدافو او منطقوی او نړیوال همکاریو په زیاتیدو ټینګار وکړ. ټولو ګډون کونکو ژمنه وکړه چی جدی هڅی به کوی تر څو د افغانستان دولت د دی وړتیا ومومی چی د خپلو خلکو اړتیاوی پوره کړی.

د لندن کنفرانس څخه وروسته، بل کنفرانس په کابل کښی د افغانستان په کوربه توب دایر شو او په دی کنفرانس کی د افغانستان لپاره په عملی پلانونو باندی خبری اتری وشوې. دغه پلانونه په ټولیز ډول په افغانستان کي د برابری، بشری حقونو، جنسیتی برابری، غوره حکومتداری او اقتصادی ودی په اصل باندی ولاړ وو، چي د افغانستان د اساسی قانون په رڼا کې به تنظیم شی. په کنفرانس کښی په ګروپی هڅو باندی تاکید وشو ترڅو کامیابی ترلاسه شی.

ګڼ شمیر ستونزو په افغانستان کښی پورتني ټول اهداف له ننګونو سره مخامخ کړي وو، مخصوصاً په سیاسی، اقتصادی، انکشافی او امنیتی ساحاتو کی. په دغه مشکلاتو بری زمونږ په ګټه و، خو لا هم د بری درک ونه لګید. د ملګرو ملتونو د شتون او همکاری څخه موخه په افغانستان کی، د افغانانو په واسطه د چارو د رهبری څخه ملاتړ کول و، خو دا کار ډیر بریالی تمام نشو. په دي کنفرانس کي د افغانستان امنیتي وضعیت تر پښپړی څیړني لاندې ونیول شو، د کنفرانس ګډون کونکو د افغانستان خلکواو امنیتی قواوو اوله هغو هیوادونو مننه وکړه، چی په افغانستان کښی خدمت کوی. ګډون کونکو همدارنګه خپلی خواشینی دهغو کسانو په هکله وښودله چی خپل ځانونه یی د یو با ثبات او امن افغانستان په خاطر له لاسه ورکړی دی. هغوی همدارنګه پردی ټینګار وکړ چی پر خپل تعهد او عزم باندی ولاړ دی تر څو د تروریزم او سیمه ییزتهدید سره مبارزه وکړی او د افغانستان ددولت له هڅو څخه یی په دی برخه کی مننه وکړه . په کنفرانس کي د امنیتی قوا د پرمختک او د مسؤلیتونو اخیستلو په برخه کښی د پرمختګونو څخه خوښي وښودل شوه. هغوی همدارنګه د افغانستان د ژمنی څخه چی افغان امنیتی قواوو په راتلونکی دری کالو کښی د اکثرو نظامی عملیاتونو رهبری په غاړه واخیسته او پنځه کاله وروسته به د فیزیکی امنیت رهبری ولری هرکلي وشو او **دی هدف ته د رسیدو لپاره نړیوالی ټولنی د افغان امنیتی**

(c) ketabton.com: The Digital Library

قواوو سره دنورې مرستې لپاره ژمنه وښوده. د کنفرانس ګډون کونکو خپل مشترک تعهد او ژمنو باندې ټینګار وکړ تر څو د انتقال پروسه ژر تر ژره سرته ورسوي. دا پروسه لومړی ځل له یو څو ولایاتو څخه شروع شوه، چې د ۲۰۱۰ تر آخره او ۲۰۱۱ په شروع کښې امنیت افغانی قواوو ته ورسپارل شو او داسې وښودل شوه چې آیساف به یواځې حمایتی نقش ولري.

د پرمختیا او حکومتولی په برخه کې په دې کنفرانس کې ګڼ بحثونه وشول ، دا چې افغانستان د ډیرو انکشافی ستونزو سره مخ دی، دا هم ومنل شوه، چې په دغو ستونزو د کامیابی لپاره د نړیوالو ټولنې د متداوم حمایت ته ضرورت شته. د دغو ستونزو او خنډونو د منځه تللو لپاره یوې همغږې ملکی برنامې او منابعو ته جدی اړتیا احساس شوه.

نړیوالې ټولنې د افغانستان دولت د اقتصادی انکشاف د مراحلو د تکمیلیدو په خاطر د قرض ورکونکی لخوا د 1.6 میلیارده دالرو د قرضونو د ښښنې څخه خوښې څرګنده کړه او تر اوسه پورې د بخښل شوی قرضونو رقم افغانستان ته ۱۱ میلیاردو ډالرو ته رسیدلی. د کنفرانس ګډون کونکو د افغانستان له د غې ژمنې څخه خوښې څرګنده کړه چې ، وروسته تر دی به ډیر مالی مسئولیتونه په ځان باندې منی ، یعنی مرستې به د نادولتی موسساتو پر ځای ددولتی ادارو له طریقه لګول کیږی، خو دغه کار یو لړ اصلاحاتو ته اړتیا لری چې په لاندې ډول وی:

- د ګمرکی او مالیاتی عوایدو زیاتوالی
- د دولتی تصدیګانو رغاونه او بیرته جوړول
- د قانونی اصلاحاتو ادامه چې په دی لړکی د معادنو د نویو مقرراتو تطبیق کول شامل دی.

د کنفرانس ګډون کونکی په خپلو ژمنو په هغه صورت کی ولاړ دی چې دافغنستان دولت د فساد د مبارزی لپاره یوه پراخه برنامه ولری او هڅه دی وکړی چی د کابل کنفرانس د پروګرام څخه مخکی باید یو شمیر ټاکلی پلانونه تطبیق کړی چی په لاندی ډول وو:

- د قانون د نظارت د دفتر تقویت تر څو دوی وکولای شی هغه حکومتی مسئولین چی په فساد اخته دی ورڅخه تحقیق وکړی او هغوی تحریم کړی.
- تر ۲۰۱۰م. کال پوری له فسادسره د مبارزی د ارګانونو لپاره د یو حقوقی بنیاد جوړول ، تر څو د غټو جرایمو د څیړلو په وړاندی د اوږدی مودی لپاره استقلالیت ولری.
- د شایسته سالاری روند او د ملکی خدماتو د قانون د موثریت زیاتوالی.
- د ولس مشر عزم د هغه فرمان د صدور لپاره چی په هغه کښی د وزیرانو، مشاورینو، پارلمان غړی، والیان او د وزارتونو معین صاحبان ونشی کړای په ګمرکونو او دعوایدو لرونکوریاستونو کښی خپل اشخاص او اقارب ځای په ځای کړی. (اوس له هغه فرمان او ژمنو څخه دوه یا دوه نیم کاله تیر شول، خو هیڅ اغیزه یی معلومه نشوه)

نړیوالې ټولنې په دغه کنفرانس کې د افغانستان ددولت دی ژمنې څخه هم خوښی وښوده، چې د ښځو په وړاندی د تاو تریخوالی مخنیوی قانون به تطبیقوی او ددوی د حقونو د رعایت لپاره به یو عملی پلان تطبیقوی. (د ښځو د حقونو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

رعایت، د جندر دمسایلو، د صحت او معارف په چارو کی د ښه والی د څارنی لپاره د افغانستنان مدنی ټولنی مسولیت په غاړه واخیست، تر څو دا مسایل نظارت کړی)

ANDS د افغانستان د بیا رغاونې مهمه ستراتیژیکه برنامه

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره(ANDS) د افغان حکومت د هراړخیزه پالیسی یو سند و، چې موخه یې د افغانستان د ټولنیزو او اقتصادي پرمختیاوو لپاره د مسایلو، سیستمونو او زماني چوکاټ وړاندې کول و، تر څو پرمختیایي چارې له نړیوالې ټولني او داخلي فعالو ارګانونو سره په هماهنګی ترسره شي . ددې سند جوړیدنه په لومړي ځل په ۲۰۰۵ کال کې د یو لنډ مهاله لومړني سند په ډول (ANDS – 1) را پیل شوه او دا بهیر د یوې ځانګړې کمیټې لخوا چې ولسمشر یې په خپله نظارت کاوه او د ولسمشر د اقتصادي سلاکار لخوا یې مشري کیدله پر مخ بیول کیده . هیله دا وه چې د افغانستان په اړوند د زریزې پرمختیایي موخو MDGs-Afghanistan د ترلاسه کیدلو لپاره به په داسې جامع سند او پروګرام باندې کار وشي چې د زریزې پرمختیایي اهدافو ته د افغانستان د رسیدو په برخه کې مرسته وکړی او په منځنمهاله او اوږده موده کې د یو منظم ، متداوم او هر اړخیز پرمختګ لپاره بنسټ کیښودل شي . په دې اړوند له یوې خوا د حکومت بیلابیلو سکتوري وزارتونو لکه بهرنیو چارو ، کلیو پراختیا او مالیې وزارتونو او له بله اړخه افغانستان سره د سترو مرستندویه هیوادونو او نړیوالو ادارو لکه نړیوال بانک ، د اسیا پرمختیایي بانک او ملګرو ملتونو سره په ګډ تفاهم او ګنو سلا مشورو وروسته د لنډ مهاله پرمختیایي سند لومړنی نسخه رامنځته شوه تر څو د افغانستان په هکله په ۲۰۰۶ کال کې د لندن کنفرانس کې وړاندې شي .

د افغانستان په هکله د لندن په کنفرانس کې د افغانستان د حکومت او نړیوالې ټولنې ترمنځ د افغانستان تړونلیک Afghanistan Compact[1] رامنځته شو په دې کنفرانس کې بهرنیو هیوادونو او نړیوالو مرستندویه ادارو د افغان حکومت د پرمختیایي تګلارې څخه بشپړ ملاتړ وکړ او موافقه یې وکړه چې د پرمختیایي موخو د ترلاسه کولو لپاره دې د افغانستان حکومت دا ابتکار او د دې بهیر مسئولیت په خپله پرغاړه واخلي . له هغه وروسته دغه ملي پرمختیایي سند ته د اغیزمن سند په توګه وکتل شول او د حکومت په داخل کې د بیلابیلو سکتوري چارو د تنظیم لپاره ګني سلا مشورې وشوې . د لندن د کنفرانس څخه د مخه او له هغه وروسته د مرستندویه هیوادونو او سازمانونو دولتي او نادولتي فعالو ادارو ، خصوصي سکتور ، مدني ټولنې او د ټولنې له نورو اقشارو سره سلا مشورې ددې سبب شوې چې په دغه ملي پرمختیایي سند کې شاملو موخو او تګلارو کې ګڼ اصلاحات رامنځته او د دې سند وروستی نسخه تیاره شي . د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره په عمومي ډول دوه مهمې دندې پر مخ بیایي :

---

[1] د افغانستان موافقه لیک یا Afghanistan compact د افغان حکومت او نړیوالې ټولنې او اړونده مالي مرستندویانو ترمنځ په ۲۰۰۶ میلادي کال کې لاسلیک شو . دغه تړون لیک په پام کی لرل چی د نړیوالو مراجعو په ملاتړبه راتلونکو پینځو کلونو لپاره د یو ملي او اغیزناک پروګرام بنسټ جوړوي . د افغانستان حکومت د دې تړون له مخې ژمن شوی و، چې د ملي امنیت ، ښې حکومتداری ، اقتصادي او ټولنیزې ودې او د نشه ئي توکو پر وړاندې د مبارزې په برخو کې ځانګړو موخو ته ورسیږي او په دې برخه کې مشخصې لاسته راړونې ولري ،خو دپام وړ بریالیتوب تر لاسه نه شو او ګڼ شمیرفرصتونه له لاسه ووتل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نړیوالې ټولنې ته د هیواد په دننه کې د پرمختیا د لوممړیتوبونو په اړوند هر اړخیزه څیړنه ترسره کول او له ۲۰۰۲ کال څخه راوروسته چې افغانستان له اوږدې جګړې څخه راووت نړیوالې ټولنې ته د امنیت ، اقتصاد او ټولنیزو پرمختیایي اړتیاوو په اړه د یوې واحدې تګلارې چې په دا خل د هیواد کې د ټولو دولتي اداراتو له ملاتړ څخه برخمنه وي، وړاندې کول شامل و.

په پروژو او پروګرامونو کې د اغیزمنتیا د راوستلو په موخه د بیلابیلو سکتوري وزارتونو او فعالو ادارو ترمنځ د تګلارو همغږي کول یې هم یوه برخه وه . په دې اړوند د افغانستان ملي پرمختیایي تګلارې جوړښت د بیلابیلو رکنونو په بنه پرمختیایي اړتیاوې دلبندي کولې او په دې ډول له دولتي وزارتخانو ، مرستندویه هیوادونو ، نړیوالو دولتي او نادولتي سازمانونو او افغان مدني ټولنو سره د کار او مرستو د ساحو په ګوته کولو کې مرسته کول اټکل شوی وو او په هره برخه کې لومړیتوبونه په ګوته شوي وو.

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلارې بله اساسي دنده د زریزې د پرمختیایي موخو په چوکاټ کې د بې وزلی د کمولو په برخه کې د رغنده رول لوبول په نښه شوی وو، چې د نړیوال بانک او د پیسو د نړیوال صندوق لخوا یې مالي ملاتړ په غاړه اخیستل شوی و . نوموړې تګلاره (Poverty Reduction Strategy Paper)د اقتصادي پرمختیا د تګلارې یو سند و، چې د نړیوالو مالي ادارو او بانکونو څخه د پورونو د اخیستلو لپاره ی شرایط برابرول .

د (ANDS)پیژندنه

د افغانستان ملي پرمختیایي تګلاره Afghanistan National Development Strategy (ANDS) په تیره لسیزه کې د یوې واحدې ، معیاري او د ټولنې د لومړیتوبونو په اساس ترتیب شوې ستراتیژی وه. دا په تیرو کلونو د افغانستان د دولت ستره لاسته راوړنه ګڼل کیده، چې د نړیوالې ټولنې پام یې ځانته اړولی او په مهمو نړیوالو کنفرانسونو کې د نړیوالو تمویلوونکو لخوا د همدې ستراتیژی په اساس په لوړه کچه مالي او تخنیکي ژمنې شوي دي . د دغه سند نوم له څلورو کلمو څخه ترکیب شوې چې په دغه تګلاره کی تعریف شوی و دلته کټ مټ لیکل کیږی او په لاندې ډول تعبیریدلی شي :

افغانستان : افغانستان د اسیا په مرکز کې پروت په وچه کې راګیر landlocked هیواد ده چې جنوبي اسیا او مرکزي اسیا سره نښلوي ،د ۶۴۷۵۰۰ کیلو متر مربع مساحت په لرلو سره دنفوسو د شمیر له حسابه په نړی کې ۴۰ هیواد ګڼل کیږي . له اقتصادي پلوه افغانستان د نړی د غریبو هیوادونو په کتار کې راځي اود تاریخ په بیلابیلو پړاوونو کې تل د بهرنیو ښکیلاکونو او سیاسي لوبو میدان ګرځیدلی . د تیرې لسیزې نسبي امنیت او د نړیوالو په مرسته اقتصادي تحرکاتو په نتیجه کې اوس اوس د افغانستان هڅه کړې چې په اوږده او منځمهاله موده کې یو ښکاره لرلید او بشپړ پرمختیایي پلانونه ترتیب کړي ترڅو د نړیوالو د تائید او ملاتړ وړ وګرځي . چې د افغانستان لپاره د ANDS سند د همدې هڅو یوه کړی او دا یوه ځانګړې پرمختیایي تګلاره ده چې د افغانستان د شرایطو په پام کې نیولو سره ترتیب شوې .

ملي : د افغانستان ملي پرمختیایي تګلارې دوهم لفظ د National یا ملي لفظ ده چې دا ښکاره کوي چې دا ستراتیژي د افغانستان د سیاسي سرحدونو دننه ټول قشرونه ، سکتورونه او ټولې سیاسي ، ټولنیزې او اقتصادي برخې را اخلی او ددې پرمختیایي پالیسی یوه موخه په ملي سطحه د متوازن او همغږه پرمختیا رامنځته کول دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمختيا : د افغانستان په ملي پرمختيايي ستراتيژۍ کې درېيم لفظ Development يا پرمختيا ده چې دا لفظ د پرمختيا پراخه مفهوم رانغاړي ، په دې مانا چې په دغه پرمختيايي تګلاره کې له اقتصادي پرمختيا نيولې تر سياسي ، ټولنيز ، امنيتي او د ښې حکومتدارۍ پورې ټولې اړونده پديدې په بر کې نيسي او په پای کې د افغانستان د ټولو وګړو د ژوندانه د سطحې لوړالی ددې پرمختيايي تګلارې وروستی هدف جوړوي .

ستراتيژي : د افغانستان په ملي پرمختيايي ستراتيژۍ کې وروستی لفظ د Strategy يا تګلاره و، چې د اوږدمهاله پلان په مانا تعبير کيد . د يادولو وړ ده چې د افغانستان ملي پرمختيايي تګلاره په ځانګړي ډول د پينځو کلونو لپاره ترتيب شوې وه خو دا تګلاره داسې ترتيب شوې وه چې د اوږدې مودې لپاره يې د بنسټونو په رامنځته کولو زيات تمرکزدر لود، د بېلګې په توګه د زريزې پرمختيايي اهداف چې افغانستان يې بايد په ۲۰۲۰ کال کې ترلاسه کړي .

د افغانستان دولت، د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلاری په ترڅ کی د افغانستان په ټرونليک او د افغانستان په پرمختيايی موخو کی درج، د ټولو معيارونو موخو په لاس ته راوړنه ځان په ټينګه ژمن بللی و. دغه ژمنی دا وی :

(الف) د **ملی** ثبات حصول،

(ب) د قانون د واکمنی، د ډيمو کراسی د پروسی او انسانی حقونو پياوړتيا، او

(ج) د عامه خدمتونو د وړاندی کولو سمون او د دولت حساب ورکونه.

دغه ژمنی همدا راز پرهغو هڅو ولاړی وی چی، بيوزلی را کمه کړی، د خصوصی سکتور له لاری د اقتصادی ودی په ترڅ کی دوامداره پرمختيا ډاډمنه کړی، او د بشری پرمختيا شاخصونو ته سمون ورکړی. برسيره پردی، د پرمختيا په ټولو اړخونو کی د پرمختګ چټکتيا، په يو لړ مهمو سکتورونو لکه: کرنی، انرژی، اوبه لګولو او ښوونی او روزنی لپاره پکی لازياتی پانګی ته اړتيا ښودل شوی وه.

د هغو مشورو وروسته چی د زرګونو افغانانو او نړيوالو ملګرو سره ترسره شوی، د افغانستان ملی پرمختيايی تګلاری **داسی** چمتو شوی، تر څو په ترڅ کی يی هغه لومړيتوبونه چی په دغی تګلاری کی په ګوته شوی، د هغو ننګونو او ګواښونو سره سمون ولری چی هيواد دا مهال ورسره مخ دی. په دغه هڅو او هاند کی، زمونږ برياليتوب، د افغانستان د نړيوالو ملګرو دوامداره، شديده، اوسره پيوست ملاتړ ته اړتيا لری. په همدی اړه، په افغانی مديريت سره، د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلاری د اجنډا اغيزمن پلی کولو لپاره د مرستو اغيزمنتيا اړينه ګڼل کيږی، په ځانګړی توګه، د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلاری د لومړيتوبونو سره د دغو مرستو په سمون ورکولو او د افغانستان د اصلی بودجی له لاری د سرچينو په لېږ دولو سره.

د افغانستان ملی پرمختيايی تګلاری، د يوی ملی تګلاری په توګه بايد يو ه داسی منسجمه طريقه (طرزالعمل) خپله کړی وای، چی په ترڅ کی يی بايد دهيواد د سوکالی، امن، ښه حکومت کولو او ثبات مشترکو موخو ته په پام سره، د دغه موخو **بريالی** پلی کول ډاډمن کړل شوی وای. په ستراتيژۍ کی داسی ويل شوی و: لکه څنګه چی مونږ د افغانستان د ټرونليک د موخو د پلی کولو په لور ګام ږدو، ترڅو د عامه افغانانو په ژوندانه کی يواغيزمن بدلون منځ ته راشی، دا کار، د نړيوالی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنی یوی قوی او دوامداره، مالی او سیاسی ژمنی ته اړتیا لری. تر ټولو مهمه دا چی، دغه منسجمه(واحده)هڅه به دولت، خصوصی سکتور، مدنی ټولنی، نړیوالی ټولنی او ټولو افغانانو بشپړی همکاری او ورګډیدو ته اړتیا ولری.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د(ANDS)میتودولوژي :

د افغانستان دولت، د ملي پرمختیا لپاره پنځه کلنه هر اړخیزه تګلاره طرح کړې وه، تر څو د هغې له لارې د افغانستان امنیتي، حکومت کولو او پرمختیایی اړتیاوو ته په بشپړه توګه ورسیدای شو. د افغانستان ملي پرمختیایی تګلاره، د افغانستان د ټرونلیك په جوړو شوو معیارونو او د زریزې پرمختیایی موخو ته درسیدو لپاره، د حکومت لرلید، اصولو او موخو ته انعکاس ورکاو او داسې په پام کې نیول شوی وه، چې له دولت سره به د خپلو ژمنو په عملي کولو کې مرسته کوي.

د اسې اټکل شوی و چې دافغانستان ملي پرمختیایی تګلاره به د ملی، ولایتی اوسیمه ییزو پراخو مشورو لاس ته راوړنه وی. ملي مشورې، د هیواد په ۳۴ ولایتونو کې د دولت اومدني ټولنې د ټولو نهادونو، د نا دولتي سازمانونو په ګډون، فرهنګي ټولنو، مذهبی ډلو، د قومونو مخورو، خصوصی سکتور، د پرمختیااو نړیوالي ټولنې کار پوهان په بر کې ولرې. په پام کی وه چی ولایتی مشوری ، د والیانو ، د ولایتي نهادونو د استازو، د کلیوالی شوراګانو، د هر ولایت څخه دملی شورا د وکیلانو، د ځایی مدني ټولنې د مسؤلینو او استازو او د د بیا رغوني د هغو ولایتی ټیمونو د استازو او د ولایتونو د مخورو مشرانو سره بحثونه، به په بر کې ونیسي، چې پدې مشورو کې یې په نیغه توګه برخه اخیستی وه.

د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلارې اړونده مشورتي بهیر، د پلازمیني او ولایتونو ترمنځ لومړنی کلیدی مفاهمه وه او په دی دلیل جوړه او په پام کی ونیول شوه تر څو د پلازمیني او ولایتونو ترمنځ اړیکې پیاوړې کړي. د دې مشورتي بهیر محصول، د کلیو په کچه د پرمختیا د ۱۸۵۰۰پلانونو جوړول، د ولسوالي په کچه د ۲۹۰ پرمختیایی پلانونو جوړول، او په پاې کې د ۳۴ ولایتی پرمختیایي پلانونو جوړول و. په ولایتی پرمختیایي پلانونو کې د اړوندو ولایتونو اړتیاوې او د هغوی پرمختیایی لومړیتوبونه په ګوته شوي وو. (دغه ټکی د ستراتیژی له منځپانګی رااخیستل شوی دی، صر ف نظر له دی چی عملی شول یا نه شول، خو دیوی تجربی په توګه یی باید په نظر کی ونیسو).

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلارې په برابرولو کې، دولت د معلوماتو پر بنسټ د پالیسی جوړونی میتود په و سیله د بیوزلی د شننې د بهیر له لارې، ګټه اخیستې وه، تر څو وکولای شي چې د بیوزلی اغیزې او لاملونه په سمه و پیژني. د داسې شننو پر بنسټ، ستراتیژی جوړوونکو وکولای شو تر څو په ټولنه کې د بې وزلي قشر د وضعیت په پام کې نیولو سره، د افغانستان د ملي پرمختیایی تګلاره برابره کړی. په ټولنه کې د بیوزلو قشرونو په پام کې نیولو څخه، د افغانستان د دولت موخه دا وه چې پانګه اچونه په سیده توګه د بیوزلی په له منځه وړلو باندې اغېزه وکړي. د اقتصادی ودې او پرمختیا لپاره د زمیني برابرولو او دهدفمنده پالیسیو د غوره کولو له لارې، باید ټولنیز مصؤنیتونه تامین شوي وای. په دې معنا چې د افغانستان موخه دا وه ترڅو د ټولني تر ټولو د بیوزلو افرادو معشیتی وضعیت ښه کړی او د اقتصادی منځنی ودې په پرتله، په چټکی سره لوړ والی ومومي. هغه کلیدي پایلي چې د دولت له لوري د ۱۳۸۶ کال (۲۰۰۷) په پسرلي کې د ملي خطراتو او زیانمنني National Risks and vulnerability د چوکاټ په ترڅ کې د سروې د تر سره کولو په پایله کې تر لاسه شوې، دا ښیي چې په هیواد کې د بی وزلی کچه ، د پسرلي په پیل کې په سلو کې ۴۲ (د هیواد ۱۲ میلیونو نفوس سره برابر)د سړي سر کلنی عاید په میاشت کې نږدې ۱۴ ډالره و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سربيره پردې، د اټکلونو له مخې خوار ځواکی د افغانستان په سلو کې د ۴۵ وګړو لمن نيولې وه. له دې امله د خلکو دغې طبقه نشوای کولای چې د ورځې د لازمې انرژی يعنې په ورځ کې ۲۱۰۰ کالوري د تر لاسه کولو لپاره مناسب خواړه برابر کړي. سربېره پردې ، د وګړو په سلو کې ۲۰ د بيوزلي د کرښې څخه ټيټ ژوند لري، چې دا دهغوی د زيانمننې لوړه کچه په ګوته کوي.

هم ملی مشورې(د ټولنې د هرم د پاسه څخه کښته خوا ته) او هم ولايتي مشورې (د ټولني د هرم د کښته څخه پاس خواته) په سکتوري تګلارو کې ځای ورکړل شوی او د سکتوري تګلارو په جوړولو کې يی مرسته کړې ده، او د دې لپاره چې د بودجې ترتيب د ټاکلو پروګرامونو پر بنسټ تر سره شي، زمينه ورته برابره شوېده. د افغانستان ملي پرمختيايی تګلاره، د هيواد اړتياوو دپوره کولوپه موخه د حکومت لومړيتوبونه د حکومت دمالی چوکاټ تر چتر لاندې، وړاندې کول.

د افغانستان د ملی پرمختيايی تګلاری په تمويل کی ونډه اخيستنه

لکه څنګه چې په لاندينی جدول کی ښودل شوی، کابينی د افعانستان د ملی پرمختيايی تګلاری لپاره مالی لګښت او بودجې لومړيتوب منظور کړ. د سکتورونو لپاره دغه مالی لګښتونه پريوی داسی بودجې ولاړ دی، چې پرمختيايی اړتياوی، د تيرو کلونو څخه پاتی مالی معلومات، او د کورنی عايداتو لپاره طرحی بايدتر لاسه کړی وای.

دغه د مالی لګښتونو او بودجوی لومړيتوبونو پلی کولو، دمنځ مهاله مالی چوکاټ په چمتوکولو کی ارزښتناکه ونډه لوبوله، او د عمومی بودجې سره په نيغه توګه تړل شوی و. د ۱۳۸۷ کال په پيل سره ، منځ مهاله مالی چوکاټ به هغه لومړيتوبونو چې د افغانستان په ملی پرمختيايی تګلاری کی ټاکل شوی و، احتوا کوله او د ملی بودجې د پروسی له لاری به د دغی تګلاری د پلی کولو لپاره ميکانيزم چمتو کيد.

لومړی جدول : دافعانستاند ملی پرمختيايی تګلاری لپاره د کال ۱۳۸۷-۱۳۹۱(۲۰۰۸/۰۹-۲۰۱۲/۱۳ زيږديز) دعمومی بودجې تفصيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

	۱۳۸۷ (۲۰۰۸/۰۹) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۸۸ (۲۰۰۹/۱۰) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۸۹ (۲۰۱۰/۱۱) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۹۰ (۲۰۱۱/۱۲) په میلیون امریکایي ډالرو	۱۳۹۱ (۲۰۱۲/۱۳) په میلیون امریکایي ډالرو	ټول په میلیون امریکایي ډالرو
اصلي بودجه او بهرنۍ بسپنه						
کورنۍ عواید	۸۸۷	۱,۱۰۴	۱,۳۵۱	۱,۶۱۱	۱,۹۱۱	۶,۸۶۴
د بسپنې ورکوونکو ټوله (مجموعي) مرسته*	۶,۵۱۳	۴,۹۶۰	۴,۸۱۴	۴,۳۹۸	۳,۹۰۸	۲۴,۵۹۳
د بسپنو ټول ټال (مجموع)*	۷,٤۰۰	٦,۰٦٤	٦,١٦٥	٦,۰۰۹	۵,۸۱۹	۳۱,٤۵۷
اصلي بودجه + بهرنۍ لګښت						
امنیت	۳۲۱۹	۲۵۸۵	۲۶۷۹	۲۷۹۰	۲۹۰۶	۱۴۱۷۹
بنسټ	۱۷۸۱	۳۰۹۳	۳۶۸۱	۴۱۸۰	۴۴۵۱	۱۷۱۸۵
کرهڼه او د کلیو پراختیا	۸۲۹	۹۲۱	۹۱۶	۹۰۹	۹۱۲	۴۴۸۶
ښوونه او روزنه او کلتور	۷۴۲	۸۹۳	۹۸۰	۱۰۷۷	۱۱۸۱	۴۸۷۲
ښه حکومت کول او د قانون واکمنتیا	۳۷۴	۵۵۸	۶۴۰	۶۸۵	۷۲۸	۲۹۸۵
روغتیا او خواړه	۳۲۵	۴۶۵	۵۳۰	۵۶۳	۵۹۵	۲۴۷۸
اقتصادي واکمنتیا او د خصوصي سکتور پراختیا	۲۳۷	۲۱۵	۲۳۰	۲۴۴	۲۶۰	۱۱۸۶
ټولنیز خوندیتوب	۱۹۲	۳۵۹	۳۹۴	۴۲۱	۴۴۹	۱۸۱۵
نورې مسالې (فرعي کړنونه)	۲۰۵	۱۹۸	۱۸۵	۱۷۰	۱۵۷	۹۱۵
ټول ټال لګښتونه	۷,۹۰۳	۹,۲۸٦	۱۰,۳۳٦	۱۱,۰۳۸	۱۱,٦۳۷	۶۰,۱۰۰[1]

٦. * د نړیوالې ټولنې سره د بحثونو او د ١٣٨٦ (2007 زېږدیز) کال د مالي څېړنې پر بنسټ

۱ په لومړی جدول کی، د لګښتونو کچه پردی انګیرنی ولاړه ده، چی په پاریس کی د افغانستان دملی پرمختیایی تګلاری د کنفرانس په تر خ کی به مرسته کړل شوی پیسی د افغانستان ددولت په واک کی ورکړل شی. د لوی اقتصاد چوکاټ، چی دامهال د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری څخه ملاتړ کوی، د تمویل کوونکو سرچینو زیاتیدونکی مرستی په غاړه نه اخلی، ځکه نو د لومړی جدول سره هیڅ سمون نلری. وروسته له دغه کنفرانس، د لوی اقتصاد چوکاټ او دافغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری مالی لګښتونه به د نړیوالی مرستی د اصلی کچی د ښودلو لپاره تجدید کړای شی

د لګښتونو له نظره، امنیت به د هیواد لپاره د تر ټولو لوړو لومړیتوبونو درلودونکی سکتور په حیث پاتی شی. د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په اوږدو کی ، ټمه کیږی چی امنیتی لګښتونه به ټول ټال ۱۴,۲میلیارده ډالره وی.دولت وړاندوینه کوی چی، په راتلونکی کی به د امنیتی ګواښونو د کمښت سره، د امنیتی اړتیاوو لپاره مرستی لړوالی ومومی. که څه هم، هغه ناکراری ته په پام سره چی هیواد ورسره مخ دی، دولت د امنیت د سکتور د تمویلولو لپاره یو لړ شونی مهم او بالقوه بدلونونو ته بیا کتنه کوی.

په لنډ مهال کی، به دولت د خصوصی سکتور د پراختیا او استخدام د ودی لپاره د بنسټونو، کرنی او د کلیو د پراختیا د سکتورونو د ځانګړی ارزښت په ګوته کولو لپاره خپل د عامه لګښت پر پروګرامونو تمرکز وکړی. دافغانستان دملی پرمختیایی تګلاری په اوږدو کی به، دولت په دوامداره توګه خپل سرچینی پرښوونی او روزنی، حکومت کولو، روغتیا او ټولنیز خوندیتوبونو ولګوی. دولت هوډ لری، ترڅو **خپلی** سرچینی په پوره اندازی د اقتصادی واکمنتیا د څواکمنولو او دخصوصی سکتور د پراختیا لپاره د وړ چاپیر یال د چمتو کولو د سمون مهمو لومړیتوبونو ته ځانګړی کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د سکتورونو دهر یوه اهمیت تاکل او لومړیتوب په دی ډول ښودل شوی و.

د افغانستان په ملی پرمختیایی تګلاری کی شامل د پروژو او پروګرامونو بشپړ لګښت تر دی مهاله بشپړه شوی نده. د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د چمتو کولو په پړاو کی، دا خبره څرګنده شوی ده چی، په ډیرو سکتورونو کی ، نه یوازی د لګښتونو معلومات، بلکی د پانګی اچونی تفصیلی پلانونه په لاس کی نه وو. برسیره پردی، بشپړ لګښتونه معلومول تر هغه مهاله شونی نه و، ترهغو چی د لومړیتوب وړ سکتوری موخی، دمهمو سکتوری پایلو د بیی د ټاکلو د اساس په توګه تشخیص شوی نه وی. څکه نو، دا پریکړه وشوه، ترڅو دهغو دری سکتورونو، چی نسبتاً لوړ بنسټیز ظرفیت ولری، په لومړی پړاو کی یی بیه وټاکل شی. هغه سکتورونه چی د ازمیښتی بیی ټاکلو لپاره غوره شول هغه، روغتیا، ښوونه او روزنه، او سړکونه(د ټرانسپورت دسکتور یو فرعی سکتور)وو. دمالیی وزارت د اړوندو وزارتونو سره په نیغه توګه د کار کولو له لاری او په دغه تګلارو کی د ولایتی پرمختیایی پلانونو په شاملولو، د بیی د ټاکلو د دغی پروسی مشری په غاړه درلوده. د لومړیتوب وړ راتلونکی ګروپ (امنیت، ټولنیز خوندیتوبونه او د بنسټونو د سکتورونو پاتی برخو) دبیی د ټاکلو کار لا د پخوا څخه پیل شوی و.دستراتیژی له مخی تمه کیده چی، د دغه سکتورونو د بیی ټاکل د ۲۰۰۸ زیږدیز کال تر اوړی بشپړ شوی وای.

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د پلی کولو لپاره تمه شوی مرستی

په ۱۳۸۸ کی د نورو راتلونکو پنځو کلونو لپاره د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری ټول ټال بیه، د ۵۰,۱ میلیارد ډالرو په شاوخوا کی اټکل شوی وه. د دی مجموعی څخه به، ۶,۸ میلیارده ډالره په خپله د افغانستان وی، او تمه شوی وه چی پاتی ۴۳,۲ میلیارد ډالره به د بهرنی مرستی څخه تر لاسه شی. دغه اټکل شوی ۵۰,۱ میلیارد ډالره، د دولت د اصلی بودجی له لاری د مرستو په لګولو کی یو د پام وړ زیاتوالی ګڼل کید. خو بیا هم داسی فکر موجود و ، که چیری پیسی په دوامداره توګه د **دولت** د بودجی څخه بهر ولګول شی، دا کار به د عمومی لګښتونو د لا زیاتوالی لامل وګرځی، چی په دی توګه، په پنځو راتلونکو کلنو کی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د بریالی پلی کولو لپاره، لازمو مرستو ته داړتیا د کچی د زیاتوالی لامل ګرځیده.

دافغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په اوږدو کی هیواد په دوامداره توګه پربهرنی مرستی متکی و. د دولت منځ مهاله موخه داوه، ترڅو پر بهرنی مرستو اتکا کمه شی، او د کورنی عایداتو د زیاتولو له لاری ثبات،ښه والی **ومومی**. په دی ډول، دولت داسی سیاستونه تر لاس لاندی نیولی و، ترڅو د هیواد د اقتصادی فعالیتونو د ځواکمنتیا او د عوایدو د راټولولو د سمون لامل شی. په دی ترڅ کی، دولت خپل نړیوال ملګری هڅول، ترڅو د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د موخواو لومړیتوبو نو د ملاتړلپاره، څوکلنی ژمنی وکړی. دی کار د مرستو د راتګ وړاندوینه ښه کړی وه او له حکومت سره د لګښتونو د ښه پلانولو او په منځ مهال کی یی په اغیزمه توګه د لومړیتوبونو داداری کولو کی مرسته وکړه.

د مرستو اغیزمنتیا

د مرستو په اغیزمنتیا کی د پام وړ سمون د راوستلو پرته، افغانستان په ملی پرمختیایی تګلاری کی د ټاکل شویو موخو په لاس ته راوړو نه توانید، که څه هم په مرستو کی ستر زیاتوالی راشی. دولت ژمن و، ترڅو د نړیوالو پرمختیایی مرستوڅخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ټولو زياته ګټه تر لاسه شي. د افغانستان ملي پرمختيايي تګلارې ، دخپل پلي كوونكې، څارونكې او ارزونكې چوكاټ په ترڅ كې، د مرستو اغيزمنتيا په لويه سطحه اسانه نه كړه. دولت د مرستو د اغيزمنتيا لپاره د پاريس د اعلاميې او د افغانستان د نړيوالو ژمنو سره په سمون كې د مرستو د اغيزمنتيا يوه تګلاره بايد چمتو كړې واى.

د افغانستان دولت ته د مرستو د اغيزمنتيا د تګلارې يو مهم لومړيتوب دا و، ترڅو مرسته كوونكې (پونران) دې ته وهڅوي، تر څو د مرستو يوه لويه برخه د دولت د اصلي بودجې له لارې ولګوي. داسې قوي بيلګې شته چې، هغه مرستې چې دملي بودچې له لارې ليږدول كيدې، ستري اغيزې او لږ لګښت يې درلود. په بدل كې، دولت ژمنه كوله، ترڅو خپل **عامه** مالي اداره، تداركات او دعامه سكتور ټول نور سيستمونه، د وړتيا د جلبولو او مالي څارنې لپاره لا زيات ځواكمن كړي. دغه چارې ددغو كلونو (د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ ددورې) په پرتله د افغانستان دلومړنيو پينځه كلنو پلانونو (۱۳۵۱-۱۳۳۵) كلونو په ترڅ كې بريالي وو. داځكه چې هغه وخت اداري فساد نسبتا كم، دولت باثباته او امنيت ښه و، د كدرونو وړتيا هم ښه وه، انكشافي مرستې په غوره توګه مصرفيدلې او بهرنيو مشاورينواو متخصصينو ښه كار كاوه.

د ستراتيژۍ د تطبيق پرمهال په پام كې وه چې دولت دمرستو داغيزمنتيا تګلاره پر لاندې اصولو او د لومړيتوب پر سياستونو ودرول شي ددې مقصد لپاره لاندې ټكي په لاندې الفاظو راغلي وو:

ـــ *افغاني مالكيت*: د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د جوړولو له لارې، دولت په څرګنده توګه هغه لومړيتوبونه چې د افغانستان د پرمختيايي موخو د لاس ته راوړو لپاره اړين دي، شرح كوي.

ـــ *د نړيوالو مرستوهمغږي*: د هغو افغاني لومړيتوبونو سره چې د افغانستان په ملي پرمختيايي تګلارې كې بيان شوي دي:د افغانستان ملكرى كولاى شي، واضح شويو سكتوري مالي لګښتونو او د پروګرامونو لومړيتوبونو ته د درناوي كولو د لازيات انضباط له لارې، د مرستو د اغيزمنتيا په اړوند مرسته وكړي، په داسې حال كې چې همغږي د معلوماتو د پراخه شريكولو او د پاليسيو په اړوند د بحثونو – هم په افقي توګه (د تمويل كوونكو سرچينو او دولتي ادارو تر منځ) او هم په عمودي توګه (د ولايتي بيارغاوني د ټيمونو او سيمه ييزه ادارو تر منځ) له لارې پرمختګ مومي.

ـــ *همغاړيتوب*: د مرستو اغيزمنتيا به د مرستو د راتګ او ښه وړاندوينې په اړوند د سمون موندلو معلوماتو، د راكړې وركړې د لوړې بيې او د تمويلولو د برابرو ميكانيزمونو، د بنسټونو او دولتي ادارو ترمنځ د ښه همغږيتوب او د تخنيكي مرستو د اداري دځواكمنو لو څخه ګټه واخلي.

ـــ *پايلو ته رسيدل*: دولت ژمن د ى ترڅو داسې سياستونه تعقيب كړي، چې موخه يې: د سپيځلتوب (شفافيت) زياتوالى اود دولت د مرستو د جلبولو وړتيا، د عامه مالي اداري سمون، داداري فساد لږوالى، او د فعاليتونو او ساتنې او پاملرنې د لګښتونو د پايښت(دوام) يقيني كول.

ـــ *دوه اړخيزه حساب وركونه او ګډون*: مشتركه موخو او ليد ته در رسيدو لپاره، به دولت په دوامداره توګه د پاريس د تړون په څارنيزه سروى او د مالي اداري د كړنو څخه څارنې كې، د دوه اړخيزه حساب وركونې د ډاډمنتيا د يوى وسيلې په توګه، د مرستو د اغيزمنتيا په اړوند د پرمختګ په پروسې كې ګډون وكړي.

د پلي كولو چوكاټ

ملي بودجه د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې اصلي تطبيقي ذريعه ده، او ټول اړوند وزارتونه به خپل پروګرامونه او پروژې د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د سكتور تګلارو سره په سمون كې چمتو او تنظيم كړي. د دغو سكتوري پروګرامونو او پروژو بيه به بيا وروسته وټاكل شي، او دمنځ مهاله بودجې د مالي لګښت د منعكسولو لپاره به پرله پسې

(c) ketabton.com: The Digital Library

والي ورکړل شي او له سره به لومړيتوب ورته ورکړل شي. دغه تطبيقي کاري چوکاټ، د افغانستان دملي پرمختيا يې تګلارې لپاره د ملي بودجې د اجرا، قانوني اجندا او پروګرام د وړاندې کولو لپاره يو منسجم طريقه ده. دغه طريقه به همداراز، د نړيوالې ټولنې څخه وغواړي، تر څو خپلې مرستې د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د لومړيتوبونو سره تنظيم کړي. د دې پر بنسټ، د **افغانستان** د ملي پرمختيايي تګلارې دعامه پانګې اچونې پروګرامونه به چمتوکړل شي، ترڅو په منځ مهاله مالي کار چوکاټ او بودجې کې د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې بشپړه ورګډول يقيني کړل شي.

د کنټرول او تفتيش د اداري ونډه به د وزارتونو د لګښتونو د فعاليتونو د څارنې لپاره پياوړې کړل شي. که څه هم، د دغې اداري اوسنۍ ظرفيت(وړتيا) ته پام سره، دمالي وزارت به په لنډ مهال کې دغه دنده په غاړه ولري. کابينه به، دافغانستان دملي پرمختيايي تګلارې د څار د کميټې له لارې، دافغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د پلي کيدو د عمومي پروسې همږغي او سرپرستي وکړي. سره له دې، اړوند وزارتونه اونورې دولتي اداري به د پلي کيدو اصلي دنده په غاړه ولري. دماليې وزارت به د دې خيرې د ډاډمنولو دنده په غاړه ولري چې د اړوندو وزارتونو د پروګرامونو او پروژو بيه وټاکل شي، دغه پروژې او پروګرامونه ترتيب کړل شي، او په منځ مهاله مالي کاري چوکاټ او ملي بودجې کې ګډ کړل شي. د همغږۍ او څارنې ګډ بورډ، دافغانستان د دولت او نړيوالې ټولنې لوړ ميکانيزم دی، چې د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې او د افغانستان د تړون ليک د همغږۍ او څارنې دنده په غاړه لري. د دولت او مرستندويه ټولنې مشترک بنسټونه (نهادونه) لکه مشورتي او کاري جرګه کې به په دوامداره توګه، دمرستو د همغږۍ د سمون، د پلي کولو او پاليسۍ لپاره د بحثونو د مجتمع په حيث کار وکړي، ډاډ به تر لاسه کړي چې د مرستندويوپروګرامونه د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د لومړيتوبونو سره سمون کې دي.

څارنه، ارزونه او رپوټ ورکونه

د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د څارنې، ارزونې او رپوټ ورکونې پروسه به د تطبيقي کاري چوکاټ يو نه بيليدونکې برخه وي. د افغانستان ملي پرمختيايي تګلارې په څرګنده توګه موخې، نظرونه، پايلې، لاسته راوړنې، او اغيزمن شاخصونه طرح کړي. سره له دې، دکمزورې احصايوي ظرفيت(وړتيا) له امله، ديو لړ مهمو پراختيايي او د بې وزلې د شاخصونو لپاره د معلوماتو بنسټ(بيس لاين) تر اوسه ندی ټاکل شوی. مهمه به وي تر څو د څارنې او سرپرستې د دوو درجو ترمنځ توپير وشي: دافغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې د پلي کيدو څخه د څارنې تفيصلي پروګرام او يا هم نظر او لاسته راوړنه، او پايلې او لاسته راوړنې او په لوړه سطحې اثردرلودونکې دولتي نهادونه (څارنيزه کميټه اوکابينه)او د څارنې او همغږۍ ګډ بورډ، تر څو ډاډ تر لاسه کړي چې د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې استراتيژيک لومړيتوبونه د پلي کيدو په حال کې دي.

د څارنې اوهمغږۍ ګډون بورډ به د تګلارې ارزونه او تحليلي پاليسۍ چمتو، د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې او د افغانستان د تړون ليک د معيارونو دعمومي پلي کيدو په هکله به د همغږۍ او څارنې ګډ بورډ ته د څارنې او ارزونې رپوټ وړاندې کړي. د هيواد دملي پرمختيايي تګلارې د پرمختګ کلنۍ رپوټ به د نړيوال بانک او نړيوال وجهي صندوق بورډونو ته، د افغانستان فعاليتونه د پای ټکی ته د رسيدو لپاره، د تر ټولو زياتو پوره وړو هيوادونو پروګرام ته وړاندې شي. دارزونې او پرمختګ د کلنۍ رپوټ پر بنسټو په هرو **دوو** کلنو کې به د افغانستان د ملي پرمختيايي تګلارې، د بې وزلې د له منځه وړولو تګلارې بشپړه تجديد شوی نقل، به د بورډ په ګډون چمتو، او د پروګرامونو او معيارونو اغيزې به وارزوې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه تجدید شوی اسناد به په عامو خلکو کی وویشل شی او دولت ته په د دی موقع په لاس ورکړی، ترڅو د مطلوبوپایلو د لاس ته راوړو لپاره سیاستونه چمتو کړی. د دولتی لګښتونو ارزونه به هم وشی، او دبودجی د دوران سره په سمون کی به، سکتوری څارنه او رپوټ ورکونه به په ربعواره توګه تر سره شی.

د څارنی او رپوټ ورکونی مرکزی سیستم به د اقتصاد وزارت او د څارنی او همغږی د ګډ بورډ د دارلانشاء لخوا په ګډه جوړ کړل شی. دغه سیستم او د احصاییی مرکزی اداره به دمعلوماتود راټولولو او څارنی دیوه منسجم سیستم برخی وی. د احصاییی مرکزی اداره به دسروی ګانوپه ګډون د ګټو لارو له لاری معلوماتونه راغونډ کړی. د څارنی اورپوټ ورکونی دغه مرکزسیستم به داحصاییی د مرکزی اداره لخوا وړاندی شوی معلومات راغونډ کړی، د اړوندو وزارتونو رپوټ ورکونه او د بودجی د څارنی دنده په غاړه اخیستی، دڅارنی ګټی پروسی تسهیل کړی، او په پای کی دغه معلومات خپاره او وویشی. داحصاییی مرکزی اداره به دڅارنی او رپوت ورکونی مرکزی سیستم دمعلومات ورکوونکی په حیث، دملی احصاییو د لومړنی او دوهمی اصلی چمتوکوونکی په حیث پاتی شی. د دغی اداری وړتیا به پیاوړی کړای شی،ترڅو په لوړه سطحه د شاخصونو په اړوند د معلوماتو او ارقامو د جذبولو او په ښکته سطحی اغیزی څرګندی کړای شی. د دغه کاری چوکاټ لپاره یو تر ټولو مهمه وسیله، د خطر او خوږمنتیا د ملی ارزونی کورنی سروی ده، د کوم څخه چی دغه اوسنی د بی وزلی د کرښی وړاندینی محاسبه شوی دی. د خطر او خوږمنتیا دملی ارزونی ونده به لازیات پراختیا ومومی، ترڅو وکولای شی د افعانستان دملی پرمختیایی تګلاری د پلی کیدو اغیزپه ښه توګه څرګنده کړی.

اړوند وزارتونه به په دوامدره توګه د سکتور معلوماتو د راټولولو کار ته دوام ورکړی، ترڅو د افعانستان دملی پرمختیایی تګلاری له لاری دملی لګښتونو دپایلو اولاسته راوړنو څارنه وکړی. اړوند وزارتونه په همدا راز خپل نولایتی ریاستونه پیاوړی کړی، تر څو په ولایتی سطح د پرمختګ د څارنی لپاره د شاخصونو په اړوند د تفکیک سره معلومات راغونډ کړی . د بودجی د څارنی سیستم، دافعانستان د مالی اداری معلوماتی سیستم، چی د مالیی د وزارت لخوا اداره کیږی، به د منځ مهاله مالی کاری چوکاټ سره په سمون کی، د کورنیو او بهرنیو لګښتونو په اړوند معلومات برابر کړی .

خپلواک څارنه به د څارنی او رپوټ ورکونی د عمومی سیستم یوه مهمه برخه وی. د ټولنه، غیر حکومتی موسسی او رسنی به د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د بهرنیو څارونکو په توګه یو ارزښتناکه رول ولوبوی. د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری پلی کول، څارنه، او ارزونه به د دغو ملګرو، ولایتی استازو، او نړیوالی ټولنی په مشورو ترسر شی.

د نړیواله مالی بنسټونو(نهادونو)، نړیوالی ټولنی او د ملګرو ملتونو د ادارو ونډه به په دوامداره توګه دغو مواردو ته پام سره ارزښت ولری: الف—پرمختیایی تحلیل ب ـ د مهو معلوماتو پوښښ او وختی معیاد، ج ـ د اوسنیو سرچینو مستندول او، د ـ د بهرنی مرستی د اوسنی کچی په اړوند د معلوماتو چمتو کول او په منځ مهال کی د مرستو د کچی وړاندینه.

په ANDS کي بیلابیل سکتورونه او ارکان

په پرمختیایی ستراتیژی کی دغه ارکان په لاندی توګه بیان شوی وو(دلته ټکی په ټکی رانقل کیږی، د رانقلولو پرمهال ژبنی تیروتنی اصلاح نه شوی، یعنی ستراتیژی د ژباړی پر مهال په ملی ژبو ښه نه وه ژباړل شوی) :

لومړی رکن : امنیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرتاسری امنیت د اغیزمن حکومت کولو، د خصوصی سکتور پرمختیا، اقتصادی ودی، د بی وزلی کمولو، او د **انفرادی** ازادیو ساتنی لپاره خورامهم شریط دی. دا رکن د دولت ، افرادو او شتمنیود امنیت څخه عبارت دی چی د دفاعی، امنیتی او قانون د تطبیق په برخو کی د همغږو سیاستونو له لاری پلی کیږی. حکومت د ملی امنیت تگلاره تدوین کړی ده، چی په امنیتی سکتور کی د سمونو (د اصلاحاتو)د پرگرام له لاری عملی کیږی. دا کار به د افغان امنیتی ځوکونو، او نړیوالو ځواکونو ترمنځ د همغږی په برخه کی مرسته وکړی او ښه والی راولی.

افغانستان د دی د مخه چی وکولای شی خپل بشپړه امنیت په غاړه واخلی، د رغنده او جدی ننگونو سره مخامخ دی. ترهگری، بهرنی لاس وهنی، د ټیکاو نشتوالی او د حکومت کولو په برخه کی د ظرفیتونو کمزوری، په ځینو **ساحو** په ځانگړی توگه په سویلی او سویل ختیځ کی د دولت د اغیزمن کنترول او کړنو مخنیوی کوی. په لویه پیمانه د نشه یی توکو تولید اوس هم د ترهگرو ډلو په واک کی مالی لازمی سرچینی ورکوی. نا چاودل شوی ماینونو د چاودنی له امله وژل شوی او یا ټپیان شوی دی. لکه چي د ۱۳۸۰ (۲۰۰۱ میلادی) کال څخه راپدیخوا، د ۵۰۰۰ په شاوحوا ماینونو څخه پاک شوی دی. د اوږد مهاله امنیتی اړتیاوو ته د رسیدو لپاره یوازنی عملی لاره هغه ده ترڅو افغانستان پحپله د دولتی پولو په دننه کی د امنیت ساتلو جوگه شی. په دې اړوند لاندې موخې په پام کې نیول کیږي :

۱-***د افغانستان ملی اردو:*** د افغانستان اوږدمهاله موخه د داسی اردو جوړول د ی چی وکولای شی ننی ټیکاو وساتی، د ملی شتمنیو څخه د دفاع، او په ورته وخت کی په سیمه کی د امنیت په راوستو کی خپله ونډه تر سره کړی. د امنیتی ځواکونو شمیر چی دی غوښتنو ته ځواب ووایی تر اوسه پوری د افغانستان حکومت او نړیوالی ټولنی له خوا ته دی ټاکل شوی. خو ۸۰۰۰ (تر ښوونی لاندی د ۶۶۰۰ کسانوم سره) داسی یوه شمیره ده چی د ۱۳۸۶ کال د سلواغی د څارنی او همغږی د گډبورډ په غونډه کي تصویب شوی ده او د پیل ټکی دی چی د راتلونکی په اړه نږدی موخه ټاکی. د ۱۳۸۹ کال د مرغومی (د ۲۰۱۰ زیږدیز کال پای) میاشتی پوری، د افغانستان ملی اردو به دی موخی ته ورسیږی او ان چی تر هغه به لا مخ ته ولاړه شی. دا بریالیتوب به په سلو کی د ۷۵ کندکونو او لواگانو (دبیړنی او هوایی ملاتړ څخه په گټه اخیستو) له خوا په خپلواکه توگه د عملیاتونو پر مخ بیول تضمین کړی. د افغانستان ملی اردو سیمه ایز او قومی انډول ساتی او د درناوی وړ، مسوله، مسلکی او د هیواد امنیتی غوښتنو ته د ځواب ویونکی ځواک په توگه، خپل اعتبار به لوړ بوزی.

۲-*دافغانستان ملی پولیس:* د افغانستان له ملی پولیسو سره په تړاو کی، د اوږدی مودی هدف عبارت ده، د پولیسو له مسلکی ځواک ته، د منل شویو نړیوالو حقوقو له معیارونو سره سم وی او د بشر د حقوقو په رعایتولو سره عمل وکړی. د مسلکی کارکوونکو تر اداری لاندی یی په بشپړه توگه زده کړی وی ، له پوره تنخواه نه برحمن وی او د پلان جوړونی او مدیریت توانایی ولری او دملی پولیسو ټاکنه د شایسته گی د معیارونو پربنسټ باندی ولاړه وی. دغه ځواکونه باید وکولی شی چی، خلک د ترهگریزو عملونو د تهدیدونو او د ولت ضد وسله والو عملونو د تهدیدونو په وړاندی ساتنه وکړی او قانون په ټول هیواد کی یو ډول عملی کړی. دغه ځواکونه باید د دی توان ولری چی، د حالاتواو شرایطو د بدلون په وخت کی خپلی دندی له معمول سره سم تر سره کړی. د ۱۳۹۲ کال تر سلواغی پوری (۲۰۱۳ زیږدیز کال پای) به د کورنیو چارو وزارت ټاکل شوی **شمیر** ۸۲۱۸۰ کسه مسلکی پولیس ولری. (د سرحدی پولیسو په شمول). دغه ځواک به د کورنی نظم د ساتنی او دقانون د عملی کولو توان ولری او ددی په ترڅ کی به، د اوسیدونکو اړتیاوو ته ځواب ورکوونکی وی او د کورنیو چارو وزارت تر کنترول او دستور لاندی به خدمت وکړی. داسی اټکل شوی و چی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳ـ *د ناقانونه وسله والو ډلو بې وسلې کول:* ټولې نا قانونې وسله والې ډلې باید د ۱۳۹۱ کال تر پایه پورې(۲۰۱۱ د مارچ ۲۰مه نیټه) په ټولو **ولایتونو** کې له منځه ولاړې شي.

۴ـ *د ناچاودلو مهماتو له منځه وړل* : د ۱۳۸۹ کال تر سلواغې(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پورې به د زریزې د پرمختیایي موخو په سر کې او د اوټاوا په میثاق کې د افغانستان د تعهداتو سره سم، په ماینونو او ناچاودلو توکو باندې ککړه ځمکه به په سلو کې ۷۰ کمه شي. د **پرسونل** ضد د ټولو زیرمه شویو ماینونو ځایونه به تر ۱۳۸۶(۲۰۰۷ زیږدیز کال) پورې په نښه او د هغو ماینونه به له منځه ولاړ شي. دغه رازبه ټول خطر لرونکي، ناترمیم او اضافي مهمات د ۱۳۸۹کال(۲۰۱۰ زیږدیز کال) تر پایه پورې له منځه ولاړ شي.

۵ـ *د نشه یي توکو پرضد مبارزه:* تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲) پورې به د کوکنارو تر کرنې لاندې ځمکې کچه د ۱۳۸۶(۸/۲۰۰۷) کال په پرتله نیمایي ته راټیټه شي.

د امنیت په برخه کې په نښه شوي لومړیتوبونه دا وو:

 د افغانستان د امنیت سکتور به د هیواد د دفاع له څو مسوولو نهادونو نه جوړ شوی وی او د امنیت د ساتنې او قانون د عملي کولو سکتوربه وی. نور ټکي یې دا وو: د امنیت د رکن لومړنی لومړیتوب د امنیتي نهادونو د ظرفیتونو لوړول دی.دویم لومړیتوب له دې نه د ډاډ تر لاسه کول دي چې، د امنیت په تامین کې ټول کوښښونه هراړخیز، یو دبل بشپړوونکي او یو لاسي وی. حکومت د پالیسي او ملي تګلارې د بریالي تطبیق په کار کې یو لاسي او **جامع** د امنیت سکتور د اصلاحاتو سالم پروګرام،د ملکي او یوځي عملیاتو تر منځ د ګډو عملیاتو پیاوړتیا، له نشه یي توکو سره د مبارزې په فعالیتونو کې، د امنیتي ځواکونو زیاتیدونکي رول او د امنیتي واحدونو د ملکي اجزاوو د سموونې (اصلاح) او پیاوړتیا په برخه کې په بشپړه توګه متعهد (ژمن)دی.

د دغه سکتور دریم **لومړیتوب** له نړیوالو همکارانو نه افغان امنیتي ځواکونو او نهادونو ته د امنیت د مسولیت په تدریجي توګه لیږدونه ده. په هغه اندازه چې، د ایساف ځواکونه، دناتو د عملیاتو په مستقیم ګډون کې خپلې پښې شاته کوي، د افغانستان ملي اردو او ملي پولیس د عملیاتو لارښوونه په غاړه اخلي او په پای کې به د افغانستان د خلکو امنیتي غوښتنو ته ځواب ووایي او د دغو ځواکونو نړیوال همکاران به ملاتړ کوونکي او څارونکي رول ولري. په همدې وخت کې ، د افغانستان ملي اردو د زیاتو ځواکونو او لازم ملاتړ د تر لاسه کولو لپاره په ایساف باندې ډېره لګوي. د افغانستان د ملي اردو د توانایي زیاتوالی په افغانستان کې دیو شمیر نړیوالو ځواکونو د تدریجي کموالي سبب شو او په پایله کې ددې سبب شو چې، د دغو ځواکونو د سرد زیان شمیر تر بیخي کمې کچې پورې راټیټ شي. دا چې په څومره چټکتیا سره کولای شو چې، د افغانستان امنیتي ځواکونو په خپلو پښو باندې ودروو، د اوسنیو ظرفیتونو د خلاوو د ډکولو په کار کې د نړیوالو مرستو په اندازه او د عمل په چټکتیا پورې مستقیمې اړیکې لري، مګر افغانستان چمتو دی چې، په دې برخه کې لومړنی ګامونه اوچت کړي.

دویم رکن :   حکومت کول، د قانون واکمنی او بشری حقونه

 په ملي پرمختیایي ستراتیژۍ کې د دې موضوع په هکله په لاندې الفاظو سره یادونه شوې وه: دموکراتیک حکومت کول،د قانون واکمنی، عدالت او د بشر حقوق زمونږ د ملي هدفونو د تر لاسه کولو په برخه کې حیاتي اهمیت لري،یعنی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

فقر کموالی او د اقتصادی ودی ساتنه به په یوه د لمس وړ سطحه باندی وساتلی شی. په دغه سکتور کی، د افعانستان د ملی پرمختیایی د تګلاری، ستراتیژیک هدف عبارت ده له، د اسلامی قانون پربنسټ د اسلامی دموکراسی تامین دی چې، په هغه کی د دولت دری ارګانونه په **اغیزمنه** او هر اړخیزه توګه فعالیت کوونکی او حساب ورکوونکی وی او د قانون له واکمنی او دبشر له حقوقو نه ملاتړ وکړی. حکومت نیت لری چی،سالم حکومت کولو ټینګ کړی او د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی، د سنجش وړ ګټورتیا را منځ ته کړی او د دغو هدفونو د ترلاسه کولو لپاره،باید حکومت لاندې کړنې ترسره کړي :

(۱) د مرکز او ولایتونو په سطحه حکومتی نهادونه د شافیت په تاکید سره، شایسته والی، د ټاکل شویو پایلو د لاسته راوړولو پر بنسټ **مدیریت**، تاسیس، اصلاح او پیاوړی کړی.

(۲) د قانون جوړولو بهیرونه د خپلواکواو عادلانه ټولټاکنو د سرته رسولو په شمول اصلاح کړی. دولت د خصوصی سکتور د **سیال** په عنوان نه،بلکی دیوه سیاست کوونکی، تنظیم کوونکی او ملاتړ کوونکی په توګه عمل کوی.

سره له ډیرو **بریاوو**، دحکومت کولو، د قانون واکمنی او دبشر د حقوقو د تعمیم په برخو کی، د رسمی جوړښتونو د پیاوړتیا لپاره تر اوسه پوری هم، ددغه رکن د هدفونو دلاسته راوړولو په برخه کی ستونزی لری او دغه ستونزی په لاندی ډول دی:

(۱)په موازی بڼه د ځو دولتی او نادولتی ساختنارونو شته والی. (۲) د مرکزی او ولایتی اداری واحدونو په برخو کی موجوده ابهامات(۳)د دولتی سکتور کمزوری نهادونه او د هغو د حکومت کولو او مدیریت د ظرفیتونو پرمختګ (۴)په لوړه کچه اداری فساد (۵) مالی ابهامات (۶) دقوانینو د رامنځ ته کیدو اوعملی کیدو کمزوری (۷) د ولسی جرګی کمزوری ځارنه(۸) د مدنی ټولنی او سیمه بیزونهادونو کمزوری (۹) نا اغیزمن او ناسم تعریف شوی عدلی او قضایی سیستم (۱۰) د ټولنیز جنسیت د مساوات نه شتون (۱۱)د بشر له حقوقو نه ناکافی ظرفیتونه. که د حکومت په چارو کی د لمس وړ ګټورتیا په چټکی سره تر لاسه نه شی، د امنیت ،بشری حقوقو او اقتصادی پرمختیا په برخو کی، دمهمو پرمختګونو لاسته راوړنه به سخته وی.

ستراتیژی کی داسی راغلی وو: په دې اړوند د لومړیتوبونو په بڼه دولت د دغو کمزوزیو د لری کولو لپاره دغه تدبیرونه نیولی دی:

د ولسی جرګې پیاوړتیا :د ملی شورا ظرفیت به لوړ شی، تر ځو پوری د تقنینی ځارنی، شفافیت حساب ورکولو د ندو سرته رسول بڼه شی. (وروسته بیا ولیدل شول چی د وکیلانو د پوهاوی او ظرفیت لوړونی او په مجموع کی د ملی شورا لپاره د لګښتونو په برخه کی زښته ډیری پیسی ولګول شوی، ددغو پیسو اندازه د رغاونی او دبیوزلی د کمولو د هڅو په پرتله ځوځو ځله زیاتی وی).

د عامه اداری اصلاحات: د عامی اداری د اصلاحاتو هدف دا دی چې، دولتی نهادونه ټاکل شویو نتیجو ته درسیدلوپه ډاډ سره د خپلو وظیفو د سرته رسولو په برخه کی وهڅوی.د ملکی خدمتونو ظرفیت به لوړ شی، د نمونی په توګه، د تنخوا او رتبو د ساختار د نوی والی له لاری په دولتی ادارو کی د ښایسته سالاری پربنسټ د ټاکنو (استخدام) پراختیا، د ښایسته سالاری او منطقی والی پر بنسټ د ټاکنو د پراختیا یقینی کول او د اصلی وظیفو د سمی **سرته** رسوونی لپاره د ټاکنو د پراختیا تنظیم او د دغه هر نهادد زده کړی د پروګرامونو زیاتوالی او د ظرفیتونو لوړوالی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له اداری فساد سره د مبارزی اقدامات: د دولت له اداری فساد سره د مبارزی په خاطر په ټولو سطحو او تقنینی چارو کی ، له اداری فساد سره د ښارنی د اداری له لاری د اداری فساد بالقوه زیاتیدونکو خطرونو دلا زیات محدودولو لپاره، د عامه شکایتونو د اوریدو د مکانیزم د پروګرامونو د پیژندنی په برخه کی تمر کز ولری.

*معلوماتو(اطلاعاتو) ته د لاس رسی زیاتوالی:*حکومت به د خلکو لپاره معلوماتو ته درسیدو حجم زیات کړی. خلک به د خپلو حقوقو د معلوماتو په **اړوند** ډیر لاس رسی ولري.

په حکومت کی د ښځو ګډون: حکومت به د افعانستان د ښځو د ملی عمل د پلان د عملی کولو په اړوند خپل مسوولیت سرته ورسوی.

د ناخاپی پیښو په وړاندی د عکس العمل مد تیاری اغیزناک سیستم: حکومت له ناخاپی پیښو سره د مبارزی د ملی پلان د تطبیقولو د ظرفیت د زیاتوالی په اړوند ژمن دی.

د ټاکنو خپلواک کمیسون: د ټولټاکنو د خپلواک کمیسون ظرفیت به لوړ شي، تر څو پوری د رایی ورکوونکو د ثبت همیشنی **سیستم**، انتخاباتی حوزه او د رایو په شرایطو د برابرو کسانو لړلیک(فهرست) رامنځ ته شی او له اساسی قانون سره سم په ملی او ولایتی سطحو باندی بریالی ټاکنی وشي.

د ملی هویت سند(تذکره): حکومت به **یوه** ملی هویت سند برار کړی، تر څو شفافیت او حساب ورکونه اسانه شی او اداری فساد کم شی.

جیودیزیک او کارتو ګرافیک معلومات: حکومت **به** د کلیو او هری جلا سیمی د پولو او سرحدونو په باب بیا کتنه وکړی او د ملی نقشی کښلو فعالیت به بشپړکړی.

وګړشمیرنه او اساسی احصاییه: حکومت به په ۱۳۸۷(۲۰۰۸م.) کی سرشمیرنه وکړی او په ملی او ولایتی سطحو به د اقتصاد او فقر په اړوند د وګړشمیرنی **او** ارقامو سیستم جوړ کړی او دهغو پایلی او ارزونه به چاپ او خپره کړی.

د ځمکی اداره: حکومت به د ځمکو د ثبت او **مدیریت** یوعصری سیستم او دځمکو د ملکیت پر سر دشخړو د اواری لپاره یوسیستم رامنځ ته کړی.

سیمه ییزه اداری: حکومت به د سیمه ییزو ادارو قانون برابر کړی او د سیمه ییزو حکومتونو په جوړوښتونو کی به د ولس ګډون زیات کړی. ولایتی شوراګانی به پیاوړی کړی. داسی قانون به جوړ کړی چی د ولسوالی شورا او د ښاری شورا او د کلیوالی شورا رول تعریف کړی. د ښاروالیو د ټاکنو په شمول د ولسوالیو ،ښارونو او کلیو د شوراګانو ټاکنی وکړی. د ولایتی ادارو جوړښتونه به اصلاح کړی، د ولایتی ملکی خدمتونو ظرفیت به لوړ کړی، د پلان جوړونی او بودجی لاری چاری به وسنجوی، دښاروالیو د پلان او بودجی ظرفیت به اچت کړی او ولایتی فعالیتونه به، د سیمه ییزو ارګانونو د خپلواکی اداری له خوا سم او پرمخ یووړل شی.

له دولت سره اړیکی او د دولتی نهادونو تر منځ اړیکی: حکومت به د پالیسی، تګلاری او د ملی بودجی په اړوند معلوماتو تبادله د ټولو دولتی نهادونو ترمنځ زیاته کړی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دیني چارې: حکومت ټولنې ته دیني ورکولو او د ټولنیزو ارزښتونو د سیستم په منځه راتګ کې د اسلام د دین له مهم رول نه خبر دی.

د بشر حقوق: حکومت د ټولو افغانانو د بشري حقوقو د ملاتړ په خاطر خپل ظرفیت د افغانستان له نړیوالو مکلفیتونو سره سم د قوانینو د برابرولو،تصویب او تطبیق له لارې، لکه د شکنجې د بندولو کنوانسیون،د ښځو په وړاندې د ټولو توپیرونو له منځه وړل او د ماشوم د حقوق کنوانسیون به پیاوړی کړي. حکومت به د سولې، عدالت اوملي پخلاینې کاري پلان او دمسوولو حکومتي واحدونو اونهادونود مسوولیتونو مشخص کولو او د بشر د حقوقو ګټورتیا ته ژمن دی.

د عدلي او قضایي سکتور لومړیتوبونه:

د عدلي او قضایي خدمتونو د تلپاتي وړاندې کولو لپاره دښو نهادونو ظرفیت: حکومت به د قضایي نهادونو جوړښت اصلاح او بیا نوی کړي، حقوقي زده کړې به پیاوړې کړي، د قضایي ثبت سیستم ته به وده ورکړي، اداري ظرفیت به اوچت کړي، فساد به کم کړي، د لارې چارې د ضوابطو اصول به اعلان او درد کړي، د عامه **شکایتونو** د اوریدو سیستم به منځ ته راوړي او قضایي خدمتونو ته به دزیربنا د پرمختګ او د لازم ترانسپورت او سامان الاتو د تیاری په وسیله پراختیا ورکړي.

د عدلي او قضایي سیستم په دننه او نورو دولتي نهادونو کې د همغږۍ زیاتوالی: حکومت له نورو حکومت نهادونو او له مدني ټولنو سره یو ځای به انسجام او هماهنګې ته وده ورکړي، د قوانینو حالت ته به د تقنیني ظرفیتونو او د ولسي جرګې د ظرفیتونو د اوچتولو له لارې ګټورتیا ورکړي، د حقوقي زده کړو ملي مرکز به جوړ کړي، د حقوقي پالیسي د تدوین په چارو کې به د بهرنیو پوهانو اومدني ټولنې د کارپوهانو لپاره د موقع او د ونډې اخیستلو زمینې برابرې کړي، د قوانینو ارزونه او تسوید به زیات کړي او په ولایتونو کې به د قضایي او عدلي خدمتونو وړاندې کوونه، په ولایتونو ک ید عدالت د انسجام د میکانیزم د پیاوړتیا له لارې ښه والي راوړي. په ولایتونو کې به دعدالت انسجام له حکومت سره دا مرسته وکړي چې، د قانون واکمنې په سیستماتیکه توګه، د تمویلوونکو مراجعو د هدفمندو او منسجمو تګلارو له لارې د فني، اموزشي، ظرفیت جوړوونې، زیربناوو او دترانسپورت او نورو سامان الاتو د تامین په برخو کې د مرستو زمینې له کابل څخه لرې پراختیا ومومي.

د عدالت د کیفیت ښه والی: د عدلي او قضایي سکتور ستراتیژیک هدف د داسې یوې ټولنې له جوړول دي، چې په هغې کې، قضایه قوه ناپییلي او خپلواکه وي او د خپلو اوسیدونکو امنیت او سوکالي، بشري حقوق او اسلامي ارزشتونه د ازادی، د قانون په وړاندې د برابرې پر بنسټ او عدالت ته د ټولو دلاس**رسي** پربنسټ ننګه او ملاتړ کوي. حکومت به دا لاندې فعالیتونه تر سره کړي:(۱) د جزایي عدالت په بهیر کې د ځنډ د کموالي په منظور د تحقیق د یوه سیستم رامنځ ته کول چې، دا په اصل کې د وکالت د فقدان د اصل او د کشالو د کمزورۍ اداری د مدیریت پربنسټ تر سره کیږي (۲) د مجازاتو اړوندي پالیسي جوړونه (۳) د ماشومانو د عدالت د پالیسي تطبیق او په جزایي عدالت کې د نویو موضو ګانو او مشترکو مسالو ته د رسیدو لپاره د اختصاصي پالیسیو تاسیس (۵) په عدلي او قضایي اساسي کتګوریو کې، د مدني محاکمو د قضایاوو د قضایي حوزواو اداري جوړښتونو ه والي (۶) د رسمي او نارسمي عدلي نهادونو ترمنځ ښې اړیکې (۷) د عدالت په نا رسمي سکتور باندې د څارنې تامین. په دې اړوند لاندې موخې د پام وړ دي :

۱ـ د عامه اداری د اصلاحاتو برنامه به تر (۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری بشپړه شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ تر ۱۳۹۲(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری به د پام وړ اداری فساد راکم شی.

۳ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری به د جزایی اجراآتو نوی قانون تنفیذ او خپور شی او د هغه د عملی کولو لپاره به ټول حقوقی پرسونل ته زده کړی ورکول شی. حقوقی لیکلی تفسیر او دغه راز هیواد والو ته به د ټولنیزو حقوقو په برخه کی پوهاوی ورکړل شی.

۴ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری به ټول قوانین، مقررات او نور حقوقی سندونه تالیف، فهرست بندی او په نرمو افزارو کی شامل شی او دحکومت په ویبسایټ کی به یی ساتنه او څارنه وشی او په ټولو سطحو به په دولتی نهادونو باندی وویشل شی. په ټول هیواد کی به د خلکو لاسو ته په اسانی سره ور ورسیږی.

۵ـ تر ۱۳۹۱(۲۰۱۳ زیږدیز کال) پوری به د حکومت ټولی اداری او وزارتونه ډیر ښه فنی ظرفیت ولری او د تقنینی سندونو او مقرراتو د تسوید او وړاندی کولو په برخه کی به تبعیض امیزه څه نه وی.

دریم رکن: ټولنیز او اقصادی پرمختګ

ددې رکن لاندې اوږد مهاله موخهد خصوصی سکتور تر لارښونی لاندی د اقتصاد د بازار په ترڅ کی د بی وزلی **کمیدل،** پرله پسی او دوامداره پرمختګ، د بشری پرمختګ د شاخصونو ښه کیدل، او دزریزی پرمختیایی موخو (MDGs) ته درسیدو په لاره کی د کتنی وړ پرمختګ.

حکومت د هغه سیاست چی په پای کی د خصوصی سکتور تر مشری لاندی د بازار اقتصاد د رامنځ ته کیدو سبب **وګرځی** او وکولای شی، یوه د پام وړ همیشنی اقتصادی پرمختیا رامنځ ته کړی، ژمن دی. د افغانستان ملی پرمختیایی د تګلاری په چوکاټ کی به، حکومت د فقر د کمولو د مهم نوښت په وسیله، له خصوصی سکتور نه ننګه او ملاتړ به د مثمرو مشغولتیاوو او عوایدو سبب شی. همدارنګه، دولت په دی پوهیږی چی، د سرچینو هدف باید د ټولنی تر ټولو بیوزله او غریب خلک وی او دغه کار له مالی پلوه د عوایدو د لیږدونی په برخه کی د شفافو او همیشنیو پالیسیو له لاری ممکن دی. له ۱۳۸۱(۲۰۰۲زیږدیز) نه راپه دیخوا، حکومت دغه راز د ټولو افغانانو لپاره د روغتیا او پوهنی د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی لومړیتوبونو ته پام کوي. د دغی پالیسی پیاوړتیابه په ټول افغانستان کی د بشری پرمختیا د پام وړ شاخصونو د ښه والی په منظور دوام ومومی.

سره له دی چی، مونږ په افغانستان کی د اقتصاد د ودی او پراختیا د سطحی شاهدان یو، مګر زمونږ هیواد له ګڼ شمیر خنډونو سره هم مخامخ دی او باید هغه لری شی، تر څو د بیوزلی د کموالی سبب وګرځی او د اوږدی مودی اقتصادی پراختیا عملی شی. د دغو خنډونو ډیره غټه ستونزه همیشنی بی ثباتی ، د زیربناوو ناسم حالت، د بشری پانګو او بنسټونو د ظرفیتونو د پراختیا ټیټه کچه او د مناسبی اقصادی فضا نشتوالی تشکیلوی. دغه راز، د بیوزلی د کموالی او بشری انکشاف د شاخصونو د ښه والی لپاره ، یوازی پراختیا بسنه نه کوی. په دغه رکن کی اساسی ستونزه ، د هغی فضا رامنځ ته کیدل دی چی، په هغی کی، اقتصاد له ټولو باالقوه ظرفیتونو سره، عمل کوی او له هغه سره په یو وخت کی، باید داډ تر لاسه شی، چی تر ټولو تاوانی شوی کسان هیر نه شی او د دې رکن لاندې مهمې موخې چې باید ترلاسه شي په لاندې ډول دي :

۱ـ هغه کسان چی، د ورځی له یو ډالر نه په کم څه خپل ژوند تیروی، په کال کی به په سلو کی دری لږ شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲ـ هغه کسان چې له لوږې نه ځوریږي، به په سلو کې به پینځه را کم شي.

۳ـ ښونځیو کې د نجونو او هلکانو د شمولیت خالص د شمولیت به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پورې، په ترتیب سره په سلو کې ۶۰ او په سلو کې ۷۵ وي.

۴ـ د ښځو ښونکو شمیر به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰م) پورې، په سلو کې پنځوس زیات شي.

۵ـ د افغانستان ښوونکې به تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰م)پورې د وړتیا ازموینه تیره کړي.

۶ـ تر ۱۳۹۱ کال پورې به، تر ۵ کالو کم د ماشومانو د مرګ او مړینې کچه، په سلو کې ۲۱راکمه شي.

۷ـ تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ م.)پورې د میندو د مړینې کچه به په سلو کې ۳۵ کمه شي.

۸ـ ټول اساسي روغتیایي خدمتونه به پراخ او تر ۱۳۸۹(۲۰۱۰ زیږدیز کال) پورې به په سلو کې ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندې راولي.

۹ـ هغه کسان چې، د څښاک روغتیایي اوبو او حفظ الصحی ته لاسرسی نه لري، تر ۱۴۰۰(۲۰۲۰زیږدیز کال) پورې به یې شمیر نیمایي ته راټیټ شي.

تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ زیږدیز کال) پورې به په کابل کې په سلو کې ۵۰ کورنې او په سلو کې ۳۰ په نورو ښارې سیمو کې د اوبو **نل** ته لاسرسي ولري. په سلو کې۹۰ خلک به په کلیوالي سیمو د څښاک اوبو ته لاسرسي ولري او کلې به په سلو کې ۵۰ روغتیایي خدمتونو ته لاسرسي ولري.

د خصوصي سکتور تر مشرۍ لاندې د اقتصاد بازار د ودې لپاره د مناسبو زمینو د رامنځ ته کولو لپاره اړونده پالیسي جوړول په دې رکن کې په لومړیتوبونو کې راځي .په دې اړوند د دولت درې اساسي لومړیتوبونه دا دي :

د خصوصي سکتور لپاره د حقوقي چوکاټ رامنځ ته کول چې، په هغه کې د سوداګرۍ اړوند د اساسي قوانینو تصویب او توشیح شامله وي(شرکتونه، شراکت، سوداګریزه واکمنی او تجارتي منځګړیتوب) تړونونه، نماینده ګي، ستندردونه، د چاپ او خپرونو حق، تجارتي نښې او دانحصاري امتیاز ثبت). (۲) د دغو قوانینو د عملي کولو د ملاتړ لپاره د مقرراتي، چوکاټ رامنځ ته کول. (۳) د حقوقي او مقرراتي چوکاټونو تعمیل. دغه راز، دولت به دغه مهم په پام کې ولري او داډ به تر لاسه کړي چې، دغه قوانین او مقررات د افغانستان له ټولنیزو حالاتو سره سمون ولري او په عادلانه توګه عملي کیږي، تر څو پانګوال په اسانۍ سره وکولای شي، په ارامۍ سره د پانګې اچونې په برخه کې پریکړه وکړي.

دولت به اقتصادي واکمنې د خپلو پالیسیو په چوکاټ کې، د خصوصي سکتور د ودې او پرمختګ لپاره پیاوړې کړي. په دغه برخه کې دا لاندې کارونه تر سره کیږي :۱ـ دراکړې او ورکړې په برخه کې د اصلاحاتو د راوړلو لپاره د مسوولیتونو او نهادي میکانیزمونو روښانتیا ۲ـ د سوداګرۍ او صنایعو د وزارت پیاوړتیا، په افغانستان کې له پانګې اچونې نه د ملاتړاداره، د داوو د اوارې او د تجارتي فعالیتونو د لاښه تنظیم په خاطر د حقوقي **سیستم** پیاوړې کول.۳ـ ځمکو ته د لاسرسي اسانتیا د ملکیت حق دلاښو اقداماتو د روښانتیا په شمول، د ملکیت د انتقال په اړوند د طرزالعملو نو اسانه کول او د اجارې د اوږدې مودې لپاره د ځمکې د لاسرسي د امکان ضمانت، د تجارت د فعالیتونو لپاره د اساسي طرزالعملونو تسهیل (د جواز ثبتولو، د پولو تر منځ فعالیتونه ، د ګمرکي پړاوونو او ورکړو تیرول) به دوام وموومي او د معاملو په سر ته رسولو کې به لګښتونه کم شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستراتیژی دا هم ویلی وو چی: دولت به د دولتی تصدیو خصوصی کول اوسهامی کول په خپلو مهمو کاری لومړیتوبونو کی ځای کړی. دغه کار به د افغانستان بریښنا موسسی د اغیزمنتیا د زیاتوالی او سهامی کولو په اړوند هم وی. د مالیی وزارت د ټولو دولتی تصدیو فهرست چی په راتلونکو دریو کلونو کی خصوصی او سهامی کیږی، ترتیب کړی دی. په خصوصی سکتور کی د ټولو سیالی کوونکو عادلانه لاس رسی به داړوندو دولتی نهادونو له خوا ننګه او ملاتړ وشی.

دولت د کورنیو عایداتو او د خصوصی سکتور له خوا د داخلی تولیداتو حمایت ته د اړتیا په خاطر د سوداګری حامی سیاست ته ژمن دی او غواړی د تجارتی مالیاتو حالت په صادراتو او وارداتو باندی کم کړی. لازمه ده چی، مشخص د سیالي صنایع چی افغانستان د هغو له لاری رقابت کولای شی، باید پیاوړی شی. د مالیی وزارت د تعرفو د رژیم ساختار له اړوندو خواووسره د مشوری له لاری په غاړه اخلی. د سیمی له هیوادونو سره د سوداګری او سوداګریزو فعالیتونو لپاره د افغانستان د ستراتیژیک موقعیت له مزایاوونه په استفادی سره، په سیمه کی د اسانو طرزالعملونو او پالیسیو د جوړولو لپاره چی د تجارت او ترانزیت د پیاوړتیا او اسانتیا په مخه کیږی ، د دولت له لومړیتوبونو نه یو دی. په لنډ وخت کی ، د اغیزمنو ګمرکی مقرراتو عملی کول او صادراتو او وارداتوته لازم وخت تل په پام کی نیول تر څو دغه کار د سیمی معیارونوته ورسیږی او دا به د دولت د هڅو مرکزی ټکی (محراق) وی. دولت د نړیوال سوداګریز سازمان اصولو ته متعهد دی.

مالی سیستم د بانکداری او وړو قرضونو په شمول، په چټکه توګه د ودی په حال کی دی. که څه هم، اوس د مالی خدمتونو کچه ټیټه ده،یوازی کم شمیر خلک رسمی مالی خدمتونو ته لاس رسی لری.دیوه پیاوړی مالی سکتور منځ ته راتګ، چی د هیواد اړتیاوو ته ځواب ورکوونکی وی ، یو اساسی خنډ د دتولید د ظرفیت د زیاتوالی او د خصوصی سکتور له خوا د کورنیو عوایدو زیاتوالی په برخه کی له منځه وړی.

دمالی سکتور لپاره د دولت اول لومړیتوب د مالی سکتور د څلورو قانونو د تصویب او تطبیق له لاری(مسنونی معاملی،رهن ،اجاره او پولی ژمنی) د قانونی چوکاټ پیاوړتیا ده چی د تعلیق په حالت کی دی او د بانکداری په سکتور کی، د مناسبو او دقیقو معاملاتو د پیاوړتیا لپاره به وی. ورپسی لومړیتوب د مالی خدمتونو د وړاندی کولو زیاتوالی کلیوالی سیمو او وړو او منځنیو اقتصادی تشبثاتو ته تشکیلوی. حکومت د تګلارو د جوړښتونو د اصلاح او په پای کی د ملی بانک او پښتنی بانک د خصوصی کولو عمل به وکړی.

په دغه موده کی به دولت **هڅه** وکړی چی، په مالی اعتباراتو پوری د معلوماتو اداره او دمالی کشالو د هواری د فتر رامنځ ته کړی او ددغه مالی سکتور د مهمو اجزاوو د هڅونی په منظور د مناسبی قانون عملی کړی.

زیربنا او طبیعی منابع

ملی پرمختیایی ستراتیژی د تدوین پر وخت (۱۳۸۴ل.) داسی لیکلی و: په تیرو پنځو کلونو کی، د زیربناوو او طبیعی منابعو له چټک پرمختګ سره سره، افغانستان تر او سه پوری هم د ګاونډو هیوادونو په پرتله، د زیربنا په برخه کی ډیر وروسته پاتی دی. د سړکونو نا مناسب حالت او د منظمی بریښنا نه شته **والی** د خصوصی صنایعو او تجارت په برخه کی له اساسی خنډونو نه شمیرل کیږی. دعامه لګښتونو په برخه کی د دولت پالیسیو، زیربناوی د خپلو هدفونو کلیدی لومړیتوب بللی، تر څو د خصوصی پانګی اچونی په برخه کی، کورنی تولیدات ، د استخدام (په کار ګومارنی) زیاتوالی،عواید او د فقر د کموالی په برخه کی دوام ومومی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انرژی

د انرژی د سکتور پراختیا د فقر د کموو په برخه کی مهمه اړتیا او د خصوصی سکتور د پیاوړتیا او د کلیو د پراختیا ضرورت دی. په همدی خاطر، د افغانستان د ملی تګلاری هدف داسی بنودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګی اچونی پربنسټ، د پرداخت وړ او ډاډه انرژی زیرمه کول، د افغانستان د انرژی په سرچینو کی د دولتی پانګی **اچونی** څارنه، د ملی پرمختګ لپاره د منځنی واټن اساسی هدفونه لاندی برخی درلودی: ۱ـ هر کورته په سلو کی ۶۵ د بریښنا رسوونه، په مهمو ښاری برخو او تاسیساتو کی، په سلو کی ۹۰ او کم ترکمه په سلو کی ۲۵ په کلیوالی سیمو کی . ۲ـ د ملی بریښنا د شبکی د استفاده کوونکو له خوا د لګښتونو کم تر کمه په سلو کی۷۵ پوښښ ۳ـ د نور پرمختګ او د نوی انرژی لپاره د لازمی تګلاری جوړوونه.

په اوسنی وخت کی، افغانستان د بریښنا د تولید د ظرفیتونو له مخی، په ډیره ټیټه کچه کی ده. او له ګاوندیو هیوادونو نه د بریښنا د رانیولو په ترونونو **باندی** تکیه لری. د اټکلونو له مخی، نن سبا د هیواد په سلو کی د ټول نفوس په سلو کی له ۲۰ نه کم دولتی بریښنا ته (د شبکو له لاری) لاسرسی لری او هغه هم د نوبت په ورځو کی د یوه بنسټ له مخی، د کمو ساعتونو لپاره . د اساسی بنسټیزو پروژو عملی کوونه لکه کوکچه، کونړونو، ګلبهار، باغدره، سرویی، د ګاز ذخیزی او د شبرغان روغتیات به د افغانستان لپاره د انرژی له پلوه یو ډاډمن امکان وی. دغی تګلاری نور ی لاندی برخی درلودی:

۱ ـ په کابل او نورو مهمو سیمو کی، د زیربنا کیفیت د ظرفیتونو زیاتوالی او د بیاجوړونی له لاری د بریښنا د ملی شبکی پراختیا (د لینونو، سب ستیشنونواو میترونو ویش)، د شمال ختیځ د بریښنا د سیستم پراختیا او د سویل ختیځ سیستم او د ختیځ او لویدیځ د بریښنا سیستمونه ۲ـ د کلیوالی انرژۍ خدمتونوته لاسرسی د اوبو د بریښنا د وړو سرچینو، لمریزی انرژی، ډیزلی بریښنا او د تجارتی فعالیتونو د پیاوړتیا له لاری د انرژۍ د تولید سرچینی په دغو برخو کی تشویق شوی دی او د ډاډ حاصلولو لپاره به فنی معیارونه د دومدارو زیرمو او د انرژۍ د منابعو له لاری طرحه شی. ۳ـ د بریښنا موسسی د سهامي کولو له لاری د اوسنیو فعالیتونو د زیرمو د جبران د میکانیزم د ګټورتیا او اغیزمنتوب.۴ـ د انرژۍ اړوند د بین الوزارتی کمیسیون له لاری د مربوطو خواوو د فعالیتونو د انسجام او همغږۍ لپاره ګټورتیا.

د تګلاری هیله مندی پایلی دا وې چې ، له کورنیو سرچینو نه دزیاتی ګټی اخیستنی له لاری، په ټول هیواد کی د بریښنا ډاډمن او ښه لاسرسی او د وارداتی انرژی له منابعو نه استفاده کول پکی ښودل شوی وو. دولت په د ی هڅه کی و چې، د بریښنا د خرڅلاو، ویش او تولید په برخو کی، د خصوصی پانګی اچونی لپاره لازمی زمینی برابری کړی په کلیو کی، د فقر کموالی او د شغلی او تشیشاتی زمینو زیاتوالی، د بریښنا په شبکو کی، د دولتی سکتور او خصوصی سکتور د پانګی اچونی له لاری، د بریښنا په پراختیا پوری مربوط ښودل شوی وه.

کرنه او د کلیوپراختیا

د کرنی او د کلیو د پراختیا لپاره د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری هدف دا سی ښودل شوی و: د خصوصی سکتور د پانګی اچونی جذب د کرنی له اوسنی سیستم نه د کرنی په تجارتی سیستم دبدلون لپاره د معیشت د یوی ارزښت لرونګی سرچینی په نامه. دولت د کرنی اود کلیود پراختیا لپاره یو منسجم پروګرام د دوو پراخو هدفونو د پیروی په منظور ۱ـد فقر کموالی او ۲ـ د بدیل معیشت رامنځ ته کول به عملی کړی.د کرنی سکتور هراړخیزه تګلاره او د کلیو پراختیا د راتلونکی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره دیوی مشخصی لاری بیانوونکی ده، چی دهغی اساسی هدف د اقتصاد دبیارغاونی له لاری، د فقر کموالی دی او په بشپړه توګه له ډیرو بیوزلو او زیان منونکو نه ملاتړدی. د کوکنارو د ورکولو په برخه کی د هڅو په زیاتوالی او د هغو په اهمیت سره، د فقر ټیټی کربښی ته د کم څمکوـــ بزګرانو دراوستلو د مخنیوی لپاره د کرهنیزو فعالیتونو پراختیااو چټکتیا له هر وخت نه ډیره ضروری ده. د بدیل معیشت د منابعو لپاره د زمینو په برخه کی پانګه اچونه به په د ی برخه کی یوه مهمه زمینه وی. زیاتره بزګران د کرهنی له لاری کم ترکمه د ژوندانه یو څه زیرمه له خپلی څمکی نه په لاس راوړی. له د ی امله، زیاتره کورنی چی ژړند یی په کرنه پوری اړه لری، د معیشت له نا مصؤن والی سره مخامخ دی او کله نا کله د خپل ژوند د تامین لپاره قرض هم کوی. ددغو عواملو په نتیجه کی د طبیعی پیښنو او د خوراکی موادو د کموالی په وړاندی دهیواد دزیان مننی کچه، زیاته شوی ده. د کرنی او دکلیو د پراختیا تګلاره یو شمیر پروګرامونه په پام کی لری او د بزګرانو د ژوندانه د ښه والی په منظور طرحه شوی دی، تر څو له دی لاری د هغوئ غذایی مصؤنیت تامین او اساسی خدمتونه تر سره شی. د دوی عایدات د رواکسب (مشروع معیشت)له لاری زیات شی او په ټوله معنا سره دامن په سالم چاپیریال کی ژوند وکړی . په دغی ستراتیژی کی فعالیتونه په اغیزمنه توګه په دوو برخو ویشل شوی وو:

۱ـ کرنه او کلیو پرمختګ ۲ـ د سوداګریٔ او د کلیوالی تشبثاتو برخه کی پراختیا او نوښت .

هغه پنځلس پروګرامونه چی په دی ستراتیژي کی د کرنی د تګلاری او د کلیو د پراختیا د هدفونو لپاره درسیدلو وسیلی ښودل شوی وی، په لاندی ډول وی: د ملی پیوستون پروګرام، د خوراکی مصؤنیت ملی کړنلاره، د ساحوی پرمختګ ملی تګلاره، د مالداری، کرهنی او د کلیو د پراخ پرمختګ پروګرام، کلیو ته د لاسرسی ملی پروګرام، کلیو ته د اوبو رسولو او روغتیا **کړنلاره**، د کرنی د ملی سرچینو او د کلیو دزیات پرمختګ پروګرام، د څارنی سیستم، کلیو ته د بریښنا رسولو کړنلاره، د کلیوالی تشبشاتو تګلاره، د څیرنی او پرمختیا (R&D یا Research and Development)سیستم، د کرنی د چټک عکس العمل سیستم او د کلیو پراخ انکشاف او د کرنی د ظرفیتونه د لوړتیا او د کلیو د هر اړخیز پرمختګ پروګرام.

ترانسپورت

د هیواد د ترانسپورت د سکتور په برخه کی ، د افعانستان د ملی پرمختیایی تګلاری ستراتیژیک هدف داسی ښودل شوی و: دیوی منسجمی او **مضبوطی** ترانسپورتی شبکی رامنځ ته کول، چی په هیواد کی دننه او بهر او له بهر نه دننه د افرادو او توکو لیږدونه تامین کړی. د سیمه ییزو لویو لارو د سیستم په بشپړیدو سره،(په مرکز او ولایتونو کی) د ۵۳۳کیلومتر دویمه درجه سړک په احیا، د ژوندانه دیوی مهمی وسیلی په توګه کلیو ته د رسیدو لپاره د ۶۲۹۰ کیلو متره سړک جوړول به په کلیو کی د فقر د کموالی لپاره لومړیتوب ورکړل شی. په پام کی نیول شوی وه چی د ښاری پرمختګ اداره د ښاری سړکونو د کیفیت د ښه والی لپاره، د سړکونو د ساتنی او څارنی شبکه، د سړکونو د پلان جوړونی او د خدماتی ترانسپورت د اسانتیا وو شبکه به پیاوړی شی. د ولت به د ساتنی او څارنی د فعلیتونو پراخ سیستم د هغو د لګښتونو د تمویل د سرچینو د تلپاتی والی د ډاډ په حاصلولو سره عملی کړی.

پردی سربیره، په دی ستراتیژی کی د ترانسپورت په سکتور کی نور اساسی نوښتونه چی د لومړیتوب وړ وو،هغه دا وو: ۱ــ د کابل نوی هوایی ډګر ۲ـ د کندهار ، مزار شریف او هرات د هوایی ډګرونو بیا رغاونه ۳ــ په سیمه کی د نویو هوایی ډګرونو جوړونه ۴ـ د اوسپنی د لاری د پروژی طرحه ۵ـ د ترانزیت په برخه کی له ګاونډیو هیوادونو سره نوی تړونونه او دغه موافقه لیکونه به د سرحدونو په منځ کی د جنسونو د لیږدونی په برخه کی د کارونوپه سرعت ورکولو کی مرسته

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړی. په پا م کی وه چی د ۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کال په پای کی به افغانستان او دهغه ګاونډی هیوادونه د سرحدونو د اداری په برخه کی د همکاری له لاری، د ترانزیت په برخه کی د مالونود لیږدونی لپاره لازم وخت راکم کړی. په اوسنی وخت کی داسی پروګرامونه ترلاسه لاندی نیول شوی دی چی د هغو په مرستی سره د کابل هوایی ډګر او نوورواساسی هوایی ډګرونو او دملکی هوانوردی اړوندو ادارو ته دملکی هوانوردی د نړیوال سازمان او د هوایی ترانسپورت د نړیوالی اتحادیی له شرایطو او معیارونو سره سم سمون ورکول کیږی.

دغه هڅه د ملکی هوانوردی د نوی **اداری** د جوړیدو په برخه کی په داسی ډول تر سره کیږی چی، دسیالی دهوایی ترانسپورت پراختیا هم په پام کی ونیسی.

کانونه او طبیعي زېرمي

تمه کیږي چی، د طبیعی سرچینو استخراج د کورنی ناخالص تولید د زیاتوالی، د صادراتو د ودی او دغه راز د دولت د **صادراتو** د **زیاتوالی په برخه کی مرسته وکړی. د کانونو د سکتورپه برخه کی، د افغانستان د ملی پرمختیا دتګلاری** هدفونه عبارت د ی له:

۱ خصوصی سکتور د پانګی اچونی جذب

۲ دمنرالونو د سرچینو تلپاتی پرمختګ تنظیم او رواجول

۳ دهیواد د جیولوجیکی منابعو له سروی او سم ثبت نه د ډاډ ترلاسه کول.

دغه کار د هغو قوانینو او مقرراتو د منځ ته راوړلو له لاری چی، دکانونو دکشف او را ایستو په برخه کی ، د خصوصی سکتور د پانګی اچون ننګه او تشویق وکړی، د امکان وړ دی. د کانونو د سکتور په برخه کی د پام وړ او چټک بریالیتوب عبارت دی له: په هیواد کی د ستری بهرنی پانګی اچونی د تړون له لاسلیک څخه، یانی د ۲۰۸ ملیاردو ډالرو په ارزښت د عینکو د مسو د کان د تړون لاسلیک.

دولت د کانونو د سکتور د لومړیتوب په برخه کې د لاندی کارونه تر لاس لاندی نیولی دی: ۱د کانونو د استخراج د مالی بودجی زیاتوالی ۲ـ دیوه شفاف مدیریتی سیستم رامنځ ته کول چی، لازم ظرفیتونه ولری ۳ د کانونو په سکتور کی له پانګی اچونی نه ملاتړ د مختلفو مقرراتو او قوانینو د عملی کولو او نهایی کولو له لاری ۴ـ دهیواد قوانینو او مقرراتو ته د پانګی اچوونکو د باور د جلب په برخه کی بری به د کانونو په سکتور او د هیواد په نورو سکتورونو کی د پانګی اچونی د زیاتوالی سبب وګرځی.

د اوبو د سرچینو اداره

دولت د اوبو د اداری منسجی لاری چاری او د سیندونو د حوزو اداره د اوبو د سرچینو د پراختیا او پلان جوړونی لپاره، په لنډ مهال او منځ مهال کی عملی کوی. د افغانستان دملی تګلاری هدف عبارت ده له، په هیواد کی د اوبو د منابعو اداره او **پرمختګ**، لکه څنګه چی، فقر کمیږی، په اقتصادی او ټولنیز پرمختګ کی ثبات لرونکی پرمختګ راځی. د ټولو افغانانو د ژوند سویه ښه کیږی او د راتلونکو نسلونو لپاره د اوبو پوره سرچینی ساتل کیدای شی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کرنیزو ځمکو اوبه کول، په سلو کی ۹۵ داوبو لګښت تشکیلوی. په ۱۳۵۰(۱۹۷۰م.) کی نژد ی۶,۳ میلیونه هکتاره ځمکه په افغانستان د اوبو لګولو په مختلفو لاروچارو سره خړوبیده، مګر په اوسنی وخت کی ، یوازی په ۱,۳ میلیونه هکتاره ځمکه باندی اوبه لګیږی او له دی جملی نه، په سلو کی لس د انجینرانو له خوا د طرحه شوی سیستم **پربنسټ** اوبه کیږي او پاتی نوره په دو دیزه طریقه باندی اوبه کیږی. اوبه کړل شوی ځمکی دللمی ځمکی په پرتله دری برابره حاصل ورکوی. په افغانستان کی له ۸,۳ ملیونه هکتاره د کښت وړ ځمکی نه۵,۸ ملیونه هکتاره ځمکه د اوبو لګولو توانایی لری. په دی توګه د ابیاری لاندی کرنیزو ځمکو په اندازه کی فوق العاده کمښت راغلی دی.

د اوبو لګولو اداره د افغانستان ددولت یو لومړیتوب تشکیلوی.د اوبو لګولو د وران شوی او یا له کاره لویدلی سیستم د بیا **رغاونی** لپاره د پام وړ پانګه په کار اچول شوی ده، خو د کارموثریت نشته، د اوبو مدیریت د صفر په حد کی دی، هر کال په میلیاردونو مکعب متره اوبه ضایع کیږی، بی ګټی له هیواده وځی او یا په شګو کی جذبیږی،د افغانستان داوبو د لګښت د اغیزمنتوب د زیاتوالی لپاره د پانګی اچونی دجلب په برخه کی په خاصه توګه کم کارشویدی. د دولت له اساسی لومړیتوبونونه باید یو هم د کوکچې، ګمبیری او کامی داوبو د بندونو انکشاف وی، دا خبره ډیر ځله مربوطه ادارو ته ویل شوی ده، خو هغوی لا هم پام نه دی کړی.

داوبو **لګولو** د موجود او دودیز جوړښت بیا رغاونه دیوه لومړیتوب په بڼه پاتی ده او د کرهنیزو تولیداتو زیاتوالی او د فقر کموالی به په کلیوالی کورنیو کی اغیزمن واقع شی. د اوبو لګولو او روغتیا سیستمونو ته د لاس رسی د پراخ کموالی د لری کولو لپاره به، دولت د روغتیا او اوبو لګولو پروژی ته خاص اهمیت ورکړی. دولت به له لنډ مهاله تر اوږد مهاله پوری هایدرولوجیکی سروی بشپړه کړی او د کرهنیزو ځمکو لپاره به نوی بندونه جوړ کړی. د موجوده آبي ځمکو پراختیا د غنمو د کښت، بڼوالي او د څارویو لپاره د خوراکې د ترلاسه کولو په خاطر او د ودې د ګړندی ترلاسه کولو لپاره حیاتي ده. اوسني وخت کې کرنیزې ځمکې چې په کلنۍ توګه خړوبیږي، دوه میلیونه هکتاره ده او د دغه رقم د زیاتوالي لپاره لاډیرې هیلې شته او هغه دا چې هغه زیربنا چې د جګړو په کلونو کې له منځه تللي، بیا ورغول شي. یوه واقعبینانه موخه داده چې له 500000 څخه تر 700000 هکتاره پورې نوره ځمکه به په راتلونکو لسو کلونو کې تر اوبخور لاندې راشي. په افغانستان کې د اوبخور د سیستم د بیارغاونې په برخه کې ډېرې ښې تجربې ترلاسه شوي دي. په تیرو دولسو کلونو کې د اوبخور د سیستمونو په واسطه 1.8 میلیون هکتاره ځمکه د هر هکتار لپاره 300 تر 400 ډالرو لګښت (که مثلثي کانالونه پکښې راولو 600 – 800 ډالره لګښت) باندې بیارغول شوې ده. لکه هغسې چې د اوبو د لیږد د زیربنا بیارغاونه مهمه ده، همدومره د بزګرانو په کروندو کې له اوبو څخه غوره کار اخیستل او د هغو سپما کول هم مهم دي.

افغانستان دا وړتیا لري چې دوه میلیونه هکتاره نوره ځمکه خړوبه کړي، خو دا کار ډېرې اوچتې پانګونې ته اړتیا لري تر څو نوي بندونه جوړ، ویالې وکیندل شي او د اوبخور جوړښتونه ورغول شي او د پایناو هیوادونو سره خبرې وشي چې زمونږ د سیندونو کوز سر کې دي.[2] د اوبو لګولو د نوي سیستم په ودانولو باندې پانګونه په هر هکتار باندې د 4500 امریکایي ډالرو په اندازه لګښت غواړي چې دغه رقم د موجوده سیستمونو د بیارغاونې د لګښت په پرتله لس ځله لوړ دی.

معلوماتی او ارتباطی تکنالوژی

د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری ستراتیژیک یو بل هدف داو چی: تر۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کاله پوری د معلوماتی تکنالوژئ او اړیکو خدمتونه، په سلو کی ۸۰ د متوازن لاس رسی د پراختیا په منظور تر سره شی. د ارتباطاتو او معلوماتی

[2] د افغانستان د سیندونو د پنځو حوزو له ډلې څخه په څلورو کې یې سیندونه د هیواد د پولو خواته بهیږي، خو دولت له کوزو هیوادو سره د اوبو د وېش په هکله هیڅ ډول موافقه لیک نه لري، دغه لامل په څو منځنیو او لویو بندونو باندې د پانګونې لپاره یوه ستونزه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تکنالوژۍ سکتور لومړیتوبونه د فایبری نوری پروژو او مبایل تلیفونونو ته د لاسرسی د پراختیا لپاره د مسی کیبل شبکی له بشپړیدو سره سم به لار هواره شی.

دمعلوماتی تکنالوژۍ او اړیکو د قانون عملی کول، په خصوصی پانګه اچونه کی د پرمختیا او تشویق لپاره به لازمی زمینی په پام کی ولری. د معلوماتی تکنالوژۍ او اړیکو شورا، د مخابراتو وزارت او د معلوماتی تکنالوژۍ له لاری به هڅه وکړی چی، د کمپیوتر په عصری سیستم ـ دولت د نښلولو پرلور د لازمو اقداماتو د سرته رسولو لپاره په پرله پسی توګه، د دولت ظرفیت پیاوړی کړی.د حکومت کولو کیفیت به اوچت کړی او اداری فساد به کم کړی. په پام کی ده چی، خصوصی سکتور به په دغه برخه کی، ډیره پانګه په کار واچوی.

ښاری پراختیا

د ښار اوسیدونکی د چټکی ودی د بهیر اغیزمن مدیریت په ځانګړی توګه، د هیواد دبیا رغاونی په برخه کی، ډیر زیات اهمیت لری. د افغانستان د ملی پرمختیا په تګلاره کی به د ولایتی پرمختګ د پلانونو د بهیر په جوړولو کی، اته اساسی پلانونه تر لاس لاندی نیول شی. د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری هدفونه ډیرو ښو خدمتونو ته لاسرسی او د استطاعت وړ سر پناه له تلپاتی اقتصادی ودی سره یو ځای، د ښاری ملی کړنلاری له طریقه د عملی کیدو وړ بلل شوی و او په دی کی د ښارونو انکشافی پلانونه او د ځمکی ملی پالیسی شامله وه.

د دغو هڅو پایلی په لاندی ډول دی: ۱ـ د ښاری پرمختیا د اداری او دخدمتونو د وړاندی کولو په منظور، د ښاروالو د ظرفیت پیاوړتیا ۲ـ **ډیره** ښه نهادی همغږی او د مهمو ښاری شاخصونو څارنه ۳ـ د ښار اوسیدونکو لپاره اساسی خدمتونه ته ښه لاس رسی ۴ـ په سلو کی ۵۰ د استوګنی د نارسمی سیمو تدریجی رسمی کیدنه ۵ـ د عامه خدمتونو او اسانتیاوو ګټورتیا او همدارنګه، د نویو ښاری سیمو پرمختګ او د کابل په شمال کی د ده سبزد ښارګوټی په شمول ۶ـ سر پنا ته دلاس رسی زیاتوالی او د کور جوړولو په برخه کی، په سلو کی ۵۰ زیاتوالی او په سلو کی ۳۰ په هغوځمکو کی زیاتوالی چی، د راکړی ورکړی او دمارکیټونو لپاره ځانګړی شویدی. دا له اقتصادی پلوه، د مناسبو اقتصادی سرچینو له لاس رسی سره یوځای.۷ـ د ښاری ژوندانه د چاپیریال ګټورتیا چی شنی او پرانیستی فضا ولری.

د ښارونو د پرمختیا په برخه کی اساسی ستونزه داده چی، مالی تاوان جبران شی او مالی سیستم رامنځ ته شی، چی وکولی شی، له هغی لاری د ښاری او دولتی خدمتونو لګښتونو ، په اغیزمنه توګه ورکړی. دغه کار به خصوصی سکتور ته زمینی برابری کړی چی، ښاری خدمتونه د دولتی سکتور له خواد کم تمویل په وخت کی، له بی وزلو ښاریانو سره مرستی هدف **وګرځي**. د نا پلان شویو او نا رسمی ښاری سیمو د زیاتوالی د مخنیوی په خاطر، د زونونو د ویش ظرفیت بندی او د نوی ښاری پلان جوړونی اداره به پیاوړی شی.

پوهنه

دولت غواړی چی ، د هیواد اوسیدونکو ته ډیره ښه ښوونه او روزنه ورکړی. له ۱۳۸۱(۲۰۰۲م.)کال نه راپدی خوا، دولت د پوهنی د سکتور په برخه کی، ډیره پانګه اچولی ده او به دغه برخه کی، وروستیو هدفونو ته د رسیدلو لپاره، دهیواد ماشومانو ته د زمینو د برابرولو په شمول، چی سالمه ښوونه او روزنه ورکړل شی، هڅی کوی. بی سوادی کمه شی او پیاوړی **اقتصادی** ځواک رامنځ ته شی او په دی برخه کی د پام وړ پرمختګونه هم کړی دی.د دولت دغه راز، د افغانستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرمختیایي هدفونو ته ژمن دی او د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری اساسی هدف هم، د پوهنی په برخه کی داده چی، له دولت سره ددغو هدفونو په برخه کی مرسته وکړی.

دولت غواړی چی، د سودا په کچه کی د پام وړ ښه والی رامنځ ته کړی، د پوهنی کیفیت ګټور کړی او د زیات شمیر زده کوونکو د جذبولو په خاطر د **پوهنی** د سیستم ظرفیت پراخ کړی. د ټولو پوهنی ته لاسرسی، د وخت ارزښت او دلوړو زده کړو د کیفیت د ظرفیت پراختیا او د مهارتونو د لوړتیا ګټور تیا څرګنده شی.

د اساسی زده کړو رامنځ ته کول او په هیواد کی د بی سوادی د کچی کموالی،د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاره په وخت کی، د افغانستان د دولت یو اساسی لومړیتوب دی. دول دی ته ژمن دی چی، د پوهنی په ملی ستراتیژیک پلان کی، د لومړیتوب وړ پروګرام چی اوتصویب شوی عملی کړی. په دغه پروګرام کی دغه برخی شاملی دی: ۱ـ عمومی زده کړی(په سلو کی ۶۰ د نجونو د زده کړو په شمول)

۲ـ د ښوونکو د روزنی او د کاری حالاتو ګټورتیا

۳ـ د پوهنی د بنسټ پرمختګ او بیا رغاونه

۵ـ د تعلیمی نصاب او درسی موادو ګټورتیا

۶ـ د سواد زده کړه او نارسمی تعلیمات

۷ـ اسلامی تعلیمات

۸ـ د پوهنی د اداری اصلاح او پراختیا . په دې برخه کې وروستی لومړیتوب د پوهنی له پیاوړتیا نه او د تعلیمی خدمتونو د وړاندی کولو لپاره، سیمه ییزو مقاماتو ته د مسوولیت لیږدونی له لاری. دغه راز، د پوهنی وزارت، دلوړوزده کړو وزارت، د کار او **ټولنیزو** چارو وزارت د شهیدانو او معلولینو د وزارتونو د ستراتیژیکی پلانونو د ظرفیت څارنی پیاوړتیا او د حرفه یی تعلیماتو په برخه کی ، اساسی لومړیتول د حرفه یی تعلمیاتو رامنځ ته کول او د مهارتونو د پراختیا پروګرامونه د کار د بازار د غوښتنو په پام کی نیولو سره، د همعږۍ د ګټورتیا او په ملی زده کړو او تعلیماتو کی دظرفیتونو د تطبیق لاری چاری په پام کی نیول.

رسنی او فرهنګ

د دغه سکتور لید عبارت دی له:۱ـ په ټول هیواد کی ښځو او نارینوو ته د رسیدونکو ازادو او خپلواکو رسنیو له همیشنۍ پراختیا نه ننګه او ملاتړ ۲ـ د افغانستان د فرهنګی میراثونو ساتنه ۳ـ دفرهنګی خلاقیتونو ملاتړ، په **دې** اړوند اساسی هدفونه دادی:د لرغونی ارزښت لرونکو ساحو معلومول او ناثبت شوی تاریخی یادګارونه. دزیانمن شویو سیمو بیا رغاونه او ساتنه، په ټول هیواد کی د خپلواکو رسنیو د پراختیا په منظور د رسنیو د نوی قانون د طرحی جوړول، د متقابلو تړیوالو اړیکو له لاری د غلاشویو هنری اثارو بیا موندنه او په دی برخه کی زیار او هڅی.

روغتیا او تغذیه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ټولو معیارونو په پرتله، د افغانستان خلک له نا سم روغتیایي حالت نه ځوریږي. په افغانستان کې د روغتیا کچه ډیره ټیټه ده او د نړیوالو شاخصونو په وروستۍ کچه کې راځي. د میندو اود نویو پیدا شویو ماشومانو او کوچنیانو د مړینې کچه، په خاصه توګه، له پنځو کالو نه د کمو ماشومانو د مړینې کچه ډیره پورته ده او په ټول هیواد کې د ناسمو خوړوباب زیات دی.

د روغتیا د سکتور لومړنی لومړیتوب دادی چې، روغتیایي ستونزو ته د روغتیایي خدمتونو د مجموعې د ډله ییزپوښښ له لارې ور ودانګي. دولت د روغتیایي خدمتونو عملي کولو ته دوام ورکوي او هغه روغتیایي اړیکې چې، ناروغان له روغتیایي خدمتیونو سره اړیکې ورکوي، پیاوړې کوي. په مشخصه توګه، دولت دمیندو روغتیایي خدمتونه د کورنیو د لاربښوونې او دکورنیو د اړوند مسایلو په باب، د میندو او ماشومانو د خوړو د ښه والې، د ساری نارغیو کنترول او د خلکو په روغتیا باندې د هغو د نامطلوبو اغیزو په پام کې نیولو سره،د خلکو روغتیایي حالت پیاوړی کوي. د دغو مشخصو اقداماتو لپاره په روغتیایي **سکتور** کې، دولت د روغتیایي خدمتونو د سرته رسولو لپاره یو هراړخیز پروګرام تر لاس لاندې نیولی دی چې، د نا برابرۍ د کموالي په برخه کې روغتیایي ملي سیستم ، دروغتیایي خدمتونو کیفیت او اغیزه زیاته کړي او هغه په ښه توګه اداره او څارنه یې وکړي.

د افغانستان د ملي پرمختیا ستراتیژیک هدفونه د افغانستان تړون او د افغانستان د انکشاف هدفونه په چوکاټ کې ، د راتلونکو ۱۵ کلونو لپاره ، د روغتیا په سکتور کې د لاندې برخو لرونکې و:

الف:- د ۱۳۸۹(۲۰۱۰م.) کال تر پایه به د (ام.دی.جی) د هدفونو د لاسته راوړلو لپاره، د روغتیا ټول اساسي خدمتونه پرمختګ وکړي او کم تر کمه به په سلو کې ۹۰ نفوس تر پوښښ لاندې راولي.

ب:- دمیندو د مړینې کچه به په سلو کې ۱۵ راټیټه شي.

ج:- له پنځو کلونو نه کم ماشومان به د واکسینو نو د وقایې په صورت کې، د ناروغیو په وړاندې مصؤنیت تر لاسه کړي.

د:- تر پنځو کلونو دکمو ماشومانو مړینه به په سلو کې ۵۰ د ۱۳۸۲ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ او د هغوکموالي به د ۱۳۸۲ او ۱۴۰۰ لمریز ترمنځ دری واری نور هم را ټیټه شي.

هـ:- دمیندو د مړینې کچه به په سلو کې ۵۰ د ۱۳۸۱ او ۱۳۹۴ کلونو ترمنځ راټیټه شي او له هغه وروسته به په سلو کې ۲۵ کموالی راشي او دا به د ۱۳۸۱ او ۱۴۰۰ کلونو ترمنځ وي.

و:- تر ۱۴۰۰ کال پورې به د ایډز د ناروغې د پراختیا مخنیوی وشي.

ز:- تر ۱۴۰۰ کال پورې به د ملاریا اونورو اساسي ناروغیو پیښې کمې شي او د هغو د خپریدو مخنیوی به وشي.

ټولنیز خوندیتوب

په دې برخه کې یو شمیر رسمي ارقام وایې چې:

د افغانستان منځنی وده د ۲۰۰۳ څخه تر ۲۰۱۲ کال پورې ۹،۴ سلنه وه. ددې ودې زیاته برخه کیدای شي دبهرنیو مرستو له امله واوسي چې افغانستان په تیره لسیزه کې تر لاسه کړې. چې دغومرستو په ټولیزه توګه د اجناسو څخه د توقعاتو اندازه ، خدمتونه او بیارغونه پورته بوتله. د بیارغونې په ډګر کې رسمي مرستې او همدارنګه پوځي مرستې په ثابته توګه ۴۰۴ میلیون امریکایي ډالر په ۲۰۰۲ کال کې ۷،۱۵ میلیارد ډالر په ۲۰۱۰ کال کې وې. ددې مرستو دریمه برخه د ملکي بنسټونو د جوړولو ، د پوهنې په سکتور ، روغتیا، بریښنا، او د واټونو په جوړولو لګیدلې دي .

د انکشافي مرستو پایلې ډیرې د لیدنې وړ او مهمې دي. د د ۲۰۰۲/۲۰۰۳او ۲۰۱۱/۲۰۱۲ میلادي کلونو کې ناخالص داخلي تولید د هر وګړي ۱۸۶ امریکایي ډالرو څخه ۶۸۸ ډالر امریکایي ته ورسیدل . په لومړنیو ښوونځیو کې شمولیت ۱۹ سلنه څخه ۷۲،۴ سلنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته لوړ شو. د۱۳۸۱ل. کال په پرتله روغتیایي خدماتو ته لاسرسی له ۲۲ سلنه څخه ۴۵،۵ سلنه ته زیات شوی دی. د میندو مړینه نږدې ۵۰ سلنه ټيټه شوه. د عمر منځنی اندازه د ۴۵ کلونو څخه تر ۴۸،۷ کلونو ته زیات شو.

د افغانستان د کورنیو په باب چې د سروی له لاری کوم معلومات ترلاسه شوی دی، غربت او ناڅاپي پيښنو په وړاندی د زیان او فقر لوړه کچه رابنی. له دی جملې مخ د خوراکی موادو د بیی لوړوالی هم کتلی شی. یوه پیاوړی اقتصادی وده د دی دوا کیدالی شي، مګر دا کار په یوازی توګه مکن نه دی. د یوه اغیزمن اقتصادی پرمختګ لپاره لازمه ده چې، دولت د عایداتو په باب مشخص پالیسی اختیار کړی،چی له مالی پلوه تلپاتی او ټینګ وی او د افغانستان دسلامی او ملی ارزښتونو پربنسټ ولاړ وی او هدف یی د ټولو بی وزله او ټيټی کچی خلک وی.

د اجتماعی مصؤنیت په برخه کی له مالی پلوه همیشنی او هدفمند اقدامات د فقر د کموالی اساسی عناصرکیدی شی. دولت د پایداره سیاست د پر مخ بیولو له لاری خپل پروګرامونه داسی متمرکزوی شی چې، ډیرو بی وزلو سیمو او تر ټولو بی وزله خلکو ته د خپلو اغیزمنو ملی تګلاره او کړنلارو له لاری ، پوره سرچینی ځانګړی کړی. د ناهدفدفمنو سبسایډیو کمونه لکه په انرژی کی کمښت، د مدیریتونو د ظرفیتونو زیاتوالی، د **کار** او ټولنیزو چارو وزارت او د شهیدانو او معلولینو وزارت له لاری کولی شی چې، خوارانو ته دیوه منظم پروګرام له مخی، شغل او کار پیداکړی او په دی ډول ممکنه ده چې، هغوی هم د اجتماعی مصؤنیت په برخه کی ژمن پاتی شی.

دولت له هغو افغانانو سره دوستانه مرستی کوی چې، له طبیعی پیښنو او نا امنیو سره مخامخ وی او د مهاجرت له ستړی ژوند نه بیرته راګرځي او په دغو برخو کی تاوانی شوی دی. د ۲۰۵ ملیونو په شا او خوا کی کډوال کولی شی، په راتلونکو پنځو کلونو یا دملی پرمختیا د تګلاری په کلونو کی، بیرته خپل هیواد ته راستانه شی. تر اوسه پوری د دومره ګڼ شمیر افغانانو د جذب امکانات نه لرو او په دغه برخه کی د نړیوالو د پام وړ مرستو ته سخته اړتیا ده چې، د خپلو شتمنیو د سرچینو د بهیرونو د بدلونو له محدود حالت نه مخنیوی وکړی. د مهاجرینو د چارو وزارت د راستنیدونکو او مهاجرینو نه د ملاتړ پروګرامونه چې، د نورو وزارتونو له خوا **عملی** کیږی، همغږی کوی. د افغانستان له طبیعی پیښنو سره د مبارزی اداره به د دولت تیاری او دوستانه اقدامات په دی برخه کی منظم او منسجم کوی.

ګډې مسالې

د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاره د شپږو حیاتی مسالو ننګه او ملاتړ کوی او په دغه برخه کی د ملی تګلاری په ټولو سکتورونو او ارکانو کی د منسجمو اقداماتو لپاره د زمینو برابرول ډیر ضروری دی. دغه موضو ګانی یوه له بلی سره متقابلی اړیکی لری او په کلکه سره یی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری د هدفونو په برخه کی ، یو لړ ستونزی را ولاړی کړی دی او باید په راتلونکو پنځلسو کلونو کی د دغو ستونزو د لری کولو او د پروګرام د عملی کولو لپاره بریالی هڅی وکړو. دولت له دغو ربړو او ستونزو سره د غو څو اقداماتو له لاری، د نړیوالی ټولنی مرستو لو همکاریو ته متعهد دی.

د نشه یی توکو سره مبارزه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د ملي پرمختیا د تګلارې یو اساسي هدف داسې ښودل شوی و: د نشه یي توکو د صنعت له منځه وړل یو لومړیتوب دی، چې د هیواد، سیمې او نړۍ په وړاندې یې ستر ګواښونه رامنځ ته کړي دي. دولت په دې کار باندې باور لري چې د کوکنارو تر کښت لاندې ځمکې تر ۱۳۹۱(۱۳/۲۰۱۲ م.) کال پورې د ۱۳۸۱(۸/۲۰۰۷ م.) په پرتله نیمایي ته راټیټې کړي. د ۱۳۸۷(۹/۲۰۰۸ م.) لپاره د دولت پلان دادی چې، ۵۰۰۰ هکتاره ځمکه باندې چې کوم کوکنار کرل کیږي،هغه له منځه یوسي ، هغه څوک چې، د نشه یي توکو په صنعت کې لاس لري، هغه د دولت له هر ډول بریا سره د مشروعیت د کسب په برخه کې او په هیواد کې د **ثبات** د تامین په لاره کې مخالف دي. د غه کسان تروریستي عملونه تمویلوي او د اداري فساد د زیاتوالي سبب کیږي. د نشه یي توکو د ملي کنترول د تګلارې له مخې، باید دولت د نشه یي توکو په وړاندې ډیر سخت عکس العمل وښي. دغه ستراتیژي اته رکنونه لري او په هغو کې د تولید د کموالي هڅې، د قاچاقو او دنشه یي توکو د لګښت او زیان لاربښوونه کوي. دغه ارکان دغو برخو ته لاسرسي لري:

۱ـ بدیل معیشت ۲ـ دنهادونو رامنځ ته کول ۳ـ معلوماتي کمپاین ۴ـ په نشه یي توکو پورې اړوند قوانین ۵ـ جنایي عدالت ۶ـ له منځه وړل ۷ـ نشه یي توکو ته د غوښتنې کموالی ۸ـ سیمه ییزه همکاري

د نشه یي توکو د کنترول ملي ستراتیژي، د افغانستان د ملي پرمختیا یې تګلارې په ټاکلي وخت کې، تل بیا کتنه کیږي، بډایه او غني کیږبه.د نشه یي توکو د ملي ستراتیژي له مهمو عناصرو یو هم، د هیواد په ولایتونو کې، له نشه یي توکو سره د مبارزې له فعالیتونو نه عبارت ده. په داسې حال کې چې د نشه نیي توکو وزارت په دې برخه کې رهبري کوونکې رول لري، د سیمه ییزو ارګانونو خپلواکه اداره د کلیو پراختیا وزارت، د ولایتونو پرمختیایي شوراګانې او والیان به، له نشه یي توکو سره د مبارزې په کار کې ، په زیاتیدونکې توګه برخه واخلي. په دغه لاره کې له اساسي ټکیو نه یو مهم ټکی دادی چې، په دغه برخه کې به والیانو ته لازم مشوقونه برابر شي او په دې برخه کې به د دوی د بریالیتوب کچه وارزول شي.

له نشه یي توکو سره د مبارزې په برخه کې بل لومړیتوب د معیشت د بدیل د اغیزمنو او لازمو پروګرامونو تر لاس لاندې نیول دي او په هغو کې، تمویل کوونکې مراجع، د دغه پروګرام اداره او د عملي کولو لارې چارې، له نشه یي توکو سره د مبارزې وجهي صندوق او معیشت د بدیل او د دغې ادارې په برخه کې دافغانانو زیاتیدونکې رول او د دغه وجهي صندوق زیاتوالی دی.

د اداري فساد سره مبارزه

د اداري فساد د پرمختیا او د سالم حکومت کولو په برخه کې، له اساسي خنډونو نه یو مهم خنډ دی. د دولت له خوا له اداري فساد سره دمبارزې اساسي هدف د یوې سالمې ولسې اداري رامنځ ته کول دي، چې په پاک نفسي او حساب ورکولو سره له قانون سره سم، اقتصادي او اجتماعي انکشاف لپاره مناسبې او وړ زمینې ته کړي او په سیاسي پریکړو کې خپله بې طرفي وساتي. دعامه اداري د سالمو سرچینو او د اغیزمنو فعالیتونو په برخو کې، د مدني ټولنو د نهادونو او د خصوصي سکتور په مشارکت سره عمل وکړي.

له اداري فساد سره د دولت د مبارزې ستراتیژي، په دولتي ادارو کې، په اصلاحاتو او په قضایي سیستم او نشه یي توکو سره د مبارزې د ستراتیژي په برخه کې یو لړ عملي اقداماتو ته اړ دي. په مشخصه توګه سره دولت غواړي چې په دې برخه کې دا لاندې کارونه ترسره کړي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱ د قوانینو تعدیل او تنفید او د اداری فساد د امکاناتو مخنیوی او په دی برخه کی لازم طرزالعملونه ، ۲ په پیچلی سازمانی **جوړښت** کی اصلاحات، کوم چی د اداری فساد د رامنځ ته کولو سبب ګرځی. ۳ د اداری طرزالعملونو اسانتیا، ۴په اداری فساد د ککړو کار کوونکو لری کول، ۵ د تفتیش د طرزالعملونو سمونه او پیاوړتیاو د مالی راکړو ورکړواو اداری موضوع ګانو په برخه کی زیاتیدونکی رول.دولت د کار کوونکو لپاره د پوره تنخواه او امتیازاتو په پام کی نیول.

دولت په دی پوه د ی چی له متعادلو او منظمو لارو چارو نه استفاده او له بیلا بیلو وسایلو نه کار اخیستل او د هغو پیاوړتیا او اغیزمنتوب، له اداری فساد سره د مبارزی په برخه کی ډیر لازمی د ی. مخنیوی، کشف، عدلی او قضایی تعقیب د عامه پوهاوی د کچی لوړوالی د دغی ستراتیژی نه بیلیدونکی عناصر دی.

دولت به ډاډ تر لاسه کړی چی ټول نهادونه، سیستمونه او د خدمتونو د وړاندی کولو په برخه کی اړوند کسان، په داسی ډول سره عمل وکړی چی په هغو کی د اداری فساد په وړاندی تاوان لیدنه ډیری کمی کچی ته راښکته شی او د حکومت د شفافیت او حساب ورکولو لپاره لازم شفافیت به هغو نهادونو سره طرح شی چی له حکومت نه جلا وی لکه ولسی جرګه رسنی اومدنی ټولنی.

د ظرفیتونو لوړول

د انسانی او نهادی ظرفیتونو کموالی هغه خنډونه ګڼل شوی وو، چی د افغانستان د ملی پرمختیا د تګلاری په برخه کی لیدل کیدل ، کم او محدود **ظرفیتونه** ددی سبب کیږی چی له سرچینو نه لازمه ګټه وانه خیستل شی، اقدامات په اغیزمنه توګه عملی نه شی او مطلوبی پایلی تر لاسه نه شی او په دی برخه کی بریالیتوب کم ترسترګو شی.

دولت به لازم نهادی میکانیزم، په عامه سکتور کی د ظرفیتونو د لوړوالی په منظور رامنځ ته کړی، مګر په مناسبو مواردو کی به د خصوصی سکتور حمایتی نهادونه هم په دی قانع کړی چی د دغه میکانیزم له خدمتونو لکه: د مسلکی **تعلیماتو** بورد نه کار واخلی، عمده اونهادی مسوولیت به دی بین الوزارتی کمیسیون په غاړه وی چی د ظرفیتونو پرمختیا وی او په مالی وجوهاتو اغیزمن مدیریت مسوولیت به ولری.

دا به د واحد مرکز په توګه د مرستو بهیرونه تامین کړی. په دی جریان کی به له مضاعف بهیرنه مخنیوی کیږی او ډاډ به ترلاسه شی چی د ظرفیت د انکشاف په برخه کی، په خپل وخت او په زیاتیدونکی توګه، مګر په همیشنی توګه ورته پاملرنه وکړی.حکومت په یوه هر اړخیزه پروګرام باندی، د نهادونو د ظرفیتونو او دعامه سکتور د کارکوونکو د پوهاوی او لوړتیا په منظور، هغه چی د عامه اداری په برخه کی کار کوی او ملکی مامورینو لپاره د مهارتونو د لوړتیا او د زده کړو د هر اړخیزو طرحو په برخو کی چی د افغانستان د ملی پرمختیاپه تګلاره په پام کی نیول شوی دی، دغه راز د ملکی خدمتونو د زده کړو د مرکز جوړول، د نړیوالو فنی مرستو مدیریت دمهارتونو او تجربو د چټکی لیږدونی د ضمانت په خاطر دمدیریتی ظرفیت له لاری، د کثیر المدت ظرفیت د لوړتیا له لاری په پام کی نښی.

د ژوندانه چاپیریال:

د ژوندانه چاپیریال یوه ګډه مساله ده چی د هیواد له اقتصادی وده به پیاوړی کړی. د ژوند د چاپیریال په هکله د دولت اساسی هدف داسی ښودل شوی و چی د افغانانو لپاره به د ژوندانه د چاپیریال له لاری د هغو د ژوند ښه کیفیت رامنځ ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی او همدا رنګه به ډاډ تر لاسه شي چي راتلوونکی نسل له اوسني پایداره انکشاف نه ګټه اخیستی شي د یوه لومړني لومړیتوب په توګه دولت د ژوندانه د چاپیریال د ساتني اداره جوړه کړه او کوښښ یی وکړ چي له دی لاری خپلی همغږی کوونکی، انتظامی او څاروونکی دندی تر سره کړی. او په دی ترڅ کی د طرحه شویو پروګرامونو په برخه کی د اړوندو وزارتونو ظرفیت لوړ کړی. بل لنډ مهاله لومړیتوب دا و چي، د ژوندانه دچاپیریال سیستم اغیزی و ارزول شي او کومي انکشافی پروژی چي عملی کیږی، هغه په خپل وخت عملی شي.

سیمه ییزی همکاری

افغانستان یو ستراتیژیک موقعیت لری چي سویلی او مرکزی اسیا سره وصل کوی. دغه راز یی د چین او لری ختځ او له منځنی ختیځ او اروپا سره د سوداګری لاره لری. اوسمهال افغانستان له امنیتي ګواښ سره مخ دی او په سیمه باندی اساسی اغیزی لری او یوازی کولای شي چي د پراخی سیمه ایزی همکاری له لاری هغه ته لاسرسی وشي. له دغه ستراتیژیک موقعیت نه په خپل وخت ګټه اخیستنه او دزمینو برابرونه ددی سبب کیږی چي دمرکزی اسیا او دلری ختیځ او منځنی ختیځ سویل تر منځ پل شي. د سیمي د سوکالي او ثبات په برخه کی مرسته کوی او دغه راز د پانګي اچونی او سوداګری کچه لوړوی. ددولت اساسی لومړیتوبونه دادی:

۱ـ د سیمه ییزو تړونونو په نوښتونو کی چي د ترانزیت، ترانسپورت او پانګي اچوني په برخه کی لاسلیک کیږی، د افغانستان ګډون، مشرتوب او پانګه اچونه پیاوړی شي.

۲ـ په هیواد کی د اوبو بریښنا د موجوده زیرمو او امکاناتو څخه دګټي اخیستني لپاره د پراخو ګامونو پورته کول.

۳ـ د راستنیدونکو او مهاجرینو لپاره اسانتیاوو رامنځ ته کول.

۴ـ په سرحدی ادارو کی سیمه ایزی همکاری، د سرحدی جرمونو دمخنیوی په خاطر،لکه:

۵ـ د وسلو قاچاق، او په هیواد کی نیشه یی توکی تر پوښښ لاندی نیوی شي.

۶ـ دولت په دغه ټکی پوه دی چي، د سیمي د هیوادونو له نږدی همکاری نه پرته ، په خاصه توګه پاکستان، خپلی هدفونه د امنیت په باب نشی عملی کولای.

دلوی اقتصاد چوکاټ

له کیفیت نه ډک تلپاتی اقتصادی ودی، د فقر دکموالی او کارموندنی لپاره، یوبریالی ځواک د ی. په دی ورستیو وختو کی د دولت د مالی او پولی سیاستونو له خوا او د اسعارو د ثابتی راکړی ورکړی په سبب، د ښه پرمختګ ملاتړ شوی دی. که څه هم ، تر اوسه پوری د افغانستان د ودی کچه په اغیزمنه توګه د فقر دکموالی او د کار او کسب د پیداکولو په برخه کی زیاته اغیزه نه لرله او په پراخه پیمانه د بهرنیو مرستو له خوا یی **ننګه** شوی ده. دهیواد ملی پرمختیایی تګلاره، د دولت د سیاستونو د ټاکلوپه خاطر، د فقر د کموالی اوپرمختیایی نتیجو د ترلاسه کولو لپاره برابره شوی ده او دغه ټکی د ستر اقتصاد د ثبات د ساتني او د ودی د سرچینو په تشکیل باندی، په ځانګری توګه په خصوصی سکتور باندی تکیه لری د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاره، دغه راز په ملی ثبات کی دهغه له مخی، د هیواد لپاره د مرستی د قرضو د بهیر په برخه کی، د کورنی شتمنی د ودی برخه کی مرسته کوی. د افغانستان دملی پرمختیا له تګلاری نه د حمایت په منظور، دولت په منځ مهال مالی چوکاټ باندی، دافغانستان لپاره د ثابت مالی مسیر د ټاکنی په برخه کی ، ډېډه لګوی. د افغانستان بانک، دمالی تورم د ټیټی سطحی د برقرار ساتلو او د ثابتی تبادلی د موجوده کچی د ساتلو لپاره خپلو هلو ځلو ته دوام ورکوی، د روانو محدودیتونو پر خلاف، دولت متعهد دی چي، د یوه قوی بازار اقتصاد لپاره چي په خصوصی سکتور

(c) ketabton.com: The Digital Library

باندی ډېره ولری سره له دی چی، دا موضوع به دا معنا ولری، چی تر اوسه پوری مهم ، په لنډ مهال کی، د پانګی اچونی لپاره ښه وخت، د دولت د تمویلوونکو مراجعو له خوا شته او په منځ مهال کی، انتظار کیږی چی، خصوصی پانګه اچونه په اقتصادی پرمختګ باندی د پام وړ اغیزه وښندی. او په دی ترتیب، زیاته اقتصادی وده، د عوایدو د زیاتوالی سبب شی، چی بی وزله او غریب خلک، له هغی نه ګټه واخلی. دغه کار دولت په دی قانع کوی چی، اجتماعی خدمتونه زیات کړی او په خصوصی سکتور کی، د خلکو لپاره د کار کولو امکانات برابری شی. د دغی موضوع په پام کی نیولو سره، دغه هدف ته د رسیدلو لپاره، وخت ته اړتیا لیدل کیږی، ځکه دولت د خپلو پروګرامو نو د عملی کولو له لاری، د ټولنی د ډیرو بی وزلو اوتاوانی شویو خلکو په اقتصادی او اجتماعی مصونیت کی خپل ځان په همیشنی توګه، بیخی د خیل بولی.

دولت پریکړه کړی ده چی، خصوصی سکتور د هغه د انکشاف په برخه کی، په زیاتیدونکی توګه او په سیال امیزه ډول، د **کورنیو** تولیداتو په برخه کی د پام وړ زیاتوالی راولی. د سیمه ایزو معیارونو له مخی، په اوسنی وخت کی، د افغانستان صادرات چی وچی میوی او غالی دی، په ډیره ټیټه کچه کی د ی. مګر په ورستیو کلونو کی، یو شمیر تولیدی صادراتو چی نوی یی ظهور کړی دی، یو شمیر یی خپل صادراتی ظرفیت په باالقوه توګه له ځانه ښودلی دی، لکه:

د لبنیاتو محصولات،شاتو،سمنټ،د لمرګلی تولیدات،ښیښه، بوره، د بادام غوری او د شالونو تولید. دولت به زیاتی تخنیکی مرستی وغواړی چی په دغه صنایعو او نورو نویو صنایعو کی د شرکتونو ظرفیت، په صادراتی بازارونو کی د باالقوه او اغیزمنی سیالی په منظور کیفیت لوړ او ښه کړی. هیله من پراخ پرمختګ چی د مسو، طبیعی ګاز، پطرولو او نورو قیمتی موادو مله درکه دی، د پام وړ توګه، د صادراتو د ودی په بهیر کی مرسته کوی. د هیواد د ملی په سلو کی پرمختګ د تګلاری په هر کال کی له ۱۶نه تر ۱۷پوری وده ښی البته، د خصوصی سکتور پرمختګ به هم، په هیواد کی د صادراتو کچه لوړه کړی. دغه راز، دولت متعهد دی چی، د صادراتو حجم زیات کړی او په لوړ ارزښت او لوړ قیمت لرونکو صادراتو باندی واړوی او په دی توګه د یوه ازاد تجارت پر لور ګام اوچت کړی. د سوداګری د سکتور لپاره د زمینو د برابرولو په خاطر د یوه دولتی مهم لومړیتوب په عنوان ، هم د سیالی په ښه والی او هم د صادراتی ودی د ښه والی په برخو کی مرسته وکړی.

د کانود سکتور پراختیا او د صادراتو وده، د منابعو د استخراج او استفادی په بنسټ کیږی. انتظار کیږی چی، د اقتصادی ودی دیوی عمده منبع په توګه، د کرهنیزو فعالیتونو په څنګ کی، هم د زیات ارزښت وړ وی او دغه دواړه بهیرونه یو له بله سره مرسته کوی. د قیق مالی سیاستونه د یوه ښه اقتصاد د ثبات د تامین په منظور او د عامه سرچینو د اختصاصی کولو په خاطر، لاس لاندی نیول کیږی. د دولت منځ مهال هدف د مالی ثبات په باب دادی چی د عادی بودجی لګښتونه د کورنیو عوایدو له لاری تامین کړی. د عادی بودجی تعادل(له وړیا مرستو نه پرته) اټکل کیږی چی، په سلو کی ۶,۵ د نا خالصو داخلی تولیداتو په ۱۳۸۶(۲۰۰۷ـ۲۰۰۸ م.) په یوه متوازنه بودجه تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲ـ ۲۰۱۳م.)پوری ښه کیږی. د افغانستان د مالی ثبات په لوری، د قرضونو د قیق مدیریت، د مالی بهیر یو لازم ټکی دی. افغانستان به د خپلو مشخصو پروژو او پروګرامونو د تمویل لپاره د **قرضو** له محدودی کچی نه ګټه واخلی. په لنډ مهال او منځ مهال کی، دعامه لګښتونو اساسی لومړیتوب د ملی امنیت لپاره پانګه اچونه ده. دغه راز، د خصوصی تشبثاتو د هڅونی او زیات مولدیت لپاره د بنسټونو رامنځ ته کول دی. سره له دی چی، د امنیت سکتور د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری له لومړیتوبونو څخه ده، انتظار کیږی چی، د افغانستان د ملی پرمختیایی کړنلاری په مهال ویش کی، د دغه سکتور ډیره برخه د بهرنیو کمکونو له لاری تامین شی. د عامی هزینو په اړوند سیاستونه ، د خصوصی سکتور وده اسانه کړی ده او مولدیت او ظرفیتونه یی زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی دی چی دا کار به په خپل ځای سر د فقر د کموالی سبب وګرځي د دولت پلان دادی چی، په ټولو سطحو د خپلی بودجی د لګولو وړتیا ولری او نوره یی هم پیاوړی کړی.

په ورستیو پنځو کلونو کی، بهرنی مرستی په سلو کی ۶۰ نا خالص تولید جوړوی. د بهرنیو مرستو یوه په دریمه برخه، داصلی بودجی له لاری لګیدلی ده او پاتی نوره د دولت له بودجی نه بهر مصرف شوی ده. د تمویلوونکو مراجعو د هزینی سمون او ورته والی د افغانستان د ملی پرمختیایی تګلاری په لومړیتوبونو کی یوه اساسی مالی ستونزه ده. د دولت له سترو اندیښنو نه یوه د بهرنیو مرستو منفی اغیزی او بالقوه نا ثبات حالت دی. دولت د **مرکزی** بانک مالی ذخیری ساتلی دی او په منځ مهال کی، انعطاف مننونکی مالی اقدامات د خپلو سیاستونو لپاره په کار وړی. د عوایدو د اداری د ګټورتیا له لاری د عوایدو زیاتوالی او د تعمیلی او پراخو اقداماتو عواید او د مالیاتو پراختیا، د مالی ثبات لپاره لازم او همدا رنګه په مرستو پوری د تړلو په برخه کی کموالی راولی. د دولت ژمنه کړی ده چی،تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲م.)کال پوری د عادی بودجی ټول لګښتونه ، د کورنیو عوایدو له لاری تر پوښښ لاندی راوړی. د کورنیو عوایدو د کار اخیستنی په برخه کی، یو شمیر پرمختګونه رامنځ ته شوی دی او له کورنیو عوایدو نه ګټه اخیستنه له ۱۳۸۳(۲۰۰۴-۲۰۰۵م.) کال کی له ۱۲،۸ میلیاردو ډالرو نه، په ۱۳۸۵(۲۰۰۶-۲۰۰۷م) کال می ۲۸،۸ میلیاردو ډالرو ته لوړه شوه. انتظار کیږی چی، کورنیو نا خالصو تولیداتو د عوایدو په پرتله، تر ۱۳۹۱(۲۰۱۲-۲۰۱۳م)کال پوری کورنی ناخالص تولید په سلو کی له ۱۰ نه تر۱۱ پوری وده وکړی.مګر له دی سره سره، دغه کچه به په نړی کی تر ټولو ټیټه کچه وی. د عوایدو د تولید لپاره سملاسی لومړیتوب، تعمیلی هڅی په عوایداتو او دمالیاتو په قانون کی د حکومت د پیشنهادی هڅو لپاره د تعدیلاتو تصویب دی چی د ولسی جرګی له خوا کیږی. په لنډ مهال کي، د دولت نور مهم سیاستونه چی د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی په پام کی دی، د مالیاتو د پراختیا او دمالیاتو د اداری د ګټورتوب لپاره وټاکل شی. په منځ مهال کی، په لګښت باندی مالیی، د عایداتو د زیاتوالی په برخه کی، یواساسی رول لوبوی.

دا هغه خبری وی چی په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی راغلی وی، خو دا چی آیا څومره یی تحقق وموند ، موږ ددی لپاره کوم ثقه او د باور وړ ارقام او دقیق معلومات نه لرو، رموږ په واک کی صرف هغه احصایی او ارقام دی چی یو شمیر موسساتو، غیری دولتی سازمانونو او داحصایی مرکزی اداری نشر کړی، او هغه کره او سم نه بریښی، خوسره دهغه هم موږ مجبور یاستو د لنډ تحلیل لپاره هغه د بیلګی په توګه راوړو.

د ANDS د تطبیق پایلې او لنډ تحلیل

امنیتی سکتور

ملي اردو : دافغانستان ملي اردوچې په ۱۳۸۲ کال کې دنړیوالې ټولنې په مرسته تاسیس اواوس دنسبتاًیوې منظمې اردوپه څیردافغانستان امنیتي اودفاعي چارې پرمخ بیایي . دنړیوالوژمنوله مخې په راتلونکي کې به دافغانستان ملي اردودپه تخنیکي اومسلکي ډګرونوکي دمنظموتشکیلاتولرونکي وي . په ۱۳۹۱ کال کې دنړیوالوځواکونوڅخه دامنیتي مسولیتونوانتقال په ډېربڼه ډول پرمخ ولاړاودافغانستان تقریباً ۷۵ سلنه دملي امنیتي ځواکونوترپوښښ لاندې راغلی اوویل کیږي چې په انتقال شوسیموکي امنیتي حالت له ۱۵ ترشل سلنې ښه شوی دی. د ۱۳۹۱ کال دګزارش له مخې دملي اردوشمیردکمیت له مخې ۱۹۵ زره تنوته رسیدلی اوپه تشکیلاتي

(c) ketabton.com: The Digital Library

لحاظ ۶ قول اردولري چي له دي څخه ۵ يي ځمکنۍ اويو يې هوايي ځواک دی. همدارازداردوپه تشکيلاتوکي دوه فرقي شاملي دي چي دګڼولواکانو،کنډکونو اوحمايوی قوماندانيوتشکيلات لري3 .

په امنيتي سکتورکي خاصتاًداردوپه برخه کي دشميرله پلوه په مختلفوکلونوکي دپام وړپرمختګونه رامنځته شوی چي په لاندي جدول کي دکلونوپه تفکيک دملي اردودعسکروشميرښودل شوي[4]

ګڼه	د اردو د عسکرو شمېر	کلونه
1	80,000	2008
2	90,000	2009
3	134,000	2010
4	164,000	2011
5	200,000	2012

په ۲۰۰۳ کال کي د ملي اردو پرسونل ۴۰۰۲ تنه وه او په ۱۳۸۹ کال کي دغه شمېره ۱۳۴۰۰۰ ته لوړه شوه او په ۱۳۹۲ کي ۲۴۰۰۰۰ زره تنو ته ورسيده همدا راز د ځګړه ايز او ترانسپورتي تخنيک په برخه کي په ملي اردو کي تر ۱۳۸۹ کال پوري ۲۴۴۸ عرادي زغره والي واسطي او ۱۳۷۶۶ عرادي اکمالاتيترانسپورتي واسطي اکمال شوي . په همدي کال ټولي ۶۰۶۹۰ ميله سپکي او درني وسلي اکمال شوي او د ملي اردو د راتلونکي شميري په پام کي نيولو سره د ناټو په ستندرد د وسلو اکمال دوام لري .[5]

دامنيت په برخه کيلومړنی لومړيتوب دامنيتي سکتوردنهادونورامنځته کول وه چي دپورتنيو معلوماتوپه رڼاکي**اوسمهال** دافغانستان ملي اردواوملي پوليس دمنظموتشکيلاتولرونکي اونسبت پخواته په کافي اندازه بشری ځواک لري . همدارازيو بل لومړيتوب دنړيوالوځواکونوڅخه دامنيتي مسولتيونوانتقال ده چي داچاره هم په برياليتوب سره پرمخ ولاړه اواوسمهال دهيوادله ۹۰٪ زيات امنيتي مسوليتونه دهيواددامنيتي ځواکونوپه لاس کي دملي اردواوپوليسودروزني اوتجهيزلپاره نړيوالي ژمني لاهم ساتل شوي اودغه سکتورونه اوسمهال دظرفيت لوړولوپه برخه کي ا ساسي ګامونه اخلي اودمنظمولندمهاله اومنځمهاله پلانونوستراتيژيواوپاليسيوسره سم خپلي چاري پرمخ بيايي .

حکومتداری :

د ملی پرمختیایی ستراتیژی له محتوا او اهدافو څخه ښکاری چی افغانستان هغه مهال په داسی یو ډیربد وضعیت کی و، چی اصلا هیڅ شی وجود نه درلود، هیواد په بشپړ ډول په کنډواله بدل شوی و، د دولت دموسسی بنیاد ړنګ و، عامه تاسیسات له کاره وتلی وو، ددولت دری ګونی قواوی نه وی ...، په دی توګه باید دحکومتولی تهداب ایښودل شوی وای. ددی مقصد لپاره اداری اصلاحات او دنظام رغاول په نظر کی ونیول شول، چی په دی برخه لاندی موخی په پام کی وی:

اداري اصلاحات

د ملکی خدماتو او اداری اصلاحاتو هدف په ملی پرمختیایی ستراتیژی کی یومهم هدف بلل شوی و. ددی مقصد لپاره د تقرر پروسه د آزادی سیالی پر اساس او د تحصیلی اسنادو، مرکی، او دوه ځلی اعلان له مخی او د کاری تجربی پر اساس غوره او پرمخ ځی .

[3] http://fa.wikipedia.org/wiki/%D8%A7%D8%B1%D8%AF%D9%88%DB%8C_%D9%85%D9%84%DB%8C_%D8%A7%D9%81%D8%BA%D8%A7%D9%86%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86 and http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748

[4] http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan_National_Army#cite_note-Australian-1

[5] گزارش پنج ساله اردو ملي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اداري فسادسره مبارزه : که څه هم په افغانستان کي داداري فسادستونزه اوسمهال ډيره عامه اوننګوونکي ده ،خوپه تيروکلونوکي په دي برخه کي داداري **فساد**سره دمبارزي يوه مستقله اداره رامنځته شوي اوپه ګڼوستراتيژيواوقوانينويي تراوسه کارکړي چي په لاندي ډول ددغي اداري له اړخه درامنځته شويوقوانينواوپلانونو يادونه کوو :

- داداري فسادپرضددمبارزي ستراتيژي
- دعالي نظارت داداري ستراتيژيک پلان
- داداري فسادپرضددمبارزي دعالي اداري قانون

دنړيوال شفافيت داداري دراپورسره سم افغانستان په ۲۰۱۳ کال کي دنړي له ۱۷۷ هيوادونوڅخه ۱۷۵ درجه په اداري فسادکي شميرل شوي چي دادرجه بندي دفساد يوه ډيره ناوړه او تر ټولو بده دکرکي وړ شرموونکي لوړه سطح ښکاره کوي . همداراز د(UNODC)دراپورله مخي که څه هم اوسمهال دتيروڅوکلونوپه پرتله غيرمجازورکړي(رشوت، سوغات او نور) يوه اندازه راکمي شوي، خوپه تيرودريوکلونوکي دفساداندازه ۴۰٪ لوړه شوي او ۳،۹ بيليونه ډالروته رسيدلي او په سلو کی نږدي ۳۰ خلک د عامه خدماتوپه مقابل کي درشوت ورکړي ته مجبوريږي . لاندي جدول په ۲۰۰۹ او ۲۰۱۲ کلونوکي په افغانستان کي دفساددکچي په هکله دفيصدي ويش ښکاره کوي اوښکاري چي نظر ۲۰۱۲ کال ته ډيروخلکوپه ۲۰۰۹ کال کي فکرکاوه چي فساد زيات شوی واودغه فکرپه ۲۰۱۲ کال کي له ٪۷۰ څخه ۴۰ ٪ ته کموالی موندلی دی .

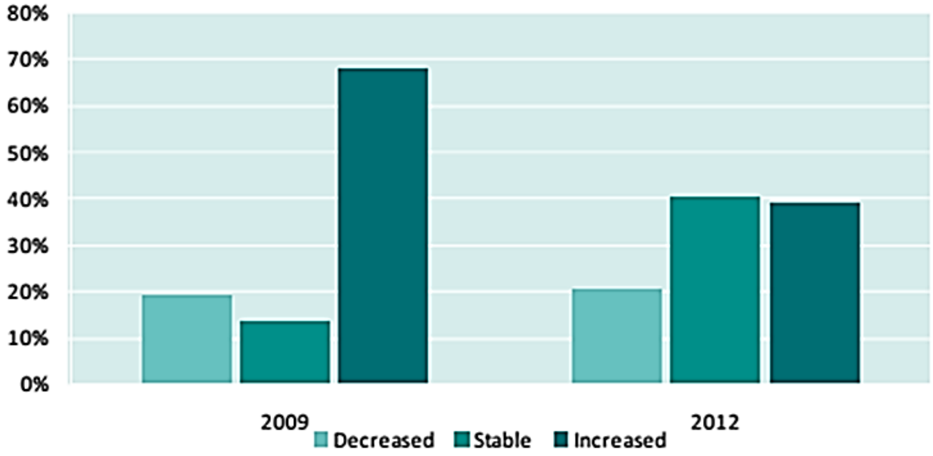

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

۲۰۰۹او۲۰۱۲کلونوکي په افغانستان کي دفساد دکچي په هکله دفيصدي ويش

لاندي جدول کي دنسبتاًځوانواوپاخه عمرلرونکوخلکوپه نظرله شپږوتاکلوستونزوڅخه ترټولومهمي يي په مقايسوي ډول په۲۰۰۹او ۲۰۱۲ کلونوکي ښکاره کوي چي په نتيجه کي ښکاري چي په ۲۰۱۲ کال کي نظر ۲۰۰۹ ته دفسادکچه کمه مهمه ګڼل شوي ، چي علت يی وار په وار د امنيت خرابوالی دی، يعنی د خلکو تشويش د فساد په عوض بی امنيتی ته زيات شوی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

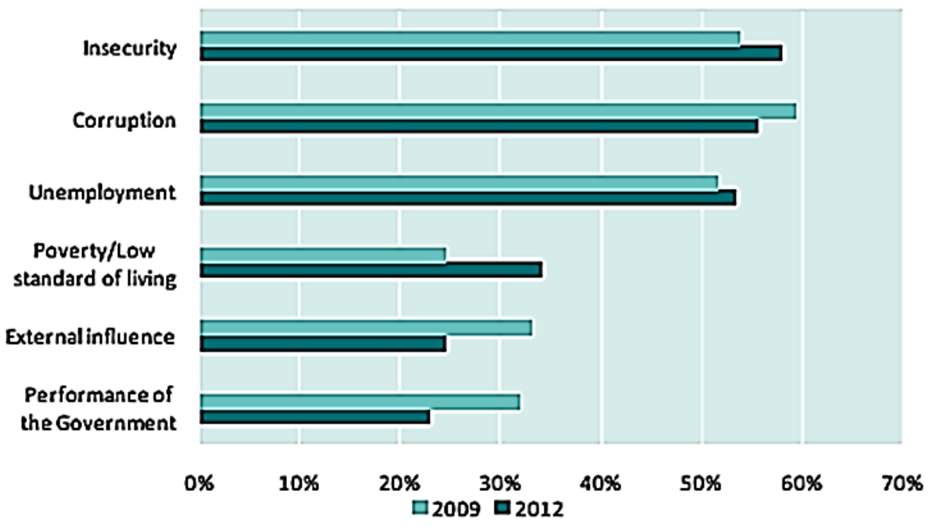

Source: General population survey 2009 and general population survey 2012

دځوانواوپاخه عمرلرونکوخلکوپه نظردشپږوټاکلوستونزومقایسوي اهمیت

معلوماتو ته د خلکو لاسرسی

سره له دی چی ګڼ شمیر تلویزیونونه، راډیو ګانی، اخبارونه او مجلی خپریږی، خو هغه معلومات چی خلکو ته په کار دی او هغه تنویری پروګرامونه چی د ځوانانو په روزنه کی مهم دی او د ولس دملی شعور کچه لوړوی ، په نشت حساب دی، ټولی موجودی خپرونی د نورو هیوادونو مزخرف او مبتذل پروګرامونه، تجارتی سریالونه، سیاسی پروپاګنډی او کانګی راوستونکی موسیقی خپروی، چی خلک یی له رسنیو ستومانه او د ځوان کول اخلاق یی فوق العاده خراب کړی دی. داسی ویل کیدای شی چی راتلونکی افغانستان کی به اقتصادی او فزیکی رغاونه وشی، اما اخلاقی فساد به نه مهار کیدوونکی وی . یعنی راتلونکی افغانستنان به دوه ستر پرابلمونه ولری: یو یی بی حده اخلاقی فساد اوبل یی د ښارونو ناانډوله انکشاف او د شنی ساحی له منځه تګ او په دی برخه کی د پالیسی او علمی تدابیرو نشتوالی. د حکومت د رڼو اجرااتو په هکله هم خلکو ته معلومات نه ورکول کیږی، د بهرنیو موسساتو، سفارتونو او نورو مشکوک ، له جاسوسی ډک او مغرضانه فعالیتونه خلکو ته نه ښودل کیږی، په دی برخه کی اصلا ولس په مادیاتو پسی ورک دی او وطنی قضایا ټول هیر شوی او د مادیاتو پرستی د حرص د لازیات تشویق او ترویج له امله د هیوادنیو مسایلو په هکله د خبرتیا انګیزه وژل شوی او د مفیدو او ضروری معلوماتو سر چینی وچی او خلک ورته لاسرسی نه لری. په دی توګه د رسنیو ګڼوالی ، د تجارتی اشتهاراتو تکاثف او د جرمی او جنګی خبرونو سیلاو ددی لامل شوی دی چی خلک مفید او ضروری خبرونه او پوهه تر لاسه نشی کړای. دغی وضع د افغانستنان د مومن او وطنپال ملت روحیه په سرچپه بڼه بدله کړی ده. اخلاقی فساد، بی بندوباری، جرایم ، تاوتریخوالی، منکرات او تیری له اټکل څخه زیات ترویج شوی ، خو داخلاقی معیارونو او اسلامی ښوونو په هکله منابع نشته، که دینی وعظونه هم اویدل کیږی ، ټول سیاسی او له غرض څخ ډک دی. سیاسی اوشعاری اسلام د افغانانو عقیدتی او واقعی اسلام مخدوش کړ او دټولنی اساس یی ولړزاو، خو رسنیو او معلوماتی او روزنیزو برخو کی مثبت لوری ته پاملرنه نشته. افغانی اصیل فرهنګ ، هنر او مبتکرانه فکری خلاقیتونه یا وژل کیږی یا هم د کفر ټاپه ورباندی وهل کیږی او په راز راز دسیسو یی سپکاوی کیږی او افغانی اصیل هنری جوهر تر ګواښ لاندی دی. وطنپالنه د جرم، شرک او کفر سره برابره شمیرل کیږی او پردی پالنه یو مروج او عام واقعیت ګرځیدلی دی.

انتخابات: په افغانستان کې له طالبانو وروسته د نوی اداري په راتګ اوداساسي قانون دموادومطابق دټاکنوخپلواک کمیسیون رامنځته شوچې لومړنی ټاکنې دګښونړیوالوکتونکواوتخنیکي مشاورینوپه مرسته تر سره شوی، خو د جمهوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

رياست دوهم څلی ټاکنی په خپلواک ډول وی، دریم څلی هم په خپلواک ډول وی ، اما دولایتی شوراګانو او د ملی شورا ټاکنی له درغلیو ډکی او په ولایتونو کی خلکو په پټو سترګو صرف د یو وخت دودي ورکولو په مقابل کی نا پیژاند یا هم ډیر فاسد،ناپوه او عادی بی تجربی او حتا بیسواده افراد غوره کړل چی پایله یی هیواد ته ډیره درنه تمامه شوه ، اما کیدای شوه چی له دغو امکاناتو څخه د افغانستنان په ګټه ډیره ښه استفاده شوی وای، خو لکه د نورو فرصتونو په شان دا چانس هم وسوځید. اوسمهال د ټاکنو کمیسیون دیوه مستقل کمییسیون په توګه فعالیت کوي .هغه ټاکنیزې پروسي یی چی ترسره کړي په لاندي ډول دي :

ترسره شوي ټاکني

۲۰۰۴	د جمهوري رياست ټاکني
۲۰۰۵	پارلماني ټاکني
۲۰۰۹	جمهوري رياست ټاکني
۲۰۱۰	پارلماني ټاکني
۲۰۱۴	جمهوري رياست ټاکني

ټولنيزاواقتصادي پرمختګ :

اقتصادي وده : دافغانستان دملي پرمختيايي ستراتيژی دتطبيق په څوکلونوکي داقتصاد وده په منځني ډول ۸ فيصده وه کوم چي په سيمه ييزه کچه يوه لوړه اقتصادي وده ښکاره کوي اوتقريباًپه ټولوسکتوررونوکي په دي موده کېدغه وده په دوامداره توګه دنړيوالو**مرستو**کوونکودېراخومرستوپه مټ ثابته ساتـ لشوي وه ، خو له دی امله چی دغه وده په داخلی توليد نه وه ولاړه، بلکی صرف د بهرنيو مرستو په زور وه، نو ځکه يوه واقعی وده نه، بلکی يوه کاذبه وده وه.لاندي جدول په سيمه ييزه کچه د ګاونډيو هيوادونو او د افغانستان د اقتصاد کلنی وده (صرف د ارقامو له مخی، نه واقعی) په مقايسوي بڼه ښکاره کوي (خو بياهم تر هيڅ څخه ډيره ښه ده او يوه بيساری لاسته راونه يی بللای شو).

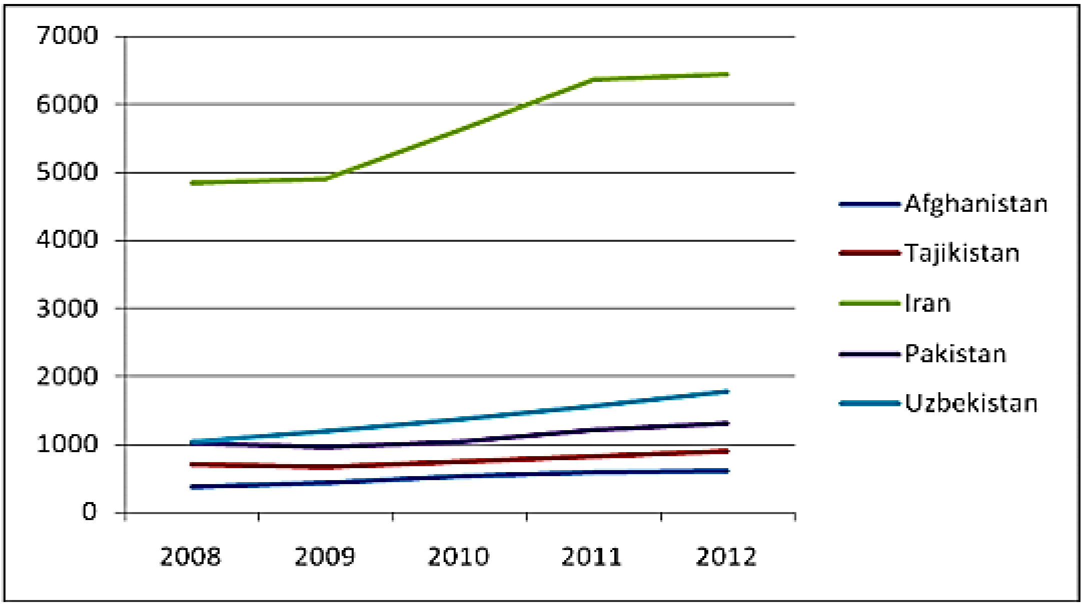

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

د افغانستان او دسيمی د هيوادونو کلنی اقتصادي ودی مقايسه(د۲۰۰۸ - ۲۰۱۲ کلونو ترمنځ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

که په تیروڅوکلونوکي دافغانستان کلنی ودي ته وکتل شي، نوښکاری چی دغه وده دزیات نوسان لرونکي وه چي دلیل یي مستقیماًهیوادته په مختلفوکلونوکي دمرستودبهیراومقدارپه اندازې پورې تړاوپیداکوي .لاندې جدول په بیلابیلوکلونوکي دهیواد داخلي ناخالص محصول دودی دنوسان څرنګوالی ښکاره کوي :

د افغانستان د GDP د ودی اندازه

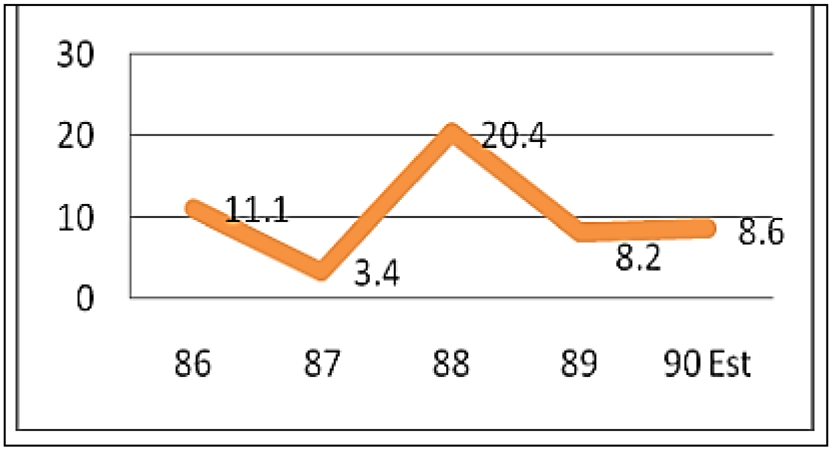

۱۳۹۰-۱۳۸۶ شمسی کلونه

سره له دې چې دسړي سرعایدپه ملي پرمختیایي ستراتیژي کي دیومشخص معیارپه توګه نه دی ټاکل شوی، خودبشري

انکشا ف شاخص(Human Development index) اودزریزي داهدافو(MDGs) لپاره یوله مهمومعیارونوڅخه شمیرل کیږي. .
ښکاره خبره ده چي دافغانستان اقتصادچي ترډیره حده دنړیوالومرستوپه مټ نوی غوړیدلی، دسړي سرعایدهم په مختلفووختونوکي دمرستودانداز ي له بدلونونو سره په موازي ډول بدلون موندلی ای، اوهمدغه دسړي سرعواید (PCI)زیاتره وخت دخلکو د ژوند دکچي دیوې نښي په توګه منل کیږي.

دخوښی خبره ده چي په تیره لسیزه کي دبشري انکشاف په برخه کي ډیرډپام وړپرمختګ رامنځته شوی اودبشري انکشاف شاخص چي دزریزي داهدافولپاره یومهم معیاروه له 0.25 څخه په ۲۰۰۲ کي تر 0.4 پورې په ۲۰۱۲ کال کي لوړشوی. همدارازدسړيسرعوایدواندازه په افغانستان کي دنړیوالي ټولني دهراړخیزومرستوله پیل څخه په دوامداره توګه مخ پرلوړیدوده اوپه ځانګړي ډول دملي ستراتیژی دپلي کیدلوپه دوره کي دسړي سرعایدوده لاپه زیاتیدوښکاري چي داپه کلي ډول دهیواد داقتصاد دغوړیداپه ماناده اولاندې جدول دغه حقیقت په ښکاره ډول بیانوي:

سړي سرناخالص عواید (ارقام په امریکائي ډالرو)

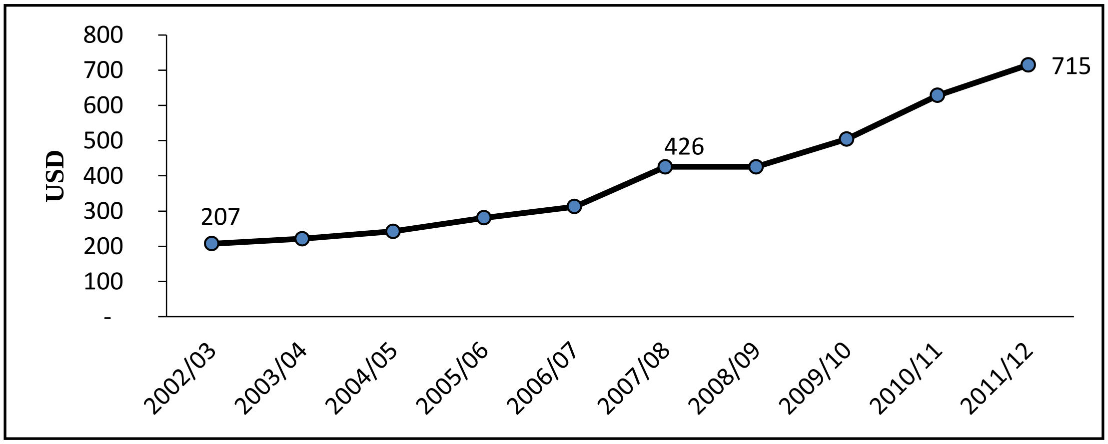

(c) ketabton.com: The Digital Library

Source: CSO (2012), Data from Department of National accounts.

دملي عایدترکیب اوسکتوري پرمختک :

دافغانستان د GDP درشدپه کلونوکي ترټولومهم سکتورونه دخدماتوسکتور،دزراعت سکتوراودصنعت سکتوردي . له دي جملي څخه دخدماتوسکتورترټولولوړه ونده لرله اوپه مقابل کي دصنعت سکتورونده کمه اونسبت نوروسکتورونوته يې لړوده لرله. لاندي جدول دملي توليدترکيب دسکتورونوپه تفکیک سره ښکاره کوي.

په (GDP) کې د سکتورونو دسلنی ونده

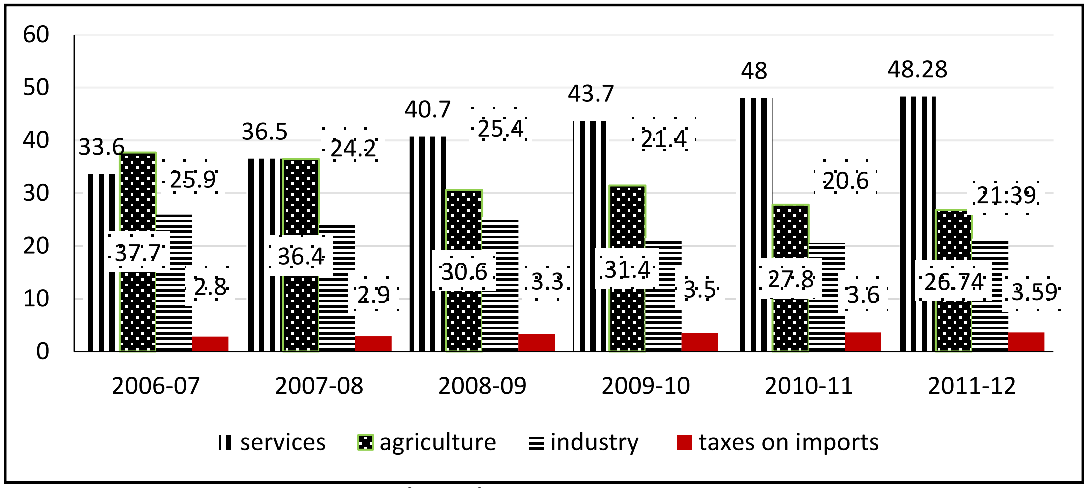

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

د افغانستان اقتصاد تر اوسه په کرنه پورې تړلی دی او د کرني سکتور د اقتصاد په وده ، د کاري فرصتونو په را منځته کولو ، د لوږې په کمولو ، د خوړو امنيت او مالی هوسايی کی مهم رول لوبوي. پورتني ارقام په خپله دا موضوع ثابتوی.

په سلنوکی له ا تیاڅخه زیات د هیواد نفوس او د نوي سلنه څخه زیات بیوزله خلک په کلیوالی سیمو کی ژوند کوی او کرنه ددوی په ژوندانه کی مهم رول لوبوي. د ساري په توګه په ۲۰۱۲/۲۰۱۱ میلادی کال کی کرنی د ۴۹ سلنی شاوخوا ټول کورنی عواید تامین کول . او د هیواد په سلوکی ۳۰ وګړو لپاره د عایداتو مهمه منبع وه . همدارنګه په کرنه کی ۴۰ سلنه د کار قوه موجوده ده . اګر چې دا د کار قوه ټوله ورځ په کرونده کی کار نه کوی د کار زمیني ، د ورځی معادل (FTE) د کرني په سکتور کې ۲،۵ – ۲،۷ میلیونه تخمین کیږي. او هغه کاري زميني چې د کرني له لاري په نورو اقتصادونو کی (لکه د غنمو ژرنده، اوړه کول، د کرنیزو موادو پروسس) جوړوی ، ۳،۲- ۳،۴ میلیون تخمین کیږی. یعنی د افغانستان اقتصاد کی په عجیب ډول یوشمیر نور اقتصادی فعالیتونو کرنی پوری تړلی دی.(ټول - وخت استخدام یا کار ګومارنه هغه ده چې یو وګړی په یوه کال کی اقلا له ۲۰۰ ورځوڅخه زیات په کار بوخت وی)

کرنه او کرنیز فعالیتونه به په افغانستان کی د مهمو کاري زمینو په توګه د راتلونکی لپاره هم پاتي شي. او د کاري زمینو د برابرولو لپاره به یوه ښه هیله واوسي .که څه هم په ۲۰۱۲/ ۲۰۱۳ میلادی کال کی د جګړو څخه د وروسته بیا رغونه کی خدمتونه د ۵۳،۳ سلنه ناخالص تولید تر ستونی تیر کړي و. خدمتونه په پراخه اندازه په خپل لومرنی حالت باندی پاتي شول ، د عمده او پرچون د خدمتونو په توګه ، ترانسپورت او دولتی خدمتونو په ضعیف شکل وجود درلود. د خدمتونو په سکتور کی د کاري زمینی اوسنی حالت د ګواښ سره مخامخ دی. څکه چې وړاندوینه کیږی چې د نړیوالو مرستو په غوځیدو سره به ددی سکتور د تقاضا اندازه هم لږه شی ، د تولید سکتور یو فعال سکتور نه دی او په ناخالص تولید کی لږه اندازه برخه (۱۲،۸سلنه) لری په واقعیت کی د ودې په بهیر کی تولیدی سکتورونو او له هغی جملی کرنی دومره څرګند نقش په تیره لسیزه کی نه درلود، لکه هغو مره بالقوه پوتانسشیل چې لری، یعنی موږ د کرنی سکتور څخه په مراتبو اوچت عاید ترلاسه کولای شو. داسی نه ښکاری چې د کانی منابعو را ایستل به د کار د زمینی ، که مسلکي او یا نیمه مسلکی واوسی ، د پاره ښه فرصت تیار کړي، څوکرنه به تر څو نورو کلونو پوری هم ګڼ شمیر نفوس د ټول وخت لپاره په کار وګومارلی شی. دکرنی د فعلی اهمیت په هکله بیا هم لاندی جدولونه وګورئ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سکتور برخه د اصلی ناخالص داخلی تولید په رشد کي (دفیصدی په اساس)

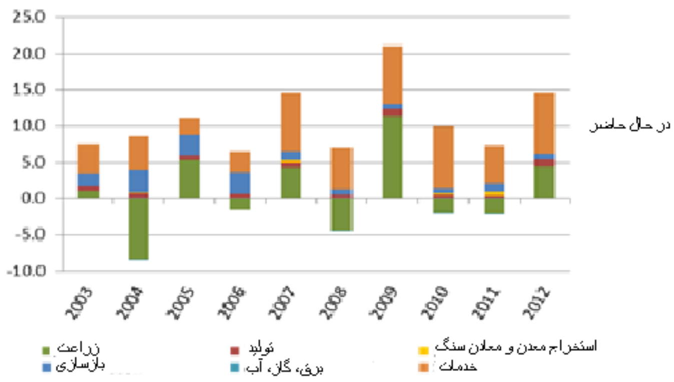

د ارزښت زیاتیدو کی د سکتورونو سهمونه

	2002 - 2003	2006 - 2007	2012 - 2013
کرنه	38.5	29.2	24.6
صنعت	23.7	28.8	21.8
تولید	18.7	16.7	12.8
کانونوایستل	0.1	0.4	1. 0
بیا رغونه	4.8	11.6	8. 0
نور صنایع	0.1	0.2	0.1
خدمتونه	37.8	41.9	53.5

منبع: احصائیه مرکزی اداره

د افغانستان د اقتصاد په جوړښت کي په بدلون برسیره، کرنه د اقتصادی ودي د یوه ستر عامل په توګه پاتي کیري . په ۲۰۱۲ کال کي کرنه د ۸،۳ سلنه تولیدي ناخالص ودي د نیمي ځخه زیاته برخه تشکیلوله. په ۲۰۱۲ کال کی د اوبو او هوا شرایط د کرني د پاره ډیر مناسب و او د ډیرو محصولاتو سبب شو. په کرنه پوری قوي تړلتیا هم دا په ډاګه کوي چی ځنګه داقتصادی وده ډیره ماتیدونکی او دوام نه لرونکی ده.

په بهرنی سوداګری کی هم په زغرده ویلای شو چی د افغانستان زیاتره تولید (نږدي ۹۰ سلنه) او د دي هیواد زیاتره صادرات په کرنه پوري تړلي دي. رسمی ارقام په ډاګه کوی چی صادرات زیاتره مغزباب (چهارمغز،بادام،پسته) او وچي میوې(ممیز، کشته) او نور د کرنی ځخه تر لاسه شوی توکی او غالی په ۲۰۱۲ / ۲۰۱۳ میلادی کال کي تر ۵،۵ سلنه ناخالص تولید تشکیلاو . د تریاکو نه ثبت شوی زیات صادرات ۷-۸ سلنه پوري د کورنی تولید ناخالص برخه جوړوله(اما دتور اقتصاد یا غیر قانونی فعالیت برخه ده) .

شکل 2: د ناخالص داخلی حقیقی تولید او سکتورونو وده

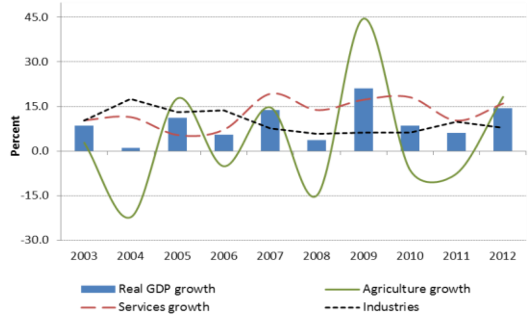

منبع: د احصای مرکزی اداری معلومات

شکل 3: د ناخالص داخلی حقیقی تولید او خصوصی فی واحدمصرف

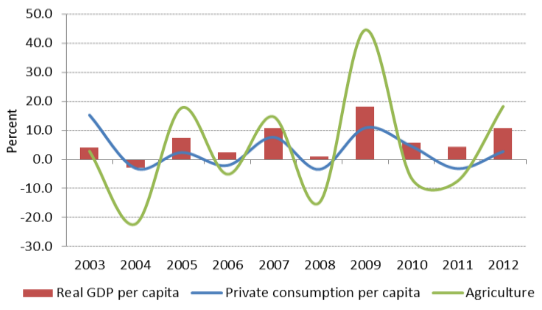

منبع: داحصائی د مرکزی اداری ارقام

د زراعت سکتور د افغانستان په اقتصاد او هم د خلکو په ژوند کي مهم رول لري ، د هیواد تقریباً ۷۵ سلنه خلک په همدي سکتور کي په سیده توګه بوخت دي او د ژوند زیاتره اړتیاوې د همدې سکتورځخه په مستقیمه او غیر مستقیمه توګه پوره کوي. په تیرو کلونو کي د **زراعت** سکتور هم په زیاته اندازه نوساني (له لوړو ژورو ډکه) وده لرله، چي له منفي ځخه تر مثبت ۴۰ سلني پوري رسیدله ، د نورو دلایلو سره سره د هیواد د زراعت سکتور په زیاته اندازه د اقلیمي شرایطو ځخه اغیزمن ده، یعنی کلنی اروښت، اقلیمی ناځاپي پیښي او نور طبیعي عوامل په کرنیزو حاصلاتو د پام وړ تاثیر لري.په دي دلایلو سره د زراعت سکتور په هیواد کي د دوامداره پرمختګ او له بیوزلی سره د مبارزې په لاره کي خورا مهم رول لري او داسي پالیسیو ته اړتیا لیدل کیده چي په پایله کي یي دا سکتور پرته له نوسانه په متداومه توګه پرمختګ وکړي، ترڅو له یوي خوا په هیواد کي خاصتاً په دي سکتور کي تش ظرفیتونه، چي بنه پریمانه دی، په کار اچول شي واي او له بلي خوا یو زیات شمیرهیوادوال چي بیکاره او دبیوزلی تر کرښی لاندي وو، په کار بوخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

او له د بیوزلی له کربښي پورته شوی وای، خو له بده مرغه دی برخه کی لازم کار ونشو، دهیواد دیبلابیلو ولایاتو تر ټولو ښی کرنیزی ځمکی تر غیر زراعتی استعمال لاندی راغلی یا هم زوررو، پخوانیو ټوپکوالو او قوماندانانو غصب کړی. اوسمهال دغه سکتور له ګنو ستونزو سره مخ ده چي له هغي جملي څخه د مدیریت ، زیربنا ، مالي وسایلواواغیزمنوپالیسیو او مقرراتو کموالی یا نشتوالی تر ټولو زیاتي د پام وړ دي .

د کرني دسکتور تولید (ارقام په زر ټنو)

کرنیز توکي	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
ټول حبوبات	4459	5530	3646	6313	5715	2978
کچالو او جغندر	303	313.738	393.316	318.9	261.2	21.672
Nuts	53.35	81.374	51.66	96.202	75.6	17.986
پنبه	32	35.051	35	42.872	33	33

دافغانستان احصائیو کلنیو څخه (2007- 2012)

د کرنی سکتور نه یواځي د یو عنعنوي سکتور په حیث د پام وړ سکتور ګڼل کیږي بلکي، د غذائي مصونیت په برخه کي هم یو له ستراتیژیکولومړیتوبونو څخه شمیرل کیږي ، د تیرو کلونو رسمي ارقام په ځانګړي ډول د غنمو د تولید او تورید په هکله یو څه پرمختګ څرګند شوي چي په لاندې جدول کي د داخلي تولید او وارداتو ارقام د کلونو په تفکیک سره ښودل شوي پورتنی حقیقت بیانوي :

د غنمو تولید او تورید (میلیون ټنه)

دافغانستان احصائیو کلنیو څخه(2008 to 2012)

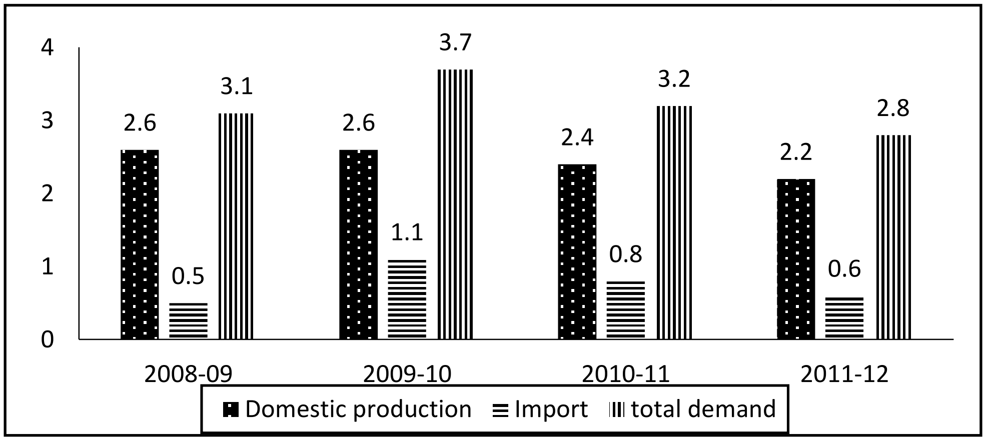

لکه څنګه چي په لاندي شکل کي لیدلکیري په تیرو څو کلونو کي د خدماتو سکتور نسبت نورو ټولو سکتورونو ته ډیره بیرنی وده لرله او اوسمهال د **هیواد** په ملي عوایدو کي تر ټولو د لوړي فیصدی لرونکی سکتور دی .

د GDP ترکیب د ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۸۹ پوري . (ارقام په میلیون افغانیو)

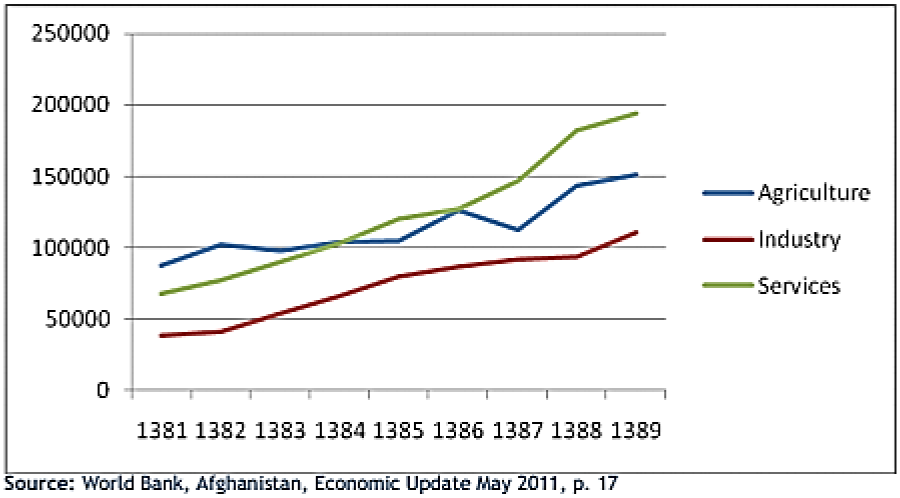

Source: World Bank, Afghanistan, Economic Update May 2011, p. 17

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چې ليدل کيږي، د ملی پرمختيايی ستراتيژی په پرتله د کرنی په برخه کی د افغانستان د لومړنيو پنځه کلنو پلانونه محتوا ډيره دقيقه اوعينی وه. مثلا دافغانستان لومړنی پينځه کلن پلان کی د کرنی لپاره لاندی تدابير په نظر کيوو:

- ددولتی فارمونو جوړول او نويو کرنيزو ځمکو ته د اوبو رسول .
- د پيله وری او شاتو د مچيو د روزني پرمختيا.
- د ځنګلونو ساتنه او پراختيا.
- د فني زراعتي پرسونلونو روزنه او د تحقيقاتی مرکزونو جوړول.
- د زراعتي تخنيک رواجول او د کرنيزو امراضو او آفاتو په ضد مبارزه.
- د تخمونو اصلاح کول د څارويو د روزني پراختيا.

په لومړي پنځه کلن پلان کي له کرني سره يو ځای د هلمند د ناوې پراختيا پروژې او د کليو د پراختيا د رياست پروژه هم په نظر کې نيول شوې وه، چې ۱،۳ مليارده افغانی بودجه ورته په پام کې نيول شوې وه، خو عملاً ۹۶۶ ميليونه افغانی چمتو شوې وې، واقعي انکشافي مصارف پورتنيو درېيو برخو کې ۴۲۱ ميليونه افغانۍ وې.
د کرنې د وزارت امريکايي متخصصينو د لومړي پنځه کلن پلان اول دوه کلونه د (پروګرام سبز ساختن) يا د شنې ساحې د پراختيا لپاره جلا کړل او په نورو دريو کلونو کې د کرنيز ترويج لپاره کار وشو. د ۱۳۳۵ – ۱۳۴۰ پلان په ترڅ کې ۲۱۱ ترويجي مرکزونه جوړ شول حال دا چې په ټول افغانستان کې ۴۴ زره کلي وو. په ډاګه ښکاري چې دغه مرکزونه د ټولو کليو لپاره کافي نه وو. په پلان کې ۸۰،۶ ميليونه افغانی د نوښتګرو بزګرانو د تشويق په خاطر په پام کې نيول شوې وې، چې مستحقو د هقانانو ته ورکړل شوې د دغه پلان په ترڅ کې د غنمو ۷۸۰۰ ټنه اصلاح شوي تخم بزګرانو ته ورکړل شو. همدارنګه ۵۱ زره نوي نيالګي کينول شول چې د شنه کولو تر پروګرام لاندې عملي شو. د يوې نتيجې په توګه ويلای شو چې لومړنی پنځه کلن پروګرام ښه پلان و. خو صرف د کرنې د وزارت او د دولتي پروژو په حدود کې عملي شو. د حکومت له ساحې بهر د ټول هيواد د کرنې په سکټور ډېر موثر ثابت نه شو، نو ځکه د خلکو په تيره بيا د کليوالي سيمو د اوسيدونکو د ژوند په سطح کې هغومره ژور بدلون رانغی لکه توقع يی چې کيدهو دا ځکه چې ډېر لګښت په زير بنايی چارو لکه د بريښنا دفابرکو، سړکونو او د ښاری تاسيساتو برخه کی وشول، اما بيا هم وضعيت نسبی مثبت وکوند او لا هم د بدلون موندلو په حال کی و. تر ټولو يوه ګټوره دولتی پروژه چې احداث او بهره برداری ته وسپارل شوه، هغه د ننګرهار د ناوی د پراختيا پروژه وه چې څلور ميکانيزه زراعتی فارمونه پکی جوړ شول، دغه پروژه هم زود ثمره نه وه، بلکی ثمر او حاصل او د حاصل عوايد يی په لسم، پينځلسم کال ددولت عوايدو کی وليدل شول، چې د ۴۰۰۰ شاوخوا کسان هم پکی استخدام (دکار موندنی فوق العاده ښه فرصت) او هر فارم د ستروسو د ميوو د توليد ترڅنګ، د سبو توليد، د غلو-دانو توليد، سيلو، ښوونځی، کلنيک، سينما او ميکانيزه يونټونه، د اوسيدو کورونه او نور ضروری تاسيسات او دمالداری برخی لرلی. سره له دی چې دا هم دولتی پروژه وه، خو د ۳۰۰۰هکتاره شاوخوا شخصی زراعتی ځمکو ته يی هم اوبه برابری کړی او د تکنالوژی ترويج کی يی مهم رول ولوباو. له دی پرته دغی پروژی ګڼ شمير ماهر تخنيکی پرسونل وروزل چې د خصوصی سکتور برخه کی يی رول ډير مهم و. البته ددغی پروژی لړ برخه لومړنی پينځه کلن پلان کی او نوری برخی يی په نورو پلانون کی تکميل شوی. دا اصلا د اوبو لګولو يوه مجتمع وه چې د بريښنا د توليد، تخنيکی ورکشاپونو، زراعتی تاسيساتو ، ترانسبورت د ځمکی او خاوری د اصلاح او دکرنيزو علمی څيړنو برخی يی هم درلودی.
حال دا چې د ملی پرمختيايی ستراتيژی د تطبيق د کلونو په ترڅ کی د کرنی ، مالدرای او اوبو لګولو په برخه کی هيڅ

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې يوه لويه مجتمع او اغيزمه پروژه موجوده نه وه او نه هم دومره اجراات وشول، چې مختلف اهداف (د استخدام لازم فرصتونه، ددولت دوعوايدو لوړول، د تکنالوژی ترويج او نور) يې درلودای.

د کرنې سکتور په دوهم پنځه کلن پلان کې

په دوهم پنځه کلن پلان کې د کرنې د سکتور په ډګر کې مهم اهداف په لاندې توګه ټاکل شوي وو.

- ✓ د بيلابيلو زراعتي او اختصاصي پروژو عملي کول او د عامه تغذيي ښه کول.
- ✓ د صنايعو لپاره د خامو موادو چمتو کول.
- ✓ په کرنيزو صادراتو کې زياتوالی راوستل.

دغه پلان له ۱۳۴۱- ۱۳۴۵ ش کال پورې دوام وکړ چې په هغه کې ۲۲ مهمې زراعتي پروژې شاملې وې. د ۳۲۴۲ تنو نويو مامورينو استخدام هم پکې شامل و دغه شميره استخدام د معارف او ماليې له وزارت څخه وروسته په دريم کميت کې شميرل کيده.

د مهمو پروژو نومونه دا وو:

اوبه لګول او د خاورې سروې، د کيمياوي سرو تطبيق، د ماشين الاتو واردول، ترويجي او نمايشي قطعات، د ځنګلونو او ميوه لرونکو ونو پراختيا، د وريو پيله وری او مچيو په توليد کې زياتوالی، د بوټو او څارويو ساتنه، د محتوا له پلوه يې له لومړني پنځه کلن پلان سره توپير نه درلود. د ټولو ولايتونو په پرتله په پکتيا، ننګرهار او هلمند کې ډير کار وشو په ۱۳۴۸ کال کی وچکالي پيښه وشوه نو دولت مجبور شو چې د پلان په دوو وروستيو کلونو کی زياته انکشافي بودجه د څاګانو کيندلو ته ورکړي خو د څاګانو کيندلو هيڅکله غوره نتيجه نه ده ورکړې بلکې غوره نتيجه د سيندونو روانو اوبو لپاره د بندونو په جوړولو کې وه، خو په تيره بيا د پنج، آمو او هريرود په سيندونو کومې پروژې عملي نه شوې په مجموع کې د اوبو لګولو په سکتور کې صرف د کابل پرسيند په هلمند سيند او ډير لږ د وردکو ولايت کې په سيندونو باندې پروژې عملي شوې. د وچکالی او د دولت د اقتصادي ضعف او يو شمير فني ستونزو له کبله د دوهم پنځه کلن پلان يو شمير پروژې دريم پنځه کلن پلان ته وليږدول شوې. صنعتي پروژې عموما د هيواد په شمال کې پلي شوې لکه په بغلان، جوزجان، بلخ او کندوز کې. د افغانستان د شاهی دولت د لومړنيو پنځه کلنو پلانونو تحليل او ارزيابی وښووده چی نه يوائې دا چی دکرنی توليداو کی زياتوالی راغی، بلکی ګڼ شمير دولتی فارمونه هم تاسيس شول، ورپسی د افغانستان د لومړنی جوهوری نظام اوه کلن پلان کی هم د کرنی سکتور ٖ مالداری او اوبو لګولو برخو ته ديره پاملرنه وشوه . د هغه مهال وضعيت ښودله چې په ۱۳۵۴ ل. کال کی د هيواد د ټول نفوس په سلوکی ۷۰-۸۰ وګړی به کرنه کی بوخت وو. لکه د ۱۳۳۵ – ۱۳۵۱ کلونو په شان د اوه کلن پلان ۱۳۵۵ – ۱۳۶۲ کلونو کی هم کرنې د هيواد په سوداګرۍ او ملي توليد کې لوی ارزښت درلود، نو ځکه په اوه کلن پرمختيايي پلان کې ورته لومړيتوب ورکړل شو. په دغه پلان کې اوبو، خاورې تخمونو او کرنيز تخنيک ته ډيره پاملرنه شوې وه. د دغه پلان لپاره تحليل شويو ارقامو ښودله چې په هيواد کې ۴۴۴۲،۶ زره هکتاره کرنيزه ځمکه وه، چې له هغې جملې څخه ۲۲۲۹،۳ زره هکتاره يعنې ۵۲،۴ ٪ آبي او ۲۱۱۳ زره هکتاره يعنې ۴۷،۶ ٪ يې للمي زراعتي ځمکه وه للمي ځمکه کې يوائې غنم او وربشې کرل کيدای شي. ځنګلونه او څړځايونه ۵۶،۶ ميليون هکتاره ښودل شوي وو. چې په دې کی ۱،۹ ميليون هکتاره ځنګلونه او ۵۴،۷ ميليون هکتاره څړځايونه وو. د زراعتي ځمکو په سلو کی ۶۳ يې حبوبات او د حبوباتو په ډله کې په سلو کی ۶۹ يې يوائې غنم وو. خاورې د عضوي موادو له پلوه ضعيفې ارزيابي شوې وې او زراعتي امراض او د اوبو رسولو د شبکو د عنعنوي سيستم رواج د دهقانانو لويه ستونزه وه. د کوپراتيفونو نشتوالی او د زراعتي محصولاتو د انتقال لپاره د سړکونو نشتوالی لوی کمبود و چې بايد په پلان کې ورته تدابير سنجول شوي وای او د لومړني جمهوري نظام په اوه کلن پلان کې لاندې عمده زراعتي اهداف ټاکل شوي وو:

- **د ملي عايد د لوړولو په خاطر د کرنيزو محصولاتو زياتول.**
- **د خوراکي موادو او صنعتي خامو توکو د حجم زياتول.**
- **د کرنيزو توليداتو د صادراتو له طريقه د اسعاري عوايدو لوړول او په کرنيز موادو د متکي وارداتو تعويض.**
- **د بزګرانو د ژوند ښه کول او د عايد په وېش کې د نا انډولی له منځه وړلو په خاطر د دولت د عايد زياتول.**

(c) ketabton.com: The Digital Library

- په ټولو کرنیزو تولیداتو کې د غنمو زیات تولید خوراکي لومړنیو توکیو ته د خلکو ډیره زیاته اړتیا ښکاره کوي د دغه پلان د تحقق په نتیجه کې لاندې زیاتوالی تر سترګو کیږي.

لاندې جدول پنځه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د یو شمیر زراعتي تولیداتو د زیاتوالي سلنه:

ګڼه	محصولات	۱۳۵۴	۱۳۶۱	د بدلون سلنه
۱	غنم	۲۸۵۰	۳۵۰۰	۳۳
۲	جوار	۷۸۰	۹۵۰	۲۲
۳	وربشې	۳۸۴	۴۷۰	۲۲،۴
۴	صنعتي بوټي			
۵	پنبه	۱۶۰	۳۵۰	۱۱۹
۶	چغندر	۱۰۰	۳۵۰	۲۵۰
۷	ګنې	۶۰	۱۶۰	۱۶۷
۸	تیلي بوټي	۴۰	۶۰	۵۰
۹	سابه	۷۲۰	۱۱۵۲	۶۰
۱۰	میوې	۸۸۰	۱۱۷۰	۳۳

لکه چې ارقام څرګندوي ترټولو زیات بدلون په صنعتي بوټو (پنبه، ګنیو او چغندرو) کې لیدل کیږي د دې معنا داده چې دولت غوښتل صنایع تقویه کړي خو میوې چې یو مهم صادراتي قلم وو نسبتا لږ تغیر کړی تر ټولو لږ بدلون په جوارو کې تر سترګو کیږي.

د اوه کلن پلان د دریو انتخابي کلونو په ترڅ کې د یو شمیر کرنیزو تولیداتو د تولید اندازه:

	شاخصونه	کلونه ۱۳۵۴	۱۳۵۵	۱۳۵۶	د حقیقي تو لیداتو زیاتوالی یا کمښت په ۱۳۵۵ کال کې د ۱۳۵۴ د کال پر اساس
حبوبات	غنم	۲۸۵۰	۲۵۳۶	۲۶۵۲	۴۵،۸
	جوار	۷۸۰	۸۰۰	۷۸۰	۵،۴۹
	وربشې	۳۸۴	۴۰۰	۳۰۰	۰،۷۵
	وریجې	۴۳۵	۴۴۸	۴۰۰	۰،۹
	نور حبوبات	۳۲	۴۰	۳۵	۰،۸۸
	د حبوباتو مجموع	۴۴۸۱	۴۶۵۲	۴۱۴۷	۰
صنعتي بوټي	پنبه	۱۶۰	۱۰۶	۱۳۶،۵	۰،۸۸
	چغندر	۱۰۰	۹۰،۶۶	۹۷	۱،۷
	ګنې	۶۰	۶۸،۱	۶۴	۰،۹۴

(c) ketabton.com: The Digital Library

	ټول صنعتي بوټي	۳۲۰	۳۳۳۸	۲۹۷۰	۰،۹۴
	کرنیز بوټي	۴۰	۶۲	۳۶	۰،۵۸
	آبي او للمي				
	فالیز کاري	۷۲۰	۶۱۸،۲	۶۶۰	۰،۷۹
	کچــــــــــالو	۱۹۴،۵	۳۵۴	۲۰۰	۰،۵۷
					۰،۷۷
سابه	میوې	۸۸۰	۹۰۰	۶۹۲	۰،۹۱
	انګور	۴۲۰	۴۷۱	۵۳۰	۱
	نور بوټي	۳۷۵	۴۱۵	۵۸۱	۱،۴

سرچینه: پوهاند حمیدالله امین، جغرافیه زراعتی افغانستان اودوکتورمحمدعلم اسحاقزی، تحلیل وارزیابی پلانهای انکشافی و تثبیت....

همدارنګه د مالدارۍ په برخه کې چې د کرنې یوه برخه وه او د مالدارۍ وده له کرنې سره په مستقیمه اړیکه کې ارزیابی شوی وه مهم تدابیر په پام کی وو: د اوه کلن پرمختیایی پلان په ترڅ کی د حیوانی تولیداتو ارزښت د ملي نا خالص محصول په سلو کې ۱۸ برخه جوړوله. له اوه کلن پلان څخه مخکې په ۱۳۵۴ هـ ش کال کې د مالدارۍ محصولاتو د صادراتو له امله د ټولو اسعاري عوایدو په سلو کې ۳۰ – ۳۵ برخه جوړوله. مالدارۍ ډیره عنعنوي بڼه درلوده نو ځکه دولت د یو شمیر حیواني کلینیکونو جوړولو، د څړځایونو د اصلاح او د مالدارانو د معلوماتو د زیاتولو او ترویجي پروګرامونو پراخولو ته په پلان کې ځای ورکړ. ډیره مهمه خبره دا وه چې دغه ارقام او تحلیلونه د باور وړ او کره وو.

د اوبو لګولو چارې:

د ۱۳۵۵ – ۱۳۶۲ اوه کلن پرمختیایي پلان په ترڅ کې د اوبو لګولو د چارو بنه کول د کرنې او مالدارۍ د ترقی بنسټ وبلل شو. له دې امله چې د وربښت منځنی حد په کال کې صرف ۲۹۴،۷ میلي متره اټکل شو او دغه اندازه وربښت د ونو - بوټو لپاره کافي نه دی، نو باید د اوبو لګولو یو سیستم چې د ابیارۍ له شبکو څخه جوړوي په پام کې نیول شوی وای. د دې مقصد لپاره دولت په اوه کلن پلان کې د اوبو لګولو لاندنی شبکې او پروژې په نظر کې نیولې وې. دغه برخې په دریو کټګوریو ویشل شوې وې:

الف: لویې پروژې:

۱. د خوش تیپې کانال او د واټر پمپ سټیشن.

۲. د کوکچې د اوبو لګولو جوړښت.

۳. د فراه رود پرمختیایي پروژه.

۴. د هریرود د اوبو لګولو د سیستم پرمختیا.

۵. د کیلګي د برېښنا او د اوبو ذخیرې د بند پروژه.

۶. د بلخ په سیند باندې د چشمه شفا د اوبو د ذخیرې د بند مطالعه او جوړول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۷. د پنجشیر د بند پروژه.

ب: کوچنۍ او متوسطې پروژې:

۱. د غزني د سرده د اوبو لګولو پروژه.

۲. د پروان د اوبو لګولو پروژه.

۳. د کندز خان آباد د اوبو لګولو د اصلاح پروژه.

۴. د چهاردرې د ګورکان بریښنا او اوبو لګولو د پرمختیا د اصلاح پروژه.

۵. د غوربند پروژه.

۶. د بدخشان د سنګ سهر د اوبو لګولو پروژه.

۷. د ننګرهار د کامې د اوبو لګولو پروژه.

۸. د لغمان د نهر کریم د اوبو لګولو پروژه.

۹. د میدان وردک د خروار د سیمې د کوړ چنار د اوبو لګولو د سیستم اصلاح.

۱۰. د پنج د سیند د غاړو استحکام.

۱۱. د نیمروز او هلمند د حوزې د اوبو لګولو د سیستم انکشاف.

ج: د یو شمیر بندونو او نهرونو ترمیم او اصلاح.

۱. د بند سراج د بند جوړول او د مربوطه کانالونو کانالونو اصلاح.

۲. د کجکي د پرچاوې د دروازو ترمیم.

۳. د کجکي د لویدیځ برخې د پروژې ترمیم.

۴. د کوز درویشان د کانال غځول.

۵. د آلوباغ د بند د ذخیرې جوړول.

۶. د کمال خان د بند ترمیم او د سیلاو د کنټرول د سیستم ښه کول.

۷. په هلمند کې د خوابګاه د بند جوړول.

۸. د نیمروز د سیند بند.

۹. د نهر لشکري د اوبو رسولو شبکه.

د دغو پروژو د تطبیق اهداف په لاندې تــــــــــــــــــــــوګه وو:

I. د اوبو او خاورې د منابعو د متوازن انکشاف او د کرنې، مالدارۍ، صنعت، او د بریښنا د انرژي د سکتورونو وده.

II. د نا مساعده اقلیم د ناوړه اغیزو کمول، د موسمي سیندونو څخه استفاده، د سیلاونو د تخریب مخنیوی، د وچکالۍ په اړوند د تدابیرو نیول او د زراعتي تنوع رامنځته کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

III. **اوبه د هیواد مهمه منبع بلل شوې وه نو د ځمکي لاندې او د ځمکې په سر اوبو څخه د غوره استفادې امکان برابرول او د اوبو د منابعو ډیره ښه اداره او تنظیم.**

IV. **د اوبو لګولو د لویو او منځنیو پروژو په کار اچولو له لارې د استخدام د کچې لوړول.**

د افغانستان په اوه کلن پلان کې زیاته اندازه مالي منابع د اوبو لګولو زیربنایي پرمختیا پروژو ته ورکړل شوې و. د ټولې پانګې اچونې په سلو کې ۱۸،۲ یعنې ۳۲ میلیونه افغانی د اوبو لګولو پروژو ته ورکړل شـــــــــــــوې وې.

په دی توګه که چیری یوه مقایسه ترسره شی، زموږ تیر پلانونه تر ملی پرمختیایی ستراتیژۍ ډیر دقیق، پّه علمی میتودولوژۍ ولاړ، له واقعیتونو سره برابر، د نتایجولرونکی، د غوره اهدافو درلودونکی او منسجم وو.

بیوزلی سره مبارزه

افغانستان د اوسنی نړۍ د وروسته پاتي هیوادونو له ډلې څخه دې چې د سړي سر کم عاید او د زیاتره خلکو لپاره د ژوند ټیټه کچه لري . د هیواد تقریباً ۳۶ سلنه خلک د بیوزلی تر کرښی لاندې ژوند تیروي او وروستی سروې ګاني ښکاره کوي چي په هیواد کي هر ډول اقتصادي ناوړه بدلون او ځپه به له ۵۰ سلني زیات وګړی د بیوزلی تر کرښی لاندې ټیل وهي چي د دی حالت مخنیوی د ډاډمنو او د اوږد مهاله اغیزلرونکوپالیسیو او د کارنده اقداماتو غوښتنه کوي . د (NRVA) د سروې د معلوماتو له مخې د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ د تطبیق په کلونو کي د فقر کچه د هیواد په سطح نده راښکته شوي او اوس هم د هیواد زیاتره نفوس ، په تیره بیا کلیوال او کوچیان له بیوزلی سره لاس او ګریوان دي :

د (NRVA) د سروې په کلونو کي په هیواد کي د بیوزلی کچه

کال	۲۰۰۷_۲۰۰۸	۲۰۱۱_۲۰۱۲
د بیوزلی کچه	٪ ۳۶،۳	۳۶،۵٪

Source: NRVA – 2011 -2012

لاندې جدول په هیواد کي د فقرترینډ یا میلان ښکاره کوي او په ملي کچه همدا راز د زون په کچه او د کلیوالو او ښاري سیمو په تفکیک سره د فقر کچه ښکاره کوي. لکه څنګه چي ښکاری، د هیواد په کچه له فقر سره د مبارزې هڅو کومه د پام وړ نتیجه نه لرله او **هیواد** لا هم د بهرنیو مرستو او پرله پسی کلونو په تیریدو سره د فقر په هماغه کچه کې دی، چی پخوا و . په دې مانا چي په هیواد کي د شوو مرستو او پلي شویو پروژو څخه په زیاته اندازه عامو خلکو ته ګټه نده رسیدلی او د هیواد په کچه پانګه د یوې خاصي طبقي په لاسونو کي غورځیدلی ده .

(۱۴)جدول : دفقر د فیصدي کچه او میلان د هیواد ،زون او اوسیدنځای په ښودلو سره

(c) ketabton.com: The Digital Library

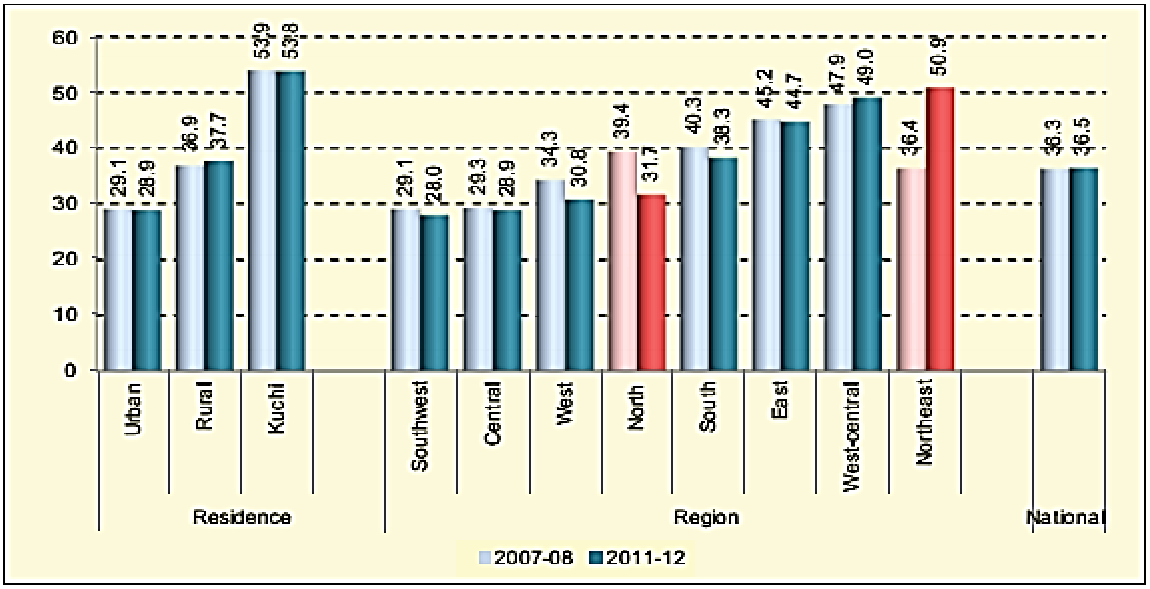

له پورتني تحليل څخه معلوميږي چي په تيرو كلونو كي د فقر كچه نه ده راښكته شوي او په دي لار كي ډير پرمختګ نه ده شوي چي عمده دليل يي د استخدام د فرصتونو كموالى ښودل شوي ، حال دا جى مونږ داسى فرصتونه لرل او اوس يى هم لرو.

ښوونه او روزنه او دنارينه وو او ښځينه وو ونډه

د ښووني اوروزني اوپه هغي كي دنارينه اوښځينه وو د ونډي په هكله د(NRVA) دسروېګانومقايسوي ارقام په لاندي شكل كي ښودل شوي،لكه څنګه چي ښكاري د ۲۰۱۰ كال لپاره ټاكل شوي وه، چي ۶۰ ٪ نجوني او ۷۰٪ هلكان به په**ابتدائيه** زده كړوكي داخليږي، خو لاهم دغه هدف ندى ترلاسه شوي، بياهم په وروستى كال كى نظر ۲۰۰۸ كال ته يوښكاره بدلون رامنځته شوي دى. . همدارازدغه دواړه شكلونه په مقايسوي ډول ښكاره كوي چي نظرابتدائيه زدكړوته په ثانوى زده كړوكي يوچټک زياتوالى راغلى چي ښي خواته شكل دغه حقيقت ښكاره كوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

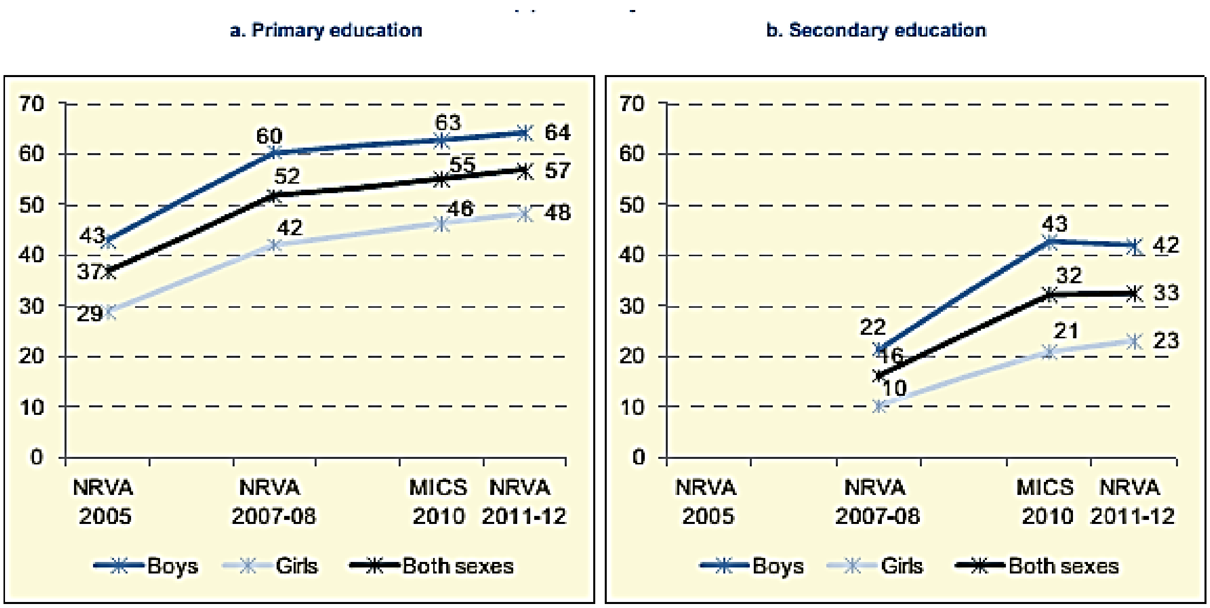

د لومړنيو او ثانوی زده کړو کې د جنسيت په تفکيک سره د داخلي کچه

معارف ته دلاسرسي اوددخول دکچې دکموالي لپاره دګنودلايلوسره سره يوهم دزده کړومرکزونواوښوونځيوته لاسرسي ښودل کيږي. که چيرې دغه اسانتياوې تولوهيوادوالوته برابرې شي نبايي په معارف کې دهلکانواونجونودګډون کچه تاکلي هدف ته ډيرهنږدې شي. لاندې شکل کې داوسيدني دسيموپه تفکيک سره په هرودوکيلومترکي دښوونځيواومعارف اسانتياوودموجوديت اولاسرسي کچه ښکاره کوي
.

د اوسيدنځای او جنسيت په تفکيک په هرو ۲کيلومتروکي دمعارف لومړنيو اسانتياوودموجوديت اولاسرسي کچه

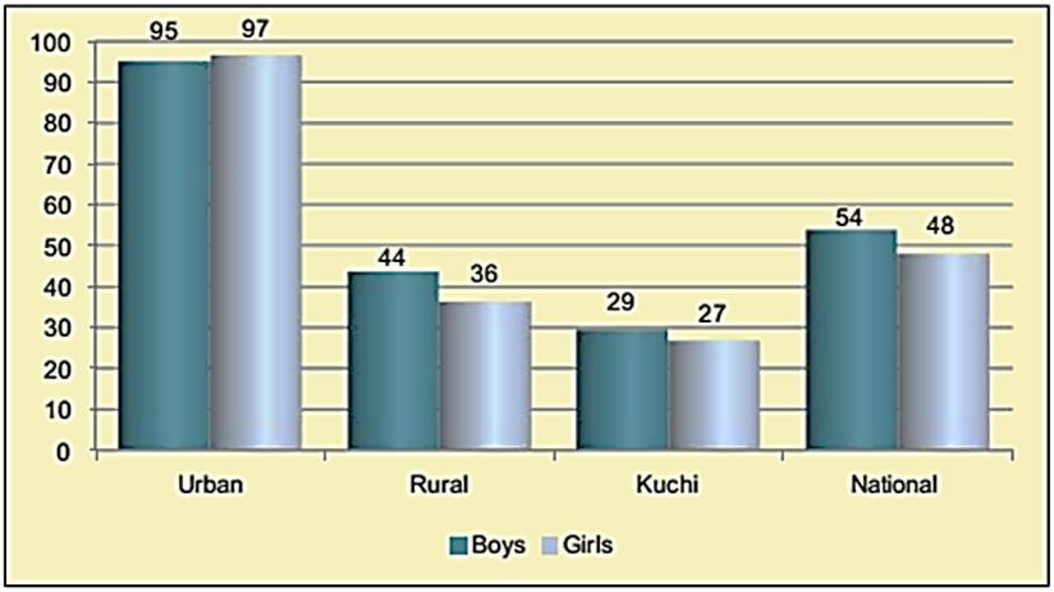

Source: NRVA, 2011-2012 report

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز لاندې جدول د هیواد په کچه د ثانوي ښوونې د ترټولو نږدې اسانتیاوو کچه ښکاره کوي چې د دې ارقامو له مخې هغه ښوونیزې اسانتیاوې چې د صفر او دوه کیلو مترو په فاصله کې دی، نسبت نورو ته زیاتې دې .

Province	Boys' lower secondary education				Girls' lower secondary education			
	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total	0-2 km.	3-5 km.	6 or more km.	Total
National	1,683	576	846	3,106	1,541	466	1,136	3,143

دثانوي زده کړودمرکزونو څخه د زده کوونکو واټن (ارقام په ۱۰۰۰)

سرچینه : NRVA 2011-2012

د د زده کړو او ظرفیتونو په اوچتولو کی زموږ ستونزه او نیمګړتیا دا وه چی موږ مسلکی ، تخنیکی او حرفوی برخو ته لازمه توجه ونه کړه، مثلا د حقوقو اوسیاسی علومو د لسو تنو فارغانو په وړاندی مو یو برمه کار، خراط یا د تیلیفون ماهر ونسو روزلای، د ادبیاتو د لسو تنو فارغانو په وړاندی مو یو نرسری روزونکی، یو د ځنګلونو ساتونکی، یو د نساجی ماهر، یو پیله ور، یو د وریښمو د چنجیو کارګر، یو دشاتو د مچیو کارګر ونشو روزلای، په کلیوالی تشبثاتو کی او د کرنی، مالداری او ښوالی برخو کی د تول – وخت بوختیا او استخدام ډاډمن نشو. په دی توګه د تولید د ډګر ظرفیت ټیټ پاتی شو او د کار د بازار لپاره مهارت ته توجه نه وه، پایله دا شوه چی بیکار ډیپلوم لرونکی مو ډیر شول. حال دا چی نورو هیوادو کی مثلا ایران یا کوریا کی د حرفوی زده کړو خواته ډیره پاملرنه شوی ده. دا یوه مهمه تجربه وه چی اوس هم که ورته پاملرنه وشی ، کافی وخت ورته لرو. اعلیحضرت غازی امان الله خان د خپلو ریفورمونو پر مهال د بریښنا متخصص، دفارمسی متخصص، د تیلیفون متخصص، د نساجی، صابون جوړولو، موزی جوړولو، د تار او تنی، د ترکانی فابریکی، ددباغی حرفی ،دشکری فابریکی جوړولو او نورو تولیدی برخو ته توجه وکړه، خو موږ اتیا کاله وروسته دغه مهم په نظر کی نه و نیولی. دا خو لا څه چی یو شمیر تحصیلی ځانګی د هیواد داړتیاوو په پرتله ډیری لوکسی او بلند پروازانه وی او دی !

د ماشومانومړینه

دماشومانودمړینې کچه (infant mortality rate)یا(IMR) چی تولوله ۱۲ کلونوکم عمرلرونکو ماشومانوته په هرو ۱۰۰۰ ماشومانوکې تعریف شوې اوډپینځه کلنی څخه ټیټ عمرهرو زرو تنو ماشومتنو کی (U5MR)یا(under 5 mortalityrate) سلنه اونسبت په لاندی توګه سنجول شوی دی. لاندې جدول د ۲۰۰۸ ، ۲۰۱۰ او ۲۰۱۲ کلونومقایسوي ارقام **ددواړو**تعریفونولپاره ښکاره کوي اوګراف په ښکاره ډول یو ښکته والی یا نزولي میلان لري چي ددواړوتعریفونوسره سم دماشومانوپه مړینه کي تدریجي کموالی ښکاره کوي . په دی توګه په افغانستان کی د طالبانو ددوری تر پای ته رسیدو پوری د افغانستان د نفوسو د پینځه کلنی څخه ټیټ عمر وفیات ډیر زیات و، دغه اندازه مړینی د روغتیایی خدماتو د نشتوالی، ناوړه تغذیې، ناپاکه د]ښلو اوبو، د واکسین نشتونالی او دمیندود بیسوادی له امله و.

(c) ketabton.com: The Digital Library

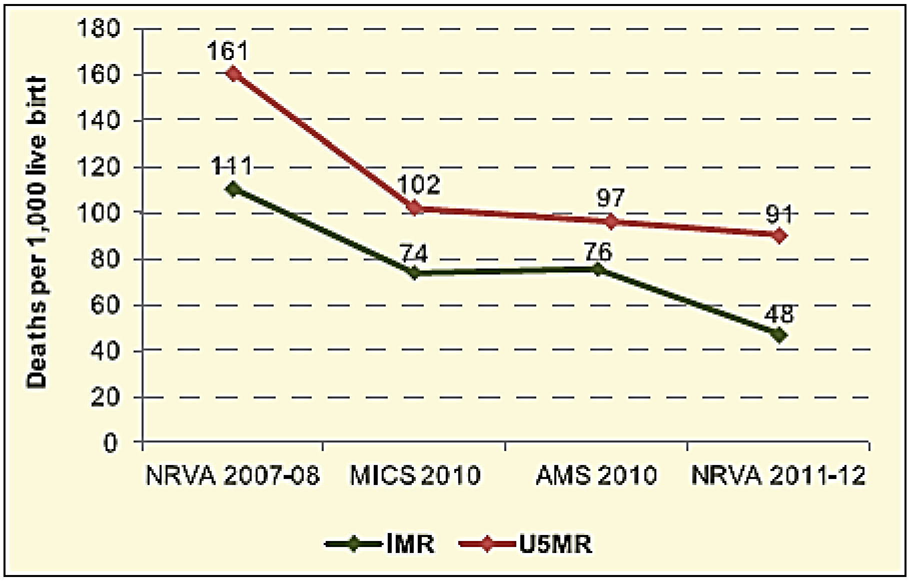

د سرويګانو په تفکيک د ماشومانو د مړيني کچه په بيلابيلو انديکاتورونو سره .(ارقام په ۱۰۰۰)

روغتيايي خدمات او د ښځو اوبه :

د ملي پرمختيايي ستراتيژی د تطبيق په دوره کې د روغتيا په برخه کې نسبتاً زيات پرمختګونه شوي او د هيواد په کچه د روغتيانړيدليسيستم يو ځل بيا د جوړيدو په لور چټک ګامونه اخيستي. لاندي جدول د روغتيايي پاملرنې د اسانتياوو**موجوديت** ښکاره کوي چي د هيواد او د نفوسو د اوسيدنځايونو په تفکيک سره ښوول شوي . لکه څنګه چي ارقام ښکاره کوي په ښاري سيمو کې روغتيايي استانتياوې تر کليوالو سيمو زياتي دي او د هيواد په کچه د کوچيانو لپاره دغه اسانتياوې تر ټولو کمې برابرې شوي چي عمده دليليې د هغوی د ژوندانه ځانګړي شرايط او کلتوري خندونه ښودل شوي .

Type of health facility, residence	Female health care staff				Male health care staff			
	Urban	Rural	Kuchi	National	Urban	Rural	Kuchi	National
a. Health post								
Community health worker	91.9	58.3	45.9	67.4	96.8	72.7	93.9	79.6
b. Public clinic								
Doctor	96.0	52.3	52.3	63.1	98.9	91.4	100.0	93.6
Nurse	96.0	66.3	60.1	73.3	97.2	88.5	96.8	91.0
Midwife	96.7	85.5	80.4	87.9	na	na	na	na
c. District or provincial hospital								
Doctor	97.6	87.1	89.0	89.7	100.0	97.9	100.0	98.5
Nurse	99.6	92.0	97.9	94.1	97.7	86.5	96.5	89.8
Midwife	100.0	97.1	98.6	97.9	na	na	na	na
d. Private doctor or hospital								
Doctor	95.7	72.3	88.9	79.1	98.3	92.0	100.0	94.0
Nurse	95.9	74.5	92.4	80.8	87.2	63.8	96.1	71.6
Midwife	97.9	86.3	92.4	89.5	na	na	na	na

په نږدې روغتيايي مراکزو کې د روغتيايي کارکوونکو موجوديت د اوسيدنځای ، کارکوونکو او جنسيت په تفکيک سره .

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدا راز د(MDGs) د تاکلو موخو په برخه کي د هيواد د وګړو لپاره په مناسبه بيه د لومړنيو درملو موجوديت په لاندي جدول کي **ښکاره** شوي او د ارقامو ميلان ښکاره کوي چي په ۲۰۲۰ کال کي دغه موخي ته په همدې سرعت سره رسيدل ممکن ښکاري .

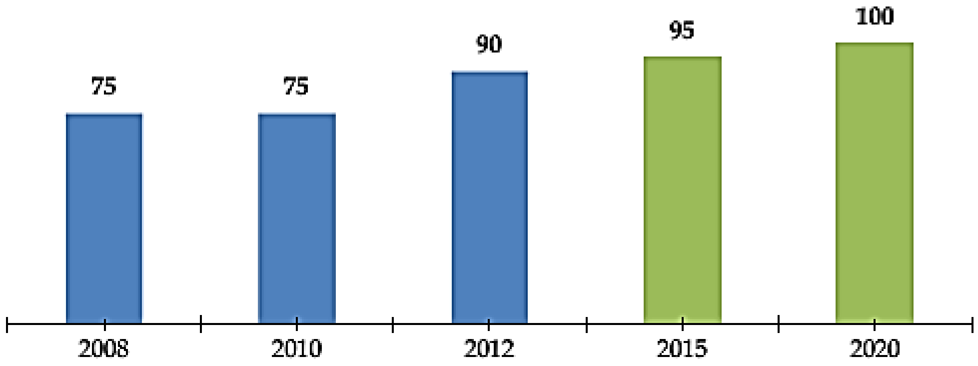

په متداومه توګه په مناسبه بيه د لومړنيو درملو ته هيواد د نفوسو لاسرسی (په فيصدي)

سرچينه : د افغانستان لپاره د MDGs راپور ۲۰۱۲

زيربناواوطبيعي سرچيني :

انرژي: په زيربناکي دپانګوني اوپرمختياپه هکله دتيروکلونوارقام ښيي چي زياتره ښارونه اوسمهال لږترلږه دلومړنيوارتياوولپاره بريښنالري، خوزياتره بريښناله بهرځخه واردیږي . برسيره پردي لکه څنګه چي په لاندي شکل کي ښکاري داخلي ظرفيت دومره **په** ناوړه حالت کي د ی، چي آن د وارداتي بريښنادمصرفولووړتياهم نلري .

د برښناتوليد ، توريد او مصرف (ميليون KW/h)

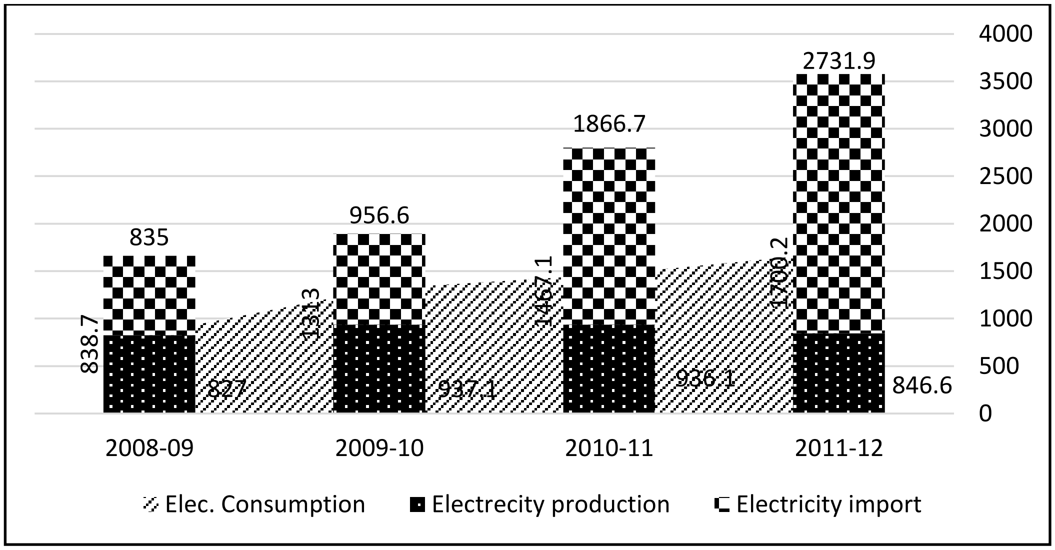

د افغانستان له احصائيوي کلنيو څخه ۲۰۰۹-۲۰۱۲

(c) ketabton.com: The Digital Library

دافغانستان دمنځنیواودرنوصنایعوپه برخه کي ترټولومشهور یی سمنټ دي . داچي په تیروکلونوکي دهیوادپه کچه دبیارغاوني پروژې رواني وي اودستروزیربنائي پروژولپاره دساختماني موادو لپاره کلکه اړتیا وه، نو دا اړتیا ددي لامل و ګرځیده، چي په هیوادکي دننه دسمنټودتولیدفابریکي یوځل بیافعالي اوداخلي تولیدات رامنځته شي . لاندې جدول په هیوادکي دسمنټوتولید دکلونوپه تفکیک سره ښکاره کوي :

د سیمنټوتولید او تورید (ارقام په زر ټنه)

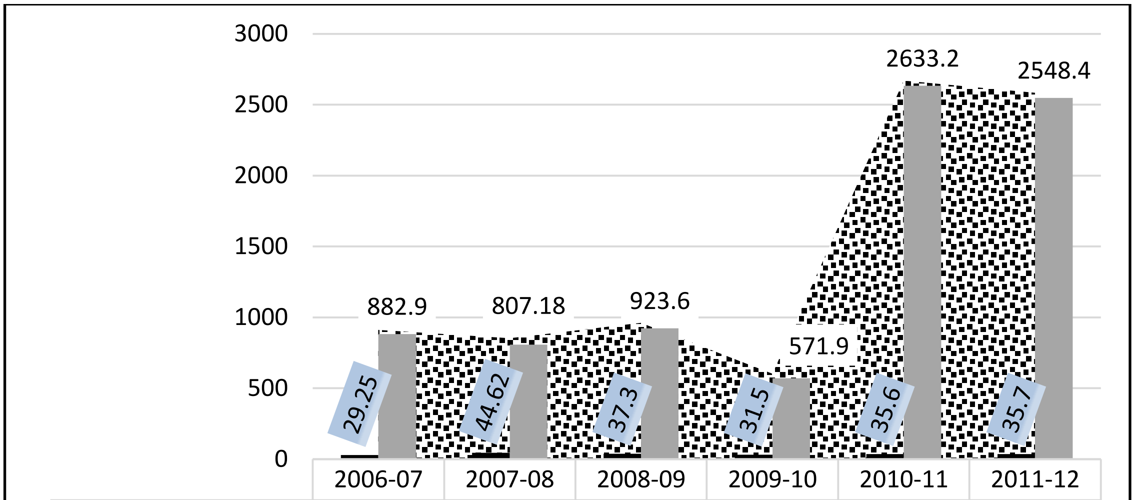

	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
Total quantity	912.15	851.8	960.9	603.4	2668.8	2584.1
domestic production	29.25	44.62	37.3	31.5	35.6	35.7
imports	882.9	807.18	923.6	571.9	2633.2	2548.4

د افغانستان له احصائیو کلنیو څخه ۲۰۰۷-۲۰۱۲

خو په دی برخه کی په رسمی ګزارشونو او ازقامویاور نشی کیدای. دا څکه چی له ۱۳۷۰ کال څخه وروسته د ارقامو دثبت او راټولولو سیستم کاملا له منځه ولاړ. د یوه علمی کره تحقیق لپاره موږ په ارقامو باور نشو کولای . ښاغلی احسان ارینزی د خپل کتاب (مطالعه امکانات خود کفایی افغانستان از تولیدات شکر) په ۱۵۴ مخ کی لیکی :

"موضوع ایکه در نشر ارقام سالیان ۱۳۸۷-۱۳۷۰ (یعنی هغو کلونو کی چی ده ارقامو ته مراجعه کړی) ازار دهنده و تکان دهنده است ، موضوع جعل اسناد و ارقام وارایه آن به مردم افغانستان است.... مولفین کتاب سالنامه سالهای ۱۳۷۲- ۱۳۷۳این کوتاهی را خود نیز متوجه شده و در مقدمه سالنامه مینویسد: (درارابطه به کیفیت ارقامیکه درین سالنامه ارایه گردیده لازم به تذکر است که بنا بر شرایط نامساعد امنیتی و تداوم جنگها در کشور ...ارقام این سالنامه به تاخیر جمع اوری گردیده و از پوشش کامل برخوردار نمیباشد تا جاییکه اداره مرکزی احصایه بعلت عدم دسترسی ارقام احصاییوی مکمل ودقیق مجبور گردید ارقام مربوط محاسبات ملی را طور تخمین ارایه نماید " . ددغه اثر لیکوال په بغلان ولایت کی د چغندرو د تو لید له۱۳۳۰۰ ټنه رقم سره مخامخ شوی دی او دا رقم یی حیرانوونکی بللی ، نولیکی چی: " ...درحالیکه در سالها ی ۱۳۸۷-۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ گراف تولیدات چغندر در ولایت بغلان بحدی کاهش یافته که حتی چغندر برای پختن و تازه خوری به آسانی میسر نمیتوانست، چه رسد به تولید ۱۳۳۰۰ تن چغندر! داکتر عبدالکریم وزیری رییس شرکت قند بغلان ساحه تحت کشت چغندر درسال ۱۳۸۴را صرف ۱۲هکتارو از ۱۳۶۵ را ۲۵۵ هکتار گزارش میدهد "

په آسانی سره موږ دا مقایسه کولای شو چی اعلیحضرت امان الله خان اتیا کاله مخکی د ریل پټلی په غځولو پیل وکړ، په بریښنا یی دښارونو روښانه کولو ته ملا وتړله ، ریل پټلی غځول یی پیل کړل او په جلال آباد کی یی د بوری د تولید لپاره فابریکه جوړه او د هیواد دننه ضرورت لپاره یی کفایت کاو، خو نن ورځ موږ دغه صنعتی بوټی د تازه خوراک لپاره نه لرو !!

په دی توګه موږ په خپلو تحلیلونو کی رسمی ګزارشونه او ارقام را اخلو، اما عمومی نتیجه ګیری ممکن د نورو ټولنیزو واقعیتونو او د خلکو د رضایت او د ژوند د عمومی کچی څخه وکړو. اوس عمومی نظر هم دادی چی د ټولنو پرمختګ او اقتصادی معیارونه سړی سر کلنی ګټه (PCI)، (GDP) او داسی نور نه نیسی، بلکی زیاتره د ژوند عمومی کچه او ټولنیزه رفاه (social welfare) په نظر کی نیسی، چی هغه بیلابیل ټولنیز شرایط او اجزا لری، لکه : د عامه خدماتو سهولتونه،په خپل ځان بسیاینه، دتعلیم او تربیی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او کلتور مناسبه کچه، فردی آزادی، د کورونو ډول، د تیلفون او نورو آسانتیاوو مهیاوالی،د اوسیدونکو اسکان، مصونیت، امنیت، عدالت او اجتماعی مساوات او داسی نور . دا هم له یاده نه باسو چی که په دی کلونو کی اقتصادی لاسته راوړنی کمی وی، خو سیاسی پروسه ښه برمخ بوتلل شوه، مدنی نهادونه پیاوړی، مطبوعات سراسری، دیموکراتیک ارزښتونه صیقل او د بشر او دښځو حقونه جوت او عملی کیدو ته یی لاره هواره شوه. یوه ښه لاسته راوړنه دا وه چی د مفسدینو او پخوانیو جګړه مارانو قوت اوبه شواو دخلکو قضاوت د هغوی په هکله څرګند شو. ولس ته د هغو مغرضو ګاونډیو نیتونه تر بل هر وخت ښه څرکند شول چی له کلونو کلونو راهیسی یی د تکفیر، تهدید، تبلیغ، تطمیع ، تخویف، تحمیق او تذویر له لاری د افغانستان د ملی وحدت، ترقی او پرمختګ مخه نیولی وه. خلکو ته د ښوونی او روزنی اهمیت واضح او له فتالیزم څخه را بهر شول، د قانون د تفوق احساس او رجحان یو عمومی ارمان وګرځید او ډیرو ځوانانو بهر هیوادو کی لوړی زده کړی وکړی او دسیمو ترمنځ اړیکی پیاوړی شوی. دغه بدلونونه اولاسته راوړنی په راتلونکی کی په خپله د پرمختیا له شرایطو او اجزاوو سره مرسته کوی. له دی پلوه ویلای شو چی د ملی پرمختیایی ستراتیژی ، د لید وړ دستاوردونه (visual outcome) که ډیر نه و، نور تاثیرات یی امیدواره کوونکی اومثبت وو. افغانان به دا دیوی تجربی په توګه ومنی.

ترانسپورت : د تیرو لسو کلونو په مقایسه اوسمهال د هیواد زیاتره لویې لارې په پاخه او ډول رغول شوي او د خلکو لپاره ګنې **ترانسپورتي**اسانتیاوې رامنځته شوي، اما ددغی رغاونی کیفیت ډیر اطمینانی نه دی . په مجموع کی د تیرو دیارلسو کلونو (له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۳ پوری) د پروژو دری محدودیتونه (کیفیت، وخت او مصارف) سم نه دی ارزیابی او تحلیل شوی، یعنی د پروژو مدیریت فوق العاده ضعیف یا اصلا فاسد و. په دی برخه کی د لویو لارو، پلونو او سړکونو مثال ورکولای شو چی وروسته تر هرو دوو کلونو بیا ترمیم شوی دی او بیا بیا یی ترمیم ته اړتیا پیدا کړی ده. یوه خبره باید هیره نشي چی له دی نیمګړتیاوو سره سره بیا هم د ۹۰۰۰ کیلومترو سړکونو جوړول یوه لاسته راونه بلل کیدای شی. ددی یو مثبت اړخ دادی چی خلک د بیارغونی په ارښت او ضرورت پوهیږی او له بلی خوا له تخریبی جهت څخه تعمیری جهت ته متوجه کیږی، اوس آن هغه کسان چی دیارلس - څوارلس کاله یی د جهاد تر نامه لاندی د هیواد عامه تاسیسات ورانول او د تباهی او ورانی مفکوره یی په شعور او لاشعور کی ریښه کړی وه، ددغو عمرانی کارونو(سره له دی دچی نیمګړی هم دی) په لیدلو سره د تباهی ، ورانی او تخریب له مفکوری راګرځیدلی یا اقلا د راګرځیدو په حال کی دی. لاندې شکل د ګڼ میشتو سیمو د ننه او هغوی ته نږدې د پخو اواساسي ترانسپورتي لارو موجودیت ښکاره کوي او د ارقامو او شکل څخه په راڼه ډول ښکاري چې د هیواد په کچه په کلي ډول نږدې ۶۰ سلنه خلک په خپلو میشتځایونو کې پخو سرکونو ته لاسرسی لري او تر ۸۰ سلنې پورې خلک د خپلو میشتځایونو څخه په ۳-۵ کیلومترو کې پاخه سرک ته لاسرسی لري . دا یادونه هم ضرور ده چی ددی برخی ارقام ثقه او د باور وړدی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

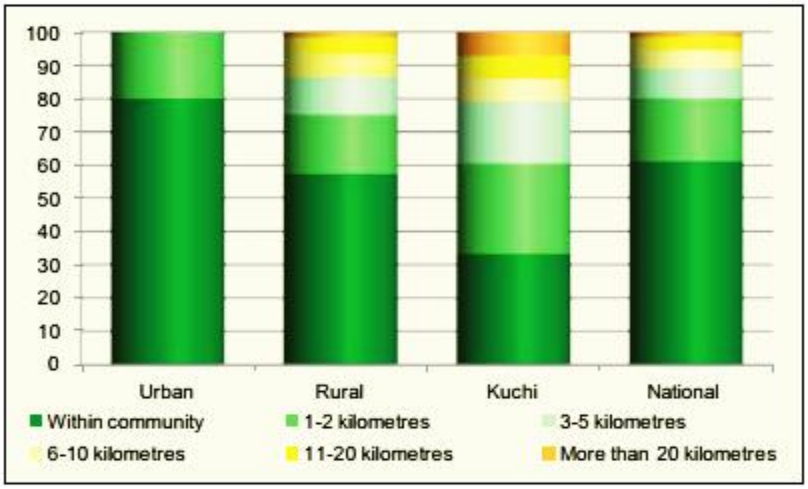

د اوسیدنی دځایونو په تفکیک سره پاخه اواساسي سرکونو ته د خلکو لاسرسی (په فیصدي)

د مهاجرو را ستنیدل

د تیرو دیارلسو کلونو یوه لویه لاسته راوړنه دا وه چی له پاکستان او ایران څخه ګڼ شمیر مهاجر بیرته هیواده ته راستانه شول، دغه مهاجر د افغانستان د جګړی خس وو، یعنی د جګړی ددوام لپاره به را تیل وهل کیدل او د تاریخی افغانستان د ناورین ددوامداره کولو یوه وسیله ګرځیدل، کله چی دوی بیرته هیواد ته راغلل، دا وطن یی خپل میشتځای وګاڼه او له خپلو کورنیو سره یو ځای دلته دیره شول، دوی نه یواځی دا چی نور له جګړی او د هیواد له ورانی څخه لاس واخیست ، بلکی عملا یی په کار پیل وکړ او د افغانستان د اتباعو په توګه له خپلو پخوانیو هیوادوالو او اصلی ولس سره یو ځای شول او خپل افغانی او اسلامی کلتور یی بیرته خپل کړ(سره له دی چی لا اوس هم یو شمیر هیوادوالو څخه د افغانستان د وضعیت د بی ثباته کولو لپاره کار اخیستل کیږی اوبهرنی مداخلی لاهم پوره ندی بندی شوی، خوبیا هم تر پخوا وضعیت لږڅه امیدواره کوونکی دی). په تیرو کلونو کی دوی ته ثابته شوه چی جګړه بی ګټی ده او پاکستان اوایران به بیا دوی ته د بیرته ورتګ او مهاجر کیدو اجازه ورنه کړی، نو بهتره دا ده چی خپل ژوند همدلته سمبال کړی ، دغی انګیزی دوی کار کولو ته وګومارل . د اتباعو کار کولو د آبادی نښی را څرګندی کړی. ډیر لږ وخت کی د بیا زرغونیدو علایم ولیدل شول، د بیلګی په توګه د دری – خلورو کلونو په ترڅ کی د انګورو او نورو میوو هغه باغونه بیرته شنه شول چی د جګړو پرمهال وچ شوی وو، هغه کلی بیرته آباد شول چی د جګړو پرمهال شاړ شوی وو. د مهاجرو راستنول د ملی ستراتیژی یوه مهمه برخه وه چی نظر نورو ټولو برخو ته بریالی برییښی. سره له دی چی له ۱۳۸۱ کال څخه وروسته راغلی تغییرات به ددغو را ستنیدو عامل و، نه د ستراتیژی تطبیق، خو بیا هم د ستراتیژی د ارکانو پرمختګ د مهاجرو را ستنیدل وار په وار ګړندی کړل.

کانونه اود هغو استخراج

وروستی سروېګاني اوتخميني ارقام ښئي چي افغانستان ډېول ، ډول معدني ارزښت لرونکومنابعوډېري ستري زيرمي لري اودافغانستان راتلونکي اقتصادي پرمختګ ترډيره دغني اوسرشاره کانونوپه رااېستنه اوموثراستعمال پوري تړلي ده . سره له دې چي په منظم ډول ددغوکانونوداستخراج لپاره کومه کوټلي اوعملي تګلاره نه وه‌اودهغي لپاره قانوني چاپيريال هم نه و رامنځته شوی، خوبياهم دکانونوداستخراج فعاليتونوپه هيوادکي په ډيرولومړنيواوعنعنوي طريقوسره دوام درلود اولاندې ارقام په هيوادکي دکانونوداستخراج دډولونوپه تفکيک سره ښکاره کوي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

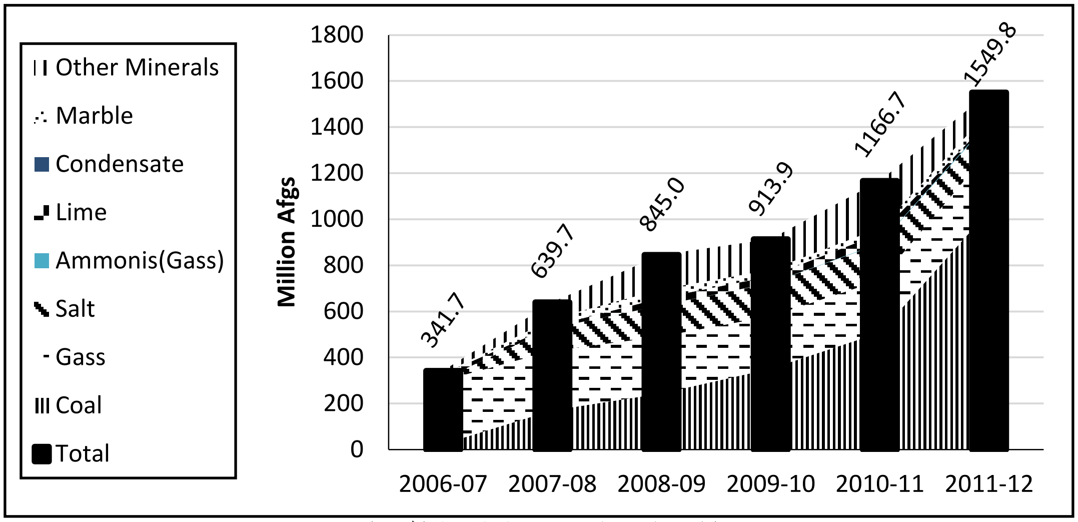

د کانونو استخراج په ۲۰۰۷-۲۰۱۲ کلونو کی

اخځ : د افغانستان له احصائیو ی کلنیو څخه

د ارقامو یوه ډیره لنده کتنه ښکاره کوی چی د افغانستان د معادنو ابتدایی ساده اټکل شوی بیه تر دری زره میلیاردو امریکایی ډالرو رسیږی، که دی سره د روانو اوبو ارزښت هم جمع کړو، شاید دا رقم تر دی هم زیات شی، دا ځکه چی نړیوالو یو متر مکعب اوبو ته دری ډالره بیه ټاکلی(دابیه تر اوسه د ټولو د توافق وړ نه ده گرځیدلی، سره له دی چی په ۱۹۹۱م. کال کی اوبه دوبلن کنفرانس کی داقتصا دی مادی په توګه وپیژندل شوی)، چی دافغانستان د اوبو کلنی جریان تر اویا میلیارد مکعب مترو رسیږی. که دغه ارزشونه وګورو، بیا نو افغانستان یو ډیر بډای او غنی هیواد دی ، خوله بده مرغه د طبیعی منابعو په هکله د خوشخبری او نیکمرغی تر څنګ یوه بله اصطلاح هم استعمالیږی چی هغی ته (resource curse) یا د منابعو لعنت یا نفرین منابع وایی. دا هغه حالت دی چی خپل یا پردی د منابعو لوټ او قاچاق شروع کوی او د یوه هیواد منابعو ته د حرص په سترګه ګوری او آن دا چی د یوه هیواد طبیعی منابعو لوټولو ته راز راز د نا امنی او ګډوډیو لاری او دسیسی جوړیږی. له بده مرغه د هیواد د یوشمیر کانونو ناقانونه استخراج یی یوه بلیګه او له اوبو څخه د ملی ګټو او دکرنی اوبرېښنا دتولید لپاره دپروژو مخنیوی یی بله بیلګه ده. په دی توګه د افغانستان د اقتصادی پروژو تخریب او د نویو پروژو د مخنیوی لپاره مغرضانه هلی ځلی دافغانستان د پتمنو، خوبیچاره خلکو یوه بله تجربه ده

ښوونه اوکلتور

د ملي پرمختیایي ستراتیژۍ د تطبیق د نهایګذارش له مخې د تعلیم او ښوونې په برخه کې په مجموعي ډول د ټولو پینځو کلونو په ترڅ کې سلنه پرمختیا رامنځته شوې او په دې ډول د په نښه شویو سکتورونو له جملې څخه دا سکتور ګڼل کیږي چې د ملي پرمختیایي ستراتیژي يې‌تطبیق کړي ده . لاندې جدول د لومړنیو زده کړو لپاره د داخلي نسبت د جنسیت په تفکیک سره ښکاره کوي او ښکاري چې لا هم د نارینه زده کوونکو ونډه نظر ښځینه وو ته زیاته ده .

Province	Net Primary Attendance Ratio			Gross Primary Attendance Ratio		
	Male	Female	Both sexes	Male	Female	Both sexes
National	64	48	57	83	61	72

د جنسیت په تفکیک سره د هیواد په کچه د لومړنیو زده کړو لپاره د زده کوونکو نسبت

سرچینه : NRVA 2011-2012

د څښاک د اوبو برابرول

اوبه د ژوند لومړنی ماده ده، له نیکه مرغه افغانستان د تازه او خوړو اوبو د لرلو له امله نوم لری. د افغانستان د اوبو منابع ژمنی اوربښتونه او یخچالونه دی چی د ټول کال په جریان کی یی سیندونو کی وینو، خو ددی ترڅنګ د اوبو تر ځمکی لاندی منابع هم مهمه سر چینه ده. تیرو کلونو کی دولت د کابل ښار د اوبو رسولو شبکه بیرته احیا کړه، په کلیو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کی د کليو د پراختيا د وزارت د ملی پروګرام له لاری د ښناک د اوبو د برابرولو پروژی تطبيق شوی او خلکو ته د پاکو اوبو د استعمال په هکله لارښوونی وشوی، خو عملا د اوبو د ذخايرو او اوسيدونکو ته شبکو د غځولو برخه کی کار ونشو، حال دا چی پخ ۱۹۲۰، ۱۹۴۰ اوبيا ۱۰۶۰ لسيزی کی د اوبو څو ذخيری جوړی شوی وی ، مثلا د پغمان د خوړو اوتازه اوبو له سر چينی د کابل ښار ته د ښنلو د پاکو اوبو ذخيری جوړی شوی، چی دا مهال د هغه وخت په پرتله تکنالوژی او ضرورتونو فوق العاده بدلون موندلای، ايجاب يی کاو چی د اتيا کاله پخوا په برتله لا زيات کار شوی وای، يا اقلا هغومره کار شوی وای.

دڅښلو اوبو سرچينوته د کورنيو لاسرسی د اوسيدنځای په تفکيک

او د نفوسو د فيصدی او لاسرسي د وخت په بيلوالي

Indicator	Residence			National
	Urban	Rural	Kuchi	
Percentage of population with access to improved drinking water source	70.9	39.4	21.0	45.5
Time to reach drinking water source (one way, in minutes)				
Mean time	1	7	18	6
Median time	0	3	10	1

د اوبو له پرمختللوسرچينو**څخه** هدف د عامه لاسي پمپونو ، پخو څاګانو او د نل اوبه دي همدا راز غير پرمختللي سرچيني د څمکي د سر اوبه لکه سر خلاصی څا ، چينه ، کاريز ، ويالي او ولاړ ډندونه او نور دي .

ملی شتمنی او کليوالی اقتصاد

د تيرولسيزو**شخړو** او جګړو په ترڅ کي د افغانستان زياتره ځنګلونه يا سوځول شوي او يا هم په بي رحمانه ډول وهل شوي ول خو د نسبي امنيت او حکومت له رامنځته کيدولو ورسته د ميوه لرونکو بڼونو روزنی هم وده کړي او داسي ښکاري چي په ۲۰۱۵ کال کي د ټاکلي هدف په لور پرمختګ کوي . لاندي جدول له ۲۰۰۸ کال څخه د ونو او ځنګل په وسيله د ځمکي پوښښ د ودې نسبت او د هغي تخميني ميلان ښکاره کوي چي ښائي دغه رشد په ۲۰۱۵ کال کي ۲ سلني ته ورسيږي .

د ځنګلونو په واسطه پوښل شوي ځمکه (په سلني سره)

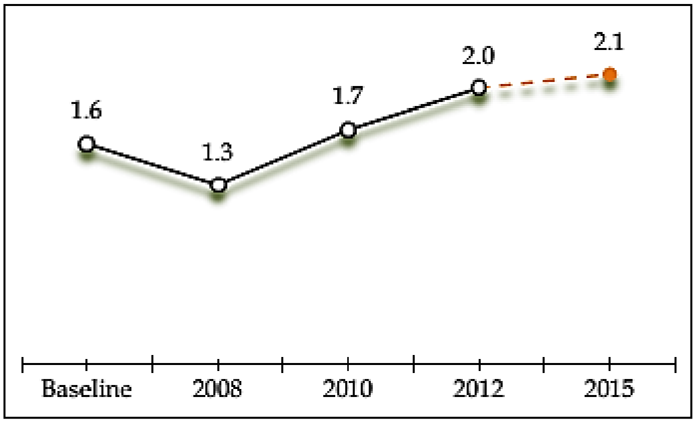

سرچينه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

تولنيزمصئونيت :

(c) ketabton.com: The Digital Library

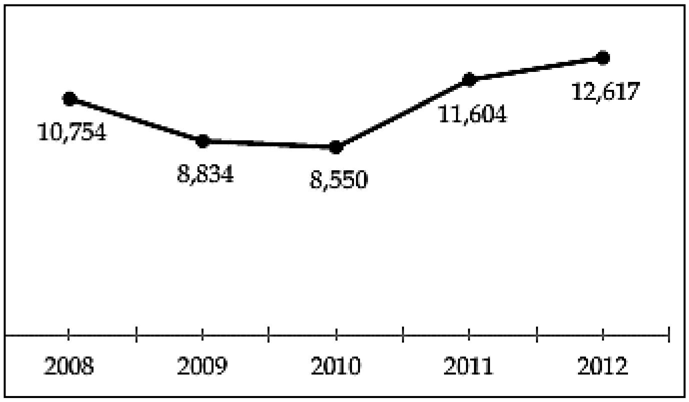

د وسلوانو جرایمو ټول شمېر د کلنو په تفکیک

سرچينه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

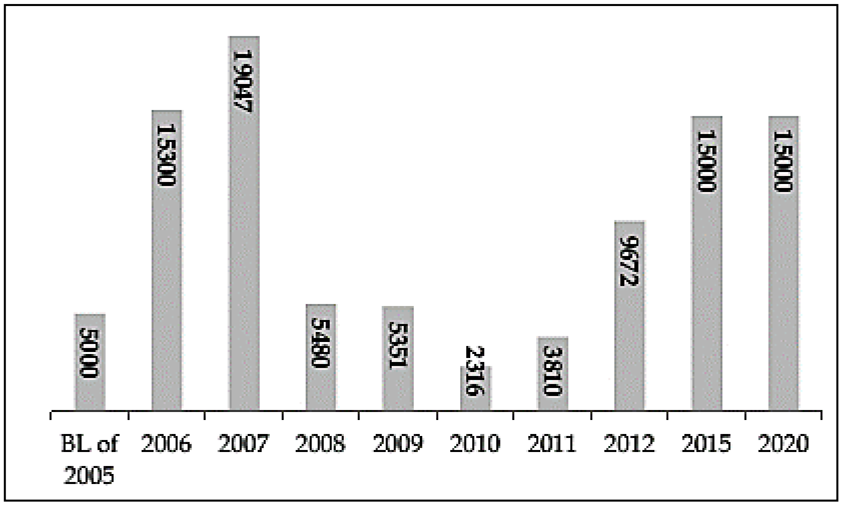

دکوکنارو د کرونديٍ له منځه وړل (په هکتار)

سرچينه : د افغانستان د MDGs راپور ۲۰۱۲

خصوصي سکتور او دتجارت وده :

همدا راز پورتنیو معلوماتو ته په پامنرني سره لیدل کیږي چی د صنعت سکتور په دې دوره کې تل تر نورو لږ وده کړی ده، او اوس په ملي عاید کې تر نورو ټولو کمه سلنه جوړوي مهم علت یې د پالیسیو او کارنده پلانونو نه موجودیت و. ارقام څرګندوی چی زیاتره پانګوالو په داسي کاروبارونو کي پا نګونه کړی وه چي سرمایه ژر راوګرځوي او په لوړه پیمانه لنډ مهاله ګټه ولري ، یعنی د لنډې مودی پروژوته اولویت ورکول شوی و، حال دا چی دوو مولدو مهمو سکتورونو یعنی صنعت او کرنی ته پاملر نه ده شوی، آن دا چی ددغو دوو سکتورنو په برخه کی ثابتی شتمنی تهدید سره مخامخ شوی دی . دبیلګی په توګه ډیرو سیموکی کانی توګی په خپل سر د محلی قاچاقچیانو په لاس کی دی او په غیر فنی شکل له ډیرو زیاتو ضایعاتوسره په غلا ایستل کیږی ، چی دا ډول کیندنی چاپیریال ته هم لوی زیان اړوی او   دا کړنی د زریزی د اهدافو سره په شدید مخالفت کی دی، له بلی خوا ډیری ښی کرنیزی ځمکی تر غیر زراعتی استعمال لاندی راغلی او عامه زراعتی ملکیتونه، دولتی فارمونه اوشنی ساحی تر غصب لاندی راغلی دی. سره له دې چې د صنعت**سکتور** ونډه په ملي عوایدو کې دومره په زړه پورې نه وه خو بیا هم ویل کیږي چې له څو لسیزو ستونزمنو حالاتو راوروسته په

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانستان کې اوس اوس یوه اندازه کوچنی او منځنی صنایع نوي رامنځته شوي او ګڼ تولیدات لري چې آن په ځینو برخو کې دغه صنایع توانیدلي چې واردات تعویض او داخلي تقاضا په خپلو داخلي تولیداتورفع کړي . لاندې جدول په افغانستان کې نوي راټوکیدلي صنایع د کلونو او کټګوریو په تفکیک سره څرګندوي .

د خصوصي سکتور د صنایعوتولیدات

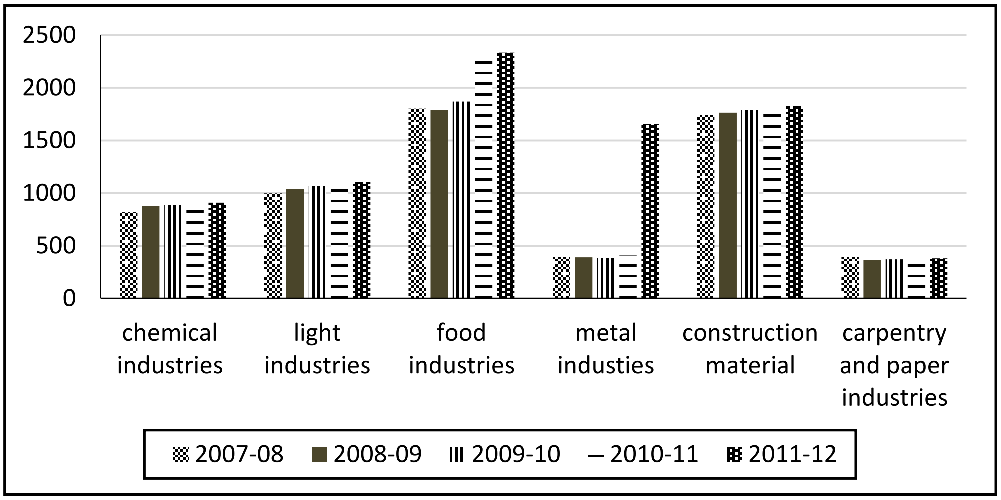

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2008 to 2012)

له هغه وروسته چې د نوي اساسي قانون له مخې، د بازار اقتصاد د ټولو اقتصادي فعالیتونو لپاره اساس وګرځول شو دافغانستان د **صنایعو** په سکتور کې د خصوصي سکتور ونډه ورځ په ورځ مخ په زیاتیدو ده . له یوې خوا د خصوصي کولو د پروسې په نتیجه کې یو زیات شمیر دولتي تشبثات خصوصي او نیمه خصوصي ملکیت اوکمپنیو ته انتقال شول او له بلې خوا په هیواد کې د مخ پر زیاتیدونکي تقاضا د رفع کولو په موخه د خصوصي متشبثینو له خوا په ګنو صنایعو کې پانګه واچول شوه . لاندې جدول ددولتي ګزارشونو له مخې د صنایعو په سکتور کې د خصوصي او عامه سکتور ونډه د کلونو په تفکیک سره ښکاره کوي :

په داخلي صنایعو کې د خصوصي او عامه سکتورونو ونډه

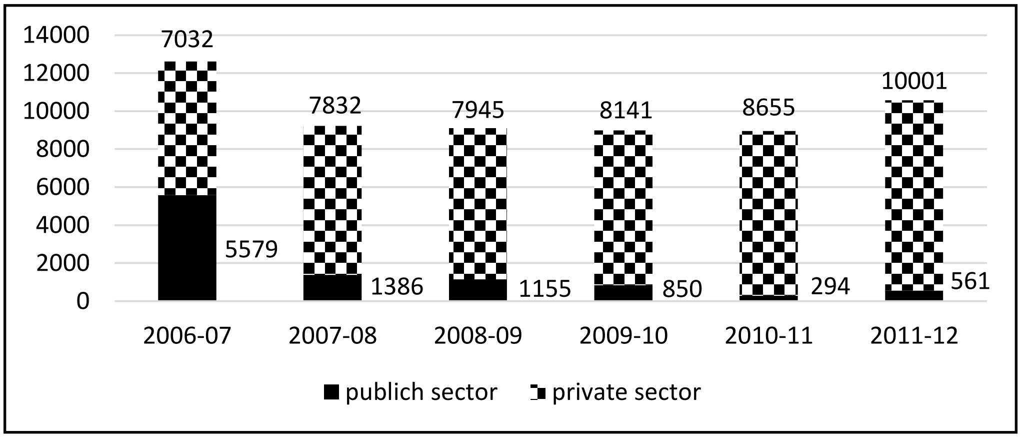

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2007 to 2012)

پانګه اچونه :

په تولیزډول په**افغانستان**کې دپانګې اچونې بهیرپه لاندې شکل کې ښکاره کوي چې دپانګې اچونې کچه نظراقتصادي شرایطوته دبدلون په حال کې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

توله پانګه اچونه: د ۲۰۰۳- ۲۰۱۲ کلونو ترمنځ (ارقام په میلیون ډالرو)

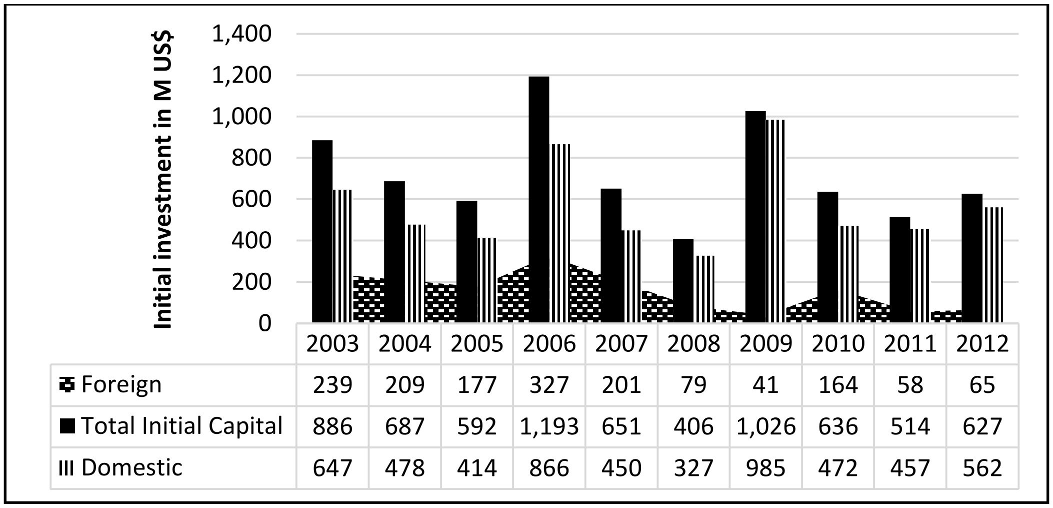

سرچینه : د افغانستان د پانګي اچوني د ملاتړ اداري ډاټابیس .

دخصوصي پانګي اچوني په مټ رامنځته شوی سکتوري استخدام

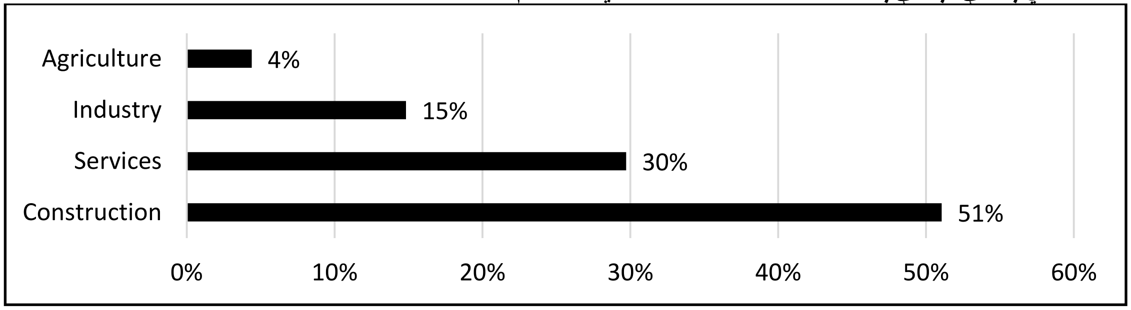

Source: AISA (2012), Research and Policy Department (RPD) data base.

په افغانستان کي دنوي اقتصادي سیستم په راتګ سره دخصوصي پانګوالوپام ګنوصنایعوته را واوښت ، چي لاندي جدول په اتوکټګوریوکي دخصوصي صنایعوارزښت ښکاره کوي اوارقام ښئي چي ددغوصنایعوارزښت په تیروپینځوکلونوکي دډیرلږ،پرمختګ سره په مارکیټ کي ځان ساتلی .

د خصوصي ستکتورصنعتي تولیدات (میلیون افغانی د ۱۳۸۵ کال په قیمت)

دصنایعو کټګوری	2006-07	2007-08	2008-09	2009-10	2010-11	2011-12
کیمیاوي او پلاستیکی تولیدات	715.5	817.1	877.8	888.6	899.2	909.7
سپک صنایع	964.2	997.4	1038.1	1065.9	1098.4	1104.9
خوراکي توکي	1418.8	1803.5	1790.9	1870.3	2268.8	2333.1
فلزي صنایع	354	392.1	390.5	382.4	407.5	1656.2
درمل	190	240	252	256	259	261
ساختماني مواد	1669.8	1742.5	1762	1787.3	1808.8	1825.6
ترکاني او کاغذي صنایع	382	392.3	366	371	375.7	378.7

(c) ketabton.com: The Digital Library

نور	1338	1447.6	1468	1519	1537.5	1532

سرچينه : د افغانستان احصائيوی کالنی ۲۰۰۷ ـ ۲۰۱۲

سوداګری

په هيواد کی د کورنيوشخړو له پيل او شدت (۱۳۷۱) څخه راوروسته دهيوادزياتره بنسټونه له منځه ولاړل، افغانستان او د هغه اقتصاد په يوه مصرفي او واردوونکي هيوادبدل شو،همدارازپه هيوادکې، د طالبانواو تنظيمی (۱۳۷۱- ۱۳۸۱) لس کلنی اقتصادی توری دوری په پرتله داقتصادي پرمختياپه بهيرکې دسترو زيربنايي پروژو،نړيوالواداروداخلي نفوسودودی په نتيجه کې په هيوادکې ناڅاپه اوپه لويه کچه تقاضارامنځته شوه اوداخلي کمزوري **توليدي**سکتورونشو کولای چې دغی لوړې تقاضاته په داخلي امکاناتوسره ځواب ووائي، نو ځکه په همدې دلايلوسره دهيواددتجارت بيلانس کال په کال منفي اولامنفي خواته ولاړ، چې په تيروکلونوکې دافغانستان دتجارت بيلانس په لاندې جدول کې ښودل شوې دی :

د افغانستان تجارت (ارقام په ميليون امريکائي ډالرو)

Years	Exports	Imports	Total Trade	Trade Balance
2001-02	68.2	1693.0	1761.3	-1624.8
2002-03	100.1	2452.8	2552.9	-2352.7
2003-04	148.8	2101.4	2250.1	-1952.6
2004-05	308.6	1964.7	2273.3	-1656.0
2005-06	383.7	2485.1	2868.9	-2101.4
2006-07	416.5	2744.2	3160.7	-2327.8
2007-08	454.1	3021.9	3475.9	-2567.8
2008-09	544.6	3019.9	3564.4	-2475.3
2009-10	403.4	3336.4	3739.9	-2933.0
2010-11	388.5	5154.3	5542.7	-4765.8
2011-12	375.9	6390.3	6766.2	-6014.5
Total	**3592.3**	**34364.0**	**37956.3**	**-30771.7**
Source : directly computed from data released by CSO statistical yearbooks (2002-2012)				

د افغانستان اوسنی او پخوانی د تجارت بيلانس

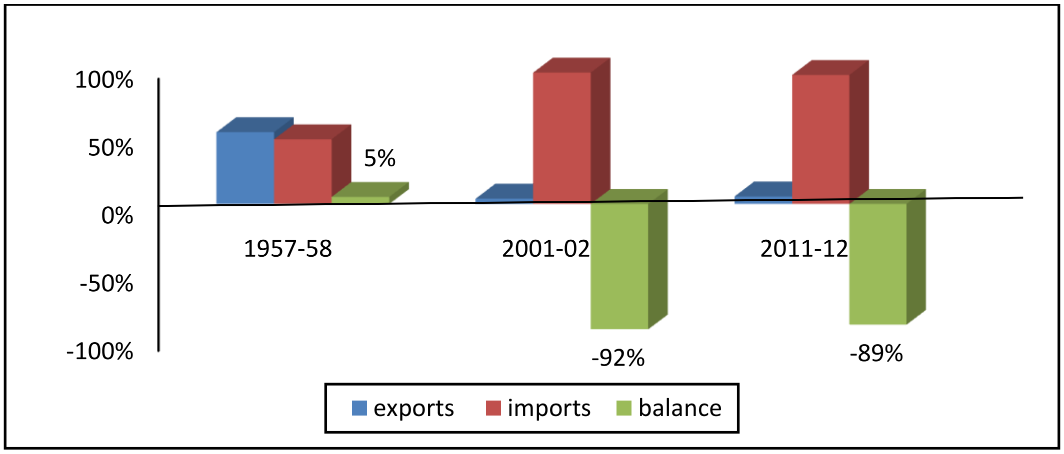

Source: Compiled from Afghanistan statistical yearbooks (2002 to 2012)and Eltezam (1966).

(c) ketabton.com: The Digital Library

دپورته ارقامو‌په رڼاکي لاندي شکل په واضح ډول ښکاره کوي چې دهیوادصادرات دوارداتواوزیاتیدونکي تقاضاپه اندول ډېرکم اوهیواداوس هم په تشدیدي توګه یومصرفي اوپه بهرنیوتوکوولاړاقتصادلري، خولکه څنګه چې په شکل کي ښکاري که یواځي دهیوادصادرات وخیړل شي، نوملي پرمختیایي ستراتیژۍدتطبیق په لومړنیوکلونوکي دهیواد دصادراتوکچه نظرترهغي پخوانیوکلونوته مخ پرزیاتیدوده اوپه وروستیودووکلونوکي دغه رشدیوڅل بیاټکنی شوی چې عمده علت یې له افغانستان څخه دنړیوالوځواکونود وتلو دخبرونو نشریدل اود بهرنیو مرستوکمیدل ښودل کیږي .

د افغانستان خارجي تجارت، د وارداتو او صادراتو په تفکیک سره

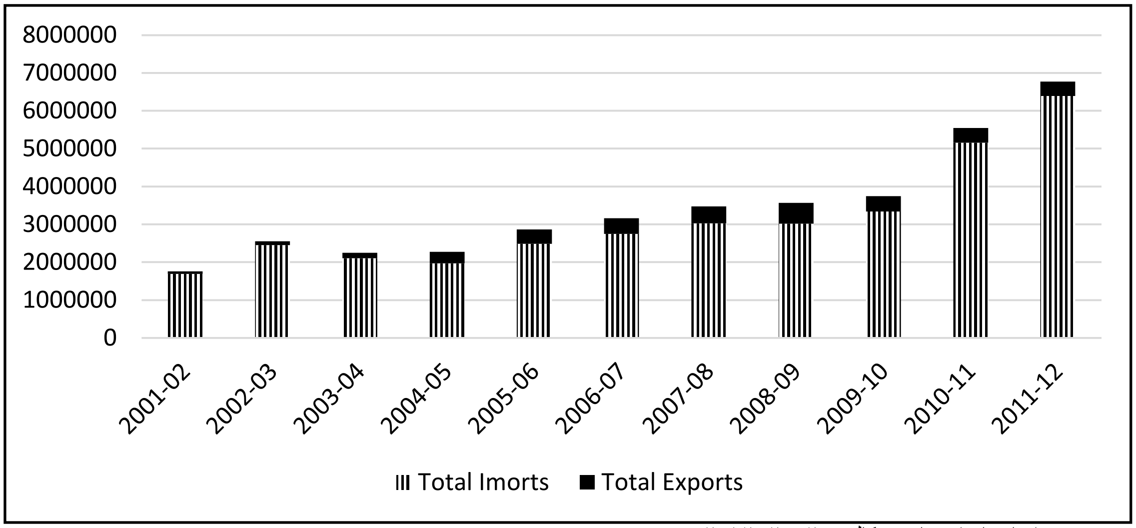

سرچینه : د افغانستان احصائیوي کالنی ۲۰۰۲- ۲۰۱۲

دا چې د افغانستان سرحدونه ډیر خوندي نه دي او له ګاونډیو هیوادونو سره په زرهاوو کیلو متره سرحد په تیروکلونو کي هیڅکله هم په بشپړه ډول نه دی کنترول شوي، نو د رسمي ارقامو څخه علاوه، غیر رسمي تخمین ښيي چې د هیواد صادرات له هغه څه چې په رسمي شمیرو کي ښودل کیږي، ډیر زیات دي . لاندي شکل همدا حقیقت ښکاره کوي :

د بیلګی په توګه د افغانستان رسمي او غیر رسمي صادرات ۱۳۸۷- ۱۳۹۲ (ارقام په میلیون ډالرو)

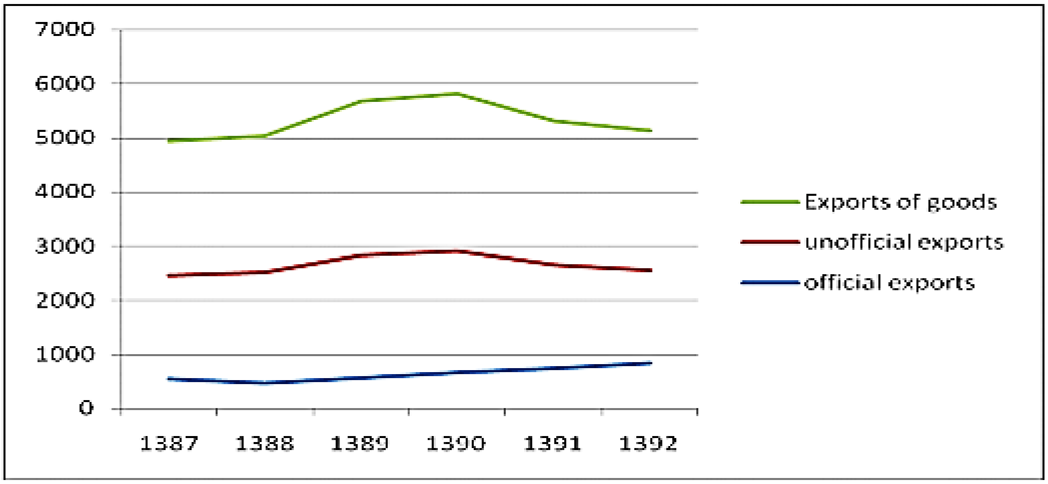

Source: IMF Country Report No. 11/330, November 2011

استخدام او د کار فرصتونه

دافغانستان د کار بازار ته یو ځغلنده نظر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټول نفوس	26.5 million in 2011-12
د نفوسو د ودي نسبت	2.03 %
د تولداتو نسبت	6.3 per women
د عمر صنفونه	Very young group 49% (under age15) Elder Group 3% (65 and over)
د کارګري قوي برخه اخيستنه	67%
د ټول نفوس داستخدام نسبت	62 %
بيکاری نسبت	Defined as Under 1 hour per week .7% Defined as Under 8 hours per week.15%
دکاررسمي د عمر ګروپونه	12 million from which: 1/3 inactive and 2/3 active workforce
دکاراوسط ساعتونه	36 hours per week
د استخدام شويو وګړو ويش په اقتصادي فعاليتونو کی	Agriculture and livestock, transportation & Communication, Other Services, Construction Mining and quarrying, Trade, Public administration, Manufacturing, Education.

Source: - Central Statistics Organization & MRRD (2008).NRVA 2007-2008 and CSO (2012).

که څه هم د افغانستان د کار د بازار په هکله کره او هر اړخيز معلومات نشته، خو بيا هم ځينی سرويګانی د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي او د بيکارۍ د ستونزې ځيني عمده عوامل راپه ګوته کوي . د ملي پرمختيايي ستراتيژۍ د تطبيق په کلونو کې د شوو پرمختګونو يوه ستره نتيجه د خلکو لپاره د کار د زميني رامنځته کول و، په دې ډول د خلکو دعوايدولوړالی او د فقر د کچی راکميدل ورڅخه جوتيدای شی. لاندې ارقام او شکلونه د د کار د بازار عمومي انځور ښکاره کوي . د کار موندنی او داستخدام د لازمو فرصتونو د ايجاد برخه کی ارايه شوی ارقام د نفوسو د ودی او د کارځواک يا بشری نيرو د اندازی ځواب ويونکی نه دی.

دهيواد په کچه دوګړو استخدام ، د استخدام د حالت په تفکيک سره (ارقام په زرو)

Province	Status in employment					
	Day labourer	Salaried worker	Own account worker	Employer	Unpaid family worker	Total
National	1,279	1,181	3,013	59	832	6,364

سرچينه : NRVA 2011-2012

(c) ketabton.com: The Digital Library

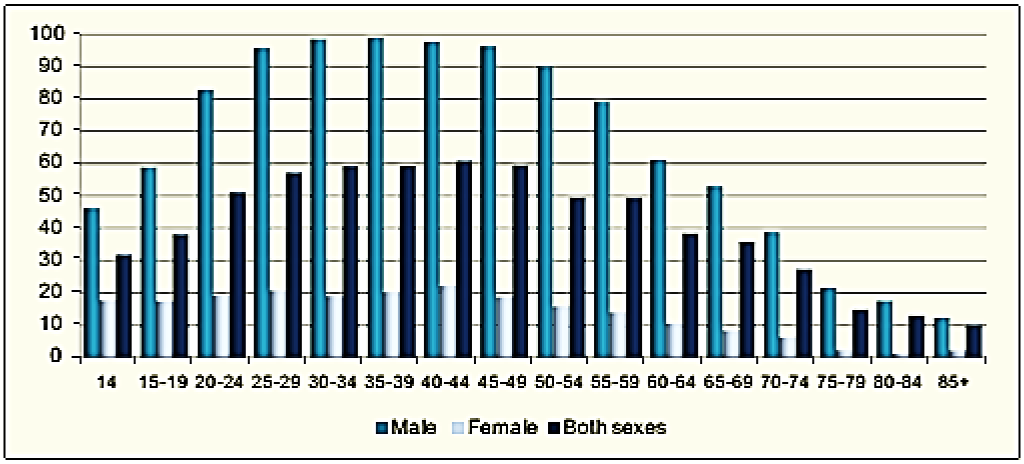

دجنسيت او عمر په تفکيک سره د کارګرې قوې د برخې اخيستنې نسبت

سرچينه : NRVA 2011-2012

د کار د بازار احصائيو ارقام :

دکار بازار	نسبت/نرخ(%)	د استخدام سکتورونه	%ونده
د برخه اخيستنې نرخ	**66.5**	کرنه	**59.1**
دوګړو د استخدام نسبت	**62.5**	صنعت ، استخراج او ساختماني چارې	**12.5**
د بيکارى نرخ	**7.9**	خدمات	**24.6**
د استخدام ځخه ښکته وګړو نسبت	**48.2**	عامه اداري او حکومتي چارې	**3.9**
باسواده کارګره قوه	**25.8**		

Source: MoE, (2011) Afghanistan Provincial Brief

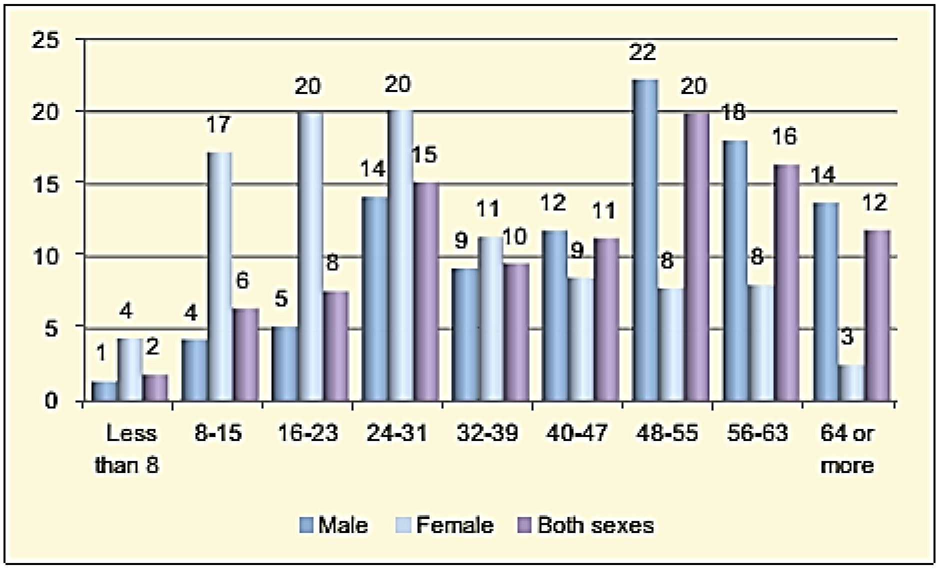

کارګره قوه د جنسيت او د هفتې د کاري ساعتونو په تفکيک سره (په فيصدې)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سرچینه : NRVA 2011-2012

د افغانستان ملي پرمختيايي ستراتيژي چې د پينځو كلونو لپاره جوړه شوي وه ، په هغې كې په مجموع كې د ۱۵،۶ ميليارده ډالرو په اندازه سرمايه گذاري په نظر كې نيول شوې وه، چې په دې وروستيو كې په كلي ډول د ارزيابی لاندي ونيول شوه. دغی ارزيابی د ستراتيژی د تطبيق په هكله يو ګلي انځور وړاندې كړ .دغه ستراتيژي د دري اساسي ركنونو (امنيت ، حكومتداري ، دقانون حاكميت) او د اتو اساسي سكتورونو او ۱۷ فرعي سكتورونو او شپږو نورو ګډو مسايلو لپاره ترتيب شوي وه .

دملي پرمختيايی ستراتيژی له مخې چې د هيواد واقعی اړتياوې يي د پينځو كلونو لپاره په نظر كې نيولې وې د ۱۵،۶ ميلیارده ډالرو له جملې څخه ۴،۹ ميلیارده ډالر د ملي بودجي له لارې او پاتي ۱۰،۷ ميليارده ډالره له بودجي بهر د نړيوالو ادارو له خوا په مستقيم ډول مصرف شوي . د ANDS د نهايي ارزوني د راپور له مخې په مجموع كې د ټولو په نښه شوېو موخو څخه يي په سلو كې ۶۶ تحقق پيدا كړی او تطبيق شوي چې له دې جملې څخه تر ټولو لوړه سلنه د روغتيا سكتور (۸۸٪ (۴۵ ٪) ترلاسه كړې دی.

د ملي پرمختيايي ستراتيژی د پلان شوو اهدافو د تطبيق اندازه (فيصدي)

شميره	سكتورونه	فيصدي
۱	روغتيا	۸۸
۲	امنيت	۷۳
۳	حكومتداري	۷۱
۴	زېربنا او طبيعي منابع	۶۳
۵	معارف	۷۱
۶	زراعت او د كليو پراختيا	۶۹
۷	ټولنيزمصئونيت	۴۶
۸	د خصوصي سكتور انكشاف	۴۵

سرچينه : د ملي پرمختيايي ستراتيژی د ارزوني نهائي راپور- اقتصاد وزارت

دريمه برخه :

د بازار نظام او خصوصی سكتور

په ۱۳۸۴ كال كې د افغانستان نوی اساسي قانون تصويب او توشيح شو. د دغه قانون په لسمه ماده كې د هيواد لپاره د بازار نظام Market Economy ومنل شوه. د بازار نظام لكه د نورو اقتصادي نظامونو په شان يو نظام دی، د غه نظام كوم خاص بدوالی نلري، بلكې مهمه داده چې د يوې ټولنې په ځانګړو شرايطو كې څرنګه تطبيق كيږي. يو ښه نظام هغه دی چې د ټولنې اړتياوې پوره كړای شي. د بازار نظام هغه دی چې هلته افراد، اشخاص، موسسات او تصديګان پرته د دولت له كوم فشار څخه او پرته له كوم زور كارولو څخه د ارزښت د رامنځته كولو او د خپلو شخصي ګټو لپاره د اجناسو او خدماتو د توليد او لګښت په هكله تصميم نيسي. ښكاره خبره ده چې په دې ډول نظام كې د بازار د ميكانيزم له مخې او د سيالی په ترسره كولو سره ټول اقتصادي او ټولنيز فعاليتونه تنظيم كيږي چې موخه يې په اقتصادي فعاليتونو كې د خصوصي پانګې په كار اچول او له هغې څخه ګټه تر لاسه كول وی. بايد پايله يې په عمومي توګه د مطلوبيت ايجاديدل، د هوساينی رامنځته كول او دكارونو ښه كيدل وی، خو كيدای شی په عمل كی شخصی رفاه او ګټې په پام كی وی. كه چيری د عامه رفاه اود ټول اقتصاد دكلی اجتماعی هوساينی په پرتله يی د شخصی ګټی او فردی رفاه اندول زيات او عامه منابع ضايع كيدلی، نو دولت مداخله كولای شی. پدی ډول نظام كی په توليدی وسايلو باندی خصوصی ملكيت ازاد دی. دغه نظام له مركزی يا رهبری شوی اقتصادی نظام او سوسياليستی نظام سره فرق لری. د بيلابيلو اقتصادی نظامونو له تفاوتونو سره سره، يو يی هم په مطلق ډول نه دی رد شوی، هر يو يی خپلی ځانګړی ښيګڼی لری، مهمه داده چې ساستوال يی څنګه تطبيق كوی، بلكی مهمه داده چی هر يو يی په څه ډول او په څومره ګټورتوب سره تطبيق كيږی، يعنی موږ ته هم مهمه داده چی دبازار نظام څنګه تطبيق كړو . دبازار نظام كی په اقتصادی فعاليتونو كی خصوصی افراد

(c) ketabton.com: The Digital Library

او موسسات ډیر رول لری او په دویم ډول (یعنی سوسیالیستی او دمرکزی پلان جوړونی نظام) کی بیا د دولت له خوا جوړ شوی پلانونه د اقتصادی فعالیتونو لپاره د لاربنود حیثیت لری. اقتصادی نظامونه د یوی ټولنی د اقتصاد کم اوکیف ټاکی او دا پخپله بیا د سیاست زړی دی، اوس نو بیا هم پایله په دی پوری اړه لری، چی آیا سیاستوال څه کوی او څرنګه له دغو نظامونو څخه کار اخلی. ددغو نظامونو کامیابی او ناکامی، ګټورتوب او زیان هم زیاتره د سیاستوالو په چلند پوری اړه لری. مهمه خبره داده چی اقتصادباید د انسان په خدمت کی وی، چی د ټولنی اړتیاوی پوره کاندی او د یو هیواد له اقتصادی واقعیتونو سره برابر وی او د خلکو د دژوند د کچی لوړولو ته اړم وی.

په افغانستان کی موږ له ډیر پخوا څخه هم د مرکزی پلان جوړونی نظام درلود، هم مختلط او هم دبازار نظام او هم مو خصوصی سکتور درلود. موږ دی ټولو سره آشنا وو او تجربه هم پکی لرو، خو د کورنیو جګړو او بی ثباتی له لاسه مو ونشو کولای چی عملا خپل اقتصاد ښه کړو. مونږ ډیر وخت مختلط اقتصادی نظام درلود. دغه ډول نظام ته موږ له اجتماعی اصولو سره ګډ د بازار نظام یا د ټولنیزو اصولو لرونکی دبازار نظام هم ویلای شو(هیره دی نه وی چی د بازار دنظام اصطلاح او د آزاد بازار اصطلاح یو بل سره توپیر لری)، نن ورځ هم په آلمان او یو شمیر نورو هیوادونو کی دغه ډول نظام شته. په امریکی او هندوستان کی مختلط نظام دی، چی د پانګوالی او سوسیالیزم ګډوله یی بللای شو. اوس ښکاره شوه چی زموږ د اقتصاد د خرابوالی علت نه د پلان جوړونی نظام دی، نه مرکزی اورهبری شوی نظام او نه هم مختلط نظام، بلکی لوی لامل یی د جګړی دوام دی.

بازار د انساناو ترمنځ د ټولنیزو مناسباتو څخه شمیرل کیږي چي دا مناسبات او اړیکي د انسانانو ترمنځ د خرید او پلورلو په جریان کې تحقق مومي او همدارنګه د بازار اساسي عناصر عرضه ، تقاضا او بیی (قیمت) تشکیلوي.

یا په بله وینا : په هره شبکه او ځای کې چې اجناس او خدمات پیرودل او پلورل کیږي بازار دی، مګر بازار نه یوازې مادي او مشخص ادرس لري بلکه په نني شرایطو کې اکثریت راکړه ورکړه او پولي عملیات د مخابراتي شبکو په ذریعه ترسره کیږي په دې پروسه کې معین او مشخص ځای ندی تثبیت چې دا د اسهامو بازار دی حتی د یادولو وړ خبره دا ده چې په ننني شرایطو کې د جایدادونو، موټرونو د هوایي او ځمکني ترانسپورټ ټکټونه د انټرنیټ په ذریعه ترسره کیږي چې دا حالت هم د خرید او پلورلو عملیه ده چې بازار ورته ویلی شو. مګر دا چې بازار د تاریخ په اوږدو کې کله چې د کار تقسیمات منځ ته راوړي دي، ورسره سم د محصولاتو تبادله او د بازار لومړي شکل رامنځ ته شوی دی، خو د یوه مسلط او قانونمند نظام په څیر په پانګوالي نظام کې پراخ او په بیساري توګه یی پرمختیا کړی ده.

د بازار نظام وده او پرمختیا د تجارت او صنعت د انکشاف سره نه شلیدونکي اړیکي لري په کومه اندازه چې د تجارت او صنعت حجم زیات شي په هماغه اندازه د بازار نظام ته ښه زمینه مساعده کیږي او د بازار نظام لپاره د تجارت او صنعت د ودې باعث ګرځي، او همدارنګه د بازار نظام د تجارت او صنعت لپاره ښه شرایط رامنځته کوي. په دی توګه صنعت او تجارت د خصوصی سکتور په واسطه ښه برمخ ځی، دا ځکه چی خصوصی سکتور عامه خدماتو او لویو پروژو لکه د بریښنا تولید، کانونو، پارکونو اود ترانسپورت سراسری شبکی سره علاقه نه لری، په دی توګه دولت دصنعت او تجارت ، کوچنی تشبثات او یو شمیر خدمات خصوصی سکتور ته ور پریږدی، ترڅو په خپله امنیت، سیاست، علمی څیړنی ، لویی پروژی، ملی تاسیسات او هغه برخی چی خصوصی سکتور یی اجرا کولو ته حاضر ندی او نه یی کولای شی، ښه پر مخ بوځی. په همدی خاطر د افغانستان دولت خصوصی کولو ته ملا وتړله (خو له نیمګړتیاوو ډکه وه، ورسته به یی څرګنده کړو).

د بازارد نظام مفهوم او ماهیت په یوه ټولنه کې دا دی چې د فرصتونو او ظرفیتونو څخه په ټولو اقتصادي او ټولنیزو مناسباتو کې استفاده وشی چې هدف یې پرمختیا او د یوې ټولنې د افرادو د ضروریاتو وړ توکو ته لاسرسي شمیرل کیږي.

که څه هم په ټولو اقتصادي ـ تاریخي مراحلو کې د بازار موجودیت شته، خو څرنګه چې بازار د دولت د مداخلې او طبیعي تولیداتو سره په تضاد کې قرار لري نشي کولای د یو مسلط نظام په توګه په ټولنه کې را څرګند شی. همداشان په ننیو شرایطو کې نشو ویلای چې یوازې او خاص د بازار نظام په کوم هیواد کې سل فیصده موجود دي، د بازار نظام په معاصره وخت کې د نړۍ په قاطع اکثریت هیوادونو کې د ستراتیژیک هدف په حیث شمیرل کیږي. نو په افغانستان کی هم ددولتی سکتور تر څنګ په پام کی ونیول شو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګلیسي عالم او اقتصاد پوه ادام سمیت د بازار د نظام د عرضی او تقاضا قانون ته ور پرېږدی او وایی چی تاسی خاطر جمع اوسئ ، دغه قانون د یوه توکي، ارزښت تر تمام شوي قیمت پورې ښکته راولي.

د عرضی او تقاضا تناسب د موادو او تجارتي توکو د پلورلو او رانیولو میکانیزم رامنځته کوي، کله چې د عرضی او تقاضاپر اساس د مستهلک او پلورونکي ترمنځ مناسبات ټینګ شي په نتیجه کي بازار تشکل مومي.

همدارنګه کله چې په یو مارکیټ کې تجارتي توکی او خدماتي ظرفیتونه زیات شي په هماغه اندازه د تجارتي اقلامو په نرخ کې په تدریجي او په ځینو حالاتو کې په ډینامیکي توګه نوسانات رامنځ ته کیږي، پدې معنا چې د تجارتي اقلامو عرضه په مارکیټ کې د نرخ د نزول عامل ګرځي او حتی ویلی شو چې د یو تجارتي توکي قیمت تر خپل تمام شوي قیمت څخه په کمه اندازه په مارکیټ کې پلورل او رانیول کیږي، حتی ویلی شو چې په ځینی حالاتو کې یو تعداد مولدین افلاس سره مواجه کیږي دا حالات د یوه تولیدي دستګاه فعالیت د رکود سره مخامخ کوي.

دبازار نظام د چا په خوښه نه وي متمرکز، بلکې د بیو او د بازار له څرنګوالي سره سم روان وي او سوداګر، پانګوال، خلکو، مستهلک او مولد او ټول ورسره په ماهرانه ډول ځان عیاروي، ماهرانه ځکه چې په هغه کې په زرګونه معاملات،لکه: تولید، د اجناسو او خدماتو ویش او نور چې هر یو یې زرګونه متحولین لري په خپله حل کوي. د اقتصاد علم د یوې نورماتیفي پوهې په توګه د غه متحولین او روابط صرف تشریح کوي یعني هیڅوک، هیڅ ماشین او دستګاه دغه روابط او متحولین یوې خوا یا بلې ته نه بیایي او نه یې بنه جوړوي، خو مولد او مستهلک په هغه کې خپل رجحانات لټوي، یو یې که کیفیت ته ګوري بل یې نافعیت ته ګوري او همداسې یې درواخله نور روابط او متحولین . البته ځینی وخت اجبار او فشار هم لیدل کیږي چې هغه هم پخپله د اقتصادي معاملو او روابطو او متحولینو له دننه رابرسیره کیږي او د بازار اقتصاد بیا ډیر ښه پوهیږي چې څه وکړي لکه د عرضی او تقاضا کمښت یا زیاتیدل چې د بیو په بدلون تاثیر کوي د تقاضا زیاتوالی یو فشار دی چې قیمتونه لوړوي او د کیفیت ښه کول مصارف لوړوي او داسې نورې داخلي اړیکی . پرته له دغو اړیکو او متحولینو کوم بل فشار او جبر نشته چې د بازار په اقتصاد مؤثر وي. له بلې خوا د هیوادونو وضیعت او اقتصادی نظام ته باید وکتل شي چې آیا څه مني او څه نشي منلای. سوال پیدا کیږي چې پخپله اقتصادي نظام څه شی دی؟

باید ووایو چې اقتصادي نظام هغه اډانه ده چې د هغې د ننه اقتصادي انفسونه (واحدونه) (کورنی، تصدئ او دولت) خپل اقتصادي فعالیتونه د قوانینو او مقرراتو له مخې پر مخ بیایي.

اوس نو ښکاره شوه چې د بازار اقتصادي نظام نظم ته ضرورت پیدا کوي دغه نظم د بازار بنسټونه ته باور وربخښي.

د بازار نظام په نړیواله کچه موجود دي لکه د اروپا ګډ بازار د نړئ د اسهامو بازارونو، د کار د قوي بازار، منطقوي بازارونه او داسې نور اشکال یې په نړئ کې موجود دي، مګر د بازار نظام جوړښت او میکانیزم د تاریخ په اوږدو کې تغییر موندلی دی او د تغییر په حالت کې دی، همداراز زمونږ په هیواد افغانستان کې د اساسي قانون د لسمي مادې پر اساس د بازار د نظام ستراتیژیکه کړنلاره توضیح شوی ده ، ستونزه دا وه چې په هیواد کې دبازار د نظام څخه ناوړه ګټې اخیستنې د هیواد اقتصادي جوړښت او سمبالښت له سترو ننګونو سره مخامخ کړ. ضروري ده تر څو په هیواد کې د بازار د نظام په طرحه باندې یوه قوي او عملي کره کتنه وشي او د هغه لاسته راوړنې او ښیګڼې چې د بازار نظام یې له ځانه سره لري، له هغه څخه د اقتصادي چارو په پرمختیا کې مثبته استفاده ترسره شي او خصوصي سکټور ته د ودې او انکشاف شرایط د قانون ، لوایحو او طرزالعملونومطابق رامنځ ته شي ، نه په خپلسری بڼه. او په کومو برخو کې چې نیمګړتیاوې موجودې وې ښه به داوي چې د هغې څخه صرف نظر وشي او هغه اقتصادي برخې چې خصوصي سکټور او یا هم د بازار نظام یې په ښه شان نشي پلي کولای ضروري ده چې په دغو برخو کی دولت په یوازی توګه او یا هم په مختلطه توګه خصوصي سکټور سره په همغږي اقتصادي فعالیت ترسره کړي. زمونږ په هیواد افغانستان کې ضروري ده تر څو د اقتصادي – ټولنیزی پرمختیا لپاره یوه بشپړه طرح رامنځته شي چې په هغه کې خصوصي سکټور او دولتي سکټور ته خاصه ونده ورکړل شي، دا حالت هیواد ته دا فرصت برابروي ترڅو په متوازن ډول په اقتصادي، ټولنیزو مناسباتو کې د پام وړ پرمختیاوې رامنځ ته شي.

د بازار نظام په تشکیل کې د ارزښت ونډه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ارزښت په اړوند بیلابیل نظریات او افکار موجود دي ځیني علما وایي د انسان د کار قوه چې د محصولاتو په هر جدا جدا واحد کې تجسم مومی، دهغه محصول (تولید) ارزښت دی ،مګر ځیني علما داسې نظرو لري، چې تمام شد قیمت د محصولاتو ارزښت جوړوي. په دی توګه خصوصی سکتور په کوچنیو تشبثاتو او خدماتو کی په دی طریقه خپل کار پر مخ بیایی. دا د محصولاتو او یا هم د تجارتي توکو په اقتصادي نظام کې عینی خصلت لري او د بازار په اقتصادي نظام کې خاصه ونډه لري د بازار په اقتصادي نظام کې ارزښت د تجارتي توکو ارزښت په راکړه ورکړه کې خاص اهمیت لري او د ارزښت د قانون پر اساس په دغه نظام کې تبادله او سوداګري ترسره کیږي. دولت لویی ملی شتمنی لکه کانونه، ځنګلونه، اوبه، چاپیریال ساتنه او نور تنظیموی او دغو مهمو برخو ته په پوره توجه وخت ورکوی، ځکه چې تر دی ټیټي برخې او کم اهمیت لرونکی تشبثات خصوصی سکتور ته ورکړل شوی وی. په دغو کوچنیو برخو کی د محصولاتو قیمت د هغه د ارزښت پر اساس معلومیږي، او وګړی یی پری کوی او کمی بیعدالتی ته موقع نه برابریږی.

د جنس یا تجارتي توکي ارزښت دایمي او ثابته بڼه لري مګر قیمت چې د عرضې او تقاضا د تناسب په نتیجه کې رامنځ ته کیږي د جنس په نرخ اغیزه کوي، په بعضې حالاتو کې تناسب برقرارېږي مګر په ځینو حالاتو کې معکوس متناسب حالت غوره کوي د ارزښت قانون د تولید په عرضه کولو او د معاملاتو په بهیر کې عمل کوي. دواړه لوری هم مستهلک او هم مولد خپلو رجحاناتو ته ګوری او عمل کوی (یو یی مفادغواړی بل یی کیفیت)، خو که ددولت لازم نظارت څخه پرته دغه رجحانات برآورده نشی، د بازار نظام ناکام دی.

۱. د ارزښت قانون د ساده او پراخ تولیداتو او همدارنګه کار د قوې او تولید ترمنځ په مختلفو تولیدي برخو کې عمل کوي.

۲. د ارزښت د قانون کرنه په بازار کې د مولدو قواوو د پراختیا او انکشاف لامل ګرځي په دې پروسه کې مولد کوښښ کوي تر څو پخپلو شخصي مصارفو کې کموالی راولړي او په دې فکر کیږي تر څو د ټولنیزو عوایدو کچه زیاته کړي، چې دا عمل بازار کې د تولیداتو د سطحې د لوړوالي باعث ګرځي.

۳. د ارزښت قانون کړنه د ساده تولیداتو څخه پراخو تولیداتو ته زمینه مساعدوي او په بازار کې اقتصادي رقابت او سیالي ته لاره هواروي چې په نتیجه کې د بازار نظام اقتصادي جوړښت لاپسې پیاوړی کیږي او په بازار کې د ارزښت د قانون کړنه د مختلفو اقتصادي برخو د ایجادولو باعث ګرځي.

د همدی قانون له مخی یو شمیر هیوادنو د بازار د نظام د ښه پلی کولو په پایله کی د ښه اقتصاد او ټولنیز ثبات خاوندان شول ، دا ځکه کله چې خلکپه تولیدی او خدماتی دګرونو کی بوخت وی، شیطان ددوی په مغزو کی ځاله نه کوی او منکراتو او تخریبی چارو لاس نه پوری کوی او وار په وار ټولنیز نظم، دقانون حاکمیت، استقرار، فردی آزادی، مصونیت، سالم اورغنده تفکر، د خدمت روحیه، نوښتونه اواکتشافات ترقی کوی.

خصوصی سکتور : هغه سکتور چی په هغه کی په تولیدي وسایلو باندې ملکیت شخصي وي په دغه ډول سکتور کې شخص له تولیدي وسایلو څخه د اعظمي مفاد لپاره کار اخلي. د لته مالک او پانګه اچونکی یا کار و باري غواړي د خپل اقتصادي فعالیت مطلوبیت اعظمي حد ته ورسوي یعنې مصارف اقل حد کې او عواید یا د تولید اندازه تر ټولو ممکنه اوچت حد ته ورسوي، نوموړی د منابعو په تخصیص کې نهایت تلاش کوي او د اضافي تولید خواته پاملرنه اړوي. چې پایله یې اقتصادي مؤثریت دی. په اقتصاد کې دا ښه روش دی، چې اقتصادی کفایت تضمینوی. شومپټر وایي چې خصوصي متشبثین فعال او مبتکر وي او د تولید نوي دګرونه رامنځته کوي، استخدام ته زمینه برابروي او منابع په کار اچوي په دې توګه د شخصي مفاد تر څنګ ټولنیز مفاد ته هم لاره هوراېږي. په همدی خاطر دولت نه یوازی خصوصی سکتور ته د ازاد فعالیت اجازه ورکوی بلکی ځانګړو حالاتو کی دولتی موسسات او تصدی هم خصوصی کوی. دلته مالکان خپله پانګه په کار اچوي، منابع د تولید لپاره تخصیصوی او بشری ځواک د کار لپاره د مزد او معاش په مقابل کی استخداموي خصوصی مالکیت دعمومی پالیسیو او قوانینو له مخی کار کوي. تر هغو چی دوی دنورو د قانونی مالکیت په حق باندی تیری نه وی کړی، ازاد وی او د خپلو ملکیتونو څخه د استفادی او دهغو د پکار اچولو لاری ټاکلی شی.

<u>**خصوصی کول:**</u>

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اقتصاد کی خصوصی کول یوه پروسه د ه چی د خصوصی سکتور د پیاوړتیا لپاره

زیاتره وخت دولتونه د خاصو موخو په پام کی نیولوسره خصوصی کولو ته اقدام کوی مثلا :

1. دولت د یو داسی خدمت یا د جنس تولید باندی شروع کوی چی پخوا نه و معمول او رواج نه و، کله چی دغه اقدام بریالی شی، مورد نظر جنس ښه بازار ومومی، نو بیایی خصوصی سکتور ته سپاری. ددی ګټه داده چی ددولت له خوا مورد نظر اجناسو تولید توسعه پیدا کوی.
2. ځینی وخت دولت د خپلی اسکان د پالیسی د عملی کیرو په خاطر له ښارونو څخه په لری سیمو کی د تولید منابع په کار اچوی، هلته کورونه جوړوی تر څو د ګڼ میشتو سیمو یو شمیر نفوس هلته ولیږدول شی، کله چی په دی ډول سیمو کی دولتی تصدی، یا اقتصادی فعالیت ځای پرځای اوبریالی ثابت شو، نو خصوصی سکتور ته ورپریښودل کیږی، په دی ډول سره دولت خپل ډیر اهداف په همدی میتو عملی کوی.
3. کیدای شی ځینی وختونه په یوه تولیدی یا خدماتی څانګه کی لازم مهارت نه وی، دولت په دی برخه کی مخکښ کیږی، کله چی مربوطه څانګه کی مهارتونه ایجاد شول و دغه برخه خصوصی سکتور ته ورپریږدی اودی ته ورته نور اهداف او مثالونه.

متا سفانه په افغانستان کی د ډیر لوړ ارزښت لرونکی تصدی د خصوصی کولو په نوم د اشخاصو لاس ته ورغلی، خو پرته له دی چی د هغو ملکیتونه او ثابتی پانګی یی تالا کړی، اقتصاد ته یی کومه ګټه ونه رسوله، یعنی هغه رساتل چی خصوصی سکتور یی لری او هغه ګټی چی په پورته توګه له بازار نظام او خصوصی سکتور څخه متصور و، برآورده نشو. یعنی دلته یی شرایط وضع او رعایت نشول. بل لامل دا و چی دا پروسه ډیره ګړندی، جبری او مصنوعی تطبیق شوه او فرصت طلبو ورڅخه ګټه پورته کړه، نه اصلی متشبثینو او فعاله او مبتکرو کاروباریانو. دلته خصوصی کولو د دولتی تاسیساتو، ملکیتونو او تصدیو د له منځه وړلو او بالکل حذف کولو ښه ونیوله. کاشکی په دی باندی عمل شوی وای چی هر هغه متشبث چی تولید ی تصدی د خصوصی کولو په نوم اخلی، نو باید په همغی څانګه کی تولید ته ادامه ورکړی. موږ ډیری بریالی دولتی تصدئ او موسسات درلودل، کومی چی سستی او دمدیریت له پلوه بی کفایته وی، هغه مو باید اصلاح کړی وای او که نه کیدای له له شرایطو او مقرراتو سره سم مو خصوصی کړی وای. دبیلګی په توګه د کابل جنګلک فابریکی هر کال ډیر ښه تولیدات درلودل، زراعتی وسایل، فلزی اسبابونه، د موټرو باډی اوډیر نور کارونه یی کول، د بغلان د قند فابریکی په یوه کال کی ۱۳۰۰۰ ټنه بوره تولیدوله، افغان ترکانی هم ښه تولیدات لرل، خو د خصوصی کولو په نوم غصب او دغه تولیدات ټول په ټپه ودریدل. له فابریکو څخه سرایونه، کورونه او نور ځایونه جوړ شول، د افغان ترکانی، حجاری او بوتون ، نساجی ګانی، سیلو ګانی او په سلګونو نور مثالونه یادولای شو، په همدی خاطر د خلکو زړونه له خصوصی کولو او د بازار له نظام څخه تور سول او غواړی چی دولت مداخله وکړی.

بله تیر وتنه دا وه چی موږ د پرمختللو هیوادو څخه تقلید وکړ، هلته که یو کارګر بیکاره کیږی ، نو دهغه لپاره ټولیزی بیمی موجودی وی، خو په افغانستان کی داسی څه نه و، په دی توګه با تجربه کارګران له لاسه ورکړل او اقتصاد، خصوصا د تولید ډګر مو بی کادره کړ، بی کادره اقتصاد یعنی صفر.

بله تیر وتنه دا وه چی بهرنی پانګه اچونه په خلاص مټ روانه شوه چی دی کار داخلی کارخایونه له قاتلانه رقابت سره مخامخ کړل،

یوه تیر وتنه دا وه چی هغو چاراوکو او دولتی څواک لرونکو چی هم یی سیاست او حکومت یرغمل کړی و او هم یی یو شمیر اقتصادی تشبثاتو باندی خیټه اچولی وه، دوی انحصار ګرانه عمل وکړ، نوځکه اصلی ، حرفوی او اقتصاد ته مفید کاروباریان یی له میدانه وشړل. داسی ډیر مثالونه شته چی موږتیرو کلونو کی مطبوعاتو او رسنیو کی ټکی په ټکی ورته اشاره کړی، د تکرار ضرورت یی ځکه نشته چی له اصلی موصوع څخه لری کیږو. مهمه داده چی دړی برخه کی د راتلونکی لپاره د اشتباهاتو مخه ونیسو.

افغانستان هغه یواځنی دولت نه دی چی د خصوصی کولو پروسه کی ناکام شو، په بله وینا خصوصی کول یی په غلطه ښه ترسره کړل، بلکی ګڼ شمیر نورو خصوصا پرمختیایی هیوادو کی هم دا ډول ستونزی ولیدل شوی، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

توپیر په دی کی دی چی هغوی خپل اشتباهات جبرانوی او د اصلاح لاره لټوی او ورو ورو قد م اخلی . که واضحه وویل شی، دلته اصلا خصوصی کول نه، بلکی غصب او چپاول کول و. کیدای شی دی کی بیلابیل اغراض لکه سیاسی یا نور هدفونه او د سړی جګړی یو شمیر هغه اهداف چی لا تر اوسه نه و پوره، دهغو پوره کول او داسی نور به وو، خو پایله یی افغانانو ته په زړه پوری نه وه. ځو کلونه مخکی افغانستان کی د نساجیو، پلاستیکی لوښو او بوټانو جوړولو، صابون، پوستین ګنډولو، دڅرمن صنعت، کارتن جوړولو، تیلو ایستلو، جرابو او جاکټ اوبدلو، دخوراکی توکیوتولید او ګڼ شمیر برخو کی ډیر موفق خصوصی سکتور موجود و چی د کابل د پلچرخی پارک یی ښه بیلګه وه . دلته ددغو ټولو صنایعو او فابرکو یادونه دلته امکان نه لری، چی په سلګونه فابریکی پکی فعاله وی، خو اوس یی هیڅ اثر نه دی پاتی . ددی تر څنګ موږ په لاندی برخو کی د خصوصی سکتور تر څنګ دولتی او مختلطی فعالی تصدۍ او فابرکی درلودی؛ دلته به یی د یو څو نومونه واخلو : د هوخست فابریکه، د کونړ د کاغذ جوړولو فابریکه، دهرات د سمنټو فابریکه د بلخ او کابل سیلوګانی، دغوری سمنټ، سپینزر شرکت، د کورجوړولو تصدۍ، کاماز، دشمال دډبرو دسکرو تصدۍ، دافغان کیمیاوی سری شرکت،دکندهار د وړی اوبدلو فابریکه، دمزارنفت اوګاز، د بګرامیو نساجی، د جبل السراج دسمنټو کارخانه، ګلبهار نساجی، د مرمر او رخامو تصدۍ، د جوزجان کود اوبرق، د کندز جنوپریس او صابون جوړولو او تیل ایستلو کارخانی او داسی نور چی یادونه یی مایوسی رامنځته کوی. یو شمیر یی چی د بشپړ لوټ او تالان او خصوصی کولو له آفت څخه په امان پاتی دی ، هغه بیا شاړی پرتی دی، لکه د ننګرهار میکانیزه فارمونه (البته یوه برخه یی غصب اولوټ شوی، خو بیا هم د بی غصب اولوټ شوی، خوسره دی هم د بیا رغاونی امکان یی شته)مهمه داده چی موږ په دی هکله له سره غور وکړو او لازمه پاملرنه ورته وشی. په دی توګه دافغانستان دولت او عامه سکتورهم فرصت لری چی د خصوصی کولو پروسه اصلاح او په اقتصاد کی د مداخلی حق وساتی، په دی برخه کی یو شمیر معیارونه دادی :

دبازار نظام کی دولت د مداخلی اواصلاح لپاره یو شمیر حدود او معیارونه لری چی باید روښانه شی. مونږ په دې باندې وپوهېدو چي تر څو دبازار نظام کي خصوصي پانګوال د نافعیت او اعظمي حد مطلوبیت حاصل نه کړي، هلته سرمایګذاري نه کوي، نو ایا خصوصي سکتور او د بآزارد نظام د شرایطو صنعت له ماتي سره مخامخ کیږي؟ او که مخامخ کیږي لاملونه یي کوم دي؟ دلته به داسي په همدې موضوع خبرې وشي.
د بازار نظام کولای شي زرګونه ډوله اجناس او خدمات د مستهلکنیو له رجحاناتو سره سم تولید او عرضه کړي او همدارنګه ممکن دوی په زرګونو ډوله تولیدي عوامل او نیم کاره یا ناکار تمام اجناس د نورو مولدینو په واک کې ورکړي تر څو له دې لارې هم مفاد اعظمي کړي. دغه فعالیت یو ډیر پیچلی فعالیت دی نو د هغې په پلان جوړونه کې ډېرې زیاتې ستونزې شته. بازار باید وار په وار او بېلابېلو شرایطو کې ځان نویو حالاتو سره برابر کړي او د رجحاناتو مطابق له فوري بدلونونو سره ځان عیار کړي. دلته د خصوصي سکتور لپاره یو شمېر علتونه په ګوته شوي دي چي د دوی د ناکامۍ لامل کیږي. هغه وخت چي خصوصي سکتور سم کار ونشي کولای (د بآزار ناکامي) بلل کیږي، نو که په همدې حال پرېښودل شي خپل نافعیت له لاسه ورکوي. مونږ ته بهٔ ستونزمنه وي چې د بآزار دنظام د ناکامۍ هر حالت دلته په ټولو اجزاؤ سره جلا جلا تشریح کړو؛ خو لنډیز به یې ذکر کړو:

۱. د انحصاراتو رامنځته کېدل

د رقابت په قوي کېدو کې یو شمېر رقابت کوونکي انحصار ته لاس اچوي په تېره بیا په پرمختیایي هېوادو کې هغه تصدۍ او صنعتي فعالیت ځآی چي له کتلوي صرفه جویي څخه کار اخلي نو په کم وخت کې دومره پراخېږي چي د خپل پرمختیایي هېواد ټول محدود بآزار اشغالوي او په دې توګه د قاتلانه رقابت له لارې نورو ته د ننوتلو لپاره ستونزې پیداکوي. نن ورځ په پرمختللو هېوادو کې هم اولیګو پولي انحصارونه رامنځته شوي چي فقط څو محدودې تصدۍ یو بشپړ صنعت کنترولوي. په کرنه، کب نیولو، لاسي صنایعو، ترانسپورت، پرچو ن سوداګرۍ او خدماتو کې د اولیګو پولونو رامنځته کېدل ډېر لږ امکان لري؛ خو په نورو صنایعو لکه فلزي صنایع، کیمیاوي صنایع، د اسلحې صنایعو او نورو کې هغوی قیمتونه لوړ بیولای شي، د تولید مقدار کموي، په دې کې مستهلکین متضررکیږي. په دې توګه د بازار نظام څخه رضایت له منځه ځي چي رضایت نه ؤ بازار ناکام دی. د دې د علاج لپاره باید دولت مداخله وکړي او مالیات وربآندې لوړ کړي او له ترلاسه شویو مالیاتو په نورو مواردو کې مستهلکینو سره مرسته وشي او د نرخونو اکثر او اقل حد ټاکل هم یوه بله چاره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲. بهرنۍ صرفه جويي ګانې

دبآزار نظام د يو شمېر نويو لګښتونو له امله ډېره ګټه کوي پرته له دې چې خپله يې مصرف کړی وي. مثلا کله چې د سالنګ تونل جوړ شو د شمال ولايتو د ختکيو لپاره بازار پوره پراخ شو او دوی خپل محصلولات کابل او پېښور ته وړل. دلته پانګه د دولت لګېږي خو ګټه يو محدود شمېر توليدوونکي کوي، هغه په ځانګړي قلم کې د نورو اجناسو توليد وده نه کوي، دايې هم يو منفي اړخ دی؛ ځکه هر اړخيز انکشاف په کې نه واقع کېږي.

۳. خارجي غير اقتصاديت (External Diseconomies)

په دغه حالت کې تصدۍ او د بازار فعاليت ځای خپله ګټه کوي، خو شاوخوا نور غير اقتصادي شرايط رامنځته کوي مثلا دا هغه مصارف دي چې د تصدۍ مصارف نه دي لکه د چاپېريال ککړتيا يا د سيندونو د اوبو خرابول، وحشي ژويو ته خطر او نور. که څومره هم د خپل محصول له پلوه خصوصي تصدۍ ګټه لرونکي او د اعظمي حد مفاد لرونکی وي، خو په عامه توګه يې غير اقتصاديت ايجاد کړ. همدارنګه له عامه منابعو لکه څړ ځآی، ځنګل، سيندونو او نورو څخه استفاده د يو شمېر غير اقتصاديتوبونو لامل کېږي. ممکن لوی مالداران څړ ځای داسې ګواښ سره مخامخ کړي چې واښه له ريښې څخه ورک کړي. په افغانستان کې د جنوب له ځنګلونو اودکونړ له لرګيوڅخه د خصوصي تجارو استفاده همداسې مثال لري چې په اقليم او باران يې فوق العاده منفي اغېزه کړې ده او داسې نور مثالونه. دلته هم بايد دولت مداخله وکړي او ډېر لوړ ماليات وربآندې وضع کړي او يو شمېر نور داسې قانوني تصاميم ونيسي چې د بهرني غير اقتصاديت مخه ونيسي.

٤. نوي پيداکېدونکي صنايع

کوچنۍ تصدۍ او پرمختيايي هېوادونه مجبور دي چې يو شمېر داسې نوي صنايع پيدا کړي چې دوی ته بالقوه انکشاف ور په برخه کړي او د دوی واردات تعويض کړي، خو نړېوال بازار او د بهرنيو لويو تصديو توليداتو ازادانه شتوالی د دغو داخلي کوچنيو تصديو مخه نيسي او په رقابت کې يې له منځه وړي. مثلا افغانستان د کاليو مينځلو دپوډر په برخه کې له ايراني (برف) تصدۍ سره رقابت نشي کولای.پخوا کلونوکې دشاکر دچيني جوړولو دفابريکي دورشکست کېدو يو لامل هم همدا و. او داسې نور مثالونه. دلته ده چې ازاد بازار ملي اقتصاد ته زيان اړوي. نو بايد دولت د سبسايديو يا لوړو وارداتي تعرفو په واسطه مداخله وکړي او داخلي تصدۍ ته د ودې او ترقۍ مهلت او فرصت ورکړي.

۵. د مستهلکينو حاکميت

په پرمختللو صنعتي هېوادو کې ويل کېږي چې مستهلک يا مصرفوونکی (مشتري) پاچا دی او پيسې هغه ته رايه ورکوي، چې څومره او چاته توليد شي. خو په وروسته پاتې هېوادو کې بآزار له بآنکي سيستم څخه بهر او پولي مسابل يې ورسته پاتې دي. دغه خبره صدق نه کوي. يو څو بآنکونه که جوړ شوي هم دي د بهرني اقتصادي مډل څخه تقليد کوي او صرف يو شمېر اسانتيا د کمېشن په مقابل کې ترسره کوي، لکه کابل بانک چې د کمېشن په مقابل کې ددولت د کارکوونکو معاش توزيع کوي، خو د بانک په اصلي معنا فعاليت نه کوي، نور اکثر خلک نه بانک پېژني او نه يې مفهوم او اهميت؛ نو په دغه ډول عنعنوي بازار کې نه پيسې رايه ورکوي او نه هم مشتري پاچا دی، نو دلته بايد دولت د بانکي سيستم دبشپړتيا لپاره کار وکړي. دلته د بانکونو پانګه د ازاد بازار له قانون سره سم خامخا يا بېرته ځي يا د بهرنيانو لاس ته لوېږي او دا بيا د ناکامۍ باعث کېږي، لکه کابل بانک چې د ۱۳۸۹ کال په نيمايي کې ناکامۍ سره مخامخ شو او د دولت مداخلې ته مجبور شو. دغه وخت د افغانستان بآنک چې دولتي بآنک دی د کابل بانک مديريت ترلاسه او اصلاح کړ. بله چاره نه وه، په دې توګه کله چې دولت مداخلې ته اړ کېږي دا د بازار دناکامي معنا لري. خو دا هم بايد وويل شي چې تل او بې وخته مداخله تل د يو هېواد په ګټه نه وي؛ بلکې دا خپله موقع لري. يو شمېر داسې مثالونه هم شته چې هر ډول بې وخته مداخلې وضعيت نور هم خراب کړي، مثلا د ناماهرو کارګرانو د معاشونو لوړول تر څو د هغوی ژوند ښه شي، خو دا د استخدام د کمېدو لامل کېږي يا د وارداتو کنترول قاچاق زياتوي او تور بازار پيداکېږي يا د غذايي موادو ارزانه کول د هېواد دننه زراعتي محصولات له تاوان سره مخامخ کوي او ددولت په بودجه بار اضافه کوي او داسې نور مثالونه .

دا حال داسې دی چې هلته اجناس او خدمات په ازادانه ډول د پيسو په مقابل کې په مروجه قيمتونو باندې تبادله کېږي. په عادي حالت کې دولت په اقتصادي فعاليتونو کې مداخله نه کوي دلته مصرفوونکي د خپل عايد په پام کې نيولو سره د اجناسو او خدماتو داسې يو ترکيب انتخابوي چې ورته تر ټولو زياته ګټه ولري. او توليدوونکی هم تر هغه ځايه خپله توليدي منبع استعمالوي چې د هغې اخيرني توليد څخه په لاس ورغلې ګټه په هماغه توليد باندې له مصرف څخه زياته وي.نو بازار هغه ځای دی چې هلته پلورونکی او پيرېدونکی سره يو ځای کېږي د بازار په اقتصاد کې اصلي شرط رقابت دی چې شرايط يې دا دي: زيات شمېر عرضه کوونکي او زيات شمېر تقاضا کوونکي، بازار ته د داخلېدو او خارجېدو ازادي، د بازار په هکله د مکملو مالوماتو موجوديت او د اجناسو او خدماتو او نوعيت يو شانته والی. دولت هغه وخت مداخله کوي چې:

۱. بازار په خپلو کړنو کې ناکام شي.

۲. وګړي ناراضا وي او د دولت مداخله اصلاح کوونکی رول ولري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. د دولت مداخله د ټولنيز عدالت په منظور.
٤. د ټولنيزو غير محسوسو ارزښونو ساتل، لکه چاپيريال ساتنه او نور.
٥. د دولت مداخله د مارکېټ د ضعف موارد، انحصارګري او جانبي يا خارجي تاثيرات رفع کوي. او دغه مداخله قانوني او اصولي حدود لري. چي په دغه مقاله کي وښودل شول.

په هیواد کی د لسو کلونو په پایله کی مهم اقتصادی بدلونونه او کمزورتیاوی

په دی لیکنه کی د بهرنیو مرستو مفهوم توضیح شو. د بهرنیو مرستو ماهیت او د مرسته ورکوونکو هیوادنو مقاصد او د مرسته اخیستونکو مجبوریتونو ته پکی اشاره وشوه، د بهرنیو مرستو مثبتو اومنفی اړخو ته اشاره وشوه او دبهرنیورمرستو اغیزمتوب کی مو دملی تدبیر او درایت یادونه وکړه.دا مو دافغانستان لپاره یو فرصت وباله چی مناسبه او ښه ګټه ورڅخه اوچته نشوه، بلکی ډیری مرستی بی اغیزی او هدر مصرف شوی. ښکاره خبره ده چی تیرو کلونو کی په افغانستان کی ډیر مثبت تحولات هم راغلی دی: پخوانی جنګی ډلی بی وسلی شوی، دهغوی روحیه د هیواد دتخریب پرځای بیا رغاونی او عمرانی چارو ته رااړول شوی او زیاتره یی په سیاسی او اداری چارو کی د واک او لویو دریځونو لرونکی دی. په ټولنیز ژوند کی دښځو ونډه نسبتا ښه شوی ده او مدنی ټولنی خپل دریځ ترلاسه کړی. ددولت دری قواوی لرو، نوی اساسی قانون تصویب، یو پولی ریفورم په بریالی توګه ترسره او د جمهوری ریاست، پارلمان او ولایتی شوراګانولپاره په انتخاباتو کی غوره تجربه تر لاسه شوه. دزمینی ترانسپورټ په برخه کی له ۹۰۰۰ کیلومترو ځخه زیات سرکونه پاخه شول، د هوایی ترانسپورټ په برخه کی د اریانا دهوایی شرکت له بیارغاونی پرته ځو دخصوصی سکتور هوایی ـ ملکی چلند کی فعاله کمپنی شته، بانکی سیستم مو نوی شو، ګڼ شمیر ځوانانو بهر کی لوړی زده کړی وکړی او په معلوماتی تکنالوژی کی وارد او یوه ځوانان لرو.

وموندل شوه چی تیرو دیارلسو کالو کی د(MDGs) له اهدافو سره سم موږ هم ځانته یوه پرمختیایی ستراتیژی جوړه کړه. موږ دپرمختیایی ستراتیژی بیلابیلی برخی او ارکان وکتل او ځینو ځایونو کی مو دافغانستان د پخوانیو پلانونو سره مقایسه هم کړل، ددغی ستراتیژی مثبتی لاسته راوړنی مو د اعدادو او رقم له مخی چی په رسمی ګزارشونو کی راغلی دی ، وښودل او ځینی نیمګړتیاوی مو هم وښودی، یه په بله وینا توقع کیدونکی حالت ته یا هغه څه چی باید وررسیدلی وای، هغه ته مو هم اشاره وکړه، که چیری په ډیر لنډ ډول سره تحلیل شویو ارقامو ته یوه کتنه وشی، نودی پایلی ته به ورسیږو چی: په معاصرو شرایطو کی دغه تدوین شوی ستراتیژی د افغانستان لپاره یوه غوره تجربه وه. البته د هغی د تطبیق او پایلو په هکله د افغانستان دولت او ناودلتی موسساتو ډیر زیات تبلیغات کړی، مګر په واقعی توګه یی په علمی شکل سره تایید شوی ګزارش او تحلیل نه دی موجود. یو شمیر ارقام اتکلی او یو شمیر نور نا تایید شوی دی. ددی په مقایسه د افغانستان د لومړنیو پنځه کلونو علمی پلانونو ارقام او تحلیلونه ډیر ثقه یی او په علمی میتود استوار وو. د څیړونکو لپاره په دی برخه کی مهم ماخذ د افغانستان د کلنی معلومات، د اداراتو له مسولینو او چارواکو سره مرکی، احصاییوی سالنامی ، د وزارتونو رسمی ګزراشونه او تر یوه بریده هم د افغانستان د ریسرچ او ارزیابی (Afghanistan Research and Evaluation Unitیا(AREU)) کزارشونه دی.

ددولتی اداراتو تر څنګ له ۱۳۸۱ ش. کال څخه راوروسته ګڼ شمیر ګزارشونه غیر انتفاعی ، غیر حکومتی سازمانونو(NGOs) نشر کړی دی، البته دوی هر یوه کوشش کړی دی چی د انکشافی اهدافو د تحقق په برخه کیخپل موثریت ثابت کړی. ددی خبری مانا داده ، لکه هغسی چی د افغانستان د ملی انکشافی ستراتیژی په جوړولو کی د بهرنیو مرسته له افغانستان سره په څرګند ډول ښکاریده، نو همداسی یی تطبیق کی هم دولتی او غیر دولتی ادارو او موسساتو کار کړی دی. که چیری ددوی مرستی نه وای، یو شمیر مهمی انکشافی پروژی لکه د ملی پیوستون پروګرام (NSP),، د بیرنی کار موندی پروګرام (NEEP) ، دپانګی اچونی ملاتړ، د افغانستان د کلیو د پروژو د پراختیا پروګرام(AREDP) د نشه یی توکو پر وړاندی د مبارزی پروګرام (CN) او په خپله د افغانستان د مستقلو ادراتو(د وزارتونو، د انتخاباتو

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلواک کمیسیون، د بشر د حقونو خپلواک کمیسیون، د اداری اصلاحاتو او ملکی خدماتو خپلواک کمیسیون او نورو پروگرامونه به یو هم سم نه و تطبیق شوی. لکه چی موږ څو ځلی اشاره وکړه د افغانستان ملی پرمختیایی ستراتیژی له دریو مهمو برخو څخه جوړه وه :

- امنیت
- حکومتولی
- اقتصادی او ټولنیزه پرمختیا

په دی دریو برخو کی هغه چی موږ ورسره ډیره علاقه لرله، هغه د اقتصادی پرمختیا برخه وه. په دوو لومړیو برخو کی باید ووېل شی، چی : د امنیت وضع ښه نه وه، هم وسله والومخالفینو او هم جنایتکارانو، دواړو، امینت او عادی ژوند له ګواښ سره مخامخ کړی و. تر وسله والو مخالفینو حرفوی جنایتکارانو چی لویی ډلی او د مافیا د باندونو په بڼه یی فعالیت کاو اقتصادی فعالیتونو، پانګی اچونی او د هیواد شتمنی ته زیات ګواښ او خطر متوجه کړی و، ددوی د نا امنی له امله تجارو ، ملی سوداګرو او اقتصادی فعالیتونو ته خنډ واقع شوی و، یعنی نه فزیکی امنت موجود و او نه احساسی. دبیلګی په توګه ډیر شمیر سوداګر اختطاف شول، ګڼ شمیر شتمنی لوټ او غلا شوی.د حکومت کولو او د قانون ټینګښت تطبیق نه شول، یو پراخ تنظیم شوی فساد حاکم و. دغه فساد په اداری ، مالی او آن اخلاقی برخوو کی له ورایه څرګندو. څو څو ځله متکرر جنایتکاران ونیول شول، بیرته خوشی شول، دی واقعیت دا ثابته کړه چی د ملی ستراتیژی د دوهمی برخی(حکومت کولو او د قانون د ټینګښت برخه) ډیره بریالی نه وه. ددغه پراخ فساد له امله ددولت رول ضعیف شو او د اقتصادی پرمختګ په لاره کی هم لوی خنډ واقع شو. له ۱۳۸۱ څخه تر ۱۳۹۱ پوری (لس کاله) د مرستو زیاتی پیسی د نا دولتی موسساتو له خوا په مصرف رسیدی، په مرموز ډول د نادولتی موسساتو اغیز ددولتی ادارتو ملی دریځ او په چارو حاکمیت ضعیف او آن داچی دولتی ادرات د نادولتی موسساتو تر اغیز لاندی راغلی وو او د ملی دولت پرستیژ ته زښت ډیر تاوان ورسید. ګڼ شمیر تجربه لرونکی او ماهر کارکوونکی له حکومتی دفترونو څخه د نادولتی موسساتو دفترونو ته ولاړل. ملی شورا او ولایتی شورا ګانو لازم موثریت نه درلود، بلکی په خپله همدوی قانون نقض او د فساد پیاوړی کوونکی شول. دداسی یوی نا مطمینی فضا په ترڅ کی بهرنیو مرستو څخه لازمه ګټه اوچته نه شوه اود ترقی او پرمختګ ډیر ښه فرصتونه له لاسه ووتل. لا هم دسری جګړی آثار شته، ګڼ شمیر هغه پروژی چی پخوانی شوروی جوړی کړی وی، یا دهغوبیارغاونی ته پاملرنه ونه شوه یا یی هم ټوله فزیکی شتمنی او زیر بنا تالا او په لوی لاس تخریب شوه، خو پرځای یی نوی څه جوړ نشول. له بده مرغه د افغانستان د ډیر مهم جیوپولیتیک موقعیت څخه د مثبتی استفادی پرځای د ستراتیژیکو نامناسبه اهدافو په خاطر د استفادی مفکوره پرخپل ځای پاتی ده. په سیمه کی وسلوالی ډلی روزنه ادامه لری، افراطیت د یوی وسیلی په توګه استعمالیږی، طبیعی زیرمو او اوبو ته مو دملی شتمنی په توګه د لاسرسی فرصت را څخه سلب شوی، سیاسی ماهرینو سره لا هم د لویی لوبی د ادامی شک شته. که یو ځل بیا خدای مه کړه د نویو را څرګندو شویو قدرتونو ترمنځ د سړی جګړی خطر پیښ شی، شاید د افغانستان د کاواک وضعیت له امله بیا هم همدا جغرافیا ددی جنګ لپاره غوره شی. دا ډول علایم امنیت او ثبات له منځه وړی. دلته سیاسی مسایل زموږ بحث کی موږ ته ددلچسپی وړ ندی، خو له دی امله چی د پرمختیایی ملی ستراتیژی یو رکن و، نو پټی ستړګی ورڅخه نشوتیریدای،دا ځکه چی امنیت سیاست سره تړلی او دا دواړه بیا اقتصاد سره تړلی دی!!. په دی توګه د پرمختیایی ملی ستراتیژی د امنیت رکن ډیر بریالی نه و، یو علت یی که په خپله دافغانستان دولت کی فساد او دخلکو نارضایتی وه، بل علت یی په سیمه کی سیاسی غرضونه اوبهرنی لاسونه وو. دغه ترخه تجربه تیر تاریخ کی څوځله دافغانستان پیتمنو، خوبیچاره خلکو په جبری ډول وازمایله.

د ملی پرمختیایی ستراتیژی دریمه برخه چی په نورو شپږو ارکانو ویشل شوی وه په لاندی توګه بدلونونه لری:

- زیر بنا او طبیعی سر چینی : افغانستان د خپلو طبیعی زیرمو او منابعو له پلوه کافی اندازه ذخایر او شتمنی لری. د اقتصاد د رغاونی او پرمختیا لپاره زیر بنا لکه سړکونه، ریل پټلی، بریښنا، صنعتی پارکونه، ترانسپورت او تاسیسات مهم ارزښت لی. د ملی پرمختیایی ستراتیژی د جوړیدو څخه وروسته او د هغی د تطبیق تر پای پوری په هیواد کی د سړکونو د جوړولو په برخه کی کار وشو ،د یو شمیر معادنو د استخراج چاری یو شمیر بهرنیو کمپنیو سره د قرار داد په بڼه لاسلیک شوی، چی تمه کیږی د دغو کانونو په ګټه کی به افغانستان شریک و ګټل شی، نه صرف یو پلورونکی. داسی اټکل کیږی چی د افغانستان دپیژندل شویو او پلټل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شویو کانونو ارزښت تر دری زره میلیارده ډالرو اوچت دی . د افغانستان د روانو اوبو (سیندونو د کلنی جریان اندازه ۷۰-۷۵ میلیارد مکعب متره اټکل شوی دی، خو له بده مرغه نه انحرافی او نه هم ذخیروی بندونه جوړ شول . په عوض کی یی وارداتی بریښنا له ګاونډیو هیوادو څخه په ډیر لوړ لګښت تدارک شوه، چی د هغی په بیه څو لوی بندونه جوړیدای شول، اما دسلما بند، د کمال خان بند، د دالی بند، کجکی بند او چک د بندونو د بیا جوړولو تبلیغات وشول، آن دا چی د هند هیواد د سلما بند باندی تر ډیری برخی کار هم وکړ، خو د هیواد ددغی مهمی طبیعی سر چینی (روانو اوبو) د مهارولو لپاره کافی اجرات نه تر سترګو کیږی. له نن څخه سلګونه کاله مخکی په سیستان ، غزنی ، د کابل شاوخوا ډیرو نورو سیمو کی د ځمکو د خړوبولو لپاره لوی لوی بندونه جوړ شوی وو، لکه دسلطان بند، غازی بند، سلما، کمال خان او نور، خو اوسنی وخت کی نه یواځی دا چی نوی بندونه جوړ نشول بلکی پخوانی هم ونړیدل. چی یوه بیلګه یی د سلطان دبند نړیدل و. په دی توګه د افغانستان دټولو سیندونو یا روانو اوبو صرف په سلو کی دیرشو څخه د هیواد دننه استفاده کیږی او نوره یا ضایع یا له ملکه بهر وځی. په همدومره اندازه موږ هر کال د خاوری تخریب او ضایع کیدل هم لرو. افغانستان شاید دخپلی خاوری په نه ساتنه کی لومړی هیواد وی!!

- ځنګلونه د هیواد یوه بله مهمه اقتصادی طبیعی منبع ده چی لوټ، تالان او قاچاق یی لکه د تیرو دیرشو کلونو په شان دوام لری، په دی توګه دغه مهمه منبع چی نه یواځی اقتصادی بلکی ایکولوجیکی فوق العاده ارزښت لری، تیرو۲۵-۲۰ کلونو کی له تباهی سره مخامخ وه او دافغانستان د طبیعی ځنګلونو په اندازه کی په سلو کی شپیته کمښت راغلی دی. زیا تره کانونه په نا قانونه توګه د سیمه ییزی مافیا په لاس په قاچاقی او غیر فنی شکل ایستل کیږی، چی د موادو کیفیت شدیدا زیانمن او تخریبی اثرات یی ډیر ژور دی. دغه مافیا د کان اصلی شتمنی د ډیری لږ ګټی په مقابل کی له لوی زیان سره مخامخوی.
- ښوونه، روزنه او فرهنګ : له نیکه مرغه د ښوونځیو په شمیر کی د کمیت له پلوه پوره زیاتوالی لیدل کیږی. وروسته د طالبانو له پرځیدو څخه نجونو ښوونځی ته د تګ اجازه ومونده، ګڼ شمیر ښوونځی نوی جوړ شول او د ټولو ښوونځیو نړیدلی ودانی ورغاول شوی، د معارف د وزارت په نصاب تجدید نظر وشو او په میلیونونو توکه درسی کتابونه په لوړ تیراژ او عالی کیفیت چاپ او تر ډیرو لری ولسوالیو وویشل شول. د ښوونکو په استخدام کی بیساری زیاتوالی راغلی دی، او د ښوونکو او د معارف د منسیوینو مادی او معنوی امتیازات اوچت او ددولت د پاملرنی وړ وګرځیدل.ښځو او نارینه وو ته د تحصیل مساوی چانس برابر شو، ګڼ شمیر ځوانان د هیواد د لوړو زده کړو موسساتو ته جذب شول چی د افغانستان په تاریخ کی یی ساری نه لیدل کیږی، په زرګونو پیغلی او ځوانان له هیواد څخه بهر ملکونو ته د تحصیل لپاره واستول شول. له دیرشو زیات دولتی پوهنتونونه او د عالی تحصیلاتو موسسات جوړ شول، ۱۰۵ د لوړو زده کړوخصوصی موسسات تاسیس شول، چی پینځه یی د پوهنتون کچی ته لوړ شول . د زدکړو په وسایلو او تکنالوژی کی پوره بدلون راغی چی نن ورخ زموږ پوهنتونونه په پوره پرمختللی تکنالوژی سمبال دی. ورزش او د ځوانانو بوختیاوو ته زمینه برابره شوه، دهنراو موسیقی ودی ته یو ځل بیا پراخ ډګر برابر شو، خو درسنیو، ورزش، هنری فعالیتونو اوهنری فعالیتونو د آزادی پایله دومره دځوانانو مثبتو بوختیا، نشاط او روغتیا ته مفیده نه وه، لکه هغومره چی متاسفانه د اخلاقی انحراف لامل وګرځیده. دا ځکه چی مدیریت او پالیسی یی سمه نه وه. هغه څه چی د ډیری پاملرنی وړ دی هغه د رسنیو(هم دولتی او هم آزادو رسنیو) وده او غوره فعالیت دی. په هیواد کی تر ۴۰ زیات رادیویی ستیشنونه او تقریبا په همدی اندازه خصوصی او ملی تلویزیونونه فعالیت لری (خو د روزنیز او خبررسانی د اړخ په پرتله یی د بیګانه هیوادونو دګمراه کوونکو سریالونو ننداری ډیری دی). په ګڼ شمیر ښارونو کی د انترنت خدمات مهیا دی. تقریبا دهیوا په سلو کی اویا وګړی د ګرځنده ټیلفون له خدماتو څخه برخمن دی. د اطلاعاتو او فرهنګ په وزارت کی د ځوانانو معینیت ایجاد اود ځوان کول لپاره د امید او هیلو نوی کړکی پرانیستل شوی. البته داقتصادی ګزارشونو په پرتله د میډیا او فردی آزادیو په ډګرونو کی ارایه شوی ارقام ثقه یی او دتایید وړ دی.
- روغتیا : افغانستان له ۱۳۸۰ل. کال څخه مخکی د صحی خدماتو له پلوه تر ټولو یو وروسته پاتی او له ستونزو سره لاس او ګریوان هیواد و. کوم پرمختګ چی په تیرو دیارلسو کالو کی د روغتیا په برخه کی شوی بیساری دی (ممکن روغتیایی خدمات به د کیفیت له پلوه ډیر د تایید وړنه وی او د خصوصی وغتونونو فیس به ډیر ناعادلانه وی، خو بیا هم د دیارلسو کالو مخکی حالت په پرتله د قناعت وړدی. هغه څه چی ډیر د ستاینی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړ دی ، هغه د پولیو د واکسین ډیر بریالی پروګرام و، چی د ګاونډیو هیوادو په پرتله ډیر ښه تطبیق شو. په دی موده کی روغتونونه ورغاول شول او د ولایاتو روغتونونو او په کلیو کی کلینیکونو ته پوره پاملرنه و شوه،سره له دی چی د روغتیا برخه هم له فساد څخه بچ نه وه چی یو ښه مثال یی د سردار محمدداوود خان ۴۰۰بستریز روغتون کی د میلیونونو ډالرو وهنه وه)، بله ښه لاسته راوړنه د مور او ماشوم د روغتیا خوا ته پاملرنه او له پینځه کلن عمر ټیټ د ماشومانو د مړینود شمیر کمښت و. په دی برخه کی نه یواځی ددولت سکتور بلکی، خصوصی سکتور هم ونډه لرله، ښه بیلګه یی په مرکز کابل او ولایاتو کی د خصوصی روغتونونو فعاله کیدل و. د روغتیا نړیوال سازمان(WHO) او د بی سرحده دوکتورانو ټولنی د پام وړ کارونه پرمخ بوتلل. د هندوستان هیواد ، په تیره بیا په کابل کی د اندراګاندهی روغتون د افغانستان له خلکو سره د روغتیا برخه کی اغیزمنی مرستی وکړی، خو سره له دی هم نړیوال راپورونه په افغانستان کی د روغتیا وضعیت ښه او د قناعت وړ نه بولی، په ماشومانو کی د ناوړه تغذیی (خوارځواکی) نښی له ورایه ښکاری، دماشوموالی یو شمیر معمولی ناروغی د ماشومانو ژوند له ګواښ سره مخ کړی دی، د څښنلو دپاکو اوبو نشتوالی د ماشومانو نس ناستی او دهغی له امله دمړینو ګراف لا هم نا مطلوب وضعیت کی ساتلی دی، د وګړو منځنی عمر ډیر ټیټ (اوسط ډول ۴۷ کاله) ښودل کیږی، معیوبیتونه، روحی ناروغی او په مخدره توکیو روږدی والی د صحت د برخی لویه اندیښنه ده. د ککړ چاپیریال ستونزی د افغانستان راتلونکی کول ته لویه اندیښنه پیدا کړی، کوم چی تیرو دیارلس کالو کی یی نه یواځی د مخنیوی تدابیر نه وو، بلکی د ژوند د چاپیریال ککړوونکو فکتورونو نوره هم پراختیا موندلی وه، حال دا چی د ژوند چا پیریال ساتنه د زریزی د اهدافو یو لومړیتوب و او باید (ANDS)دغه لومړیتوب ته ډیره پاملرنه کړی وای. د یوه بله شرموونکی او بده ښکارنده په افغانستان کی د ایدس د ناروغی لیدل کیدل و، حال داچی پخوا دغه شرموونکی ناروغی زموږ هیواد کی بالکل یوه ناپیژندل شوی او د نه خپریدو وړ ګڼل کیده، خو له نیکه مرغه یو شمیر وایروسی نوری ناروغی چی د نړی ډیرو هیوادو کی ولیدل شوی، د افغانستان د ډیر غوره اقلیم له امله نه دی لیدل شوی، دا د افغانستان د طبیعت هغه لورېینه ده چی باید مننه یی وشی. بله د خوښی خبره دا هم ده چی د افغانستان د اوبو زیرمی لا هم خوندی او پاکی دی، اما د ښارونو ناوړه انکشاف او د بدرفتونو د سیستم نشتوالی او د ښاروالیو فاسد مدیریت تر ځمکی لاندی پاکو اوبو ته لوی ګواښ متوجه کړی دی. په دی توګه د روغتیایی خدماتو وضعیت نظر دیارلسو کالو پخوا ته ښه شوی دی، خو د راتلونکی لپاره د ګواښونو مخنیوی ته لا زیات تدابیر باید ولرو.

- کرنه او د کلیو پراختیا : د افغانستان په سلوکی له ۷۵ څخه زیات وګړی په سیده او ناسیده توګه په کرنه او مالداری بوخت دی ، د هیواد زیات نفوس (په سلوکی د اتیا شاوخوا)په کلیو کی ژوند کوی. د کلیو پراختیا نه یوازی دا چی ټولنیز هدف دی، بلکی اقتصادی ارزښت هم لری. کرنیز محصولات ملی مجموعی عوایدو او د هیوا د بهرنی سوداګری په برخه کی مهم اقلام دی. په کلیوالی سیمو کی د بیوزلی له منځه وړل او د کلیو پراختیا د ملی پرمختیایی ستراتیژی یو مهمه برخه وه، په دی برخه کی د ترانسپورتی ستونزوو یعنی د لارو نه شتون، کچه سړکونو او پیچومو له امله او تر ډیره بریده د ناامنیو له امله پوره کار ونشو. د کلیو د پراختیا مدیریت فوق العاده ضعیف او فاسدو، کومه روښانه او علما تنظیم شوی پالیس ورته موجوده نه وه. کلیوال له دولت، دولته سره له هنکاری او ددولتی خدماتو له ساحی بهر پاتی شول او تر ټولو زیات د دولت او ولسونو ترمنځ واټن په کلیوالی سیموکی لیدل کیږی. دی ناوړه حالت د ناامنی خپریدو ته لا زیاته زمینه برابره کړه. د افغانستان کلیوالی سیمو کی د محلی تشبثاتو پراختیا ته فوق العاده امکانات موجود وو، مثلا د کبانو روزنه، د چرګانو او شاتو مچیو روزنه، د وریښمو د چنجیوروزنه او لاسی محلی کارونه، محلی صنایع لکه کلالی، ترکاڼی، لاسی ګن ګنډل او نور ټول هغه محلی تشبثات وو، چی د ودی فوق العاده امکانات یی موجود و، خو د بی کفایته او فاسدی اداری او ناامنی له امله له دغو ریزرفونو او قوی پوتانشیل څخه هیڅ ګټه اوچته نه شوه. مالداری د هیواد یوه مهمه تولیدی منبع وه چی د هیواد ډیره مالداری کوچیانو پوری اړه درلوده ، خو د سیاسی غرضونو او تعصبی ملحوظاتو له امله په مصنوعی توګه د دیشین او کوچیانو تر منځ نفاق واچول شو او ددولت تر ټولو لوړو چارواکیو د ولسونو ترمنځ درز او دښمنی ایجاد کړه او دکلونو کلونو ټولنیز نظم او د ولسونو او قومونو ترمنځ یی وینی بهول، یو دبل ګواښل اویو بل ته په بد نظر کتل پراخه کړل، چی یوه بیلګه یی د بهسودود پتمن ولس او خواریکښو بیوزلوکوچیانو ترمنځ مصنوعی لانجه ایجادول و، حال داچی په دی کی د چاراواکو سیاسی غرضونه وو. دی ستونزی کوچیان په اوړی کی ایلبندونو ته له تللو راګرول او د هیوا

(c) ketabton.com: The Digital Library

څړځایونه له مالداری تش شول ، څړځایونه قوماندانانو په زور غصب کړل او د هیواد دمالداری سکتور له لوی زیان سره مخاموخ شو. په کلیو کی د طالبانو له خوا دعشر او زکات او نورو فشارونو له امله عادی ژوند ګډوډ اونتیجه یی د کلیوالی اقتصادی شیرازی مړاوی کیدل او ښارونو ته د جبری مهاجرت ښکارنده وه، حال داچی ښارونولا پخوا خپل مشکلات لرل، د کلیوالو اجباری مهاجرت د ښارونو ستونزی نوری هم مضاعفی کړی. په یو شمیر کلیو کی د ملی پیوستون په نوم یو شمیری پروژی تطبیق شوی ، چی ناسنجول شوی وی. د ملی پیوستون پروګرام، یو شمیر اقدامات داوو: پرته له دی ګی د کرنی او ځمکو د خړوبولو لباره د روانو اوبو او سیندونو د مهارولو لپاره کومه اساسی برنامه ولری، په بیلابیلو سیمو کی یی ژوری څاګانی کیندلی چی دی کار د ځمکی لاندی اوبو سطح نوره هم ټیټه کړه او په پایله کی یی شاوخوا کاریزونه او عادی څا ګانی وچی کړی، دی پیښی کلیوال له نارضایتی سره مخامخ کړل، دوی پرته له دی چی د ځمکو نهه ډوله استعمال (زراعی، خدماتی، ترانسپورتی، تفریحی، تجارتی، مسکونی او رهایشی، صنعتی اوکانی) په نظر کی ونیسی، د زراعتی ځمکو په لوری یی د پلونو، لارو او سړکونو په جوړولو پیل وکړ، حال داچی د اوسیدو او خدماتولپاره د شاړو ځمکو او د غونډیو د لمنو خواته انکشاف رامنځته شوی وای، ددی پایله دا شوه چی زراعتی ځمکی تر نورو بیلابیلو استعممالونو لاندی راغلی او شنه ساحه وار په وار کمه شوه. همدا اوس تر کرنی لاندی ځمکی ارقام څرګندوی چی د هیواد تر کرنی لاندی ځمکی د ۱۳۵۷ اړ کال په پرتله څو ځله کمی شوی دی. حال داجی باید د ولت د میشت کیدو لپاره د غونډیو لمنی او غیر زراعتی سیمی تخصیص کړی وای. د کرنی او کرنیزو ځمکو او اوبو لپاره نه د کرنی اوبو لګولو او مالداری وزارت او نه هم د اوبو، بریښنا او انرژی وزارتونو یو هم د اوبو د منابعو او د ځمکو د تخصیص په برخه کی کومه برنامه او روښانه پالیسی لرله. دکرنی د وزارت په سر کی بی کفایته مدیریت ګومارل شوی و، چی د کرنی تولیدات او طبیعی منابعو ته نه یواځی دا چی انکشاف ورنه کړل، بلکی ضایع او هدر هم شول. د کرنی وزارت څو ځلی په ډیر لوړ لګښت نمایشی نندارتونونه د کابل ښار او یو شمیر نورو ښارونو کی جوړ کړل او یو شمیر اجناس او محصولات یی پکی ننداری ته ایښودل، خو هدف یی نه و معلوم، ډیر لګښتونه د ښارونو دننه د ورکشاپونو، ټریننګونو، سیمینارونو او په نورو نومونو تر سره شول، خو بزګر او مالدار عملا له هرډول خدماتو بی برخی او خبره پاتی و، کوپارتیفی غورځنګ وده ونه کړه، ترویجی خدمات نه یواځی چی پراخ نه شول، بلکی تر پخوا هم ضعیف شول، د زراعتی تحقیقاتی فارمونو نوم پاتی شو، خو محتوا او شتمنی یی له منځه ولاړه او ډیر ملکیتونه یی غصب شول، د ولایاتو تخنیکی یونټونه له منځه ولاړل او دولتی فارمونه وچ شول یا هم ګڼ شمیر یی د خصوصی ملکیت لاسته ولویدل چی د کرنی لپاره د استعمال پرځای د نورو مقاصدو لپاره وکارول شول. د کرنیزو محصولاتو د پروسس لپاره کوم تدبیر او تجویز نه و، او د کرنیزو محصولاتو د مارکیټنګ لپاره لازم تدابیر تر لاس لاندی ونه نیول شول، نوځکه د کرنی د سکتور مولدین (بزګر او مالدار) کال په کال له ورشکستګی سره مخامخ شول. د تولید دموسمی والی برنامه نه وه، له بزګرانو څخه د تولید په موسم کی په دولتی نرخ خریداری ونه شوه او د نورو موسمونو لپاره زیرمتون او نور تاسیسات او د پروسس آسانتیا باندی فکر ونه شو. د کرنی د پراختیا د بانک فعالیت او بزګرانو ته د کریدیت د ورکړی پروګرام په نشت حساب شو، د ځمکی منبسطی او تشدیدی استعمال ته پاملرنه نه وه، سیلوګانی چی باید د حاصلاتو د جمع آوری پر وخت یی غله خریداری، بیا یی اوره کړی او دټول هیواد لپاره یی زیرمه او د عامه موسساتو لپاره یی ډوډي پخولای له منځه ملاړی او وسایل او ژرندی یی لیلام شوی، دخاوری ساتنی او اصلاح باندی اصلا فکر ونه شواصلا د یوه پرمختیایی هیواد د کرنی د پوهی ظرفیت نه و موجود. په دی توګه د کرنی برخه کی نه یواځی داچی کوم پرمختګ رانغی، بلکی پخوانی عنعنوی کرنه او تولیدی طرز او تکنالوژی هم له منځه ولاړه. حیرانوونکی ده چی د کندز خلک په بازار کی پاکستانی خټکی، د شمالی خلک چینایی انګورو د کامی خلک پیښوری ګوړه او د کونړ خلک ایرانی کنسرو شوی پوځه او ملایی پیری او استفاده ورڅخه کوی، د خوړیانو د پلیو تولیدات فوق العاده کم شول، جوار چی پخوا به خلکو د هغو تولید ته ارزښت نه ورکاو ، له لاهور څخه راځی او یو وړی یی لس افغانی پلورل کیږی، بوس چی پخوا به خلکو اصلا له پټیو څخه کورنو ته نه وړل او له یو کال څخه به بل ته پر ځمکه براته وو، اوی د یوی قیمتی متاع په توګه په تجارتی لاریو کی په بسته بندی شوی شکل له پاکستان څخه راځی . په دی توګه افغانستان ته چی (یک کشور زراعتی) ویل کید، اوس د یوی غوا لپاره بوس له بهر څخه واردیږی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

- د اقتصاد تينګښت او د خصوصي سکټور وده : د طالبانو د واکمنی پر مهال افغانستان له يوه بيساری انفلاسيون سره مخامخ شوی و، د افغانيو د خريد قدرت فوق العاده راټيټ شوی و،وروسته د موقتی اداری له جوړيدو څخه د افغانستان بانک يو پولی ريفورم تر لاس لاندی ونيو، په دی توکه دپيسو ارزش کی دری صفرونه کم شول، مخکی تر دی ريفورم څخه يو امريکايی ډالر د ۵۵۰۰ افغانيو په وړاندی تبادله کيد ، له ريفورم څخه وروسته يو امريکايی ډالر د ۵۰ افغانيو سره معادل و، البته دغه تبادله د نوسان په حال کی وه چی کله به ۴۷، ځينی وخت ۴۹ او په دا راوروسته وختونو کی ۵۷ افغانی د يوه امريکايی ډالر په وړاندی تبادله کيږی، مرکزی بانک هڅه کړی چی د بانک د زيرمو څخه په استفادی څه ناڅه د افغانيو(ثبات!) وساتی، نوځکه په منځنی توګه هره مياشت کی يوه اندازه ډالر ليلام ته وړاندی کوی ، او يو نوع کاذب ثبات يی رامنځته کړی، حال داچی ددی ثبات تر شا د ملی توليد ملاتړ نشته. فعالی اقتصادی تصدی او ملی توليد تر ټولو په ټيټه کچه کی دی، اقتصادی ځرخونه ډب دی، ټولنه په يوه کاملا مصرفی ټولنه بدله شوی،سوداګری مطلقا ديوه دلالی تجارت بڼه غوره کړی ده. افغانستان چی د خپلو طبی بوټو له مخی نړيوال نوم لری، ونسو کولای حتا هغه پخوانی هوخست او د فرامسی لابراتوارونه فعال وساتی، د ګنيو او چغندرو پروسس ته هم پاملرنه ونه شوه، د کلبهار او بګراميو نساجی، د ولاياتو دسمنټو فابريکی ، جنګلک فابريکی، د کور جوړولو فابريکی او دداسی نورو مهمو توليدی او ترميماتی واحدونو اساس او بنسټ د هغوی له تشکيل او تجربی سره له بيخه و ايستل شو او د خصوصی سکټور په نوم يی ډير مليکتونه او جايدادونه لوټ شول، پايله دا شوه چی د افغانستان دولت يواځی خپله عادی بودجه هم له خپلو داخی عوايدو نشوه پوره کولای او د انکشافی چارو او د پرمختيايی ستراتيژی لپاره خو يی وس بيخی نه و. بيکاری په سلو کی تر څلويښت پوری وه او د مرکز، کابل ښار فرهنګی ځيره پريشانه او اصلا دغه ښار د يوه لومپن ښار بڼه ونيوله چی په هيڅ صورت يی د يوه داسی تاريخی هيواد دپلازمينی حيثيت نشو پرځای کولای چی پراخ او ژور هځووب او وياړلی ملی کلتور لری.
- کورنی مصونيت او د بيځايه شويو هيوادوالو بيرته اسکان : يوه لويه ستونزه دا وه چی د پراخه نامنی او په لری پرتو سيمو کی د قانون او مصونيت د نشتوالی له امله ګڼ شمير هيوادوال ښارونو يا هم د ښارونو څنډو ته راغلل، دوی په خپلو سيمو کی د حلال او مشروع معيشت سرچينی او وسايل له لاسه ورکړل، په ښارونو کی يی ددرويزه وو په بڼه ژوند غوره کړ، بالعموم خلک له نامنی او بيقانونی څخه په ويره کی وو، دخلکو روحی سکون له منځه تللی و، نامتو متکررجنايتکاران لکه: ت. ش.، ش.، ح. س.، ر. خ.، ج. ق.، ا.ګ.(دلته د بشپړو نومونو دذکر اړتيا ونه ليدل شوه) او نورو نه يواځی عادی وګړی، بلکی ملی سوداګر ګواښل او آن د اختطتف او بربنډ تيری او دلوټ پيښی يی تکرار کړی، خو د قانون د پنجو زور ورباندی بر نه و. دجرايمو دکشف ارګانونه يا نه وو، يا په خپله په فساد اخته و، ددولتی ادارو او موسساتو شاوخوا دوه ـ دری کتاره سمنټی ديوالونه او څوطبقی اغزن سيمان و پيچل شول، چی وار په وار يی ښارونو ته د جنګی کلاوو بڼه ورکړه او د خلکو روحی سکون او دملی ګټو او ملی امنيت په وړاندی يی مشترک احساس، ملی روحيه او په دولت باندی يی د خپل مالکيت حس له لاسه ورکړ، د افغانانو ملی غرور او عالی سجايا وار په وار کمزوری شوی. په دی توګه د ثبات او استقرار لپاره کومه هسته نه وه موجوده او ترديروخت پوری د ثبات او استقرار فزيکی ـ احساسی نښی نه وی موجودی، ترڅو فزيکی او احساسی امنيت نه وی، اقتصاد وده نشی کولای. نوځکه د ملی پرمختيايی ستراتيژی ډيره برخه ناموفقه وشميرل شوه او په ګزارشونو کی سترګی ورباندی پټی شوی. په پايله کی ددغی ستراتيژی يواځی کمه برخه تطبيق شوه چی ارقام يی لړ مخکی په څو جدولونو او ګرافونو کی ددولت او موسساتو د رسمی ګزارشونو له مخی ارايه شول. يعنی د ستراتيژی د تطبيق د مثبتو اړخونو او لاسته راوړنو تر څنګ يو څه ستونزی وی چی د راتلونکی لپاره د يوی ډيری پخی تجربی په توګه بايد په پام کی ونيول شی. داځکه چی په يوه ارزونه کی د مثبتو اړخونو او بريالیتوبونو تر څنګ دنيمګړتياوو موندل او په نښه کول هم يو مهم هدف وی.

لنديز

افغانستان وروسته تر ۱۳۸۱ کال څخه يوی نوی مرحلی ته داخل شو. تر هر څه دمخه سياسی پروسه پرمخ بوتلل شوه او د د ولت اساسات ورغول شول، په سياسی پروسه کی تجربه ډيره کمه او ستونزی ډيری زياتی وی، يوه مهمه اړتيا

(c) ketabton.com: The Digital Library

چی احساس کیده هغه دا وه چی د سیاسی پروسی تر څنګ د افغانستان اقتصادهم په ښنو ودرول شی، په نوی اساسی قانون کی د افغانستنان لپاره د بازار نظام غوره وبلل شو (د اساسی قانون د لسمی مادی له حکم سره سم). داقتصاد دخصوصی کولو د مدل پیښنی پیل شوی، لوړی – ژوری زیاتی وی او اتکل شوی نتایج سم په لاس رانغلل. افغانستان ته بهرنی مرستی جاری شوی او د ملی پرمختیا یو سند چی (د افغانستنان دملی پرمختیا ستراتیژی یا(ANDS)) نوم وربلندی کیښودل شو، د ډیر لوړ لګښت په لرلو سره تدوین شو. په دی توګه له ۱۳۸۱ څخه را وروسته تر ۱۳۹۳ کال پوری د هیواد د ټولو سیاسی – اقتصادی جریاناتو ممیزه او لویه ځانګړتیا بهرنی مرستی او د ملی پرمختیا ستراتیژی وه. د سیاسی پروسی په څنګ کی د ډیموکراسی د اصولو معرفی کولو، د بشر د حقونو پیژندنی، د کارکوونکو د ظرفیت اوچتولو، د ښځو د حقونو پیژندنی، د آزادو مطبوعاتو غوړیدو، له بهر څخه د متخصصینو او پخوانیو تکنوکراتانو استخدام او رابللو، د هیواد دبهرنیو اړیکو نوی کولو او پراخولو، د نادولتی موسساتو په لاس د بیلابیلو پروژو عملی کولو او تر یوه بریده پوری د بیا رغاونی لپاره په خپله ددولت اقداما تو ډیر زیات وخت او لګښت وغوښت. د عامه چوپړونو د بهبود او پراختیا لپاره دافغانستنان د خلکو تقاضا ډیره زیاته وه، مناسب ملی او نړیوال فرصتونه فوق العاده مناسب برابر شوی وو(له ۱۳۸۳ کال مخکی امنیتی ستونزی هم یا نه وی یا ډیری کمی وی، اما جنایی قضایا فوق العاده اوچت وو). داسی اټکل کید، چی د ملی پرمختیایی ستراتیژی او بهرنیو مرستو په واسطه به په هیواد کی د بیوزلی د کمښت، د استخدام د لازمو فرصتونو په ایجاد، د بهرنی سوداګری د ښه کیدو، د ملی تولید د اوچتیدو ، ددولت د عوایدود اچتیدو، د تادیاتو د بیلانس تحکیم او دی ته ورته انکشافی اهدافو په تحقق کی ډیر اوچت بریالیتوب تر لاسه شی. د یو ی محاسبی له مخی ، له افغانستنان سره د شوی مرستو اندازه ، له ۱۹۴۵م. کال څخه وروسته، د مارشال پلان په ترڅ کی له اروپاسره د شویو مرستو څخه هم زیاته وه(د رقم له مخی)، خو عملا انکشافی مهم اهداف تر لاسه نه شول.

ملی پرمختیایی ستراتیژی ددری مهمو برخو لرونکی وه او د زریزی د اهودافو په رنا کی جوړه شوی وه، خو وروسته داسی پایله راووته چی تطبیق یی بریالی نه وو، په اوسط ډول د رسمی ګزارشونو له مخی په سلوکی ۶۶ تطبیق شوی ده، په داسی حال کی چی د هیواد نیمایی وګړی همدا اوس هم د فقر تر کرښی لاندی ژوند لری.

بهرنی مرستی چی عمدتا د امریکی د متحده ایالاتو، آسترلیا، هند، روسیی، اروپایی هیوادو او ډیره لږه اندازه عربی او ګاونډیو هیوادونو وګړی، بیل بیل ډولونه لرل ، ځینی مرستی نقدی وی، ځینی د متخصصینو د روزنی په بڼه وی، ځینی بلاعوضه او ځینی مرستی بیا د پورونو په بڼه وی. سره له دی چی وروسته تر جګړی اقتصادونه په هر ځای کی بهرنیو مرستو ته احتیاج وی، خو بیا هم مرسته کوونکی هم خپل مقاصد لری. دغه ډول مرستی یوه وروسته پاتی او جګړه ځپلی هیواد کی هم مثبت او هم منفی تاثیرات لری. په افغانستان کی هم دی واقعیت ته اشاره کیدای شی. زموږ لپاره د دغو دوو موضوعاتو تحلیل، یعنی د بهرنیو مرستو مطالعه او د افغانستان د پرمختیایی ستراتیژی د تزبیق څرنګوالی یوه مهمه تجربه شمیرل کیدای شی، چی باید د راتلونکی لپاره ورته مناسب تدابیر ولرو. همداسی هم په افغانستان کی د بازار نظام سم پلی نه شو او خصوصی کول د دولتی موسساتو او تصدیو د بیخی له منځه وړلو په بڼه عملی شول او بی قانونه چلند ورسره وشو.

پایلنیونه

په عمومی توګه افغانستان کی اوس له دیارلسو کالو وروسته له کمی او کیفی پلوه ډیر زیات بدلون راغلی او هیله ده د تیرو کلونو مثبتو تجاربو ته انکشاف ورکړل شی او هغه برخی چی د اصلاح او ریفورم غوښتونکی دی، باید اصلاحات پکی راوستل شی. افغانستان د کافی داخلی ریزرفونو او ښه اقتصادی پوتانشیل لرونکی دی، باید د هیواد راتلونکی پرمختګ لپاره دمناسبو انکشافی پالیسیو په غوره کولو سره یو بل ستراتیژیک پلان چی په علمی میتودونو استوار وی جوړشی. ډیره ضروی خبره ده د بهرنیو مرستو لګول باید ددولت له طریقه وشی. تیرو څو کلونو تجارب باید تعمیم شی او د هغو له ارزونی څخه باید د راتلونکو تدابیرو لپاره استفاده وشی.

.

وراندیزونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښکاره خبره ده چې هر علمی تحقیق او تحلیل ددی لپاره تر سره کیږی چې د یو تجربی په توګه واقع شی او د راتلونکی لپاره ورڅخه استفاده وشی. له دی لیکنی څخه هم د(Applide Research) او هم د (pure research) په توګه کار اخیستل کیدای شی. د افغانستنان دملی پرمختیایی ستراتیژی تحلیل زموږ د راتلونکو تدابیرو او اقتصادی تصامیمو لپاره یو ډیر ګټور اقدام دی، نوځکه په پای کی لاندنی پیشنهادونه ضرور بولو:

۱.د تیرو څو کلونو تجارب باید د اقتصادی تحلیل کوونکو په اختیار کی وی او نور راتلونکی پلانونه باید ددغو تجاربو په رڼا کی جوړ او طرح شی.

۲.د بهرنیو مرستو د موثریت په خاطر به ښه وی چې وروسته تر دی بهرنۍ مرستی ددولتی ادارو په واسطه مصرف شی.

۳.علمی تحقیق ته باید د اقتصادی راتلونکو پالیسیو او ستراتیژیو د مهم اصل په تو ګه اهمیت ورکړل شی او اقتصادی تحقیقی راپورونه باید د چاپ شویو رسالو په شکل په کتابتونونو کی د اقتصادی کادرونو د مطالعی په خاطر ددوی په اختیار کی ورکړل شی او د مهمو رسالو په شکل استفاده ورڅخه وشی.

۴.افغانستان بیا هم اړ دی چې د تیری ستراتیژی په دوام یوه بله ملی پرمختیایی ستراتیژی یا هم یو جامع ستراتیژیک پلان طرح او په جدی ډول یی تطبیق کړی.

۵.افغانستان ته په کار ده چې لکه هغسی چې نړیوال د (MDGs)په پایلو کتنه او غور کوی ، موږ هم باید دا کار وکړو.

۶.پیشنهاد کیږی چې کورنی تولیدات حمایه شی، د انحصار مخه ونیول شی، د سوداګرو او کاروباریانو او تولیدی تصدیو امنیت ډاډمن شی. په دی برخه کي دقانون حاکمیت ډیر مثبت تاثیر لرلای شی.

۷.افغانستان وروسته تر اوږدې مودې کورنۍ جګړې څخه د بیارغاونې په پړاؤ کې دی. له جګړې څخه وروسته اقتصاد ډېر پېچلي خصوصیات لري. خصوصي سکتور کافي تجربه نه لري. د قانون حاکمیت او د اقتصاد په برخه کې اصولي او سالم مدیریت ته ډېره اړتیا ده؛ نو پدغه مرحله کې باید دهیواد دطبیعی منابعو ا چاپیریال ساتنی ته هم کلکه پاملرنه وشی، یعنی د طبیعي منابعو علمي څآرنه، ساتنه او له هغو څخه د معقولې استفادې لپاره د برنامو او پروګرامونو جوړول

۸.له کورنۍ جګړی څخه د راپاتی دولتي اقتصادي موسساتو پیاوړي کول او د هغو د کارکوونکو د کاري ظرفیت اوچتولو ته کلکه پاملرنه.

۹.د دولت ارشادي او رهنمايي کوونکی نقش ته کلکه پاملرنه.

۱۰.د قانون د لاربنودنو سره سم د خصوصي سکتور حمایه، هڅونه او لاربښوونه تر هغه برید پوری چې اقتصاد او ملی ګټوته اغیزمن او ګټور وی.

۱۱.د ملي انکشافي اقتصادي اهدافو د تحقق په برخه کې له داخلي ریزرفونو او امکاناتو غوره استفاده او له بهرنیو مرستو څخه موثر کار اخیستل.

۱۲.د مالیاتو ټولولو ته اصولي پاملرنه او د ګمرکاتو د لوایحو کلک تطبیق.

۱۳.د اقتصاد په پوهنځیو کې د ماکرواکونومیک مضمون ته زیات وخت ورکول او داقتصادي سیاستونو مضمون کې دافغانستان د اسلامي جمهوریت د رسمي پالیسي ځایول.

۱۴.دافغانستان دولت باید د هیواد ستراتیژیک مهم موقعیت څخه ډیره ښه استفاده وکولای شی، د بیلګی په توګه دچین، منځنۍ آسیا او په مجموع کی د جنوبی آسیا او دمنځنی اسیا د نښلوونکی په توګه یی بیرته د وریښمو دلاری او د لاجبرو دلاری په شان دریځ تر لاسه کول. همدا راز د تاپی (TAPI)د پروژی پیل کولو ته ځان چمتوکول، د افغانستان د اوبو ډیر ښه مدیریت کول، د چاه بهار د بندر خواته د سوداګری متمرکز کول، د ریل پټلۍ سراسری شبکه چوړول او د ګاونډیو هیوادو له شبکی سره یی نښلول، د هیواد کانونو د پلټنی او استخراج ته لومړیتوب ورکول هغه څه دی چې زموږ د قوی پوتانشیل په توګه د امیدواری وړ دی.

۱۵.په کندهار کی د (TIR) او د (ECO) د یوی ځانګی لپاره دودانیو او دفترونو جوړول، په جلال آباد کی د سارک د ټولنی د استازولی دفتر، په سیمه کی د افغانستان نوښت او دغو سیمه ییزو سازمانو سره له نژدی دکار کولو موقع برابرولای شی. په تیره بیا افغانستان باید په سارک کی د خپل غړیتوب له ښیګڼو ځان ښه برخمن کړای شی.

۱۶.د کرنی په سکتور کی د اوبخور سیستم د بیارغونی او پراختیا له لاری د ښوالی او مالداری د توسعی خواته پاملرنه هم زموږ د کورنیو تولیداتو دزیاتیدو تضمین کوی او هم د ټول وخت لپاره داستخدام شرایط په فوق العاده ډول مهیا کیدای شی.

یوه مشهوره خبره ده چې: تجربه د علم مور ده! په دې توګه به ان شاءالله افغانستان وکولای شي دتیرو تجربو څخه په استفادی د خپل اقتصادي پرمختګ بهیر ته ډېر ښه لوری ورکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماخذ:

1) **Jack.R.M. and Samul J.Mantel. (2005) PROJECT MANAGEMENT (6TH edition): University of eincinnat .p.107, 189.**
2) **Helmut, Karl and prof.Dr. Jearge Schimmelphening (2009)Public Economics: Ruhr University-Buchum(RUB),P.132,133.**
3) **Mankiw, N.G. (2003) Principles of Economics: Harvard University, P.203.205.206.**
4) **Mankiw, N.G. (2001) Macro economics, (5th edition): Harvard University worth Publishers, p.78-87**
5) **.McNabb.E..David. (2013), Research Methods in Public Administration and Nonprofit Management. Third Edition:Printed in the United State of America, M.E.Sharpe-Armonk.**

6.اسحاقزی،محمد علم.(۱۳۹۱)، تحلیل پلانهای اقتصادی. د افغانستان د علومو اکاډمی، کابل – افغانستان .

7.دودیال، محمد بشیر.(۱۳۹۱)، په افغانستان کی اقتصادی، اجتماعی پلانونه او دهغو په طرح، جوړولو او.... ، د اسلامی تمدن پلازمینی د(غزنی) د نومونی په مناسبت چاپ شوی اثر، چاپ چاری: د مومند خپرندویی تولنی تخنیکی څانګه.

8.نور عباد، حمیدالله. (۱۳۹۰)ضعفهای نظام اقتصاد بازار و ضرورت مداخله دولت، مرکز تحقیقات پالیسی پوهنتون کابل ، چاپ مطبعه نوری ، کابل - افغانستان

۹. ...اریانا دایره المعارف، دوهم توک ، (۱۳۸۷)، د افغانستان د علومو اکاډمی، ددایره المعارف مرکز، کابل - افغانستنان.

10....د احصاییوی کلنیو بیلابیلی کنی، (۱۳۸۲- ۱۳۹۳)، د احصایی مرکزی اداره، کابل – افغانستان.

11....د افغانستان ملی پرمختیایی تګلاره، د تګلاری بندیر(۱۳۸۷-۱۳۹۱)، د افغانستنان اسلامی جمهوریت: د امنیت، واکمنی، اقتصادی ودی او بیوزلی د کمولو تګلاره.

12.یو شمیر سایتونه لکه:

National Army#cite not-Australian-1http://en.wikipedia.org/wiki/Afghan

. Afg. govhttp://ands او http://mod.gov.af/fa/page/7414/8748

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library